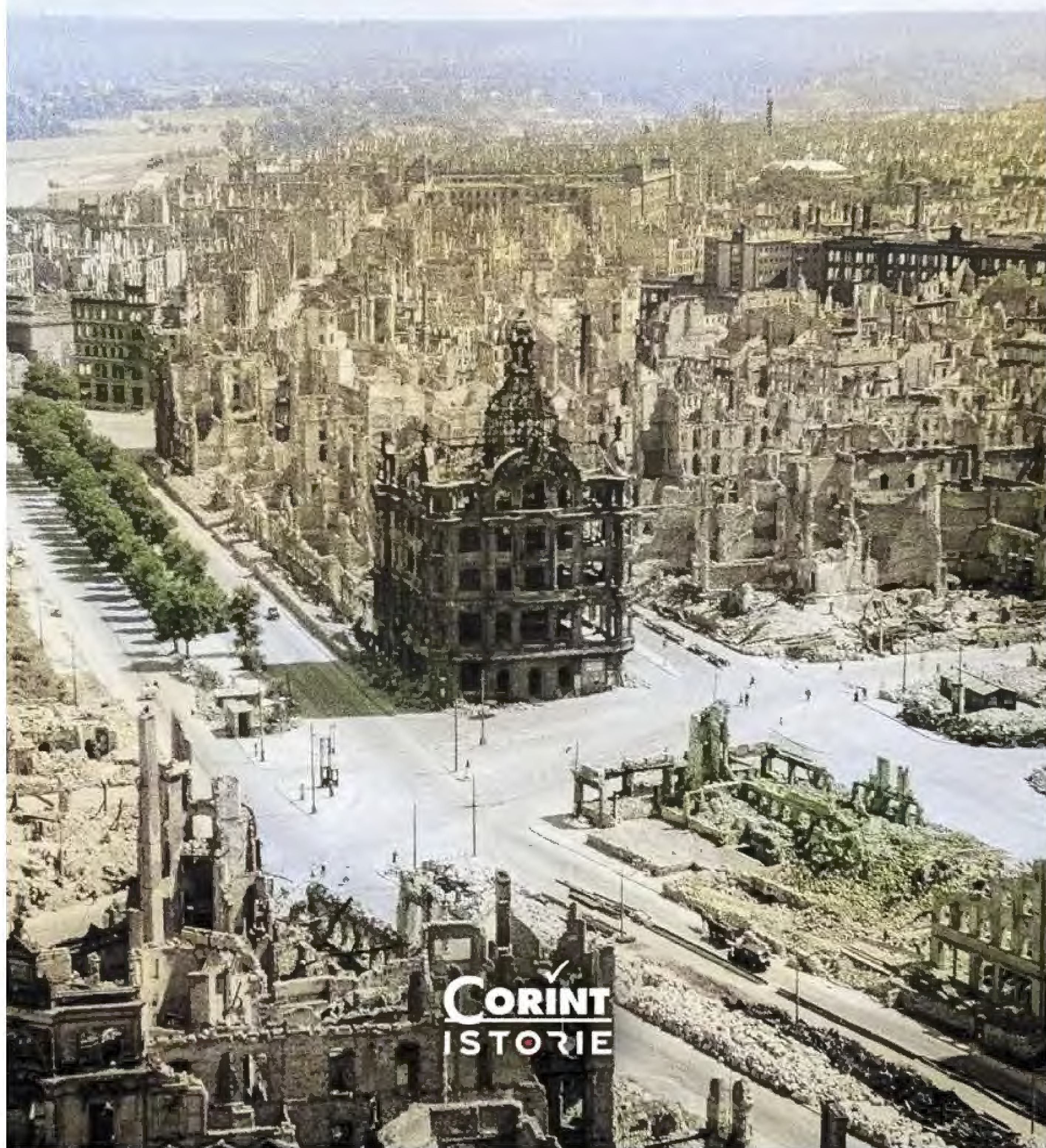
Sinclair McKay

DRESDA 1945

Furtuna de foc



Sinclair McKay

DRESDA 1945

Furtuna de foc

Sinclair McKay

DRESDA 1945

Furtuna de foc

Traducere din limba engleză de Dorina Tătăran
Prefață de Sorin Turturică

CORINT
ISTORIE



Prefață

Războiul avioanelor cu civilii

În dimineața zilei de 14 februarie 1945, câteva avioane germane au survolat un oraș din Saxonia transformat în ruine fumegânde. Deși erau obișnuiți cu realitățile războiului, aviatorilor nu le venea să creadă ceea ce vedeau: sub norii de fum și funingine, apărea o imagine apocaliptică formată din clădiri scheletice, incendii și moloz. Printre dărâmăturile și craterele lăsate de bombe, pe niște poteci neclare, care în ziua precedentă fuseseră străzi cu pavaj, trotuare și monumente, rătăceau oameni ce, printr-un miracol, supraviețuiseră infernului.

Cu cât se apropiau de centru, cu atât dezastrul căpăta proporții. Marile clădiri – religioase sau laice – încărcate de frumos și de istorie pur și simplu nu mai existau. Alături, la Gara Centrală, focul preschimbase liniile ferate și garniturile de tren într-o pădure de fiare contorsionate. Se știa că prin gară treceau zilnic mii de refugiați venind dinspre est. Cu privire la soarta lor, nimeni nu-și făcea iluzii…

La fel de clară se arăta și situația multor locuitori din cartierele istorice.

Apoi, aviatorii au văzut ceva de neînțeles! Undeva în zona centrală, în Marea Grădină, care se întindea pe aproape 200 de hectare, formând cel mai mare parc al orașului, sute de cadavre – unele dezmembrate – zăceau pe sub copacii desfrunziți de iarnă. De ce nu căutaseră adăpost acești oameni? Aviatorii germani aveau să se lămurească mai târziu, când supraviețuitorii vor povesti că, după primul val britanic de bombardament, care a venit înainte de miezul nopții, focul a fost atât de puternic, iar oxigenul aproape inexistent, încât mulți localnici și-au părăsit pivnițele, imaginându-și că Marea Grădină le va oferi aer și răcoare. Intuiseră corect, dar, după câteva ore, în puterea nopții, britanicii au revenit…

Periferiile erau mai puțin atinse de dezastru. Se distingeau chiar străzi fără distrugeri importante, unde grupuri de oameni se îndreptau spre dealurile din împrejurimi, în speranța că vor găsi adăpost și hrană în zonele rurale adiacente. Dincolo de oraș, se formau coloane care se mișcau încet. Erau femei, copii și oameni în vârstă, care, acum, cu doar câteva bagaje încropite, plecau lăsând în urmă o viață devenită deja amintire și un oraș-fantomă: Dresda, bijuteria de pe Elba.

A fost o greșeală din partea aviatorilor germani să survoleze coloanele din afara orașului. Traumatizați, civilii care fugeau de război au trecut prin noi momente de groază, imaginându-

și că erau, din nou, atacați din aer. Unii chiar au avut impresia că erau mitraliați sau bombardați, iar această ipoteză falsă a supraviețuit multă vreme în conștiința publică, în chip de epilog fabricat involuntar pentru o poveste reală despre sadism și absurd duse dincolo de orice imaginație.

Cum de s-a ajuns ca în aceste raiduri, cu durata de la câteva minute până la câteva ore, să-și piardă viața zeci de mii de civili? Când și de ce a început acest război al rafinatei tehnologii a zborului cu cei inofensivi?

A început chiar cu zorii aviației! Desigur, nu s-a ajuns imediat la transformarea aeroplanelor în puternice mașini ale morții.La început, au fost ideile. Odată ce câțiva oameni cu viziune și tenacitate au creat – în perioada 1903–1908 – primele aparate de zbor, militarii au început să dezbată: erau acestea utile armatei? Puteau să cerceteze terenul inamic mai bine decât patrulele de cavalerie? Se puteau transporta pe calea aerului ordine scrise sau cadre militare, într-un mod mai rapid și mai sigur decât cu orice alte mijloace terestre? Oare existau și alte posibilități, cum ar fi tipurile de misiuni care implicau utilizarea armamentului de la bordul avionului?

Câteva țări mai curajoase au început să experimenteze. Prima a fost SUA. În 1908, unul dintre cei doi frați Wright a început zborurile demonstrative pentru armată. Din păcate, la 17

septembrie, s-a prăbușit cu avionul său și a fost grav rănit. Lângă el, în zbor, s-a aflat și un tânăr ofițer american, Thomas Selfridge, care și-a pierdut viața, devenind prima jertfă dintr-un lung șir de tragedii produse de avioane. Și astfel, pentru moment, armata SUA a oprit experimentele.

Ecoul acestui eșec nu i-a speriat pe europeni. Doi ani mai târziu, Franța și România foloseau avioane în cadrul manevrelor militare. Astfel, în luna septembrie a anului 1910, avionul lui Aurel Vlaicu a efectuat un zbor de la Slatina la Piatra-Olt, făcând legătura între două comandamente ale Corpului 1 Armată. Un an mai târziu, tot în România, un pionier astăzi necunoscut, Corneliu Marinescu, a creat un avion-bombardier (poate primul din lume!). Denumit *Lăcusta*, putea decola cu trei persoane la bord: pilotul, observatorul aerian și „o a treia persoană care să arunce o bombă". Aparatul era rudimentar. Cel care arunca bomba avea un simplu scaun de metal sub fuzelaj, iar bomba, probabil, ar fi cărat-o în brațe tot timpul zborului. Guvernul nu a fost interesat de acest prim bombardier și nu a cumpărat proiectul.

1911 este însă anul în care s-au lansat pentru prima dată materiale explozive dintr-un avion. S-a întâmplat în Libia, în timpul războiului dintre Italia și Turcia. Sublocotenentul Giulio Gavotti a zburat deasupra unor poziții otomane și a aruncat, de la 200 de metri, patru grenade. Chiar

dacă nu a făcut un număr mare de victime, așa cum vor cauza bombardamentele celor două războaie mondiale, efectul moral a fost imens. Noutatea a fost atât de terifiantă, încât guvernul de la Istanbul a trimis o notă de protest guvernului de la Roma, motivând că bombardamentul aerian era interzis prin Convențiile de la Haga din 1899 și 1907. Diplomații italieni au răspuns că documentele citate făceau referire strict la baloanele sferice sau la cele dirijabile, și nu la mijloacele de zbor cu aparate mai grele ca aerul, cum erau aceste invenții recente numite aeroplane. În concluzie, primul bombardament aerian a fost însoțit de o primă controversă juridică.

Din păcate, protecția juridică a civililor în fața aviației militare nu va mai face pași importanți până la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial. Articolul 25 din Convenția semnată în 1907, deși destul de clar, s-a dovedit insuficient pentru a apăra comunitățile urbane de pe teatrele de operații din următoarele patru decenii: „este interzis atacul sau bombardamentul, prin orice mijloace, asupra orașelor, satelor, reședințelor sau a clădirilor civile care au fost declarate ca nefiind apărate cu mijloace militare".

De altfel, încă din 1912, când a avut loc Primul Război Balcanic, aviația bulgară a bombardat Edîrne (Adrianopol), deschizând era loviturilor aeriene date asupra localităților. În anul următor,

1913, aviația română a survolat Sofia. Din fericire, legislația internațională a fost respectată. Din avioanele românești au fost aruncate nu bombe, ci manifeste care îi îndemnau pe bulgari să se predea. Apoi, în primăvara anului 1914, în Mexic, un avion a ratat lovirea unui obiectiv inamic care se găsea pe un deal, la marginea orașului Mazatlán. Bombele au căzut în centrul urbei și au ucis câțiva civili.

Aviația de bombardament și-a intrat cu adevărat în drepturi în timpul Primului Război Mondial. Punctul de unde n-a mai existat întoarcere a fost atins în 1914–1915, când au căzut pradă bombelor aruncate din avioane sau din zepeline câteva centre industriale importante: Köln și Düsseldorf în Germania, Londra în Marea Britanie. Din acel moment și până la finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, nu au mai existat restricții semnificative în a evita lovirea orașelor inamicului. Dreptul internațional a fost ignorat, pălind în fața dorinței de a-i spulbera adversarului mijloacele economice și de a-i provoca tragedii care să-i submineze dorința de a mai lupta. Limitele au fost stabilite mai degrabă de tehnologia zborului mecanic și de forța de distrugere a bombelor decât de scrupule. Guernica, Barcelona, Shanghai, Varșovia, Rotterdam, Londra, Coventry, Hamburg, Berlin, Dresda, Leningrad, Stalingrad, București, Ploiești, Tokio, Hiroșima și Nagasaki sunt numai

câteva nume care sunt asociate cu uciderea civililor în raiduri aeriene extrem de violente.

Transformarea orașelor în ținte nu a fost întâmplătoare. Mai mulți teoreticieni interbelici au scos în evidență superioritatea bombardamentului strategic asupra celui tactic. Cu alte cuvinte, au explicat că era mai bine ca, pe timp de război, aviația să se concentreze asupra obiectivelor mari, aflate la sute de kilometri în spatele frontului (unități industriale, elemente de infrastructură etc.) decât asupra unor ținte aflate pe front (coloane de infanterie sau de blindate, poziții de artilerie etc.). Era evident că o armată inamică lipsită de aprovizionarea cu muniție, hrană și combustibil se transforma într-o masă amorfă, fără valoare combativă.

Aviația era o armă sensibilă: costa mult s-o creezi, atât sub raport financiar, cât și ca timp, și avea o rată de uzură ridicată. Deținea însă avantajul că putea lovi mult mai departe și mai puternic decât trupele aflate în prima linie. De aceea, era mai bine ca statele beligerante s-o folosească pentru a obține rezultate mult mai valoroase comparativ cu pierderile inerente în aeronave și echipaje.

Cel mai cunoscut dintre acești teoreticieni a fost italianul Giulio Douhet, care a vorbit nu numai despre distrugerea industriei și a comunicațiilor, ci și despre bombardarea civililor. Terorizând populația prin lovirea marilor centre urbane, moralul se putea prăbuși în asemenea

măsură, încât societatea în ansamblul ei s-ar fi revoltat împotriva guvernului și l-ar fi obligat să încheie pace. Aceasta este poate cea mai dură și mai controversată ipoteză a lui Douhet. A fost infirmată atât de distrugerea orașelor britanice, cât și a celor germane în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Indiferent de pierderile umane și materiale suferite în 1940–1941 de Marea Britanie sau de Germania în anii următori, armatele acestor state au continuat să lupte. În schimb, bombardamentul atomic din august 1945, când Hiroșima și Nagasaki au fost pulverizate în câteva secunde, l-a convins pe împăratul Hirohito să forțeze Consiliul de Război să ceară pace (a contat și faptul că URSS a declarat război Japoniei cu o zi înaintea celui de-al doilea bombardament atomic).

Așadar, distrugerea Dresdei în februarie 1945 nu a venit din senin. În epoca războiului total, a fost integrată unei concepții nemiloase, care considera mai puțin importante viețile oamenilor simpli în raport cu beneficiile aduse de scurtarea conflictului. În acel moment, la Washington și la Londra nu mai existau îndoieli că singurul deznodământ era înfrângerea totală a Germaniei. Dorința de a încheia acest război cât mai repede era însă foarte mare. În fiecare zi, Aliații pierdeau militari, atât în încleștările terestre, cât și în cele aeriene. A continua să ucidă zeci de mii de civili germani în fiecare săptămână putea duce, în final, la salvarea unor zeci sau sute de mii de militari

americani și britanici. A fost just? A fost moral? Până astăzi, părerile au rămas împărțite.

La începutul anului 1945, orașele din vestul și centrul celui de-Al Treilea Reich erau reduse la mormane de moloz. Decesul unui număr uriaș de civili – veritabilă forță de muncă pentru industria de război – aruncase țara într-o stare de șoc. Pe front, pierderile au fost, de asemenea, uriașe. Exista însă o zonă care până atunci a fost mai puțin expusă: estul Germaniei. Teritoriile aflate la sud de Berlin se bucurau încă de un calm relativ. Totuși, nu se aflau într-o situație de invidiat. Chiar dacă până atunci bombardamentele fuseseră mai degrabă sporadice, pericolul ocupației sovietice era mai mult decât palpabil; pentru cei mai lucizi dintre locuitorii din est, era numai o chestiune de timp întâlnirea cu o feroce și răzbunătoare Armată Roșie. De altfel, drumurile și localitățile erau pline cu refugiați din Prusia Orientală și Silezia, care sperau să evite o astfel de întâlnire.

Tot în est, industria și transporturile funcționau la o capacitate aproape normală. Faptul a început să-i preocupe pe Aliații occidentali, mai ales că sovieticii le cereau să-și trimită bombardierele și în aceste regiuni, pentru a li se facilita înaintarea spre Berlin. Pe hartă, o localitate atrăgea privirile mai mult ca oricare alta: Dresda, vechea capitală a Saxoniei. Germanii au declarat-o oraș deschis – în sensul că nu

dispunea de mijloace de apărare terestră și aeriană –, dar strategii britanici și americani îi confereau valoare militară. În primul rând, prin rețeaua feroviară a Dresdei se făcea aprovizionarea trupelor aflate în linia întâi, pe Frontul de Est. De asemenea, știau că la Dresda funcționau cel puțin o fabrică de muniție și încă una care producea aparate optice pentru armată: renumita Zeiss Ikon. Nu în ultimul rând, aveau informații despre mai multe ateliere care sprijineau efortul de război, recondiționând tehnica de luptă. Exista și îngrijorarea reală că undeva în acest oraș, într-un loc secret, se puneau la punct arme teribile, cu care Hitler și Goebbels obișnuiau să-și amenințe inamicii în discursurile lor publice. Desigur, se știa și de existența unei numeroase populații civile locale și a unui mare număr de refugiați. Un bombardament masiv ar fi condamnat, fără tăgadă, zeci de mii de oameni la moarte. Decizia a fost luată: Dresda a devenit o țintă care trebuia distrusă în totalitate printr-un raid uriaș!

Stimate cititor! Cu siguranță, știți că aveți în față o carte despre o catastrofă a celui de-Al Doilea Război Mondial. În 13-15 februarie 1945 Dresda a trăit o dublă tragedie: au murit cel puțin 16 000-17 000 de oameni și au fost pierdute multe clădiri cu valoare culturală și arhitecturală unice. Paginile care urmează sunt dure. Extrem de dure!

Autorul nu îi va permite cititorului să rămână un martor neimplicat al întâmplărilor pe care le

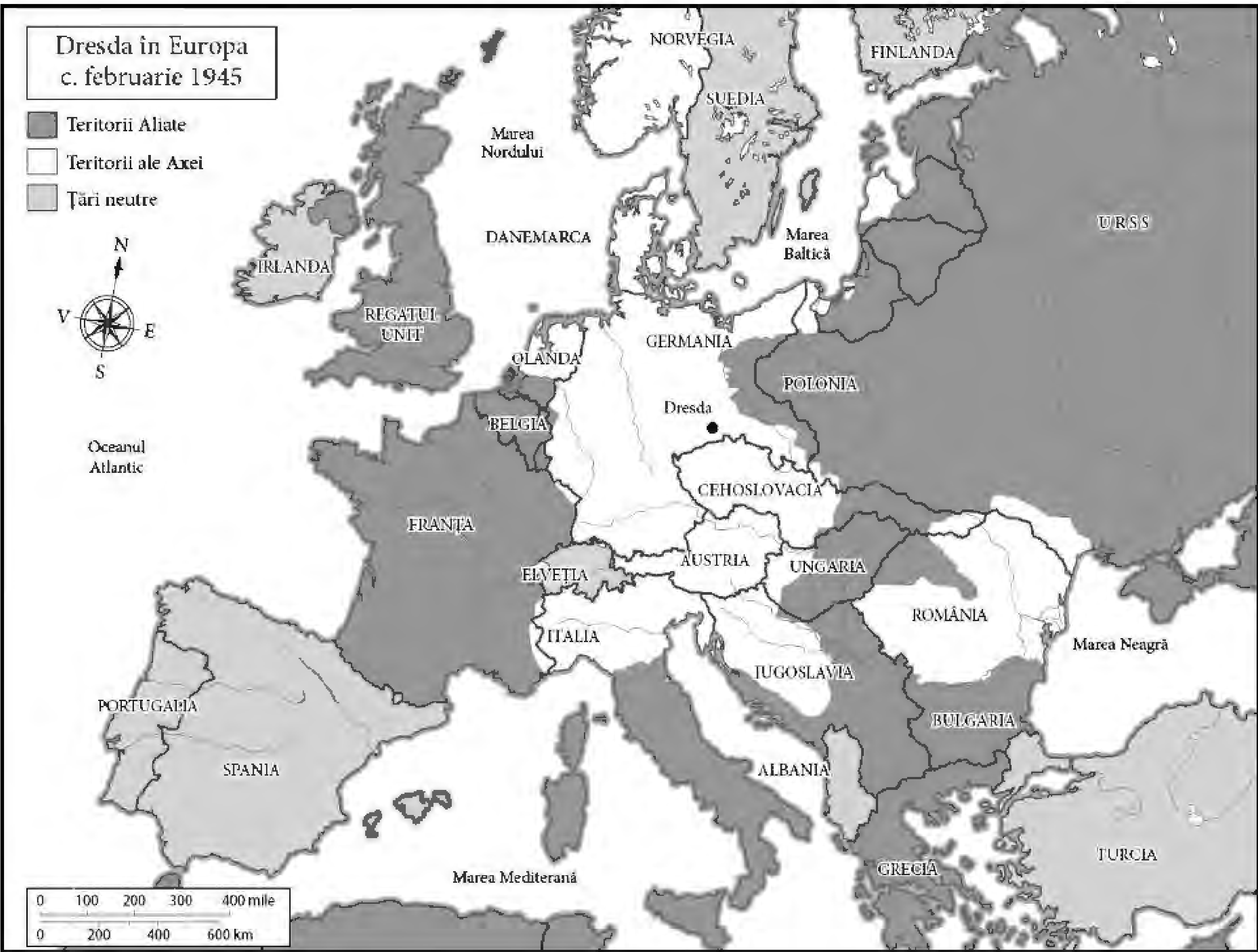
descrie. Îl va familiariza subtil cu orașul saxon de pe Elba. Îl va face să vadă cu ochiul minții un paradis cultural și urban, amenințat de nazism, apoi de război. Răul și teama plutesc în aer, dar oamenii trăiesc cu speranța că orașul va fi cruțat de bombardament. Își imaginează că, acolo, în tabăra inamică, existau simpatii puternice pentru Dresda. Nu fusese oare această urbe o destinație favorită a turiștilor britanici și americani înainte de război? Apoi, toată lumea știa că Churchill a avut o bunică (alții spuneau că era, de fapt, o mătușă) care iubise Dresda... Cei mai realiști își legau speranțele de faptul că în oraș nu existau trupe germane, care ar fi fost, bineînțeles, ținte legitime. În plus, existau mulți prizonieri de război (francezi, britanici, americani) integrați în industrie, agricultură și în transportul public. Sigur, Aliații știau acest fapt și vor dori să-și protejeze propriii oameni.

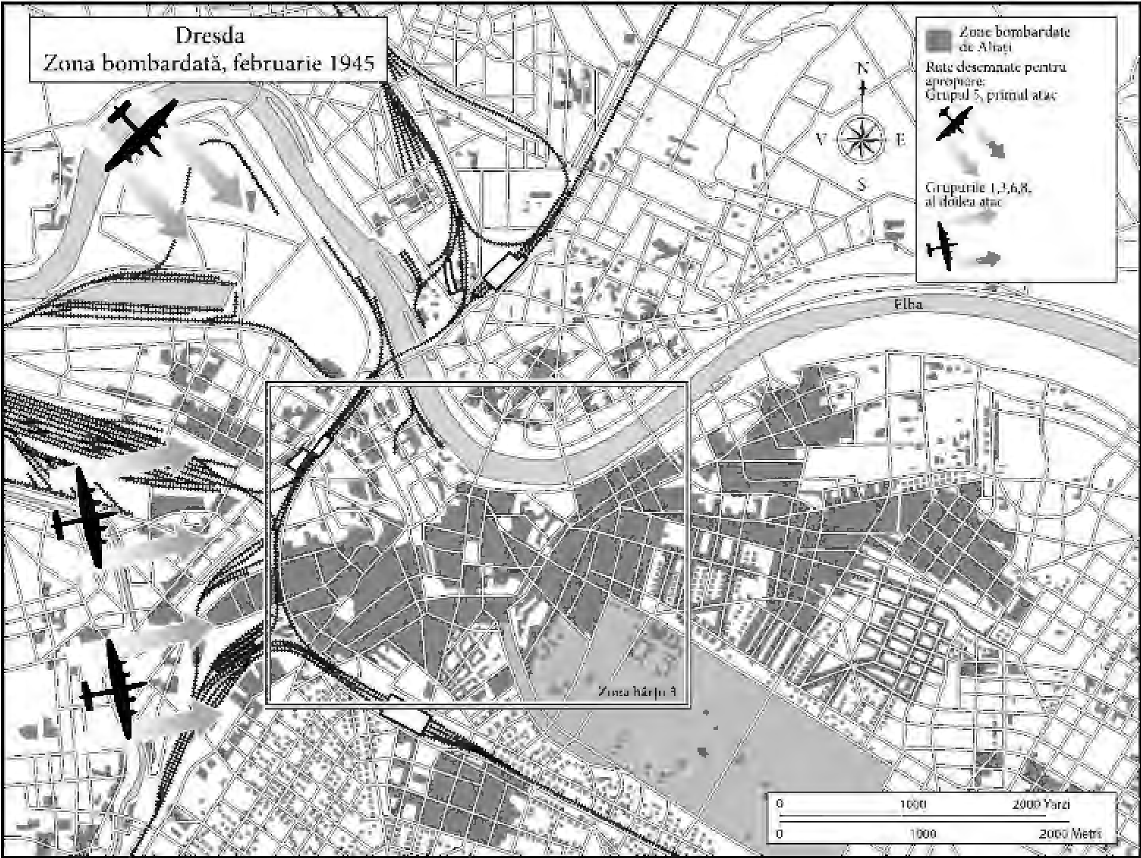
Totul a dispărut într-o noapte! Un general cu o funcție foarte înaltă în aviația britanică a planificat și a ordonat ca dezastrul să aibă loc. Aviatorii au executat ordinele primite, iar civilii germani au trăit coșmarul unei adevărate furtuni de foc.

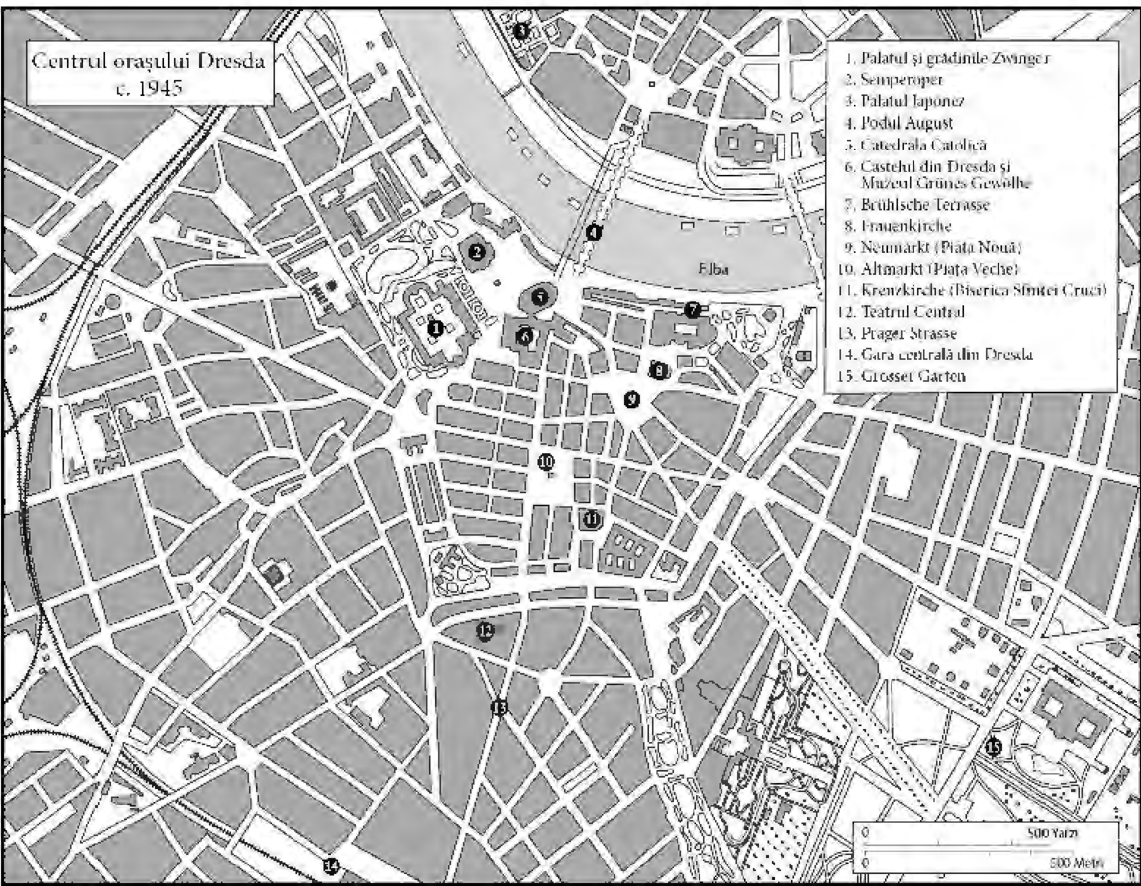
Este meritul autorului Sinclair McKay că nu a lăsat nimic la voia întâmplării. Sunt analizate deciziile la cel mai înalt nivel, îi însoțim pe aviatori în zborul lor spre obiectiv și trăim printre victimele și supraviețuitorii infernului. Bombele

au creat mii de incendii, care nu au rămas izolate, ci s-au unit într-un ocean de flăcări. Iar sub acest ocean, Dresda a devenit o mare scenă a neputinței umane.

Sorin Turturică


Dresda în Europa
c. februarie 1945
Teritorii Aliate
Teritorii ale Axei
Țări neutre
N
V
E
S
Oceanul
Atlantic
IRLANDA
REGATUL
UNIT
Marea
Nordului
DANEMARCA
NORVEGIA
SUEDIA
FINLANDA
Marea
Baltică
URSS
OLANDA
BELGIA
GERMANIA
Dresda
POLONIA
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
ELVEȚIA
AUSTRIA
UNGARIA
ROMÂNIA
Marea Neagră
ITALIA
JUGOSLAVIA
BULGARIA
PORTUGALIA
SPANIA
ALBANIA
GRECIA
TURCIA
Marea Mediterană
0 100 200 300 400 mile
0 200 400 600 km


Dresda
Zona bombardată, februarie 1945
Zone bombardate de Aliați
Rute desemnate pentru apropiere:
Grupul 5, primul atac
Grupurile 1,3,6,8, al doilea atac
N
V
E
S
Elba
Zona hărții 3
0
1000
2000 Yarzi
0
1000
2000 Metri


Centrul orașului Dresda
c. 1945
1. Palatul și grădinile Zwinger
2. Semperoper
3. Palatul Japonez
4. Podul August
5. Catedrala Catolică
6. Castelul din Dresda și Muzeul Grünes Gewölbe
7. Brühlsche Terrasse
8. Frauenkirche
9. Neumarkt (Piața Nouă)
10. Altmarkt (Piața Veche)
11. Kreuzkirche (Biserica Sfintei Cruci)
12. Teatrul Central
13. Prager Strasse
14. Gara centrală din Dresda
15. Grosser Garten
Elba
0
500 Yarzi
0
500 Metri

Cuvânt-înainte:
Orașul în timp

Lângă zidul castelului și la umbra catedralei catolice, amurgul zilelor de iarnă poate avea uneori un efect impresionant. Dacă te uiți în jur, este posibil ca, pentru o clipă, să ai impresia că ești singur. Pentru că aici, în acest triunghi de pavaj pietruit și piatră sculptată – Schlossplatz, dominată de marea arcadă care duce în curtea castelului, și turla bisericii, înaltă și ascuțită, profilându-se pe cerul de ametist –, timpul își poate pierde ușor semnificația.

Dacă ești familiarizat cu istoria artei, te poți închipui la începutul secolului al XIX-lea, o siluetă încremenită într-o pictură a artistului romantic Caspar David Friedrich[I], care a trăit în Dresda și i-a pictat turlele și cupolele învăluite în lumina gălbuie a soarelui. Te-ai putea lăsa purtat în timp și mai mult: într-un peisaj bogat în detalii al lui Bellotto[II]. Și el a fost atras de eleganța arhitecturală a orașului din secolul al XVIII-lea, cu piețe largi, clădiri publice și case frumos proporționate. Dacă rămâi acolo suficient timp, vei auzi muzica pe care au auzit-o și acești artiști: clopotele catedralei, care răsună oarecum

imperios și zgomotos și cu o notă mai profundă, rezonantă, ce aduce a furie.

În această atmosferă aproape discordantă este invocat în mod neașteptat teribilul trecut mai recent. Mulți dintre cei care stau ori se plimbă acum pe aici nu pot să nu-și imagineze măcar pentru o clipă huruitul grav al avioanelor de deasupra, cerul luminat de parașutele luminoase de marcare a țintelor verzi și roșii, iar apoi, vâlvătaia flăcărilor ridicându-se tot mai sus din catedrala incendiată.

Astfel de imagini nu se limitează doar la acest loc. La câțiva metri de această piață se află eleganta terasă ce dă spre fluviul Elba și spre malurile lui neobișnuit de largi. Acum, la fel ca atunci, pasarela pietruită se întinde de-a lungul Academiei de Arte, cu strălucitoarea ei cupolă din sticlă. La fel ca în cazul catedralei catolice, orice plimbare prin zonă are loc cumva în două fluxuri temporale diferite, deoarece ești aici, în prezent, privind valea sinuoasă a Elbei, iar în același timp, pe cerul senin și rece al nopții vezi sutele de bombardiere apropiindu-se dinspre vest. Îți imaginezi mulțimea de oameni îngroziți din jurul tău încercând să fugă de căldura flăcărilor, îndreptându-se din instinct spre râu. Acesta este adevărul sinistru al Dresdei: fiecare imagine frumoasă poartă cu sine o conștientizare de o fracțiune de secundă a celei mai teribile violențe. Toți vizitatorii acestui oraș vor fi simțit această dislocare de moment. Neliniște nu ar fi un

cuvânt suficient, senzația nu este una fantomatică. În plus, există o cruzime tăioasă în suprapunerea arhitecturii vechi cu conștientizarea a ceea ce se află dincolo de ea și, desigur, iluzia este construită pe o altă iluzie, deoarece mare parte din arhitectura de poveste pe care o vedem astăzi a fost distrusă anterior, în timpul dezastrului.

Nu este posibil să vedem orașul pe care artistul expresionist Conrad Felixmüller[III] l-a desenat atât de ingenios în anii '20, să privim piatra și sticla pe care le-a văzut Margot Hille – ucenică în vârstă de 17 ani la o fabrică de bere din vestul orașului – în drumul ei spre casă, în timpul războiului, pe la mijlocul anilor '40, sau să vedem confortabila lume burgheză în care se învârteau la începutul secolului dr. Albert Fromme și familia Isakowitz, Georg și Marielein Erler – restaurantele elegante, opera și galeriile rafinate. Nu este posibil să vedem nimic din toate acestea, deoarece într-o singură noapte, în 13 februarie 1945, cu doar câteva săptămâni înainte de încheierea războiului, 796 de bombardiere au zburat pe deasupra acelei piețe și pe deasupra orașului și, după cum spunea un tânăr martor, „au deschis porțile iadului". În decursul acelei singure nopți infernale, au fost omorâți aproximativ 25 000 de oameni.

Încet, Dresda a fost reconstruită, dar nu fără dificultăți și conflicte. Restaurările minuțios de detaliate au fost combinate cu amenajări

moderne abia perceptibile, astfel încât clădirile noi din piețe nu sar în ochi, dar interesant este că, în ciuda reconstrucției miraculoase, încă putem observa cumva ruinele.

În cazul bisericii baroce Frauenkirche, care datează din secolul al XVIII-lea și domină piața Neumarkt, acest lucru este intenționat: se dorește să vezi cum piatra deschisă la culoare a restaurării se înalță spre cer și contrastează cu zidăria originală înnegrită, din care au rămas doar niște cioturi sparte, după ce piloții Comandamentului Aviației de Bombardament au trecut pe deasupra, urmați a doua zi de Forța Aeriană a 8-a a SUA.

Acum, orașul se înalță ca un fel de totem al obscenității războiului total, deoarece la fel ca Hiroshima și Nagasaki, Dresda este un nume asociat cu anihilarea. Faptul că orașul se afla adânc în inima Germaniei naziste – și, într-adevăr, a fost unul dintre primele care au adoptat cu entuziasm cele mai infecte politici național-socialiste – a pus extraordinare probleme de dificultate morală.

De-a lungul deceniilor, moralitatea absolută (și imoralitatea), atât a orașului, cât și a actului de distrugere a lui prin incendiere, a fost dezbătută și analizată cu diverse grade de furie, remușcare, durere și traumă. Astfel de dezbateri încă fac parte din peisajul orașului. În Dresda, prezentul include trecutul și toți trebuie să pășim cu grijă printre aceste straturi de timp și de memorie.

O problemă suplimentară se află în trecutul mai recent al orașului, pentru că, după război, Dresda a făcut parte din Republica Democrată Germană, aflată sub controlul Uniunii Sovietice. Sovieticii au preluat comanda istoriei, în cel mai literal sens al cuvântului, și au construit structuri noi în centrul orașului, menite să se înalțe spre viitor. În valul de bucurie care, în 1990, s-a întins pe tot continentul pentru a saluta reunificarea Germaniei, au existat – și încă există – și câțiva care au regretat sincer prăbușirea guvernului est-german.

Unul dintre cei mai cunoscuți locuitori ai Dresdei – profesorul universitar Viktor Klemperer[IV], unul dintre puținii evrei rămași după ce majoritatea celorlalți fuseseră deportați în lagărele de exterminare – a remarcat după război că orașul era „o cutie de bijuterii" și că acela a fost unul dintre principalele motive pentru care furtuna de foc a atras atâta atenție. Cu siguranță, alte orașe și localități germane au suferit proporțional mai mult, cum ar fi Pforzheim, în vest, care a fost atacat la câteva săptămâni după Dresda, iar procentul populației ucise în doar câteva minute a fost chiar mai mare decât numărul de victime extraordinar de ridicat din Dresda.

Au mai existat și alte furtuni de foc. În 1943, peste casele și apartamentele cu structură din lemn din Hamburg au fost aruncate tone de bombe incendiare și, drept urmare, incendii au

izbucnit, geamurile s-au spart, iar acoperișurile au cedat. Zburând pe cerul portocaliu, piloții au privit cu uimire cum flăcările s-au contopit unele cu altele pe străzile înguste, iar apoi cu altele, într-un cazan de foc din ce în ce mai mare, în care totul a început să se topească: aerul a fost absorbit, vânturi fierbinți, de forța unui uragan, s-au înălțat spre cer, iar oamenii care nu au fost arși sau copți pur și simplu s-au trezit sufocați, cu plămânii arși de foc, chinuindu-se zadarnic să respire.

Au mai fost Köln, Frankfurt, Bremen, Mannheim, Lübeck și alte orașe. În mare parte dintre ele, pe lângă numărul imposibil de imaginat al victimelor, au fost pierderile arhitecturale, cu palate, clădiri ale operelor și biserici complet distruse, care constituiau un simbol al civilizației europene.

Totuși, spre deosebire de alte orașe din vestul țării, Dresda – aproape de granițele cu Polonia și Cehia, fiind la aproximativ 160 de kilometri de Praga – ocupa deja un loc solid în peisajul internațional. De mult timp era renumit pentru colecțiile de artă rafinate, pentru istoria saxonă pitorească și pentru peisajul natural primitor, care înconjura frumoasele biserici baroce, catedralele și străduțele cochete. Atunci, la fel ca și acum, orașul părea să aibă o existență de sine stătătoare, cufundat în valea fluviului Elba și înconjurat de dealuri blânde, care în depărtare se transformau în pitorești munți împăduriți. La

începutul secolului al XIX-lea, filosoful Johann Gottfried Herder descria Dresda ca pe o „Florență germană”, făcând o paralelă admirativă între cele două orașe, iar asta a condus la sintagma mai larg răspândită de „Florența de pe Elba”.

Dar orașul era faimos și pentru că nu era desuet. Dresda nu a fost niciodată o simplă cutie cu bijuterii. A dobândit și o notorietate atrăgătoare pentru viața artistică foarte animată, pentru pictorii extrem de inovatori, compozitorii și scriitorii săi. Aici se aflau unii dintre primii moderniști, iar arhitecții vizionari, cu idei noi pentru comunitățile perfecte, erau și ei atrași de oraș. Pe lângă acestea, muzica părea să facă parte din chimia străzilor și încă este așa: seara, în orașul vechi, veți auzi flașnetari și ecourile corurilor din catedrală. Aceste ecouri se auzeau și cu decenii în urmă.

Așadar, povestea Dresdei – a distrugerii și a reînvierii ei – prezintă o serie de provocări etice teribile, aproape shakespeariene. Recunoscând suferința miilor de oameni din acea noapte (copii, femei, refugiați și vârstnici) și din anii care au urmat, diminuăm oare crimele hidoase care au fost comise peste tot în jurul lor, încă de la ascensiunea Partidului Nazist? Există oare riscul de fetișizare a unui singur loc deosebit de frumos, în timp ce sate, orașe și alte localități din toată Europa au fost și mai barbar tratate, dacă pătrundem mai adânc în poveștile individuale?

Apoi, mai este problema felului în care privim sutele de piloți care au survolat orașul și au aruncat bombele incendiare asupra țintei lor: acești tineri extenuați, pustiiți, încremeniți și profund speriați, la finalul amar al unui conflict lung, în care și-au văzut mulți dintre prieteni doborâți în flăcări, făceau doar ceea ce le-au spus să facă propriii comandanți. Cei din echipajele acelor avioane – britanice, americane, canadiene și australiene, printre altele – au pilotat, au trasat rutele, au îndreptat armele spre avioanele de vânătoare inamice, au stat întinși peste compartimentele de bombe și au vorbit unii cu alții prin stații, ținându-și strâns mascotele superstițioase, fie că erau șepci din pânză, anumite șosete sau chiar sutienul vreunei iubite. Un sutien avea o putere de talisman mai mare decât un crucifix. Bărbații aceștia s-au uitat în jos prin beznă, la incendiile aflate la mii de metri sub ei, și au aruncat și mai multe bombe, știind că în orice clipă și ei puteau fi cuprinși de flăcări și arși de vii. Cum ar fi putut acești tineri să se apere de acuzațiile ulterioare că ei – și Arthur Harris[V], generalul de aviație (în original, „Air Chief Marshall" – n. red.) al RAF pe care l-au poreclit „Măcelarul" – au luat parte la o crimă de război?

Chiar dacă, în parte, aceasta este o poveste despre puterea militară, nu este obligatoriu să ne gândim la ea doar în termeni de istorie militară. Mai degrabă ar trebui să încercăm să înțelegem dezastrul, pe cât de mult posibil, prin ochii celor

care au fost acolo, la sol și în aer, ai celor aflați la comandă și ai celor care nu au avut nicio putere de decizie. Pentru că aceasta este o tragedie care s-a propagat mult dincolo de război. Cu miile de vieți care au fost luate în acea singură noapte s-a produs și devastarea culturii și a memoriei, iar oroarea acelei nopți încă reprezintă o problemă politică foarte vie, deoarece a fost nevoie de cea mai mare grijă pentru a nu se acorda sprijin sau ajutor accidental celor care caută să exploateze astăzi acele victime de atunci. Comemorarea în sine este un câmp de bătălie, iar în Germania de Est și prin alte părți, există cei din extrema dreaptă care caută neîncetat să exploateze ideea că civilii din Germania nazistă au fost și ei victime ale atrocităților. Argumentele lor sunt amestecate cu teorii ale conspirației aberante, construite în jurul motivelor bombardării. Lor li se opun locuitorii care înțeleg că nu li se poate permite acestor oameni să deturneze în scopuri proprii evenimentele din noaptea aceea și că trecutul trebuie protejat.

Poate că o modalitate de a face asta este să ascultăm, pur și simplu, vocile celor care au fost acolo. Poate că trebuie să explorăm viețile celor născuți în Dresda cu mult înainte ca întunericul să se abată asupra orașului, ale copiilor lor, născuți în acel întuneric, ale celor care au suferit nemărginita teroare a acelei nopți și ale celor care au fost nevoiți să găsească o cale de a-și

reconstrui viața de zi cu zi în anii haotici care au urmat.

A existat o colaborare foarte emoționantă între autoritățile din orașul modern și voluntarii unei organizații din Marea Britanie, axată pe ajutorul acordat reconstruirii Dresdei. Dresden Trust a lucrat îndeaproape mai ales la refacerea minuțioasă a Frauenkirche. Orașul și organizația au acordat o mare atenție relației simbiotice dintre Dresda și Coventry, din regiunea Midlands, orașul englez fiind atacat de Luftwaffe, în noiembrie 1940, și redus la plumb topit și pietre și cărămizi încinse. Înfrățirea celor două orașe se bazează pe înțelegerea faptului că nu mai trebuie să permitem ca astfel de lucruri să se întâmple vreodată.

Totuși, este important și să înțelegem că povestea Dresdei este despre viață la fel ca despre moarte, este despre infinita adaptabilitate a spiritului uman în cele mai extraordinare circumstanțe. Și acum, că aceste evenimente au trecut de amintirea vie, iar noi putem să le vedem cu o privire mai limpede și mai puțin afectată de revendicări, contrarevendicări și propagandă, există și oportunitatea unei altfel de restaurări: o rememorare a locuitorilor Dresdei și a vieții lor de atunci.

În ultimii ani, arhivele orașului au fost implicate într-un efort remarcabil de a obține cât mai multe relatări ale martorilor de atunci. Într-un însuflețitor proiect de istorie comunitară, au

fost înregistrate mărturii, amintiri care au reînviat multe dintre lucrurile pierdute. Acestea au fost și sunt poveștile unei mari diversități de locuitori de toate vârstele, puse pe hârtie în perioade diferite. Există relatări ale celor care atunci erau copii, precum și jurnale și scrisori și fragmente rămase de la oameni mai în vârstă, care au trăit dezastrul și au lăsat însemnări ale ororilor. De la autoritatea calmă a medicului-șef al Dresdei, până la apărătorii antiaerieni, de la evreii din oraș, persecutați fără milă, la cei care nu erau evrei și care, rușinați, au încercat să-i ajute, de la amintirile adolescenților și ale școlarilor la experiențele extraordinare ale locuitorilor mai bătrâni, arhivele oferă un portret caleidoscopic nu doar al unei nopți, ci al unui moment istoric extraordinar din viața unui oraș extraordinar. Există o multitudine de voci care pot fi ascultate, multe pentru prima dată.

Astfel, putem afirma că a sosit momentul să aruncăm o privire dincolo de ruine și de restaurări pentru a reconstitui atmosfera a ceea ce a fost cândva, înainte de urâțenia nazismului, un oraș neobișnuit de inovator și de creativ. A sosit momentul pentru a ne plimba pe străzile de mult timp dispărute și să le vedem așa cum le vedeau locuitorii Dresdei. Nu este doar povestea unei distrugeri uluitoare, ci și o poveste despre cum au fost refăcute apoi acele vieți fragmentate.

[I] Caspar David Friedrich (1774–1840), pictor și desenator german, a fost unul dintre cei mai importanți artiști ai romantismului. S-a stabilit la Dresda, unde si-a petrecut o mare parte din viață (n. red.).

[II] Bernardo Bellotto (1721?–1780) a fost un pictor peisagist italian, recunoscut pentru reprezentările unor mari orașe europene, precum Dresda, Londra, Viena sau Veneția (n. red.).

[III] Conrad Felix Müller (1897–1977) a fost un pictor și gravor expresionist din Dresda. Având numele de artist Conrad Felixmüller, a realizat un număr remarcabil de opere, însă o mare parte dintre acestea au fost distruse de către naziști (n. red.).

[IV] Viktor Klemperer (1881–1960) a fost un erudit german de origine evreiască, recunoscut pentru cărțile sale în care descrie viața în Germania din timpul Imperiului, al Republicii de la Weimar, al celui de-Al Treilea Reich și în perioada postbelică (n. red.).

[V] Arthur Harris (1892–1984) a fost șeful Comandamentul Aviației de Bombardament în perioada 1942–1945 și principalul susținător al bombardării marilor orașe ale Germaniei, din rațiuni strategice (n. red.).

PARTEA I. FURIA CARE SE APROPIE

Capitolul 1

Zilele de dinainte

În primele zile ale lui februarie 1945, aerul rece din Dresda mirosea a fum. Deși aprovizionarea cu cărbune pe timp de război nu era niciodată sigură, în dimineața aceea, sobele și boilerele orașului se luptau cu chiciura. Zăpada se dusese, dar încă era frig. Pavajul din jurul Frauenkirche era ud și înșelător, un potențial pericol pentru cei care mergeau cu mâinile adânc înfundate în buzunarele paltoanelor. Domnii în vârstă, cu pălării, care se îndreptau în fiecare dimineață spre muncă, la bănci sau la companiile de asigurări din apropiere de Altmarkt, păstrând un simulacru de normalitate a clasei de mijloc, pășeau cu grijă, dar pe străzile înguste erau și unii mai fără griji. Gerhard Ackermann, un adolescent care mergea ferit pe lângă tramvaiele electrice crem cu maro și pe lângă cărucioarele din lemn cu zarzavaturi, reușise să petreacă la cinema cea mai bună parte din weekendul anterior. Mulți civili germani de la acea vreme se cufundau în lumile alternative evocate de filme, urmărindu-le cu un fel de foame greu de explicat, iar Ackermann văzuse *In flagranti*. Realizat cu câteva luni înainte și fiind unul dintre ultimele

filme produse sub regimul nazist, *In flagranti* era o comedie trăsnită, plină de întorsături năstrușnice, în care era implicată o secretară devenită detectiv particular[1].

În iarna aceea, rulaseră filme în toate cele 18 cinematografe din Dresda. Printre cele mai mari era Universum Kino, o sală cu o mie de locuri și destinată unei clientele de lux. Filmele erau distracția predominantă a clasei muncitoare din Dresda, dar clasa de mijloc putea fi convinsă și ea să intre în cinematografe, precum Universum, prin filme de epocă pretențioase și adaptări ale unor romane clasice[2]. *In flagranti* a fost ultimul film proiectat în Dresda înainte ca naziștii să ordone ca toate cinematografele din Germania să fie închise[3]. Biletul tânărului Ackerman avea să devină un suvenir.

Oricum, pentru mulți locuitori mai în vârstă ai Dresdei, evadarea din realitate era un efort prea mare. Exista o înțelegere instinctivă și tulburătoare a faptului că ordinea lucrurilor, lumea pe care o știau, avea să cedeze în orice clipă. Acești locuitori vedeau ei înșiși că ritmul orașului era febril din fluxul constant de camioane de pe străzile principale și de pe poduri, care transportau prin oraș tineri soldați germani și armament, luând-o spre est, și la vederea cailor extenuați care trăgeau căruțe pline cu familii de refugiați din zonele rurale, la fel de obosite, croindu-și drum cu dificultate în direcție opusă.

Era ceva imperios în toate acestea. Sub mareșalul Gheorghi Jukov, Armata Roșie trecuse fluviul Oder, iar elanul năucitor și impresionant al sovieticilor era neîntrerupt încă de la mijlocul lui ianuarie, când rușii străpunseseră liniile germane ca un topor care despică o ușă putredă. Spre vest, americanii și britanicii exercitau o presiune nouă după Ofensiva din Ardeni[VI], croindu-și drum prin pădurile umede și friguroase și prin orașele mici.

Mulți civili germani începeau să privească perspectiva ocupației americane cu o oarecare ambivalență, dar ideea cuceririi sovietice inspira o frică reală și foarte vocală. Încă înainte de sosirea rușilor, se auziseră din est povești despre dezlănțuirea sociopată a Armatei Roșii asupra nenumăratelor femei germane, dar și asupra bărbaților civili. Niciunul dintre fermierii și agricultorii germani din zonă, care fugeau cu familiile din calea acelei implacabile înaintări, nu știa că, în clipele acelea, viitorul lor și al națiunii lor era decis într-o stațiune de la Marea Neagră, la aproximativ 1 600 de kilometri sud-est de Dresda, și că, într-un palat cândva impunător din Ialta, Iosif Stalin, Winston Churchill și Franklin D. Roosevelt, acesta din urmă cu icter și vizibil bolnav[4], discutau despre detaliile guvernării și subjugării unei Germanii înfrânte și despre cum va fi împărțită țara în patru zone de ocupație – americană, britanică, franceză și sovietică – și condusă după principii democratice bine

stabilite. La conferință, comandanții de rang înalt ai lui Stalin au solicitat ca nodul rutier din Dresda, care avea să cadă în sfera de influență sovietică, să fie ținta trupelor anglo-americane, pentru a împiedica mișcările trupelor germane spre est[5].

În acest stadiu al războiului, devenea limpede că escadrilele de bombardiere grele erau deja depășite și că viitorul războiului era în mâinile fizicienilor. În secret, americanii erau aproape de producerea armei atomice, pe care naziștii se străduiseră fără succes să o obțină, și tot în secret, Stalin era ținut la curent cu activitatea cercetătorilor din Laboratoarele din Los Alamos, în New Mexico, de către savantul și simpatizantul comunist Klaus Fuchs.

Civililor germani trebuie să le fi fost greu să-și imagineze o distrugere mai mare decât cea care avea loc deja. În 6 februarie 1945, în orașele Chemnitz și Magdeburg se desfășurau raiduri foarte puternice ale Forței Aeriene a 8-a americane. În Magdeburg, la 225 de kilometri nord-vest de Dresda, pe Elba, cartierele istorice ale orașului erau deja praf și pulbere. Un raid din luna anterioară, care țintise mai ales rafinăria de petrol, lăsase în flăcări arhitectura civică grandioasă, precum și nenumărate case și blocuri de apartamente[6].

În ciuda buletinelor de știri zilnice de la radio, care vorbeau despre rezistența germană feroce în fața prădărilor Aliate, și a articolelor din ziare,

care îi asigurau pe cititori că agresiunea anglo-americană va fi împiedicată, toți locuitorii Dresdei știau că orașul atrăgea tot mai mult atenția inamicului, avioanele de recunoaștere „lucind pe cer", după cum își amintea Dieter Patz, care atunci avea 11 ani[7]. Mamele au încercat să-și pună la adăpost copiii cât mai departe posibil de război. Frieda Reichelt, care avea o fiică de 10 ani, pe nume Gisela, urma să mai nască un copil, în luna martie a acelui an. „Abia așteptam sosirea unui frățior", își amintea Gisela. „Dresda părea departe de război și nu ne păsa de raidurile aeriene. Pe cât posibil, mama mi-a oferit o copilărie fericită"[8].

În ciuda aparentei nepăsări a multor locuitori, Dresda suferise deja din cauza raidurilor americane, unul în toamna lui 1944, iar altul în 16 ianuarie 1945. Atacatorii se iviseră pe cer în timpul zilei și de fiecare dată omorâseră câteva sute de oameni. Țintele principale fuseseră marile triaje feroviare, aflate nu departe de spitalul Friedrichstadt. Pentru a spori tensiunea, aproape în fiecare noapte, sirenele de avertizare timpurie din Dresda urlau nevrotic – și inutil – în beznă și făceau imposibil somnul multora. Deși timp de câțiva ani orașul păruse situat departe de război, locuitorilor lui li se amintea constant de conflict, chiar și în timp ce visau.

Știrile de noapte, care anunțau că forțele germane superioare împiedicau Armata Roșie să înainteze, erau subminate de zvonuri șoptite,

potrivit cărora Berlinul ar putea cădea în orice clipă. Locuitorii Dresdei nu știau că, recent, autoritățile din Berlin desemnaseră orașul „zonă defensivă"[9], însemnând că, în cazul unei invazii sovietice masive, soldații germani erau așteptați să transforme străzile și piețele în câmp de bătălie. Cu o populație de 650 000 de oameni, Dresda – cam la fel ca Manchester, în Anglia, și chiar ca Washington DC – avea să facă parte din Frontul Elba, aflat sub comanda generalului Adolf Strauss, front care se întindea de-a lungul fluviului, din Praga, iar apoi prin Germania, până în Hamburg, și pe care, teoretic, germanii urmau să reziste categoric și sângeros.

În serile tăcute, când orașul rămânea în beznă, mulți din Dresda aveau impresia că auzeau sunetul morții răsunând cu ecou de pe dealurile îndepărtate. Circulau povești oribile despre violuri și mutilări, povești care erau adevărate. Armata Roșie era la ceva mai mult de 95 de kilometri distanță. Hertha Dietrich, o femeie singură care se adăpostea în casa unui șef de grajd pensionat, se temea că nu va afla când orașul va cădea în mâinile unor astfel de oameni și spunea că „îl va duce pe bătrân la cunoștințele ei" dintr-un alt oraș aflat mult mai la vest[10].

Câți din oraș nu auziseră zvonurile potrivit cărora, cu doar câteva zile înainte, sovieticii care avansau dăduseră peste un lagăr de concentrare nazist? Cu siguranță, profesorul universitar Victor Klemperer și soția lui aflaseră teribilele

vești despre Ausch-witz, despre soldații sovietici care, în timp ce inspectau lagărul abandonat, descoperiseră mii de schelete vii, deținuți care fuseseră lăsați în urmă să moară. Descoperirea aceea de coșmar fusese făcută în 27 ianuarie. Speculațiile șoptite despre asta ajunseseră în Dresda și nu făcuseră decât să-i confirme lui Klemperer faptul că temerile lui erau justificate. În ultimii ani, când cei din Gestapo le spusese prietenilor și vecinilor lui să-și facă un bagaj sumar pentru o călătorie scurtă, el știuse că erau trimiși cu trenul către moarte[11].

Cei câțiva evrei rămași în Dresda fuseseră expropriați și erau înghesuiți în case special desemnate, dărăpănate și împărțite în apartamente mici. Erau reci și sărăcăcioase, alimentarea cu gaz era proastă, astfel că abia puteau încălzi apă, iar în orice moment din zi sau din noapte locatarii se puteau trezi supuși unor inspecții violente și insultătoare din partea autorităților. Klemperer văzuse nenumărați evrei cărora li se înmânaseră documentele „de deportare" și văzuse cum o populație de evrei care numărase câteva mii înainte de război fusese redusă la ceva mai mult de câteva zeci. Mulți din Dresda aveau aceleași suspiciuni, dar toți știau că nu era înțelept să discute deschis despre astfel de lucruri. Atât Gestapoul local, cât și poliția aveau autoritatea să execute pe oricine era suspectat de trădare, iar distrugerea moralului era considerată trădare.

Viața cotidiană însemna provocarea de a vedea și de a nu vedea, de a auzi și de a nu auzi, dar disoluția standardelor burgheze obișnuite lua acum forme surprinzătoare. Refugiații din mediul rural, adunați pe lângă imensa gară centrală, puteau fi văzuți ușurându-se pe aleile din jur, deoarece cozile de la toaletele gării erau pur și simplu prea lungi. Capricioșii locuitori ai Dresdei nu erau obișnuiți să asiste la astfel de scene.

În vârstă de 64 de ani, dr. Albert Fromme a văzut sosind la clinica lui tot mai mulți refugiați din Silezia, bolnavi și confuzi, opriți la jumătatea drumului lor către vest. Dr. Fromme era un chirurg cunoscut al spitalului Friedrichstadt din Dresda, a cărui suprafață plină de verdeață se întindea între Elba și triajul feroviar, spital care, în ciuda conflictului, era încă deschis pentru toată lumea. Printre dificultățile cu care se confrunta în zilele acelea se numărau îngrijorarea cu privire la rezervele de medicamente și analgezice și faptul că aprovizionarea cu combustibil pentru clădirile spitalului devenea sporadică.

Dr. Fromme era unul dintre cei mai influenți cetățeni ai Dresdei. Cu doar un an înainte fusese desemnat președinte al Societății Germane de Chirurgie și înființase în Dresda o academie medicală foarte admirată. Totuși, asta nu îl făcea un membru al sistemului, deoarece el nu fusese niciodată membru al Partidului Nazist. Casa

familiei Fromme era plină cu tablouri în ulei sobre și cu o imensă diversitate de cărți. Potrivit copiilor lui, el era o persoană rezervată (zilnic, când venea acasă la prânz, se aștepta ca în jurul lui să fie liniște și decență), dar acest lucru nu era deloc neașteptat, dată fiind experiența lui de medic în Primul Război Mondial, unde nu doar că văzuse lucruri oribile în tranșee, ci se și luptase cu disperare să-i salveze pe cei care sufereau îngrozitor. Cum ar fi putut fi altfel decât serios?

Acum, activitatea lui din Dresda era epuizantă. În fiecare zi, în timp ce mergea pe coridoarele spitalului, prin aerul mirosind a dezinfectant, el și colegii lui mai tineri înfruntau dificultăți logistice care ar fi părut insurmontabile pe timp de pace, dar, la fel ca toți ceilalți din Dresda, dr. Fromme se adaptase cumva ideii că lumea pe care o știa fusese complet dată peste cap.

La mică distanță de spitalul aglomerat se afla o altă instituție venerabilă din Dresda, impunătoarea fabrică Seidel und Naumann, pe porțile căreia intrau și ieșeau zilnic o mulțime de muncitori. De multă vreme un nume familiar pentru obiectele de uz casnic (chiar și dr. Fromme se baza pe unul dintre produsele ei atent lucrate, mașina de scris personală), până în februarie 1945, producția ei fusese destinată aproape exclusiv efortului de război.

Două coșuri de fum uriașe dominau orizontul de deasupra complexului Seidel und Naumann, o

copie industrială a turlelor catedralei din orașul vechi, aflată la mai puțin de un kilometru spre est, dar existau și alte expresii de eleganță. Din exterior, clădirile fabricii aveau o demnitate austeră, arătând cam ca un complex rezidențial imens. Ele formau un pătrat enorm, în mijlocul căruia se afla un spațiu deschis, permițând luminii să pătrundă în fiecare secție. Înainte de război, chiar de la începutul secolului, firma producea obiecte de uz casnic minuțios și frumos lucrate. Mașinile ei de scris, vândute sub mărcile „Ideal" și „Erika", erau exportate în toată Europa. La fel, mașinile ei de cusut se regăseau în saloanele de pe întreg continentul. Bicicletele ei erau de mult timp populare. Firma se dovedise atât inovatoare, cât și atentă în privința relațiilor cu angajații. Seidel und Naumann le oferea muncitorilor ei nu doar o cantină mare, unde se serveau mese hrănitoare, ci și un program de îngrijire medicală și ieșiri recreative.

Înainte de izbucnirea războiului, fabrica avea aproximativ 2 700 de angajați, dar acum structura forței muncitorești care intra zilnic pe porțile ei de pe Hamburger Strasse era foarte diferită. În absența bărbaților apți de front, majoritatea celor care lucrau acolo erau femei, multe dintre ele prestând muncă forțată, adică evreice și chiar femei din URSS. Degradarea forței de muncă s-a produs treptat și inexorabil în timpul războiului, iar până în 1945, acești muncitori sclavi – trași la față, chinuiți și îmbrăcați neadecvat – au fost

cumva acceptați de locuitorii Dresdei drept parte a lumii normale. Natura muncii din fabrici s-a schimbat și ea dramatic, iar scopul produselor finite – de la fitiluri detonante pentru șrapnele și dispozitive de inițiere pentru încărcăturile de adâncime la tunuri antiaeriene – era ținut strict secret, chiar și pentru cei care lucrau multe ore la producerea componentelor pentru ele. Era de la sine înțeles că atât aprovizionarea, cât și cererea de produse de larg consum, se prăbușiseră.

În Dresda, încă mai existau bărbați apți de muncă angajați în loc să fie încorporați pentru serviciul militar. Dieter Patz avea 11 ani, iar tatăl lui lucra relativ aproape, într-o secție de prelucrare a metalelor specializată în producerea de instrumente complexe. Băiatul era sigur că tatăl lui „lucra într-o fabrică de foarfeci”[12]. Desigur, adevărul era foarte diferit, deoarece de câțiva ani, fabrica era destinată activității mai complexe de producere de piese militare, iar muncitorii ei specializați aveau acum sarcini suplimentare, inclusiv participarea obligatorie la instrucția Volkssturm de la finalul fiecărei zile de lucru.

În sensul lui cel mai larg, Volkssturm era ultima redută a armatei germane și îi includea pe toți bărbații care, din diverse motive, nu fuseseră înrolați. Fiecare oraș și fiecare district avea propriul detașament de bărbați de vârstă mijlocie sau mai bătrâni, subunități care nu erau atașate în

niciun fel armatei. Acestea fuseseră reînființate abia în 1944, iar cei cărora li se cerea să participe la ședințele de instrucție știau că era puțin probabil să li se dea vreodată arme adevărate sau echipament militar. În alte orașe, unora dintre membri li se dăduse responsabilitatea de a astupa gropile și craterele rămase în urma bombardamentelor aeriene. Și aceste plutoane aveau aspectul unui cult: ședințele erau pline de îndemnuri naziste legate de moarte, sânge și onoare, combinate cu invocări aproape mistice ale patriei străvechi. Patz își amintea că, într-o zi, când tatăl lui venise în sfârșit acasă, „trecuse de ora obișnuită a cinei și părea complet epuizat”[13].

În ceea ce privește munca forțată, printre cele mai mari efective le-a avut fabrica de aparate foto Zeiss Ikon, aflată în sud-estul orașului, în apropiere de parcul Grosser Garten. Până în 1942, fabrica era foarte importantă pentru producerea de instrumente de precizie și de tehnologie optică pentru industria militară. Evreii din Dresda – inclusiv profesorul universitar Victor Klemperer – se numărau printre cei obligați să lucreze acolo[14]. Până în februarie 1945, cu atât de mulți oameni trimiși în lagărele de exterminare din est, numărul muncitorilor din fabrică a trebuit suplimentat cu femei aduse din Polonia și de la periferia URSS. Barăcile în care ele se odihneau erau puține, pline de rânduri de câte trei paturi etajate, cu încălzire insuficientă și cu o lipsă perpetuă de hrană, plus

epuizarea, care eroda sufletul. Totuși, printre ele erau și muncitoare localnice plătite integral, care fie mergeau la lucru pe jos, fie luau tramvaiele până în suburbii.

Ai fi zis că astfel de grupuri nu s-ar amesteca fără resentimente intense sau milă îngrozită. Totuși, o făceau. Klemperer își amintea că muncitorii obișnuiți din Dresda cu siguranță că nu păreau să nutrească niciun fel de animozități față de evreii din fabrică și nici nu simțeau nevoia să stea separați de ei, fie din ostilitate față de sistem, fie dintr-o simpatie tăcută. În schimb, atmosfera la liniile de producție era adesea veselă.

Cum ziua de lucru începea devreme pentru locuitorii liberi din Dresda, și copiii lor se îndreptau devreme spre școli ca să afle dacă erau deschise în ziua respectivă, dornici să învețe chiar și în haosul tot mai mare din jurul lor. Au existat ample perturbări ale orarelor, iar școlile au fost închise frecvent, adesea pentru a economisi combustibil. În schimb, copiii erau lăsați la jocuri de iarnă, în parcurile orașului sau în suburbiile împădurite. Unele săli de clasă au fost transformate în spitale de campanie improvizate, pentru răniții aduși de pe Frontul de Est.

În 1945, orice copil german sub 13 ani crescuse fără să cunoască altceva decât regimul nazist, iar pentru ei, aceea era ordinea naturală a lucrurilor. Cei câțiva ai căror părinți puneau, în secret, la îndoială ordinea lucrurilor, în spatele ușilor

închise, trebuie să se fi simțit nedumeriți atunci când li s-a cerut să învețe și să repete propaganda asimilată cu atâta sârg de colegii lor. Printre școlile mai bune din oraș – în termeni de mândrie și de reușită academică – era și Vitzthum-Gymnasium, școala frecventată de Friedrich, fiul cel mai mare al dr. Fromme. Pe parcursul unui an, instituția a avut de înfruntat două dificultăți majore: mai întâi, rechiziționarea în scop militar a uneia dintre clădirile ei principale, necesitând mutarea în spații comune cu o altă școală, și, apoi, în 1944, aceste spații au fost distruse de bombele americane în timpul unui raid de recunoaștere care a avut loc pe timp de zi.

Printre elevi erau mulți care au devenit ulterior avocați, ingineri, medici sau jurnaliști, dar tot mai mulți băieți de 15 ani din oraș erau înrolați, prin intermediul unităților Tineretului Hitlerist, pentru a ocupa poziții din bateriile de artilerie antiaeriană, îndreptând tunurile spre cerul nopții nu doar în Dresda, ci și în alte orașe.

Toți băieții erau obligați să facă parte din Tineretul Hitlerist, chiar și cei mai liniștiți și mai studioși, care nu erau potriviți pentru sarcini defensive. În vârstă de 15 ani în 1945, Winfried Bielss avea propriile responsabilități după orele de școală, dar nu păreau să-i afecteze prea mult pasiunea lui mult mai mare pentru colecționarea timbrelor. Winfried și mama lui locuiau într-un apartament dintr-o suburbie elegantă de pe malul

nordic al Elbei. La vremea aceea, tatăl lui era soldat în Boemia, unul dintre cele mai brutale creuzete ale nazismului. Acolo, în Cehoslovacia, populația evreiască locală fusese aproape complet exterminată, iar alte minorități, precum țiganii, erau și ele persecutate. Acum, tatăl lui Bielss înfrunta nu doar trupele lui Stalin care avansau, ci și grupurile de rezistență locale, care ripostau cu o forță considerabilă, în timp ce, la ceva mai mult de 160 de kilometri distanță, fiul lui se întorcea acasă pentru cină.

Chiar și în acele vremuri de restriște existau varză roșie și cartofi prăjiți și, așa cum mama lui exclama, nu prea erau motive de nefericire dacă cineva „putea încă să se bucure de cartofi prăjiți”[15]. Într-adevăr, pe timp de pace, rețetele de bază ale saxonilor se învârtiseră mereu în jurul supei de cartofi (cu castraveți și smântână) și al găluștilor de cartofi (cu lapte bătut). Singurele care lipseau acum erau prăjiturile, după care locuitorii Dresdei chiar tânjeau.

În acele zile de început de februarie 1945, sarcinile primite de Bielss de la Tineretul Hitlerist erau concentrate în gara centrală și implicau îndrumarea numeroșilor refugiați care veneau acolo spre noile lor locuințe temporare de la fermele din jurul Dresdei. Cu siguranță, arhitectura gării le oferea celor care soseau o idee despre ce însemnase Dresda până de curând, cu acoperișurile ei din sticlă lungi și elegant curbate și cu peroanele și sălile de așteptare cu design

ingenios. Era o structură care vorbea despre caracterul cosmopolit al orașului, cu detaliile europene din spiralele feroneriei și din lumina care pătrundea prin acoperișurile acelea din sticlă, lumină care dădea un aer romantic aburilor denși ai locomotivelor[16]. De asemenea, până de curând, sosiseră acolo refugiați inclusiv din unele orașe vestice bombardate, iar lor li se adăugau soldații germani care veneau în permisie sau pentru convalescență.

Cei care coborau în gară erau adesea îndrumați spre nord, spre Orașul Nou (Neustadt), care se afla de cealaltă parte a râului. Neustadt avea străzi cu un aer parizian, cu terase lungi și înalte, cu magazine și cu restaurante la parter, și un labirint de curți mascate de verdeață în spate. Între timp, în concordanță cu acest aer sofisticat, în orașul vechi (Altstadt), în apropiere de gară, se afla eleganta și somptuoasa Prager Strasse, o stradă comercială care, până și în menghina economiei din vremea războiului total, exercita o atracție puternică asupra imaginației și asupra dorințelor multor localnici.

În mod interesant, în anii anteriori, vitrinele magazinelor de pe Prager Strasse nu doar că îți permiteau să întrezărești frumuseți sclipitoare (mătăsuri colorate intens în indigo și smarald, eleganță *haute couture*, blănuri de lux și bijuterii foarte strălucitoare), ci și sugerau o formă de stabilitate socială, deoarece erau bunuri rafinate, care, spre deosebire de moneda germană a anilor

’20, puternic afectată de inflație, aveau să-și păstreze valoarea și astfel aveau să le cumpere proprietarilor siguranță și securitate. Totuși, nu mulți proprietari de magazine aveau parte de o astfel de siguranță. De la adoptarea Legilor de la Nürnberg, în 1935, care au înfipt antisemitismul adânc în inima constituțională a vieții germane, oamenii de afaceri învățaseră pe pielea lor că astfel de bunuri puteau fi înșfăcate prin expropriere de stat. Cu toate acestea, chiar și în această ultimă fază a războiului, acolo se duceau doamnele elegante ale societății din Dresda la cumpărături, la cină și la cafea, chiar dacă aceasta din urmă era doar un surogat cu gust de ovăz.

Localnicii mai cu picioarele pe pământ preferau magazinele tradiționale, precum Böhme, care până în 1945 devenise un loc prosper pentru bârfe și teorii despre război. Existau și magazine universale moderne, și chiar și în anii secătuiți ai războiului, Renner, în Altmarkt (piața veche), găseai de toate, de la haine de copii la obiecte de uz casnic, iar la câteva străzi mai sus era un magazin inovator, care cândva se numise Alsberg. În contrast cu fermecătoarele străzi vechi din apropiere, acesta era un templu al modernismului futurist, construit cu o geometrie atent calibrată de curbe orizontale și subtile. Alsberg a fost primul magazin cu scări rulante, astfel încât cumpărătorii mai rafinați să nu se extenueze. La fel ca multe alte afaceri din oraș și din Germania, fusese confiscat de autoritățile naziste de la

proprietarii evrei, ca parte a procesului lor de arianizare, naziștii schimbându-i numele în Möbius[17]. Oricum, afacerea nu le-ar fi fost de mare folos proprietarilor, pe măsură ce deceniul trecea: boicotul nazist asupra magazinelor evreiești era prea dur.

Este posibil ca ostentația altor magazine mai grandioase să fi fost privită cu un anumit sarcasm de către tinerele din clasa muncitoare din Dresda, precum Anita Auerbach, în vârstă de 17 ani. Ea era chelneriță la Der Weissen Schleife, un restaurant ieftin și aglomerat, aflat la câteva străzi de centru. În anii anteriori, fusese un local plin de radicali de stânga și de abstinenți de alcool, un teatru liber al discursurilor și al întâlnirilor înflăcărate și al dezbaterilor lungi și zgomotoase. O astfel de comunistă cunoscută a Dresdei din acele zile, tânăra mamă pe nume Elsa Frölich, fusese închisă de autoritățile naziste, iar apoi eliberată. Acum, ea era contabilă la o fabrică de țigări din apropiere, care fusese transformată în fabrică de muniție. Frölich era una dintre tinerele din Dresda care, în februarie 1945, tânjeau să vadă trupele lui Stalin pe străzile orașului[18]. Totuși, Der Weissen Schleife era acum plin de soldați germani (și de dezertori ocazionali, care încercau să se ascundă) și avea geamurile aburite de supa de legume fierbinte pe care o servea.

În sud-vestul orașului, o altă tânără de 17 ani, Margot Hille, terminase cu doar câteva luni în urmă o ucenicie la care nu ar fi avut acces pe

timp de pace, iar acum lucra cu normă întreagă la Felsenkeller, una dintre numeroasele fabrici de bere prospere din oraș. Înființată la mijlocul secolului al XIX-lea, compania săpase tuneluri speciale pentru depozitarea berii[19], dar războiul adusese o nouă linie de producție cât se poate de secretă și ascunsă în adâncurile fabricii, aceea de componente de înaltă tehnică pentru dispozitivele militare. Totuși, continua să producă și bere. Felsenkeller s-a specializat într-o bere tare, căreia i se făcea reclamă cu imaginea unui tânăr cu păr blond-auriu, cu pantaloni în carouri, ținând ridicată o halbă înspumată.

Dacă părea oarecum ireal ca producția locală și afacerile cu alcool să continue să existe, de parcă lumea era stabilă, impresia era amplificată în Altstadt, acolo unde băncile și companiile de asigurări își continuau activitatea zilnică. La fel ca magazinele universale, băncile din Dresda fuseseră victime ale hoției naziste. Una dintre cele mai reprezentative case financiare ale orașului, deținută de familia de evrei Arnhold, fusese înghițită de arianizare în 1935. Banca lor a fost inclusă în Dresdner Bank, care, deși își mutase sediul central la Berlin, încă avea spații importante în Dresda. Acum, afacerile Dresdner Bank erau legate în întregime de război, iar ramificațiile ei se întindeau în toate zonele est-europene dominate de naziști. Se poate presupune că, în acele luni întunecate, unele

persoane cu rang înalt din bancă trebuie să fi știut și să fi înțeles pe deplin ce se întâmpla în lagărele de concentrare amplasate adânc în pădurile estice. O parte dintre afacerile lor fuseseră legate de finanțarea unor astfel de eforturi și de identificarea unor modalități de a profita de pe urma lor. Pe străzile pe care își desfășura activitatea, Dresdner Bank flutura în vântul iernii steagul nazist roșu cu negru, cu zvastica dezolantă pe zidurile gri.

Cu toate acestea, în apropiere se vedeau semnele unui oraș care, într-un fel, nu era complet impregnat de război. Exista (și încă există) Pfunds Molkerei, un magazin de lactate extrem de pitoresc, decorat cu plăci din ceramică Villeroy & Boch din secolul al XIX-lea, pictate manual, reprezentând un mai vechi spirit al Dresdei, unul jucăuș și vesel, un mic templu al virtuților dulci[20]. O atracție turistică pe timp de pace, aici găseai produse de patiserie și lapte bătut, o plăcere nu doar pentru copii, ci și pentru părinții care nu uitaseră complet bucuriile intense ale copilăriei lor. Mai în jos, de-a lungul Elbei, podgoriile acopereau pantele Schloss Eckberg, o splendidă structură grandioasă din secolul al XIX-lea, construită de un bogat negustor local în stilul și în spiritul unui castel englezesc[21]. Aici, la fel ca și în alte podgorii învecinate, exista un *terroir* extraordinar. Cu siguranță, producea un Riesling subtil, care era atât ușor, cât și acid, ca merele de toamnă.

Podgoria Eckberg oferea o vedere spre fluviu și spre podul de la începutul secolului XX, care era cunoscut de localnici ca Minunea Albastră. De asemenea, era podul pe care îl pomeneau mulți localnici când vorbeau despre avansarea Armatei Roșii. În aceste discuții, oamenii se întrebau dacă această construcție – considerată un exemplu revoluționar de inginerie suspendată și o veritabilă sursă de mândrie locală – va trebui sacrificată pentru a încetini avansarea sovieticilor.

Frica subînțeleasă de brutalitatea și de violența de neoprit se împletea cu alte neliniști profunde. Pentru absolut fiecare locuitor al Dresdei, orașul avea o frumusețe unică și poate chiar sacră, deoarece catedralele, bisericile și palatele care se înșirau de secole de-a lungul meandrelor Elbei reprezentau o formă de eternitate și exista teama că barbarii vor transforma această frumusețe în praf și pulbere. Cumva, acel sens religios al esteticii găsise o modalitate de a coexista cu svasticile sângerii.

Totuși, adevăratele umbre nu erau aruncate peste oraș de sovietici. În schimb, marea amenințare nebănuită se afla în planurile secrete și în intențiile Aliaților occidentali.

[VI] În original, „Battle of the Bulge", ofensiva din Ardeni a constituit ultima ofensivă puternică în Occident a Germaniei, aceasta desfășurându-se în regiunea Munților Ardeni din Belgia în perioada decembrie 1944 – ianuarie 1945 (n. red.).

Capitolul 2

În pădurea gauleiterului

Aprinse și pline de amărăciune, certurile trecuseră de mult de etică, poate chiar dincolo de raționalitatea strictă. Calculele precise ale acțiunilor militare erau înlocuite cu ceva mai aleatoriu și chiar indiferent la moralitatea umană. Aceasta era extenuarea unui război global, vizibilă mai ales la cei care încă erau bântuiți de conflictul din secolul precedent, dar ideea că civilii puteau fi ținte militare legitime nu era nouă. Cu trei ani în urmă, în 1942, Iosif Stalin îi spusese lui Winston Churchill că bombardierele britanice ar trebui să țintească atât industria germană, cât și locuințele. La vremea aceea, unii – mai ales din rândul ofițerilor superiori americani – încă mai credeau că distincția fină dintre obiectivele militare și cele civile era posibilă și necesară din punct de vedere moral, dar Churchill nu avea nevoie de astfel de povețe din partea lui Stalin, pentru că, în rândul ofițerilor superiori și al politicienilor britanici, războiul total era deja un fapt acceptat. Înainte ca Stalin să-și facă remarcate punctele de vedere, oameni precum lordul Cherwell, consilierul științific al premierului, insistau asupra faptului

că raidurile aeriene împotriva Germaniei ar trebui să încerce să demoleze locuințele populației din marile orașe. Astfel, ar începe să paralizeze industria și infrastructura întregii țări[22]. Termenul „demolare" avea o notă agreabilă, chiar tehnocrată.

Cel mai entuziast susținător al acestei idei era Sir Arthur Harris, generalul de aviație, al cărui nume avea să devină inextricabil legat de soarta Dresdei. Un om a cărui singură fărâmă de sentimentalism părea să se extindă doar până la peisajele rurale frumoase și la fermierii care le îngrijeau, Harris n-a avut nicio clipă de îndoială cu privire la nevoia de a distruge orașele germane și era complet indiferent la soarta civililor care locuiau în ele. Totuși, a reușit să justifice cu ușurință moralitatea acestor distrugeri. Într-un discurs din 1942, el a insistat asupra faptului că nu era interesat de răzbunare pentru ravagiile provocate în Marea Britanie de bombardierele germane[23]. Din punctul lui de vedere, asta însemna pur și simplu să se pună capăt războiului, într-un mod rapid, astfel că s-a agățat cu fervoare religioasă de această convingere.

Comandamentul Aviației de Bombardament al RAF[VII] își avea sediul printre dealurile verzi din districtul Chiltern, la 48 de kilometri nord-vest de Londra. Căsătorit de două ori, Harris, al cărui păr blond încărunțea, lucra dintr-un birou simplu, decorat cu un ceas de la bunicul său, un birou mare, pe care erau un telefon negru și o

lampă cu picior, un tablou reprezentând un peisaj de seară pe un perete, o hartă imensă a Europei pe altul și un geam cu vedere spre niște plopi subțiri – un contrast puternic cu modernismul futurist al sălii de comandă a bazei. Era foarte sociabil. Seara, când putea fi dezlipit de la birou, el și soția lui, Therese, organizau în casa lor din apropiere petreceri pentru personalități diverse, inclusiv comandanți americani de rang înalt din aviație și diplomați, care întotdeauna le scriau după aceea ca să le mulțumească pentru minunata lor ospitalitate[24]. Din 1942, de când preluase comanda la vârsta de 50 de ani, Harris atinsese două obiective importante: să-l convingă pe premier că bombardarea continuă a orașelor germane era la fel de vitală ca orice alt teatru de război (într-o vreme în care criticii susțineau contrariul) și să sporească enorm numărul avioanelor și al echipajelor, cu aferentele progrese tehnologice și inginerești. Firea lui puternic combativă, îndreptată pe cât posibil atât spre cei de deasupra lui, cât și spre cei de sub el, era renumită, iar abuzurile lui – mereu fără echivoc și uneori viclene – erau menite să facă să curgă sânge. Oricine exprima mustrări morale și îndoieli legate de activitatea comandantului era considerat agent secret al dușmanului[25].

Dar poate că una dintre explicațiile pentru această ferocitate constantă era numărul uimitor de piloți care își pierduseră viețile sub comanda sa și a predecesorului său, pentru că, până la acea

dată, aproximativ 50 000 de membri ai echipajelor fuseseră omorâți în raiduri aeriene, trupurile lor arzând în timp ce se prăbușeau din cerul întunecat. „În război, nu există egal pentru un astfel de curaj și de hotărâre în fața pericolului într-o perioadă atât de îndelungată, a unui pericol care uneori a fost atât de mare, încât abia dacă unul din trei oameni putea să se aștepte să supraviețuiască unui tur de 30 de operațiuni", scria Harris[26]. În plus, așa cum el avea să sublinieze mai târziu, se înregistrase un număr imens de decese în timpul instructajului, chiar și în rândul mecanicilor calificați de la bazele aeriene de pe coasta de est, care erau confruntați zi și noapte cu asprimea iernilor englezești și lucrau sub o presiune teribilă, astfel încât au cedat în fața unor boli care în mod normal îi afectau doar pe cei mai în vârstă.

În Primul Război Mondial, Harris fusese în Corpul Regal de Aviație și, într-o oarecare măsură, busola lui morală fusese reglată de câmpurile de bătălie însângerate de dedesubt. În anii dintre războaie, a rămas în RAF, dovedindu-se un organizator strălucit și incisiv, în timp ce șefii RAF se străduiau să păstreze categoria de forțe independentă de armată și de marină, iar părerea lui despre germani, fie ei militari sau civili, era ostilă și de neclintit. Totuși, a negat că și-a dorit „bombardamentele teroriste", ci a pretins că „niciodată nu a fost de acord cu ele"[27]. Probabil că argumentarea a fost ceva mai rece

decât această exprimare disprețuitoare, deoarece el era interesat de „distrugerea orașelor germane, de uciderea muncitorilor germani și de distrugerea vieții civilizate a comunității”, dar ca mijloc de scurtare a conflictului și de prevenire a altor carnagii. Pur și simplu, el nu vedea moartea prin bombardare ca fiind cel mai rău mod de a-ți pierde viața. Când superiorii lui – precum șeful Statului Major al Forțelor Aeriene, Sir Charles Portal – au insistat ca bombardierele să fie folosite mai bine împotriva unor ținte industriale clare, răbdarea deja fragilă a lui Harris a cedat. Mai târziu, el avea să declare că, în mod evident, cei care au vorbit mult despre „ținte individuale mici” nu s-au gândit niciodată la „climatul european” și că, în mod evident, cei care au spus „așa ceva nu au fost niciodată afară” și nici nu „s-au uitat afară pe un geam”[28]. Aceasta a fost o opinie care fie l-a amuzat, fie l-a uimit pur și simplu pe comandantul Forțelor Aeriene ale Armatei Statelor Unite din Europa, Carl „Tooey” Spaatz. Îndeosebi în toamna lui 1944, „planul petrolului” al generalului-maior Spaatz – să trimită sute de avioane americane de pe aerodromurile englezești, care să traverseze ziua continentul și să lovească anumite fabrici și rafinării pentru a întrerupe aprovizionarea germanilor cu combustibil – era considerat de alții ca fiind o reușită nemaipomenită.

La începutul lui februarie 1945, bombardierele lui Harris – împreună cu Forța a 8-a Aeriană

americană – atacau ceea ce el numea dezaprobator „ținte panaceu”[29], adică, în general, fabrici de petrol sintetic (care, atunci când au fost dezactivate, s-au dovedit a fi departe de descrierea lui Harris, iar pagubele au provocat dificultăți reale liniilor de aprovizionare). La 3 februarie, a avut loc un atac asupra Dortmundului, cu intenția de a distruge uzinele de benzen de acolo. Uzine similare au fost atacate fără succes în Osterfeld și Gelsenkirchen, dar în zilele respective au avut loc și alte misiuni strategice, care s-au dovedit eficiente. La 7 februarie, de exemplu, armatele Aliate erau pe cale să înainteze prin pădurile dense de la granița olandeză, când bombardierele au atacat trupele germane staționate în orașele Goch și Kleve, distrugând drumuri, avariind căi ferate și deschizând astfel calea pentru ca trupele Aliaților să le captureze și să înainteze. Harris era convins că războiul se apropia din ce în ce mai mult de punctul în care raidurile decisive – tactici bine exersate, care implicau o mie de bombardiere ce se desfășurau implacabil deasupra orașelor, într-o linie nesfârșită – vor face ca Înaltul Comandament german să cedeze. Acest principiu de mult timp consacrat al bombardărilor zonale (pus în aplicare în sute de raiduri, de la Essen la Hanovra, de la Köln la Hamburg, de la Mannheim la Magdeburg) era menit să sufoce orașele pline de refugiați neajutorați. Acela era

punctul în care viața cotidiană obișnuită putea să se dezintegreze.

Pentru unele persoane cu rang înalt din Comandamentul RAF, orașe precum Dresda erau acum simple zone colorate pe niște hărți detaliate, ai căror locuitori erau conduși de despoți fanatici. În acest stadiu al războiului, erau puțini cei dispuși să facă deosebirea între civili și soldați, între cultura germană și cultul nazist. Puțini aveau timp să se gândească la viețile oamenilor obișnuiți.

În Dresda exista un mare atașament față de copaci și era încurajată cultivarea unei varietăți bogate, astfel că ei creșteau peste tot prin oraș. Rudi Warnatsch, un băiat care locuia cu mama lui într-un bloc de apartamente, își amintea clar că „mare parte din curte era ocupată de o grădină cultivată. Acolo erau un castan magnific și un tei”[30]. Într-una dintre suburbiile mai elegante din estul orașului, Marielein Erler adora „stejarii înalți și teii” din parcul aflat în apropiere de casa ei[31]. Părinții lui Georg Frank plantaseră un piersic în grădina lor. Profesorul Victor Klemperer și soția lui, Eva, erau foarte atașați de cireșul din grădina casei lor, atât din motive sentimentale, cât și culinare[32]. Fructele lui ajunseseră să simbolizeze dulceața vieții care le fusese furată.

În general vorbind, străzile pline de verdeață, piețele și curțile reflectau grija neobișnuită pentru infrastructura orașului. Era un oraș în care până

și locuințele ieftine ale clasei muncitoare erau de calitate, pentru vremea lor. Parțial, asta se explica prin faptul că în Dresda exista de decenii tradiția unei obsesii pentru igienă, industriașii mai bogați fiind speriați de bolile care ar fi putut să le amenințe forța de muncă. Astfel, oamenii din suburbiile mai aglomerate, din apropiere de Altstadt, locuiau în apartamente curate și ordonate, în blocuri cu patru sau cinci etaje, cu casele scărilor bine șmotruite. Mai spre sudul orașului, clasele de mijloc preferau apartamentele mai opulente, unele dintre ele cu „grădini de iarnă", adică niște sere încălzite[33].

Copacii populau și coclaurile lui Martin Mutschmann, gauleiterul care stăpânea peste viețile tuturor celor din Dresda. El se simțea cel mai bine în adâncul pădurilor din zona rurală a Saxoniei, acolo unde vâna. Era fascinat de străvechile meșteșuguri tradiționale în lemn și de poveștile și de basmele populare. Dacă Dresda în sine era o expresie conștientă a valorii artei și armoniei, atunci cel care a condus-o, de la începutul anilor '30 și până la sfârșitul războiului, a reprezentat un curent inconștient mai întunecat, mai primitiv, ceva incontrolabil, care părea să facă parte mai degrabă din acele păduri care se întindeau în vecinătatea orașului. Mutschmann a fost cel mai longeviv gauleiter al Germaniei, cel care, împreună cu adjuncții lui vădit sadici și foarte temuți, a reprezentat exact genul de inamic pe care generalul de aviație

Harris credea că îl poate învinge doar prin trauma distrugerii civice complete: implacabil, fanatic și fără remușcări.

Gauleiterul Mutschmann avea o ușoară (și deloc măgulitoare) asemănare facială cu actorul Peter Lorre. Ochii lui asimetrici erau proeminenți, privirea îi era sclipitoare și ilizibilă. Avea un păr rar și o burtă mare. În februarie 1945, avea 66 de ani. Era gauleiter al Saxoniei din 1925, iar după venirea lui Hitler la putere, în 1933, a fost desemnat și premier. Mutschmann s-a numărat printre primii care s-au alăturat național-socialiștilor în 1922. Își formase opiniile politice implacabil agresive cu mult timp înainte de asta. Mutschmann era apropiat de Führer și împărtășea fervoarea intensă a lui Hitler, iar prin el, Dresda a fost înveșmântată complet în hainele fascismului încă de la început, nu doar prin zvasticile uriașe puse pe toate clădirile publice, ci și prin prezența generalizată a SS-ului pe străzi, a Tineretului Hitlerist, a ziarului nazist *Der Freiheitskampf* și a obligației ca în arenele publice oamenii de rând să afișeze salutul nazist și să exclame „Heil Hitler". Până și în acele prime săptămâni incerte din 1945, în care se vedeau urme de zăpadă pe dealurile îndepărtate, Mutschmann avea control complet nu doar asupra străzilor, ci și asupra tuturor caselor particulare, asupra bătrânilor, mamelor cu copiii lor, tinerelor care munceau și bărbaților cu ocupații protejate sau aflați în rezervă.

Fiecare cafea pe care o beau locuitorii Dresdei într-un restaurant, fiecare film la care se duceau, fiecare achiziție raționalizată făcută la o băcănie, fiecare telefon, fiecare interacțiune cu soldații care treceau prin oraș, în drum spre fronturile îndepărtate, toate mișcările și vorbele lor puteau fi supravegheate. Totuși, oamenii din Dresda au găsit cumva o cale de a se adapta la violența neobosită a acelui regim, la indiciile sumbre ale opresiunii, precum semnele de pe felinarele din zona rezidențială Johannstadt și din alte suburbii, care le declarau „zone evreiești", la felul în care Gestapo și poliția îi terorizau pe evreii rămași în timp ce eradicau orice formă de disidență politică de peste tot. Atât la locurile de muncă, cât și acasă, discuțiile erau prudente. Nu era ceva neobișnuit ca oamenii de rând, bărbați și femei, să fie arestați în toiul nopții și interogați până dimineața. Nimeni nu se afla la distanță mai mare de un singur cuvânt interzis de pericolul de a fi închis sau chiar mult mai rău.

La 8 februarie 1945, după o reuniune a Tribunalului Popular Nazist, în curtea cu dale gri a tribunalului din Dresda, puțin mai la sud de gara centrală, a avut loc o execuție. Victima a fost dr. Margarete Blank, de 43 de ani, care avea un cabinet medical rural și care acum a înfruntat nu ștreangul, ci ghilotina[34]. Vina ei: în timp ce îi trata pe copiii unui ofițer, își exprimase îndoielile cu privire la obținerea vreunei victorii finale de către Germania. Ulterior, dr. Blank a fost raportată la

Gestapo, arestată, acuzată (pe nedrept) că era membră a unui grup de rezistență și, în cele din urmă, condamnată la moarte prin decapitare. Nu era niciun secret că se folosea ghilotina, iar sub naziști, o mare diversitate de oameni suspectați că ar fi fost bolșevici și membri ai rezistenței pieriseră sub lama ei grea. Toată lumea din oraș știa care era pedeapsa posibilă pentru remarci nepotrivite, raportate anonim de către colegi și vecini.

Pentru Martin Mutschmann era clar că locuitorii din Dresda aveau datoria să se ridice și să lupte împotriva oricăror forțe care le amenințau orașul. Orice formă de disidență sau de reticență era considerată trădare. Acest individ robust, poreclit de localnici „Regele Mu", fusese crescut nu departe de Dresda, într-un oraș numit Plauen. A abandonat școala luterană la 14 ani, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, a devenit ucenic și s-a specializat în două domenii oarecum neașteptate, și anume dantelăria și broderia.

Acesta era meșteșugul pentru care Plauen dobândise faimă internațională. Modelele de dantelă – atât pentru haine, cât și pentru obiecte casnice – erau elaborate și expresive. Erau modele cu vârtejuri mari de frunze și de viță-de-vie, geometrii hipnotice și desene fantastice care se întindeau pe fețe de masă imense. Chiar și într-o epocă tot mai mecanizată, aceasta era o îndeletnicire care necesita delicatețe și concentrare, iar Mutschmann avea să devină un

adevărat maestru al broderiei. Totuși, în afara atelierului, agresivitatea lui a devenit vizibilă în foarte scurt timp, atunci când și-a deschis în oraș propria lui afacere cu broderii. Colegii își aminteau ura lui față de evrei, exprimată frecvent, mai ales față de cei veniți din Europa estică. Apoi, o criză a lovit puternic în comerțul cu broderii de pe întregul continent, chiar înainte de Primul Război Mondial, iar aceasta nu a fost doar o chestiune de economie, ci și o schimbare a gusturilor. Frivolitatea dantelei a fost înlocuită de modelele mai simple ale modernismului timpuriu.

Totuși, Mutschmann era sigur că știa care era problema acestei lumi: activitățile dăunătoare ale evreilor. Era nerăbdător să-i facă țapi ispășitori pe competitorii lui evrei din Plauen pentru că sabotau piața. Într-adevăr, a reușit să-i stârnească pe localnici împotriva afacerilor evreiești, iar orașul, care părea foarte ordonat și stabil, a fost cât pe ce să aibă parte de un pogrom.

Totuși, mizeria și ororile extenuante ale Marelui Război și-au lăsat amprenta și asupra lui, iar Mutschmann a fost declarat inapt pentru front în 1916 (mai târziu, a pretins că a fost rezultatul unei infecții la rinichi) și s-a întors la afacerea lui[35]. La apogeu, a avut aproximativ 500 de angajați, dar nu a mai fost posibilă revenirea din acea cădere vertiginoasă. Criza anarhică din Germania la finalul amar al războiului – bătăile

violente dintre comuniști și cei de dreapta – i-au consolidat și mai mult prejudecățile.

În viziunea lui Mutschmann, era o lume trasă în jos de o conspirație evreiască internațională, iar atitudinea umilă și înjosirea Germaniei, cu străzile ei invadate de provocatori socialiști, erau confirmarea succesului lor malign. Astfel că, în 1922, Mutschmann s-a alăturat Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani (NSDAP) și a stabilit foarte repede o legătură strânsă cu Hitler. La Crăciunul din 1928, Mutschmann i-a trimis lui Hitler o carte de basme ilustrată de Hermann Vogel împreună cu urările lui, din pădurea Vogtland[36].

Soția lui Mutschmann, Minna (născută Popp), cu care se căsătorise în 1909, a avut rolul ei în această nouă viață politică. Ea s-a alăturat organizației feminine a partidului. Pe măsură ce soțul ei urca pe scara politică, ea juca un rol în organizarea evenimentelor, uneori a strângerii de fonduri, la care participau femeile adepte ale nazismului. I s-a alăturat și mama lui Mutschmann.

În 1925, el era gauleiterul Partidului Nazist (administrator-șef al partidului) în Saxonia, iar unora li se părea că avea o fixație pentru identitatea saxonă într-atât de dezvoltată, încât excludea orice ambiții politice mai mari. În schimb, preluarea triumfală a puterii în Germania de către Hitler, în 1933, a conferit fiecărui gauleiter local o uriașă autoritate.

Violența politică a ajuns repede în Dresda, iar o reuniune comunitară a aproximativ 2 000 de „comuniști", care a avut loc la primărie, s-a încheiat cu o încăierare înscenată și cu nouă morți prin împușcare. Au urmat rapid arestările indivizilor de stânga[37]. În plus, în perioada aceea, Mutschmann a fost desemnat Reichsstatthalter (guvernator de stat) al Saxoniei. Întrucât se bucura de puteri mult sporite în stat, fostul dantelar a devenit tot mai absorbit de ceea ce înțelegea el prin cultura tradițională saxonă și arta populară.

În pădurea Tharandt, Mutschmann avea o cabană de vânătoare mare, o structură ciudată, în vârful căreia se afla o piramidă trunchiată. Apropiații și aliații lui erau invitați acolo. Mutschmann era obsedat de vânătoare, nu doar ca sport, ci, mai ales, de rolul ei în decorațiunile populare din zonă. Lângă intrarea în cabană avea statuia unui cerb. De asemenea, în apropierea casei exista și o sculptură reprezentând un mistreț. Era atras de atavismul primitiv al acestor reprezentări. S-a spus că interesul pentru astfel de lucruri a fost parte dintr-o mișcare saxonă generală de afirmare a propriei identități, de la începutul secolului XX, pe măsură ce Germania devenea tot mai centralizată și mai uniformizată, dar interesul nazist pentru folclor și pentru legende era legat de ceva mai profund și păgân.

În ceea ce privea meșteșugurile, Saxonia avea o tradiție bogată și în arta marionetelor. Ochii

mari, ficși ai acestora erau folosiți în spectacole adresate atât adulților, cât și copiilor. Mutschmann a fost fotografiat la o expoziție în timp ce le privea fascinat. Meșteșugul care stătea la baza confecționării marionetelor – firele pentru brațe, picioare și capete – era unul deosebit. Totuși, s-a spus întotdeauna că expresiile inerte ale acestor chipuri aveau ceva extraordinar de tulburător, ceva ce te făcea reticent la ideea de a rămâne singur cu ele într-o cameră goală. E. T. A. Hoffmann, scriitor din secolul al XIX-lea, care a locuit pentru o vreme în Dresda, a surprins acest sentiment într-un fragment intitulat „Automatele”, în care prezintă o marionetă de bâlci care răspunde mecanic întrebărilor și, totuși, pare ciudat de capabilă să citească gândurile celor care îi pun întrebări[38].

De-a lungul anilor ’30 și ’40, ca răspuns la folosirea satirică a marionetelor de către rebelii artiști moderniști, precum Otto Griebel din Dresda, naziștii au înființat Reichsinstitut für Puppenspiel (Institutul celui de-Al Treilea Reich pentru Arta Marionetelor). Printre păpușile care apăreau în piesele puse în scenă de Tineretul Hitlerist, după ce erau cenzurate și aprobate, se aflau figuri de evrei grotesc caricaturizate, cu nasuri coroiate și ochi mari, înfricoșători. Cu siguranță, publicul care a asistat la spectacolele marionetelor „ariane” a avut momente de reflecție cu privire la simbolismul manipulatorilor și al celor manipulați.

Interesul lui Mutschmann pentru sculptura și pictura saxonă i-au influențat atitudinea față de artă în general. Acesta era omul care, pe la mijlocul anilor '30, a interzis jazzul în Dresda (iar mai târziu, în 1943, în întreaga Saxonie), pretinzând că era „muzică degenerată"[39]. Pe lângă rasismul implicit, nutrea și sentimentul că era vorba despre o formă muzicală imposibil de stăpânit, în cel mai pur sens al cuvântului, evocând reacții anarhice și necontrolate. Acest lucru s-a extins și la atitudinea lui Mutschmann față de exprimarea publică a umorului. Poate din cauza unei sensibilități de clasă înnăscute, pe parcursul anilor '30 și al anilor de război, el și-a eliminat din discursurile publice toate glumele și umorul pe seama Saxoniei. Dialectul din zonă era adesea ridiculizat (încă este ironizat de unii din vestul Germaniei), la fel cum era și înapoierea rustică a populației locale. Ne putem imagina că persoanele mai sofisticate din Dresda erau atât amuzate, cât și nedumerite de locuitorii satelor din zonă, care chiar și în anii '40 trăiau într-o lume în care calul și căruța reprezentau principalul mijloc de transport, iar munca manuală în agricultură era principala lor sursă de venit.

Dar nu toți naziștii erau la fel de reticenți la glume ca Mutschmann. Ba chiar erau unii care, în primele zile ale domniei lui Hitler, credeau că înțepăturile satirice ar putea fi o supapă utilă pentru sentimentele care altfel s-ar fi putut

transforma într-o rezistență mai serioasă. Încă de la începutul epocii naziste, a apărut o nouă subcultură a „glumelor șoptite”, iar ziarul SS *Das Schwarze Korps* a mers chiar până într-acolo, încât a afirmat că umorul cuviincios pe seama autorității, exprimat deschis, era sănătos și trebuia încurajat. Ziarul cita o glumă despre Goebbels, care circula la vremea aceea și pe care o auzise însuși ministrul Propagandei și exclamase: „Oh, din nou chestia asta veche!”[40]

Mai târziu, o astfel de toleranță din partea SS a dispărut complet, dar Mutschmann fusese dintotdeauna dogmatic, conducând Dresda cu o brutalitate medievală începând din 1933. Chiar și pe sofisticata Prager Strasse puteai fi arestat și întemnițat dacă uitai de salutul nazist atunci când trecea vreun oficial. În școli, Mutschmann a insistat ca elevilor să li se insufle valorile noului regim, iar orice profesor perceput ca fiind chiar și un pic rezistent la o astfel de îndoctrinare era dat afară, pur și simplu.

Prin 1935, sub îndrumarea gauleiterului, Dresda conducea entuziast în ceea ce privea politica nazistă de sterilizare a celor cu nevoi speciale și dizabilități. Doar în anul acela au avut loc în oraș 8 219 de sterilizări, chiar mai multe decât în Berlin, unde se făcuseră 6 550[41]. Acesta nu era un secret, era un lucru relatat în mod predilect în presa britanică. Cei care exprimau îngrijorări de natură etică erau reduși la tăcere, inclusiv „mai mulți pastori evangheliști”, care au

fost puși sub „arest preventiv”, o măsură care era „obligatorie” în interesul menținerii ordinii publice. Aceștia erau pastori care vorbiseră și despre nevoia tot mai presantă a respectării religiei. Gauleiterul nu era de acord. De exemplu, Festivalul Nazist al Naturii, care marca ziua de 1 mai, a „avut prioritate legală în fața tuturor festivalurilor bisericești”[42]. În privința culturii, s-a procedat la fel ca în privința religiei.

În măsura în care Mutschmann a reușit, trecutul ornamental al orașului a fost infuzat cu o viziune totalitară. În 1934, când Hitler și Goebbels au făcut o vizită de amploare în oraș, pentru a marca prima ediție a Săptămânii Teatrului Reichului, și au fost întâmpinați de o mare mulțime de spectatori entuziaști, Mutschmann i-a însoțit într-o plimbare printre frumusețile baroce ale Zwingergarten. Primul spectacol al festivalului sponsorizat de naziști a avut loc la Semperoper[VIII] și a fost o producție fastuoasă a operei *Tristan și Isolda* de Wagner.

Gauleiterul a avut și el momentele lui de triumf social. În 1937, ducele de Windsor, care abdicase ca rege al Marii Britanii, a venit la Dresda, împreună cu noua lui soție americană, înainte de a se întâlni cu Hitler. Acela a fost un moment extraordinar pentru Partidul Nazist, nu doar în scop propagandistic, ci și pentru a le oferi oficialilor de rang înalt un sentiment de acceptare culturală. Pentru a onora vizita ducelui, gauleiterul Mutschmann a organizat un banchet

grandios, după care, Eduard de Windsor a ținut un discurs exuberant în fața lui Mutschmann și a celorlalți naziști prezenți: „Ca student, am vizitat Germania pentru prima dată pentru a mă obișnui cu limba, arta și literatura dumneavoastră. După 20 de ani, revin iar ca student, dar de data aceasta pentru a mă obișnui cu problema esențială, care privește întreaga lume, a bunăstării clasei muncitoare”[43]. Gauleiterul Mutschmann a încercat să-l impresioneze pe duce cu o machetă complexă a Palatului Zwinger. Era vorba atât despre proiect în sine, cât și despre artă, în contrast cu simplismul vizitatorilor regali.

Aproximativ opt ani mai târziu, după șase ani de război, Dresda era un oraș mai îngrămădit, mai jerpelit, cu opera, galeriile și muzeele închise de nevoie. Era un oraș care încă nu fusese măcinat în întregime de brutalitatea cruntă a lui Mutschmann. Totuși, semnele fricii se vedeau peste tot. Ansamblul gotic încărcat al vechiului tribunal de pe Mathildenstrasse, aflat la doar câteva străzi de vechiul oraș, adăpostea o închisoare extraordinar de brutală, de care trebuie să fi știut toți locuitorii orașului. Mathilde, denumită astfel după strada pe care se afla, era folosită pentru a-i întemnița și a-i tortura pe evrei, pe disidenții politici, pe prizonieri și pe membrii rezistenței cehe. Condițiile erau medievale, cu paie pe podeaua din piatră, lanțuri prinse de pereți și bice. La câteva străzi distanță, cândva elegantul Hotel Continental, peste drum

de gara centrală, adăpostea cartierul general local al Gestapo. Intruziunea în spațiul comercial și civic era intenționată, deoarece niciun aspect al vieții nu trebuia să rămână neatins de prezența regimului. Copiii aveau mingi de fotbal cu zvastica și până și unele mărci de pastă de dinți purtau simbolul acela.

O absență notabilă din infrastructura perioadei de război a orașului o constituiau, cu o singură excepție, adăposturile pentru raidurile aeriene construite special în acest scop. Mutschmann le considera o cheltuială inutilă. În schimb, nenumăratele pivnițe mucegăite de prin Altstadt au fost decorate cu becuri și cu foarte puțin mobilier. Desigur, excepția era buncărul din beton construit pentru Herr Mutschmann în subsolul locuinței lui din oraș, pe care o expropriase de la fostul ei posesor evreu.

În zilele de dinaintea bombardamentului, s-a remarcat și un personaj care, mai ales pentru evreii din Dresda, întruchipa cea mai hidoasă rea-voință. La fel ca Mutschmann, Henry Schmidt, *untersturmführer* al Gestapoului din Dresda (cel care conducea un departament special dedicat persecutării evreilor), nu-și pierduse deloc credința în regimul nazist, nici în puterea acestuia de a-i înfrânge pe Aliații occidentali și pe sovietici. La fel ca Mutschmann, Schmidt li se alăturase entuziast naziștilor încă de timpuriu și dobândise pricepere în treburile

poliției secrete, cu un entuziasm care îl purtase prin toată țara[44]. Până în 1942, solicitase special transferul în Dresda, nu prea departe de locul unde copilărise. Exulta în noile lui responsabilități. În 1945, Schmidt era încă tânăr, un bărbat de 32 de ani care avea puterea de a condamna la moarte pe oricine dorea. Crimele de război pe care le-a comis doar în cei trei ani petrecuți în Dresda aveau să facă din el un fugar pentru multe decenii după aceea.

Apartamentul în care a locuit cu soția lui fusese furat de la un cuplu de evrei trimis în lagărul de concentrare de la Theresienstadt[IX], prin urmare, la moarte. Lui și colegilor săi, Hans Clemens și Arno Weser, li se raportau orice posibile manifestări de disidență din rândurile locuitorilor. Clemens, un personaj blond și robust, fusese remarcat și lăudat de superiorii lui pentru o cruzime și o brutalitate aparte, vecine cu psihopatia, interogatoriile lui în celulele cu dale albe vizând mai puțin întrebările și răspunsurile, ci mult mai mult exercițiile de insuflare a terorii și cruzimea extraordinară.

Nici măcar în relațiile obișnuite cu locuitorii Dresdei, Clemens nu putea să-și controleze impulsul de a folosi violența fizică și intimidarea, indiferent că făcea o „inspecție" în apartamentul vreunui suspect sau că verifica legitimațiile pe stradă[45]. Nu se știe dacă atunci când se plimba prin orașul vechi vreo părticică din sufletul lui

rezona măcar un pic cu frumusețea blândă a locului.

Cu siguranță, frumusețea aceea era foarte apreciată de unul dintre liderii civici mai proeminenți ai Dresdei, deși asta nu l-a ajutat deloc să-și tempereze prejudecățile înrăite. Pentru o vreme, dr. Rudolf Kluge a fost *bürgermeister* (sau primar) al orașului. Se născuse la Dresda în 1889 și, cu toate că studiase în altă parte, obținând o diplomă în drept în Berlin, revenise în orașul natal. Poate că prăbușirile economice ale guvernului de la Weimar, din anii '20, îl afectaseră puternic pe el și pe tânăra lui familie, altfel nu este foarte clar ce anume l-a determinat pe dr. Kluge să se alăture NSDAP în 1928. Totuși, el a ajuns – cu o oarecare ușurință – să ocupe cea mai întunecată poziție din punct de vedere moral, aceea a unui avocat cheie, care invoca justificări legale nu doar pentru Partidul Nazist, ci și pentru întregul regim nou care se strângea în jurul corpului politic al Germaniei[46].

O altă figură cu reală autoritate în oraș, în acea primă săptămână de februarie, era Hans Nieland, un alt loialist timpuriu al NSDAP și membru SS, care se înrolase în partid în 1926. Avea un doctorat în drept, lucrarea lui intitulându-se „Puterea ca și concept guvernamental de drept"[47]. Pe măsură ce Al Treilea Reich se extindea, Nieland a fost desemnat să ocupe diverse poziții pur tehnocrate, care implicau structuri civice, dar aceasta nu însemna că el era mai puțin fervent în

ce privește ideologia virulentă. În 1940, la vârsta relativ tânără de 39 de ani, a fost numit *bürgermeister* în locul lui Kluge, care a rămas viceprimar, dar care, ulterior, și-a reocupat poziția. Așadar, Nieland era cel care ar fi trebuit să organizeze mijloacele de apărare ale orașului și care știa, în februarie 1945, cât de expusă era Dresda.

În anii '30, Rudolf Kluge fusese convins în mod lamentabil că industria turistică a orașului de pe Elba va fi stimulată de cuceririle lui Hitler, aducând vizitatori și mai fascinați în acest nou centru al Germaniei[48]. În 1945, el încă putea să se uite pe geam și să privească drăgăstos la cupolele și la turlele neatinse ale orașului. Totuși, estetul din el era uimitor de indiferent față de suferința extraordinară pe care ajutase să o provoace nazismul.

[VII] Royal Air Force - Forțele Aeriene Regale [Britanice] (n. red.)

[VIII] Clădirea Operei din Dresda (n. red.).

[IX] Aflat pe teritoriul de astăzi al Republicii Cehe, lagărul de concentrare Theresienstadt a fost unul dintre cele mai infame astfel de locuri din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (n. red.).

Capitolul 3

Detronarea rațiunii

La începutul lui februarie 1945, în Dresda mai rămăseseră 198 de evrei, cu toate că, înainte de venirea naziștilor la putere, fuseseră peste 6 000. Chiar și înainte de izbucnirea războiului, evreii din Dresda fuseseră nevoiți să îndure devastarea și distrugerea calculată a unei comori arhitecturale, un sacrilegiu care avea să fie imitat pe tot continentul. Marea sinagogă de lângă râu, spre capătul estic al Brühlsche Terrasse, proiectată de neevreul Gott-fried Semper la începutul secolului al XIX-lea, fusese un giuvaier nu doar pentru populația evreiască, ci și pentru Dresda însăși, un simbol arhitectural perfect pentru o comunitate care era parte organică din viața orașului și cu o identitate inconfundabilă. În secolul al XIX-lea, sinagoga îl atrăsese până și pe antisemitul convins Richard Wagner, care se plimbase prin ea cu o curiozitate avidă[49]. Apoi, în 9 noiembrie 1938, a venit teroarea orchestrată de gauleiter și de adjuncții lui și a fost arsă din temelii pe timpul Kristallnacht. În februarie 1945, locul era de multă vreme gol, de parcă un dinte fusese extras de acolo, lăsând în urmă doar niște bucăți de zid încăpățânate.

Ideea construirii sinagogii își are originea în caracterul cosmopolit al orașului din secolul al XIX-lea. Lui Semper, care primise deja însărcinarea de a construi opera din Dresda la sfârșitul anilor ’30 ai secolului XIX, i se ceruse, pentru o sumă suplimentară modestă, să construiască la marginea Altstadtului o sinagogă care să se integreze cumva cu splendoarea barocă a Frauenkirche, aflată în apropiere, și cu alte structuri grandioase. Cum integrarea nu însemna copiere, rezultatul a fost o completare genială a peisajului deja eclectic al Dresdei. Exteriorul sinagogii prezenta influențe bizantine: un turn octogonal cu ferestre care se înălța din corpul principal rectangular al construcției, iar la capătul vestic, alte două turnuri zvelte, având cupole în vârfuri. Acele cupole făceau trimitere la aspectul mult mai impozant al Frauenkirche, care se înălța peste străzile din apropiere, dar sugerau, de asemenea, o puternică influență orientală, impresie intensificată în interiorul sinagogii, prin curbele specifice și elegante și prin arcadele care aminteau de Spania maură sau de Africa de Nord[50]. În plus, Semper a proiectat sinagoga astfel încât razele de soare care băteau din toate direcțiile să lumineze fiecare colț al ei.

Motivul pentru care sinagoga fusese proiectată de un creștin și nu de un evreu era, așa cum afirma istoricul Helen Rosenau, faptul că, în acel moment de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, evreilor le era dificil să intre în anumite bresle. De

asemenea, însărcinările de acest fel erau date frecvent unor persoane cu poziții sociale de rang înalt[51]. Dincolo de acest aspect, sinagoga lui Semper era un monument al tuturor posibilităților de asimilare și chiar de respect intercultural. Aceasta nu era o clădire bine ascunsă într-un ghetou medieval, ci ocupa o poziție mândră și proeminentă în cea mai modernă zonă de promenadă a orașului. Până în 1938, sinagoga a constituit un element integrant al acelui peisaj riveran sofisticat.

În seara de 9 noiembrie 1938, impozanta sinagogă a devenit o țintă, la fel ca un număr mare de magazine și de firme care erau pe Prager Strasse. Mai devreme în ziua aceea, un diplomat nazist de rang inferior murise în Paris, împușcat de un evreu polonez îngrozit de felul în care era tratată familia lui în Germania. Răspunsul lui Hitler a fost atât furios, cât și obscen de calculat: vestea s-a răspândit prin SS în toate orașele germane. În noaptea aceea, aveau să riposteze. În Dresda, tinerii au stat în piața din fața Rathaus (primăria), aflată lângă sinagogă, ademenind și stârnind furia trecătorilor, care au devenit în curând o adevărată gloată. Nimic nu a fost lăsat la voia întâmplării, pentru că puțin mai devreme, soldați SS năvăliseră în sinagogă și stropiseră cu benzină peste tot, pregătind-o pentru incendiere. După aceea, s-au dus din nou afară, așteptând semnalul tăcut.

În întunericul acelei seri de toamnă, militarii stăteau în piață, în fața coșurilor pentru jar de pe pavaj, din care se înălțau neauzite flăcări mici care aruncau în jur umbre neregulate. Ca la un semn, a început violența. Înarmați cu bețe și cu bastoane, SS-iștii și susținătorii lor au pornit spre gară, pe lângă vitrinele puternic luminate. Știau dinainte care erau magazinele evreilor. Sunetul specific al sticlei sparte era un contrapunct la limbajul gutural și amenințător al strigătelor. Teroarea insuflată proprietarilor de magazine și angajaților care au fost bătuți, arestați și târâți în închisoarea rece poate fi doar imaginată. În timp ce se întâmplau toate acestea, alți tineri s-au întors la sinagogă și au incendiat-o, flăcările înălțându-se spre cer.

Au existat și locuitori care n-au rămas impasibili. Brigada de pompieri din Dresda a primit apelul și a ajuns acolo cu o promptitudine lăudabilă, îndată ce flăcările din sinagogă au devenit și mai puternice, fumul gri ridicându-se și mai sus pe cerul întunecat al toamnei. Totuși, pompierilor nu li s-a dat voie să treacă de șirurile de soldați SS. Au putut doar să privească, în timp ce, cu un vuiet provenit din interiorul clădirii, geamurile s-au făcut țăndări, căzând pe stradă. În cele din urmă, li s-a dat voie să intervină, dar numai pentru a salva construcțiile imediat învecinate. Acestea au fost evacuate, deși cruzimea pe care au înfruntat-o unii locuitori evrei în frigul serii a fost la fel de

înspăimântătoare. Au fost înconjurați de tineri batjocoritori și forțați să se uite cum zidurile sinagogii au început să se prăbușească[52]. Alți locuitori au privit îngroziți, bărbați și femei care nu au îndrăznit să întreprindă ceva sau să condamne acțiunile SS. Chiar și în 1938, gesturile de sfidare puteau duce la încarcerare și la bătăi cumplite.

Dr. Rudolf Kluge, *bürgermeister* al Dresdei, a fost prezent la incendiu și s-a folosit de ocazie să facă o declarație. „Simbolul dușmanului rasial ereditar", a zis el, „a fost, în sfârșit, nimicit"[53]. Spunea asta despre o clădire care dintotdeauna fusese parte din locul în care trăise. Oare mereu se uitase la ea și la credincioșii dinăuntru cu atâta ură? În noaptea aceea, peste o sută de evrei din oraș au fost uciși, în timp ce magazinele și afacerile lor erau distruse, jefuite și ruinate. Alte sute de evrei au fost arestați și băgați în celule pentru a fi supuși lapidării.

Câteva ore mai târziu, cu sinagoga aproape prăbușită și cu structura ei trosnind și scârțâind, pompierilor li s-a permis să stingă flăcările, care puteau să se extindă. Printre ei era un tânăr pe nume Alfred Neugebauer, care inițial învățase meseria de litograf și care era foarte pasionat de istorie și de arheologie. Cele două cupole gemene ale sinagogii Semper avuseseră în vârfuri Steaua lui David, din metal lustruit, fiecare dintre ele având în plan orizontal aproximativ o jumătate de metru. Una dintre ele a fost recuperată și dusă

la stația de pompieri, acolo unde Neugebauer a simțit nevoia imperioasă să o păstreze și să o salveze. A ascuns-o sub o pătură, iar la finalul turei lui a dus-o acasă, pe bicicletă. Acesta a fost un gest foarte periculos, iar dacă acel simbol ar fi fost descoperit la o percheziție, l-ar fi făcut pe Neu-gebauer disident. Totuși, el a ascuns-o bine, iar când a venit războiul și s-a mutat în diverse zone de apărare civilă, steaua cu șase colțuri a rămas unde era și a supraviețuit conflictului[54].

În ceea ce privește restul sinagogii, cabinetul dr. Kluge a dat dispoziție ca resturile incandescente să fie dinamitate și îndepărtate și întregul loc ras de pe suprafața pământului, sub pretextul siguranței publice. Răutatea incendierii a fost agravată de solicitarea ca întreaga comunitate evreiască să plătească pentru acea acțiune. Există un moment în care insensibilitatea oficială – la punerea în practică a unor ordine de mai sus – se transformă în răutate. În cazul dr. Kluge, a fost modul în care a ordonat ca la locul sinagogii distruse să fie prezentă o echipă de filmare pentru a surprinde momentele în care dinamita a distrus ultimele rămășițe ale fundației[55]. O persoană având cel mai mic scrupul moral legat de persecuția aceea ar fi avut grijă ca înregistrarea respectivă să nu se păstreze într-o stare în care, într-o bună zi, să o poată vedea întreaga lume. Astfel, antisemitismul dr. Kluge s-a dovedit a fi nu doar autentic, ci și complet sociopat.

Totuși, într-un sens mai larg, povestea celor întâmplate cu sinagoga poate ajuta la clarificarea uneia dintre cele mai teribile întrebări legate de Dresda, și anume cea despre cum a fost posibil ca o ură atât de violentă, direcționată împotriva evreilor, să supureze într-un oraș care se ridica deasupra tuturor în ceea ce privește arta, intelectul și amestecul de culturi.

Inaugurarea sinagogii Semper din 1840 a fost o confirmare a faptului că evreii se aflau în centrul societății din Dresda. Prin anii '20, când Dresda era un oraș cu tramvaie electrice noi, bănci mari, domenii bogate și magazine și restaurante inovatoare, populația evreiască extinsă se simțea foarte bine, regăsindu-se în toate profesiile, precum și în arte. Mai mult, orașul se dovedise un refugiu sigur pentru evreii proveniți din alte zone mai agresive ale țării. Renumitul stomatolog Erich Isakowitz venise în Dresda cu tânăra lui familie la începutul anilor '20 dintr-un oraș din estul Prusiei, acolo unde antisemitismul era în creștere[56]. Prin contrast, Dresda oferea prieteni noi și diverși (și o clientelă cu totul nouă pentru operațiile stomatologice ale lui Isakowitz, care folosea o tehnologie ceva mai sofisticată pentru anii '20, cel puțin în ceea ce privește ameliorarea durerilor, precum și proteze care nu se spărgeau). Pe lângă toate celelalte, aici, în acest oraș, se găseau din abundență oameni inteligenți, deoarece învățătorii, profesorii și studenții unei

universități foarte bune, artiștii și scriitorii care se adunau aici încă de la începutul secolului, bancherii, brokerii de asigurări și agenții de bursă, toți plonjaseră adânc în bogățiile culturale ale orașului.

La cinematografe, la teatru sau la oricare dintre sutele de cafenele pe care le aveau la dispoziție locuitorii din Dresda, se simțea prea puțin faptul că evreii erau priviți distinct sau „diferit”. Copiii evrei, precum fiica lui Erich Isakowitz, frecventau aceleași școli ca neevreii[57]. Familia Isakowitz locuia într-un bloc de apartamente frumos, puțin mai la sud de gara centrală. Casa lor avea încălzire centrală, telefon, spațiu pentru o menajeră și o seră plină de verdeață, încălzită pe timpul iernii[58]. Isakowitz avea pacienți mulți, printre care și Eva Klemperer, soția profesorului universitar Victor Klemperer. Poveștile lui Klemperer și ale lui Erich Isakowitz indică o falie filosofică și religioasă recurentă în Germania, legată de faptul că amândoi luptaseră curajos în timpul Primului Război Mondial și amândoi își riscaseră viețile pentru țara lor. Niciodată nu s-a sugerat că ar fi trebuit să fie altfel, dar cum se face că în cercurile sociale din Dresda încă existau îndoieli privind asimilarea? Ba chiar, în cazul lui Klemperer, care în tinerețe se convertise pentru o vreme la protestantism (și se botezase din nou, mai târziu, la începutul carierei academice), întrebarea capătă o rezonanță suplimentară.

Termenul asimilare, așa cum era folosit de cei care nu erau evrei, sugerează întotdeauna că germanii de credință evreiască erau străini. Totuși, ei fuseseră născuți, crescuți și educați în Germania și fuseseră încorporați în armata ei. În relatările lui Klemperer despre adunările din anii '30, pe măsură ce devenea tot mai clar că Hitler nu era o aberație trecătoare și temporară, ci un fenomen înfricoșător, aveau loc discuții agonizante în rândul locuitorilor neevrei ai Dresdei, precum și în rândul evreilor, despre asimilare și lipsă de toleranță și despre dorința (sau, mai realist, necesitatea plină de teamă) de a emigra în Palestina[59].

Victor Klemperer a încercat să respingă toate acestea. El se știa german, naziștii erau cei „nongermani", pentru a folosi expresia lui. Într-adevăr, încă de la nașterea lui în Polonia, în 1881, iar mai apoi la copilăria din Berlin, viața lui Klemperer fusese condimentată de sentimentul entuziast și afectuos al propriei germanități. În birou, avea o sabie pe care o folosise în Primul Război Mondial. Ulterior, Klemperer fusese decorat cu Crucea de Merit pentru serviciile sale de voluntariat din timpul conflictului. Mai mult, el se identifica foarte puternic ca fiind prusac, lumea și politica pe care le admira cel mai mult fiind întruchipate de Bismarck.

Totuși, mereu a fost atent la lumea din jurul lui. Imediat după Primul Război Mondial, lui Klemperer i-au displăcut foarte mult nuanțele

noii politici agresive, radicale, atât de extremă stângă, cât și de extremă dreapta. Era o politică nebunească, instabilă și îndreptată spre violență și, odată cu asta, în acest discurs public sălbatic a apărut pentru prima dată o proeminentă și vizibilă tendință firească spre antisemitism. Atmosfera tăioasă a politicii de stradă, combinată cu toate loviturile economice și cu nesiguranța financiară, instigau deja la detestarea evreilor bogați, încă dinainte ca naziștii să facă din asta o țintă a furiei lor.

După Primul Război Mondial, Klemperer a ales să se stabilească în Dresda cu soția lui neevreică Eva, care era un muzicolog desăvârșit. Exista deja o formă mai subtilă de antisemitism, care fusese încorporată de ceva timp în structura societății germane. Motivul pentru care Klemperer s-a convertit de tânăr la creștinism nu a avut nicio legătură cu convingerile lui (nu era o persoană religioasă, în niciun sens), ci cu faptul că în timpul domniei kaizerului Wilhelm, într-un mod tacit și neoficial, anumite profesii și poziții academice din instituțiile germane le erau interzise celor de credință evreiască. În plus, puternicul sentiment de identitate germană al lui Klemperer se lega de sentimentul că protestantismul era cea mai firească expresie culturală a acestuia.

Klemperer a găsit un loc de muncă sigur la Universitatea Tehnică din Dresda. Domeniul lui era filologia și limbile romanice, precum și

studiile germanice. În ciuda haosului din anii '20 (hiperinflația, umilința națională – atât din cauza despăgubirilor, cât și a ocupației franceze din Ruhr și a tensiunilor rezultante – și extremiștii foarte agresivi pe toate fronturile politice), Klemperer și soția lui și-au găsit un fel de stabilitate.

Poate că ascensiunea lui Hitler la poziția de cancelar, în 1933, ar fi putut fi prezisă, dar nu și viteza prin care ura virulentă față de evrei și-a făcut loc în viața de zi cu zi a societății germane. A început un proces uluitor de rapid de „diferențiere", pus în practică în orașele din întreaga țară, dar cumva cu o rapiditate și mai îngrozitoare în Dresda. Aprilie 1933 a adus începutul mișcării de boicot, o campanie finanțată de guvern menită să-i convingă pe cei care nu erau evrei să întoarcă spatele tuturor afacerilor evreiești. Pe lângă teribilul preț economic plătit, au existat mii de răni emoționale, comercianții de haine și de bijuterii din Dresda văzând cum clienți înainte loiali și prietenoși acum dispăreau, pur și simplu.

Veninul a pătruns și mai adânc în venele civice, profesorii fiind puși să depună jurământ public de loialitate față de Hitler. Acest lucru a început în școli, dar în foarte scurt timp ordinul s-a extins și în universități. Documentele semnate nu erau de ajuns, astfel că aceste declarații de supunere absolută față de noul guvern trebuiau auzite și confirmate. Profesorii neevrei probabil că s-au

consolat cu ideea că toate regimurile politice sunt trecătoare și că partidul lui Hitler ar putea fi mai trecător ca majoritatea, dar această consolare iluzorie fusese și ea trecătoare. În scurt timp au venit Legile de la Nürnberg, care le interziceau evreilor atât o gamă largă de profesii, cât și titularizarea.

Chiar dacă fusese botezat creștin în 1912, a fost și cazul lui Victor Klemperer. Îndepărtarea lui de la universitate nu s-a întâmplat imediat. Spre deosebire de colegii lui evrei, i s-a oferit un timp în plus, pentru că era veteran de război, dar când a devenit clar că postul nu îi mai era disponibil, au urmat și alte răutăți. Nu doar că nu i s-a permis să predea, i s-a refuzat și accesul în biblioteca universității. Acum, nu mai putea nici măcar să studieze pentru propria lui satisfacție și plăcere. Cărțile pe care tânjea să le citească îi erau acum inaccesibile[60]. Avea pensia de profesor universitar din care să trăiască, dar, pe măsură ce timpul trecea, aceste fonduri s-au diminuat dramatic, până au dispărut complet. Acela a fost doar începutul unui calvar extraordinar, pe care el și Eva au fost condamnați să-l îndure.

*

Pe la mijlocul anilor '30, mulți dintre locuitorii evrei din Dresda au început să se gândească mai serios la emigrare. Nu era deloc ușor de făcut, să-ți abandonezi căminul în speranța că vei deveni, în cel mai bun caz, „un musafir" (cum spunea

scriitorul Stefan Zweig[X61]) pe un pământ străin. Cum putea fi garantată siguranța în străinătate?

Arianizarea băncilor germane din 1935 – efectiv, un furt direct al guvernului – a intensificat sentimentul tot mai puternic de teamă. Încă de pe atunci, existau zvonuri despre noile lagăre înființate la marginea orașelor germane mici, zvonuri potrivit cărora, dacă erai trimis într-un astfel de loc, nu te mai întorceai niciodată. Primii prizonieri ai acestor lagăre au fost, în mare parte, deținuți politici, comuniști și radicali de stânga, care se opuneau violent ideologiei naziste. Mulți erau bătuți cu bice și cu bastoane. Unii au fost găsiți morți și cu trupurile pline de răni de către avocați îngrijorați care se duceau să-i viziteze, precum Josef Hartinger[62]. Cei mai mulți dintre ei erau evrei.

În această atmosferă de neliniște tot mai profundă, câțiva evrei din Dresda au început să facă cercetări. În timp ce unii priveau spre Palestina, care nu părea o perspectivă chiar plăcută, alții s-au întors spre Canada, Africa de Sud și Argentina. Familia Isakowitz a preferat Anglia, dar în acel stadiu evreilor nu li se mai permitea să plece, pur și simplu, din Germania. Pentru a fi lăsați să plece, trebuiau să plătească Partidului Nazist o răscumpărare considerabilă. Cu cât familia împacheta mai multe lucruri și obiecte de valoare pentru a fi expediate, cu atât mai mare era procentul din avere cerut de naziști. Din fericire, doar după sacrificii considerabile,

familia Isakowitz a reușit să plece spre Londra, unde a găsit o oarecare siguranță în Hampstead Garden Suburb[63].

Pentru evreii care au rămas în Dresda, umilirile și amenințările au continuat să se intensifice, cu urmări teribile. Deja rămas fără locul de muncă pe care îl iubea, profesorul Klemperer a avut de suferit și mai mult atunci când agresivii ofițeri Gestapo i-au smuls din mâini mașina de scris. Soții Klemperer n-au mai avut voie să-și angajeze menajeră. Noua lege prevedea că evreilor le era interzis să angajeze arieni care să lucreze pentru ei.

La toate acestea s-au adăugat surprinzătoare și tulburătoare izbucniri de antisemitism din partea oamenilor obișnuiți. Klemperer și-a amintit că, într-o zi de la sfârșitul anilor ’30, s-a dus cu o rețetă la o farmacie. Pur și simplu, tânăra din spatele tejghelei s-a prefăcut că el nu era acolo. A intrat un alt client, iar fata i-a făcut semn să se apropie. Clientul a gesticulat spre Klemperer și i-a spus că domnul acela fusese acolo înaintea lui. Farmacista nu s-a lăsat contrazisă, servindu-l pe celălalt client mai întâi[64].

Expulzarea evreilor din domeniile lor de activitate a fost chinuitoare, nu doar pentru că se pierdeau mijloace de trai, ci era vorba și despre felul nemilos în care le era smulsă cu totul mândria identității. Așa cum observa Stefan Zweig, în prima parte a secolului XX, cea mai profundă dorință a evreilor europeni nu a fost să

se îmbogățească (bogăția era doar un mijloc de a obține o poziție sigură în societatea neevreiască), ci să devină intelectuali. În adâncul sufletului, nimeni nu voia să fie negustor, ci foarte mulți visau să studieze pentru un doctorat[65]. Vechiul stereotip antisemit al evreului care adună aur era detestat de comunitatea evreiască. În schimb, strădania intelectuală din oricare domeniu însemna că evreii nu erau doar asimilați în societate, ci și că deveneau o parte integrantă a vieții ei culturale, de la literatură la artele spectacolului și la știință.

Acest lucru a avut un impact la fel de profund în Dresda ca și în Viena. Comunitatea evreiască iubea să ocupe un loc central într-un oraș care prosperase și înflorise în multe domenii de tradiție, iar naziștii au știut exact ce făceau atunci când le-au interzis evreilor continuarea oricărei activități intelectuale, fiind o formă calculată de exil cultural intern care țintea cele mai sensibile corzi. Apoi, următoarele etapele ale dezumanizării au fost ușor de pus în mișcare.

În 1938, cetățenii evrei de origine poloneză au devenit ținta principală a naziștilor din Dresda: la fel ca în alte orașe, aveau să fie scoși din casele lor și deportați în Polonia, o țară în care nu aveau case. Astfel, mulți evrei din Dresda s-au trezit smulși din orașul pe care îl iubeau, înainte ca autoritățile poloneze dezorientate să-i țină în lagăre de concentrare, o existență crepusculară

înfricoșătoare, în care statutul, cetățenia și drepturile umane le erau refuzate.

În anul în care Germania a intrat în război cu Marea Britanie, evreii rămași în Dresda au fost scoși din casele lor. În majoritatea cazurilor, acestea au fost furate de autorități, pur și simplu. Familia Klemperer, care locuia într-o vilă modestă și plăcută din suburbia Dölzschen, a resimțit această nouă opresiune cu acuitatea unei lame de cuțit. Cu puțin timp înainte, li se tăiase linia telefonică. Acum, evreilor le era interzis să comunice prin telefon. La asta se adăuga o nouă reglementare de o răutate rafinat calibrată: evreii nu mai aveau voie să țină animale de companie. Soții Klemperer își iubeau pisica, însă acum au fost obligați s-o eutanasieze[66].

Cei scoși din căminele lor au fost mutați în clădiri de apartamente cunoscute ca Judenhäuser. Aceste clădiri erau cu mult inferioare locuințelor lor anterioare, fiind înghesuite, slab iluminate și cu o aprovizionare cu gaz incertă. Ofițerii naziști puteau să intre (și chiar intrau) nestingheriți acolo, la orice oră din zi și din noapte. Într-o zi, Klemperer a fost lovit peste față, iar soția lui a fost scuipată.

Mașina familiei Klemperer a fost confiscată. Pe măsură ce războiul se adâncea, restricțiile de călătorie s-au extins și asupra transportului public, iar evreii s-au trezit că nu mai aveau voie să circule cu tramvaiele din Dresda. Pe lângă aceasta, a venit ordinul ca toți evreii să poarte la

vedere o stea galbenă. Pe străzile din Dresda, acestea aveau cea mai teribilă vizibilitate, nu doar intensificând groaza și vulnerabilitatea, ci și forțând vecinii prietenoși și foștii colegi să vadă un semn al umilinței pe care nu voiau să-l vadă. Și alte înjosiri aveau să urmeze.

Decretul din Dresda din 1942, prin care evreilor li se interzicea să cumpere flori sau înghețată, părea să aibă o răutate aproape copilărească. Acest decret părea să-i vizeze în mod direct pe puținii copii evrei care mai rămăseseră, un act de o cruzime atât de calculată, încât sugera ceva mai intens, ca o lavă, care mergea dincolo de sociopatie. A fost o încununare a decretelor prin care evreilor nu li se mai permitea accesul pe Brühlsche Terrasse, pe promenada cu vedere spre Elba, plus că existau anumite alei din parcul Grosser Garten care acum au fost declarate inaccesibile pentru ei[67]. Ultima dată când evreilor li se interzisese accesul pe terasa de pe malul fluviului fusese cu 200 de ani în urmă.

Profesorul Klemperer încerca să înțeleagă regimul acela și toată răutatea lui și să-l armonizeze cu dragostea lui pentru Germania, care rezona cu conservatorismul profund al lui Bismarck[XI] și al kaizerului Wilhelm. Prin contrast, el încerca să-i vadă pe naziști și pe Hitler ca pe niște revoluționari, gândindu-se că erau o întruchipare a romantismului, o mișcare despre valurile de neoprit ale pasiunii și ale

sentimentelor. Nazismul era cea mai întunecată latură a ei, exultând în „detronarea rațiunii", „animalizarea omenirii" și „glorificarea ideii de putere a prădătorului, a bestiei blonde"[68].

Pe măsură ce războiul se intensifica, Klemperer observa însă că în rândul locuitorilor din Dresda aderarea la nazism nu era nici pe departe generală. Cu siguranță, el era urmărit, batjocorit și scuipat de unii băieți din Tineretul Hitlerist, dar aceștia erau contrabalansați de nenumăratele gesturi de bunătate mici, dar vitale, venite din partea străinilor, oameni care vorbeau despre cât de deranjați erau de stelele galbene, și a comercianților care îi dădeau pe furiș rații în plus (evreii erau aproape înfometați). Apoi, erau gesturile de bunătate mai însemnate, prieteni de familie neevrei care le rămâneau loiali. De exemplu, Annemarie Köhler a oferit o ascunzătoare vitală în propria ei casă pentru jurnalele scrise ale lui Klemperer, care dacă ar fi fost descoperite, consecințele ar fi fost fatale pentru ea. Apoi, a mai fost avocatul Helmut Richter, cel care – într-un mod uimitor, date fiind circumstanțele – a reușit să salveze casa îndrăgită a familiei Klemperer, din Dölzschen. Richter și-a folosit abilitățile juridice pentru a pune o ipotecă nouă pe casa familiei Klemperer. Asta însemna că, deși profesorului îi era interzis să locuiască în ea, contractul era în continuare pe numele lui. Casa a fost închiriată unui nazist, iar lui Klemperer nu i s-a plătit nicio chirie, desigur, dar

faptul că proprietatea îi aparținea încă profesorului era cu adevărat remarcabil. Totuși, chiar și cele mai ascunse acțiuni aveau consecințe. Cu ani în urmă, avocatul Richter se înscrisese în Partidul Nazist, dar la începutul războiului, în 1939, se îndepărtase de el, profund dezgustat. În 1943, antipatia lui Richter, care se manifesta nu doar prin simpla salvare a casei prietenului său, n-a mai putut fi ignorată de autoritățile din Dresda, iar el a fost arestat și trimis la moarte, în lagărul de concentrare de la Buchewald[69].

Klemperer a constatat că, deși persecuțiile lor aminteau de pogromurile medievale, naziștii „și-au făcut apariția nu în straiele trecutului, ci în cea mai extremă modernitate”[70]. Această modernitate necesita forță de muncă, iar el s-a numărat printre cei forțați să lucreze pentru Zeiss Ikon până când a fost scutit pe motiv de vârstă. Pentru o parte dintre ceilalți muncitori a fost construit un lagăr special, ceva mai la nordul orașului, în Hellerberge. Există o bobină de film, o înregistrare absolut rușinoasă, cu oamenii care sosesc acolo. Bărbații și femeile erau dezbrăcați, iar apoi erau „decontaminați” și „dezinfectați” goi. Aceste detalii au rămas în afara cadrelor filmate, dar există o imagine care a supraviețuit, reprezentând un cuptor imens care era alimentat, de unde s-a dedus că acele barăci erau foarte bine încălzite. Nu poți să nu te întrebi dacă acea

imagine nu a fost inclusă în mod deliberat, ca o premoniție conștientă[71].

De acolo, după luni de muncă, evreii se trezeau că erau transportați brusc în altă parte, o călătorie spre est, în condiții de groază pură. Absolut toți cetățenii evrei erau pe o listă municipală. De pe aceste liste erau selectate numele celor care erau trimiși la Riga, la Theresienstadt. Așa cum s-a întâmplat cu persecuția evreilor în toată Europa nazistă, și aici, birocrația nemiloasă a morții a mers dincolo de orice rațiune. În decursul unei singure generații, orașul a participat, nu fără voie, la un genocid metodic. Totuși, în primele zile ale lui 1945, Victor Klemperer încă avea parte de frânturi de generozitate din partea celor care nu erau evrei. Este un lucru remarcabil, la fel ca o floare strivită sub o stâncă, ce încă simte instinctiv nevoia razelor de soare.

Totuși, pata morală s-a întins și mai mult. De obicei, în vreme de război, arta este chemată la arme, dar în cazul Dresdei, până în 1945, ea era deja sufocată. La fel ca în cazul persecuției psihotice a evreilor, părea extraordinar cum un oraș al cărui suflet fusese definit de o cultură bogată și de creativitate, acum el suprima și distorsiona cu forța acea genialitate.

[X] Dramaturg și romancier austriac, Stefan Zweig (1881–1942) a fost unul dintre cei mai importanți scriitori europeni ai primei jumătăți a secolului XX, fiind unul dintre cei mai citiți autori de limbă germană, printre cele mai importante lucrări

numărându-se *Suflete zbuciumate*, *Nerăbdarea inimii* și *Jucătorul de șah* (n. red.).

[XI] Otto von Bismarck (1815–1898), om de stat originar din Prusia, fiind unul dintre principalii artizani ai unificării Germaniei. Având convingeri conservatoare, monarhiste și anticatolice, a fost primul cancelar al Germaniei, îndeplinind această funcție între 1871 și 1890, când a fost demis de către kaiserul Wilhelm al II-lea (n. red.).

Capitolul 4

Artă și degenerare

Hamlet a fost jucat pentru prima dată în Dresda la 10 ani după moartea lui William Shakespeare. În 1626, o trupă de „comedianți englezi” a pus în scenă ceea ce astăzi se consideră a fi versiunea scurtată a tragediei[72]. S-a sugerat chiar că această producție pentru curtea regală din Saxonia a implicat folosirea unor marionete elaborate, păpușile jucând un rol special în acea reprezentare.

Acest detaliu i-ar fi plăcut foarte mult modernistului Otto Griebel din Dresda secolului XX. Printre preocupările foarte diverse ale lui Griebel, din anii ’20 și ’30, s-a aflat și neîntrerupta tradiție a teatrului de marionete din Dresda, el fiind captivat de posibilitățile de ridiculizare alegorică oferite de marionete. În schimb, acest lucru i-a atras atenția ostilă a autorităților. În februarie 1945, în vârstă de 49 de ani și tatăl a cinci copii, Otto Griebel, acum liber, s-a întors în orașul cel întunecat, la familie și la ce mai rămăsese din munca lui, după ce fusese smuls din Dresda de uraganul războiului și aruncat fără voie în serviciul militar dintr-un colț al Europei de Est ca proiectant. Deși nu fuseseră construite

adăposturi speciale pentru populația din oraș, cu ceva timp în urmă fuseseră amenajate adăposturi adecvate pentru nenumăratele comori de artă ale Dresdei, printre care și creații ale marilor maeștri, inclusiv ale lui Rembrandt.

Elegantul pensionar Georg Erler avea propria colecție de artă, în frumoasa lui casă de pe Striesener Strasse, din estul orașului. La fel ca mulți alții, el crezuse pentru mult timp că Dresda va fi cruțată. „Dorința de distrugere a inamicului părea să se oprească în fața frumosului nostru oraș al artelor", scria el[73]. Totuși, el se temea de o altă forță: Armata Roșie. În primele săptămâni din 1945, Herr Erler și soția lui, Marielein, au discutat despre cum să-și protejeze mai bine comorile estetice, printre care se aflau mari portrete în ulei ale unor distinși membri de familie, porțelanuri ornamentale de Meissen și un frumos candelabru antic cu șase brațe, „făcut în întregime din sticlă de Boemia opalescentă, cu tonuri gălbui"[74]. Imitând autoritățile orașului, care împachetaseră cu grijă obiectele din galerii și din castel și le transportaseră în rețelele de grote atent supravegheate din măruntaiele dealurilor, soții Erler au aranjat să-și scoată din Dresda obiectele de artă, efectuând câteva călătorii prin țară, pentru a le depozita la rude, în micul oraș Lüneburg.

Uneori, arta poate fi revelatoare, dar și contemplativă sau interpretativă. Fie că este serenă sau tensionată, ea poate surprinde

atmosfera unei epoci. Mare parte din arta germană a anilor ’20 era crudă și brutală, dar, în mod curios, se pare că nici talentatul Otto Griebel și nici contemporanii lui radical inovatori din artă nu au reușit să detecteze răutatea latentă din Germania traumatizatei perioade postbelice de după 1918. Povestea lui Griebel – felul în care a fost aruncat înainte și înapoi în anii aceia, într-un mod foarte violent – oglindește parțial povestea artei din Dresda de-a lungul secolelor.

Teatrul și arta au rămas în inima orașului chiar și în vremurile puternic denaturate ale cenzurii isterice. Nazismul nu era prima putere din oraș care încerca să modeleze viziunea artelor după bunul ei plac și nu a fost nici ultima. Cu toate acestea, de-a lungul timpului, această libertate s-a reafirmat cu încăpățânare. Mai ales în timpul domniei lui August cel Puternic[XII] din secolul al XVIII-lea, orașul a acumulat cea mai uimitoare diversitate de comori artistice: picturi magnifice ale Nașterii Domnului, porțelanuri extraordinare și intensele străluciri roșii și albastre ale rubinelor și safirelor incrustate în tocurile săbiilor[75]. Diversitatea picturilor (unele create chiar în oraș, altele aduse din Amsterdam și chiar din Veneția) se adresa unor sensibilități care erau autentice și cât se poate de pan-europene. Aici se aflau portrete și scene cu Buna Vestire pictate de Tițian[XIII] ori peisaje febril populate aparținând lui Jan Brueghel cel Bătrân[XIV][76]. În plus, au existat mari artiști care au văzut că orașul Dresda însuși

era o podoabă care putea fi imortalizată în frumusețea ei delicată și, astfel, până și în zilele tulburi ale lui 1945, locuitorii din Dresda încă înțelegeau cumva, prin intermediul acestor creații, că ei aparțineau unei lumi estetice, una care se întindea mult dincolo de câmpiile stâncoase și pădurile bântuite ale Saxoniei. De-a lungul timpului, acești artiști au reușit să facă din Dresda un oraș cu adevărat cosmopolit.

Venețianul Bernardo Bellotto, care a pictat atât Veneția, cât și Londra și le-a scăldat într-un soare albastru-auriu, a venit să trăiască în oraș pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. Aici, peisajele lui au fost impregnate de o lumină argintie mai concisă și mai limpede și care atrăgea atenția mult mai mult asupra detaliului arhitectural rafinat. Într-un fel, Bellotto transmitea gloria altora, deoarece ochiul lui captura în detalii aproape suprarealiste construcția catedralei catolice, curbele fine al domului Frauenkirche. Pictura nu era doar un mijloc de a evoca plăcerea estetică, ci era un act deliberat de rememorare, un mijloc de conservare a ceea ce putea fi distrus în orice moment, fiindcă războiul mai venise în Dresda și înainte[77]. Pictorii simțiseră vulnerabilitatea orașului cu secole înainte de acel februarie mortal.

Aparținând lui Bellotto, cel mai faimos tablou al orașului avea să fie strâns legat de zilele și de săptămânile din preajma lui februarie 1945. *Dresda de pe malul drept al Elbei*, poziția din care

artistul aflat pe malul de nord-vest al fluviului privește spre orizontul de sud-est, este un tablou care a fost pictat în 1748, dar ar fi putut fi pictat în orice moment de atunci încolo. Lumina este de un vernil intens, iar acest studiu perfect proporționat și detaliat al curburii Elbei și al tuturor bisericilor, caselor și clădirilor publice aflate de-a lungul ei avea să servească, după război, drept un punct de referință neprețuit.

În mod similar, *Vedere din Dresda pe lună plină*, tablou al lui Johan Christian Dahl[XV] pictat pe la 1838, reprezintă o viziune emoționantă a unui oraș care le era la fel de familiar lui Bellotto, dar și lui Victor Klemperer, reprezentat într-un stil nou și evocator: pe fondul albastru intens al nopții[78]. Aici, lumina este de un argintiu blând, cu domul Frauenkirche și turla ascuțită a catedralei catolice în fundal. Norvegian la origine, Dahl se mutase în oraș în primii ani ai secolului al XIX-lea și legase o prietenie strânsă cu bărbatul care este cunoscut acum drept artistul reprezentativ al orașului, Caspar David Friedrich. În creațiile lui Friedrich vedem poate un pic din calitățile ceva mai spirituale ale Dresdei, ceva ca o umbră detașată de cotidian privind în depărtare, spre lumi ciudate și totuși familiare. Friedrich s-a născut în Pomerania, dar după un succes artistic precoce s-a stabilit în Saxonia. Un artist din Dresda infuzat de romantism, cel mai cunoscut acum pentru călătorul singuratic din vârful unui munte

stâncos care privește spre „marea de ceață” și spre alte piscuri pustii. Și aici sunt reprezentate peisaje fără oameni, cu râpe imense și copaci doborâți, iar prin ceața rubinie a apusului se înalță turle îndepărtate, în orizontul roșiatic, toată teroarea și seducția sublimului fiind prezente în creațiile lui.

Există imagini și mai tulburătoare în opera lui Friedrich, și anume ruinele înzăpezite ale unei abații sau porțile din fier ale unui cimitir, în timp ce dealurile și pajiștile Dresdei erau reprezentate în tonuri sinistre și crepusculare[79]. Acestea erau picturi care păreau să fi fost invocate din vise, iar pentru generațiile următoare ele au părut, de asemenea, încărcate de simbolismul tulburător al inconștientului și, mai ales, al spiritului german. Lucrările lui Friedrich erau foarte admirate de naziști, iar această pată a fost înlăturată abia în anii ’70. Atracția trebuie să fi venit parțial din acest aspect, din faptul că în acele cețuri îndepărtate se înălțau turnuri și turle ce sugerau o credință care nu părea a fi în întregime creștină, cel puțin nu în varianta ei catolică. Când te afli pe dealurile din Dresda într-o zi cețoasă de toamnă, poți observa acel impresionant efect al turlelor îndepărtate și imposibil de ascuțite ieșind dintre nori.

Rafinamentul Dresdei în calitate de citadelă a gândirii artistice și a inovației, un zenit al civilizației europene, dobândea tot mai multă profunzime și, spre deosebire de alte centre

culturale înfloritoare, a exercitat o continuă atracție pentru tinerii artiști radicali. Cea mai faimoasă dintre grupările înființate la începutul secolului XX a fost Die Brücke (Podul). Aceasta nu a fost prima mișcare artistică germană care s-a ridicat împotriva școlilor cunoscute sau care a încercat să formeze o comunitate idealizată, dar Die Brücke chiar a fost o mișcare de avangardă. A fost un grup care a respins ceea ce considera a fi realism burghez în favoarea compozițiilor care evocau sentimente interioare profunde și răzvrătiri. Mai târziu, creațiile rezultate au fost denumite expresionism german și, timp de câteva decenii, expresionismul german a devenit un curent extraordinar de influent și de larg răspândit. Existau pânze care pulsau de strălucire și de culori disonante, cu capete și trupuri reprezentate din unghiuri neașteptate și ciudate. De asemenea, existau xilogravuri înfricoșătoare, care înfățișau măști de gaze și capete ale morții, toate executate cu o furie tangibilă. Această mișcare avea să devină apoteoza a tot ceea ce urau naziștii la modernism.

Die Brücke, care încorpora germenii unei revoluții sociale și sexuale mai ample, a fost fondată în 1905 de către doi tineri studenți la arhitectură, de la Universitatea Tehnică din Dresda, pe nume Fritz Bleyl[XVI] și Ernst Ludwig Kirchner[XVII]. La început, a existat o pasiune pentru arta populară, pentru sculpturile din lemn care se găseau în ținuturile împădurite din zonă.

Acest interes pentru o existență mai puțin urbană, mai comunitară, s-a manifestat și sub forma unui abandon sexual ostentativ, în acele păduri, cu modelele artiștilor.

Acestora li s-a alăturat de timpuriu Emil Nolde[XVIII], cu picturile lui de o luminozitate spectaculoasă[80]. Spiritul mișcării s-a răspândit prin toată Germania, dar și prin Europa. În Dresda, inovația a alimentat și mai mult inventivitatea, iar expresionismul s-a contopit cu satira socială furioasă și cu hotărârea de a portretiza realități proletare. În acei ani de dinainte de izbucnirea Primului Război Mondial, orașul încuraja talentele artistice ale studenților Conrad Felixmüller, Otto Dix[XIX] și Otto Griebel.

Dintre aceștia, opera lui Dix a fost cea care a devenit imediat viscerală, emblematică. În 1914, la vârsta de 22 de ani, la fel ca mulți alți tineri, el se aruncase în vâltoarea Primului Război Mondial, purtat de primele valuri de exaltare care au marcat declararea ostilităților și pătruns de certitudinea că victoria va fi rapidă și onorabilă. Bineînțeles, Dix, precum camarazii lui, a înțeles foarte repede realitatea mizerabilă, plină de noroi și de sârmă ghimpată. Tânărul artist a fost un soldat curajos și a fost decorat cu Crucea de Fier, dar în sufletul lui pătrunsese ceva nou.

S-a întors la Dresda în 1919, iar arta lui din anii ’20 a evocat șocul fizic. Creația lui nu mai avea abstractizări vagi, ci, în schimb, avea o claritate nemiloasă. *Der Krieg* reprezintă o serie de gravuri

care înfățișează viața și moartea în tranșee. Nu există pic de eroism în ele și nici milă. Este pur și simplu o lume a suferinței inimaginabile, vizibilă în ochii bulbucați și în mizerie, cu toate variațiunile noroiului și ale morții[81]. *Sturmtruppe Geht Unter Gas* (Trupe de asalt înaintând pe timpul unui atac cu gaz de luptă – n.tr.) rămâne una dintre imaginile cele mai simbolice ale seriei, cu măștile în formă de cranii într-un bizar peisaj diabolic. Dix avea coșmaruri repetate, în care se târa printre case bombardate și dărâmături, sinele lui care visa își petrecea fiecare noapte într-o Dresdă fantomatică, o Dresdă care fusese distrusă[82]. În 1927, artistul – a cărui operă ajunsese să fie percepută ca parte a unei noi mișcări numită *Neue Sachlichkeit* (Noua obiectivitate), reprezentând realitățile sociale întunecate ale vieții din timpul Republicii de la Weimar – a fost numit profesor la Academia de Arte din Dresda. Unul dintre tinerii lui colegi, care îl învățase pe Dix unele detalii tehnice legate de gravurile în lemn, era Conrad Felixmüller.

La fel ca Dix, Felixmüller se întorsese din război ca un radical nemilos. Specialitatea acestui tânăr o reprezentau xilogravurile: puternice, imperioase, combinând un realism urban industrial cu geometria ascuțită a expresionismului. În timpul Marelui Război, Felixmüller fusese medic, iar la întoarcerea în Dresda s-a aruncat în clocotul învolburat al politicii revoluționare. Lunile care au urmat

conflagrației au fost marcate de o răsturnare temporară a autorității, în ceea ce a devenit cunoscut ca „Revoluția Germană”, cu consiliile și patronatele ocupate de muncitori și de soldați. Cucerirea Rusiei de către bolșevici din anul anterior părea că se putea repeta și aici, dar cu fiecare avansare a socialiștilor și a comuniștilor apăreau forțele de opoziție ale dreptei, care și-au găsit cea mai elocventă și violentă articulare în Freikorps, niște brigăzi înarmate, compuse parțial din foști soldați. În reverberațiile de după război, brutalitatea a coborât în mijlocul străzilor orașului de pe Elba.

Germania înfrântă amintea de oroarea expresionistă a celebrului film *Cabinetul doctorului Caligari*[XX], din 1920, în care un tânăr – un somnambul – lipsit de voință proprie este împins la crimă. Ochii lui mari și bulbucați au o sclipire de patos bântuit, iar pe măsură ce se deplasează printr-un peisaj tulburător, cu forme ascuțite ca de pumnal, devine clar că este iremediabil letal. Unele dintre xilogravurile lui Conrad Felixmüller aveau o încărcătură similară, de amenințare expresionistă, pline de încăperi mici, luminate de lună, acolo unde umbrele sunt intensificate până devin puncte amenințătoare[83].

În aceeași perioadă febrilă s-a remarcat și Otto Griebel, un artist care mersese mai departe decât Felixmüller, alăturându-se Consiliului Muncitorilor și Soldaților din oraș. Griebel era un promotor entuziast al mișcării dadaiste, care era

caracterizată atât de hazard, cât și de o solemnitate extremă. Aceasta era arta care se extindea în toate sferele, de la pictură la recitaluri de poezie, și care îmbrățișa nonsensul și crea fetișuri satirice ale obiectelor de uz cotidian și ale publicității. Era gândită ca un asalt asupra tuturor noțiunilor de stabilitate, deoarece cum ar putea exista astfel de semnificații stabile într-o lume care în orice moment putea fi sfâșiată cu o oroare pură? *Curvă goală*, tabloul lui Griebel din 1923, înfățișând o blondă cu sânii goi care afișează un rictus neobișnuit în timp ce-și dă jos chiloții, a fost cea mai directă provocare imaginabilă pentru oricare dintre cele mai delicate sensibilități din Dresda[84].

Încă existau astfel de sensibilități, încă existau artiști mai tradiționaliști, figurativi, cărora, atât acolo, cât și în alte orașe, le displăcea relația dintre expresioniști și instituțiile de artă. În Dresda, cea mai influentă figură din domeniu era Hans Posse[XXI], directorul Galeriei Vechilor Maeștri. El avea să devină și una dintre cele mai teribil de controversate figuri ale orașului. Inițial, din poziția lui sus-pusă, Posse a susținut această generație de artiști șocanți, iar în 1926, el a avut grijă ca Dresda să găzduiască un Târg Internațional de Artă, acolo unde creațiile pictorilor locali au fost expuse alături de lucrări provocatoare din alte părți.

Posse nu a fost conștient de presiunea subterană care creștea, iar în 1933, când s-a trezit

în fața unui regim complet nou și ostil, lipsa unui răspuns ferm din partea lui a fost, pentru agenții superiori din Partidul Nazist, un semn că el nu le împărtășea opiniile. Arta nu era o activitate marginală, ci se afla în esența modului în care naziștii au încercat să transforme viața germană. Termenul pe care îl foloseau era *Gleichschaltung*, care, în linii mari, înseamnă „coordonare". Cu alte cuvinte, toate eforturile artistice trebuiau să se conformeze strict idealurilor naziste. În parte, acest lucru se datora furiei lui Hitler, el însuși respins de două ori de Academia de Arte Frumoase din Viena. Hitler era exact genul de pictor pe care îl disprețuia Posse. Arta lui era realistă și lipsită de emoție, exprimată prin desene ale unor clădiri civice grandioase, ferme, curți și alte asemenea, iar în ochii moderniștilor părea exagerat de afectată și de kitschoasă.

În schimb, ura lui Hitler față de modernism era exprimată foarte clar în discursurile lui. Poporul german nu dorea să fie nevoit să consulte ghiduri pretențioase pentru a descifra ce se întâmpla în acele picturi moderniste de coșmar, distorsionate, sau în „creierele bolnave" ale celor care le creau[85]. Chiar și în pragul războiului, Hitler s-a considerat mai întâi un artist și apoi un politician, după cum i-a spus chiar el asta ambasadorului britanic.

Astfel, Dresda a fost aleasă de naziști pentru primul val de umilire a artei. În toamna lui 1933, artiști precum Dix, Felixmüller și Griebel și-au

văzut creațiile confiscate de autorități și expuse la Dresden Rathaus, cu intenția ca locuitorii orașului să vină și să-și exprime dezgustul pentru picturile acelea imorale[86]. Fără a fi numită ca atare, aceea a fost prima expoziție de „artă degenerată”, o avanpremieră a unei expoziții mult mai cuprinzătoare care urma să aibă loc în 1937 la München, incluzând un amestec de pictori evrei, percepuți ca antimilitariști, și reprezentanții oricărui fel de abstracționism.

Pentru Otto Dix, această lovitură a fost profund amenințătoare în mai multe feluri, pentru că a fost dat afară și i s-a interzis să mai expună lucrări din trecut. Câțiva ani mai târziu, forțat să-și schimbe complet stilul artistic pentru a putea găsi cumpărători pentru noile lui creații, Dix s-a întors la pictura de peisaje, pictând munți, câmpii și, în semn de salut față de un artist din Dresda pe care îl detesta, peisaje înzăpezite, cu sate îndepărtate și cimitire pustii, care imitau în mod deliberat creația lui Caspar David Friedrich[87]. Dix fusese redus la același tip de kitsch precum cel al lui Hitler.

Viața nu a fost mai ușoară nici pentru susținătorul lui, directorul de galerie Hans Posse, deoarece și el a fost îndepărtat din funcție. Totuși, Posse nu era conștient de faptul că el și Hitler aveau un prieten comun, pe negustorul de artă Karl Haberstock, cel care a identificat și a obținut lucrări jefuite pentru Führer și care este posibil să-l fi menționat pe director în discuțiile cu el. Ca

urmare, Hitler l-a desemnat pe Posse responsabil de întreg programul nazist de achiziții de artă. Deodată și în mod neașteptat, acest expert în artă din Dresda a fost tras adânc în mlaștina criminală. În timp ce naziștii furau cât de multă artă puteau pentru ei înșiși, Posse trebuia să fie acolo și să ofere iluzia respectabilității, cumpărând artă germană de calitate, care să reflecte toate valorile celui de-Al Treilea Reich.

Încă existau domenii spirituale pe care, în ciuda eforturilor lor, naziștii nu au reușit să le controleze niciodată cu adevărat, pentru că, în afară de pictură, Dresda era și un oraș plin de muzică, o artă poate prea sacră pentru ca regimul să o pângărească. Cea mai pură expresie a acesteia, în armonii sfâșietoare, putea fi auzită în Kreuzkirche, Biserica Luterană a Sfintei Cruci din Altstadt. Acolo, flăcările lumânărilor dansând în întunericul naosului erau în sine o formă de sfidare. În anii precedenți, nu fuseseră folosite astfel de influențe catolice, dar era important ca naziștii să înțeleagă că nu era loc pentru adăugirile lor. În alte biserici, fuseseră instalate cruci din fier, contopind creștinismul cu militarismul nazist.

Kreuzkirche era faimoasă de multe decenii, chiar secole, pentru corul ei de băieți, care fusese înființat în secolul al XIII-lea. Acum, în cele mai tulburi și mai disperate vremuri ale războiului, cântul acela cristalin încă se mai auzea pe tot

continentul și chiar peste Atlantic. Chiar și în stadiul acela, după mai bine de cinci ani de conflict, coriștii erau încă înscriși la Kreuzschule, o clădire gotică impunătoare, aflată în apropierea bisericii, și încă erau admiși doar cei care aveau cele mai bune voci și cu ureche muzicală. Școala era o instituție cu internat, cu dormitoare lungi, reprezentând un refugiu însemnat din calea saturației de imagistică și de ideologie nazistă, care altfel umplea venele și arterele orașului, dar războiul a pus cea mai mare presiune pe cantor, omul care conducea și dirija corul. La fel ca mulți alți oameni din Dresda, el a fost forțat să facă cel mai oribil compromis pentru a-și păstra poziția. Cu o chelie vizibilă și o față distinsă, plăcută, Rudolf Mauersberger fusese numit în această instituție de mare prestigiu în urmă cu aproximativ 14 ani, în 1931. Corul era deja foarte renumit, iar el era pregătit să ducă acel fenomen muzical în lumea largă[88].

Într-un fel, Hitler și naziștii nu reprezentau nicio amenințare: ce putea fi mai emblematic pentru cultura germană decât instituția aceea? Cu toate acestea, începând cu 1933, au existat tensiuni și, poate pentru că văzuse atât de mulți oameni din oraș îndepărtați din funcții, Rudolf Mauersberger s-a înscris în Partidul Nazist. Era perioada în care profesorii universitari erau forțați să-și „mărturisească" loialitatea față de Führer în cadrul unor ceremonii speciale, când profesorilor de școală li se ordona să abandoneze

programele complexe în favoarea revenirii la elementele de bază simpliste ale matematicii și gramaticii și când până și funcționarii publici mărunți erau obligați să-i salute pe oficialii naziști cu omniprezentul „Heil Hitler!”

Era clar că Mauersberger își iubea rolul de cantor al corului. Cu siguranță, activitatea și eforturile lui de a-i duce pe băieți în fața publicului internațional au trecut dincolo de realitatea sumbră a violentului gauleiter al Dresdei și a noului său regim. La mijlocul anilor ’30, după ce a dus corul într-un turneu european, Mauersberger a reușit să aranjeze o excursie în America, acolo unde Kreuzchor a cântat în fața unui public apreciativ[89]. Adevărul este că acest lucru a oferit noului regim hitlerist o notă de reală legitimitate și probabil că geniul muzical pur al corului și sensibilitatea cu care au fost interpretate piesele clasice religioase i-au liniștit pe mulți americani, arătându-le că, până la urmă, naziștii apreciau civilizația.

Tensiunile dintre naziști și Biserică – în special Kreuzchor – și-au avut originea în conflictul ideologic dintre spiritualitate și secularitate. Nazismul pretindea proprietatea completă asupra minții și asupra corpului, în timp ce Biserica avea o pretenție mai veche și mai legitimă asupra spiritului.

Catolicii îl aveau pe Papă, căruia puteau să i se adreseze, iar Hitler și locotenenții lui, chiar dacă personal respingeau credința religioasă, au înțeles

puterea legăturilor cu Roma și au realizat că nu puteau lovi prea tare în autoritatea îndepărtată a Vaticanului asupra credincioșilor germani. Totuși, situația a stat cu totul diferit în Polonia subjugată, acolo unde preoții catolici, refuzând să se supună cererilor seculare, au fost întemnițați și brutalizați.

Cu toate acestea, pentru protestantism nu a fost la fel. În absența unei autorități episcopale centrale unificatoare, naziștii au avut mai mult spațiu de influență și de constrângere. În cazul luteranului Kreuzchor, a fost simplul fapt că apartenența la Tineretul Hitlerist era obligatorie pentru tinerii coriști. Uniformele erau obligatorii, iar Tineretul Hitlerist avea propriul gen muzical, incluzând marșuri precum *Vorwarts! Vorwarts!* și o adaptare a unui vechi imn intitulat *Oasele putrede tremură*.

Există și unele voci potrivit cărora Mauersberger a reușit să țină departe de Kreuzkirche toate acestea, precum și altele preferate de naziști, inclusiv imnul oficial al partidului, *Cântecul lui Horst Wessel.* Accesoriile Tineretului Hitlerist – banderolele, centurile și pumnalele – au fost mai dificil de respins. O poveste anonimă spune că, pe la 1943, Mauersberger și coriștii lui ar fi fost angajați să cânte undeva în Germania. Urmau să fie duși la destinație cu trenul, iar autoritățile au cerut ca băieții din cor să călătorească în uniforma completă a Tineretului Hitlerist, dar

Mauersberger plănuise totul din timp. El nu a urcat în tren din gara centrală, ci de la următoarea stație, în Neustadt, aducând cu el hainele de școală ale băieților (sacouri negre și cămăși albe, cu gulere mari), ca să se poată schimba imediat. Nu voia ca ei să călătorească în calitate de naziști, ci în calitate de membri ai Kreuzchor.

La mai puțin de o jumătate de kilometru de Kreuzkirche se afla un alt mare altar al muzicii sacre din oraș. Frauenkirche, care nu era doar o minune a esteticii, ci și una inginerească, având o cupolă mare și distinctivă care se înălța la 67 de metri deasupra străzilor din Altstadt, fusese construită după 1730 sub îndrumarea arhitectului George Bähr, inspirat de stilul baroc italian. După instalarea orgii, biserica s-a bucurat chiar de prezența lui Johann Sebastian Bach, într-un concert din 1736. Precum Kreuzkirche, Frauenkirche avea o acustică aproape eterică: melodiile, armoniile și contrapunctele se înălțau dincolo de galerii și în neobișnuita căldură a interiorului cupolei vopsită în roz și albastru[90]. La fel ca vecina ei apropiată, aceasta era o biserică protestantă, iar băieții de la Kreuzschule cântau și acolo, la ocazii speciale, cel mai recent fiind un concert de colinde și de muzică de Crăciun, cu orașul adâncit în beznă din cauza întreruperilor de curent din iarna lui 1944. Chiar și în februarie 1945, aceasta rămăsese acea clădire încă apreciată de Bach și de marele constructor de orgi

Silbermann pentru strălucirea patinată a aurului, reprezentarea altarului suferinței lui Hristos din Grădina Ghetsimani și, deasupra, figurile luminoase ale sfinților printre norișorii rozalii ai Raiului.

Muzica sacră era una, dar orașul era renumit internațional și pentru operă, ceva ce, pentru mulți agnostici, era o formă de religie în sine. În acest domeniu, naziștii, de la Hitler în jos, manifestau un interes mult mai activ. Prin februarie 1945, Semperoper nu mai avea spectacole. Extravaganța teatrală nu mai era posibilă și cu atât mai puțin potrivită în acele vremuri dificile. Ultimul spectacol fusese pus în scenă cu câteva săptămâni înainte de sfârșitul anului 1944, și anume opera comică *Fra Diavolo*, în care erau implicați bandiți, revoluționari și fiica unui hangiu, și care îl avusese protagonist pe Kurt Böhme, celebrul bas al Operei din Dresda[91]. Totuși, istoria instituției era încă foarte vie pentru locuitorii Dresdei. Într-adevăr, istoria aceea reflecta toate perioadele turbulente ale politicii din Dresda și, nu în ultimul rând, perioada în care opera fusese prezidată de tânărul Richard Wagner, în anii ’40 ai secolului al XIX-lea.

Este interesant să aruncăm acum o privire asupra vieții din Dresda a compozitorului preferat al lui Hitler, pentru că, deși Wagner a intrat în istoria muzicii punând în scenă aici premierele operelor sale (*Rienzi, Olandezul zburător și Tannhäuser*), pentru scurt timp, de

asemenea, el a fost atras într-un vârtej al stângii radicale și al politicilor anarhiste. Fluxurile gemene ale marii arte și ale politicilor intense au caracterizat dintotdeauna orașul.

În copilărie, Wagner a urmat pentru scurt timp cursurile Kreuzschule. Câțiva ani mai târziu, în 1842, ca tânăr compozitor cu o reputație în ascensiune rapidă, el s-a întors în Dresda ca dirijor al Curții Regale Saxone. În timp ce unii erau sceptici cu privire la inovațiile lui muzicale, foarte mulți alții au fost cuprinși de un fel de extaz. Operele lui, care vibrau în toată țara, au întărit și ideea Dresdei ca bijuterie culturală, exercitând o puternică atracție pentru înalta societate și pentru clasele mai rafinate. În mod ironic, acest lucru a venit într-un moment din evoluția politică a lui Wagner (cu toate că virulentul lui discurs antisemit pare să fi fost o constantă) când el milita pentru o mai mare libertate individuală și pentru o aparentă democrație reprezentativă a Dresdei.

În anii '40 ai secolului XIX, Saxonia încă era un regat sub domnia lui Frederic August al II-lea[XXII]. Pe lângă faptul că scria articole pentru un ziar radical local, Wagner s-a împrietenit cu anarhistul rus Mihail Bakunin, care sosise în oraș la sfârșitul anilor '40. Aici se exprimau idei proaspete și înflăcărate despre colectivism și despre lupta de clasă, iar Wagner era euforic. În 1849, după izbucnirile revoluționare de pe tot continentul, în Dresda a avut loc o scurtă revoltă,

pe timpul căreia tinerii au ridicat baricade pe străzi. Wagner a fost atras în mișcări, iar apoi a fost alungat din oraș[92]. La puțin peste 50 de ani după aceea, tânărul Adolf Hitler asista la o reprezentație a *Lohengrin*, într-o sală de spectacole din orașul austriac Linz. Potrivit propriei mărturisiri, muzica l-a copleșit[93], iar Wagner i-a intrat în suflet.

De asemenea, în anii '30, Hitler a fost vrăjit de creația unui compozitor în viață, care se mutase în Dresda: Richard Strauss[XXIII]. Hitler fusese un mare admirator al operei *Salome*, de la începutul secolului trecut, dar el a admirat și creațiile lui ulterioare, *Elektra* și *Cavalerul rozelor*. Liedurile lui Strauss erau adorate în special de naziști. În contrast cu amploarea și cu întinderea operei, aceste cântece erau intime, compuse pentru un singur instrument și o singură voce, atingând adesea elemente ale cântecelor populare care invocau fecioare la roata de tors sau războinici care se întorceau la ogoarele lor după ce luptaseră[94]. Hitler le-a interpretat adesea la Berchtesgaden.

În ciuda tonalității bogate a muzicii lui, bătrânul Strauss era un modernist, un antinaționalist categoric. El lucrase mult cu poetul evreu Hugo von Hofmannsthal[XXIV], iar în anii '30, a început o colaborare nouă cu un scriitor austriac, tot evreu, care îi fermecase pe cititorii de pe întregul continent. În 1934, Stefan Zweig și Strauss lucrau împreună la o operă nouă

intitulată *The Silent Woman*[95], care urma să aibă premiera la Semperoper, din Dresda. Atât Strauss, cât și Zweig știau că un astfel de parteneriat era interzis, chiar și în primele zile ale regimului hitlerist. De asemenea, amândoi știau că numele evreilor nu mai erau permise pe afișele teatrelor. Și totuși, Richard Strauss a persistat în sfidare. Lăsând la o parte loialitatea lui puternică față de Zweig, unul dintre motive a fost faptul că, într-o oarecare măsură, el era deja compromis și dorea să pună distanță între el și ierarhia nazistă.

În 1933, Strauss fusese numit președintele Camerei de Muzică a Reichului, departamentul care urma să se asigure că toate lucrările muzicale din țară vor reflecta noul regim și idealurile lui. În scrisori către prieteni, el a declarat că acest lucru nu a fost alegerea lui și că poziția îi fusese conferită de Joseph Goebbels, și fusese de la sine înțeles că un refuz era imposibil. Pentru naziști, acesta era un premiu uriaș: un compozitor de talie mondială și un public numeros care, prin simplul fapt că ar fi fost văzut alături de Hitler, ar fi contribuit la conferirea respectabilității culturale și a legitimității naziștilor.

Strauss a avut și motive personale pentru a încheia un astfel de pact teribil, deoarece nora lui era evreică. Trebuia să facă tot ce îi stătea în putință pentru a o proteja pe ea și pe familia ei extinsă. Acest lucru avea să devină o luptă constantă de-a lungul anilor ’30 și ’40, iar toți cei care au fost dezgustați de aparenta cooperare

cordială a lui Strauss cu naziștii probabil că nu știau de natura riscantă a vieții lui, de faptul că persoanele dragi erau sub protecția nominală a unui gauleiter, dar erau supuși atenției constante și amenințătoare a ofițerilor Gestapo.

Cu toate acestea, Zweig, colaboratorul lui artistic, a înțeles, chiar și atunci când consecințele sfidării lui Strauss au devenit clare. *Femeia tăcută* a fost întreruptă de naziști după a doua reprezentație, apoi Strauss a fost înlăturat din funcția de președinte al Camerei de Muzică a Reichului, după ce anumite scrisori pe care i le trimisese lui Zweig, despre stupiditatea și mizeria regimului nazist, au fost interceptate de Gestapo.

Chiar dacă acest lucru nu a însemnat că Strauss a fost complet excomunicat de regimul lui Hitler (au folosit în continuare greutatea respectabilă a numelui său pe partitura muzicală a Jocurilor Olimpice de la Berlin, din 1936), compozitorul și-a pierdut libertatea de a mai fi vreodată atât de tranșant. Între timp, Zweig a văzut cum întunericul acela se întindea pe tot continentul. La scurt timp după aceea, el și soția lui au emigrat în Anglia și s-au stabilit în orașul Bath, iar ulterior, au plecat spre Brazilia[96]. Înalta cultură a Europei însemnase totul pentru Zweig, fusese viața lui. Faptul că o văzuse atât de agresată de naziști probabil că îl convinsese că o astfel de lume nu va putea fi recuperată niciodată. El și soția lui au cedat disperării, iar în 1942, amândoi

au fost găsiți morți în urma unei supradoze de barbiturice.

Opera din Dresda a fost martora altor cruzimi puse în practică de naziști, inclusiv concedierea rapidă a dirijorului-șef Fritz Busch. El nu era evreu, dar motivul demiterii a fost sprijinul pe care îl acorda muzicienilor evrei și refuzul de a manifesta orice formă de respect față de regimul nazist. La premiera spectacolului său *Rigoletto*, bestii plătite din public au început să scandeze din public: „Jos cu Busch!”[97] Spectacolul a fost întrerupt, iar Busch a înțeles că va fi imposibil să rămână pe pământul natal. S-a mutat în Anglia și a preluat funcția de director muzical al Glyndebourne Festival Opera.

O formă populară de artă de masă care a rezistat în Dresda, în ciuda ostilității constante din partea regimului, a fost circul Sarrasani. De fapt, era ceva mai grandios și mai elegant decât un simplu cort mare, însoțit de caravane. Era amplasat într-un spațiu circular special amenajat, cu un amfiteatru de 4 000 de locuri, proiectat de celebrul arhitect Max Littmann într-un stil asemănător cu acela al Operei din Neustadt și amplasat chiar la nord de râu. S-a aflat acolo încă din 1912, iar cam pe atunci, impresarul inițial al circului, Hans Stosch (care și-a schimbat numele în Sarrasani), a început să se îmbrace în stilul unui maharajah pentru a transmite spiritul global al circului său[98]. Pseudonimul italienesc a fost inspirat de un personaj al lui Balzac, Sarrasine,

care sfidase dorințele tatălui său, la fel cum Stosch le sfidase pe cele ale propriului său tată.

A existat o vreme când circul lui Stosch nu prezenta doar numere spectaculoase cu animale și cu clovni plini de entuziasm, ci și acrobați incredibil de pricepuți și jongleri aduși din China și Japonia, care s-au stabilit în Dresda, dar, la fel ca toate celelalte domenii ale artei și ale divertismentului, în anii '30, circul a fost nevoit să se supună voinței naziștilor. Mai întâi, circul a fost acuzat că este un „Judenzirkus[XXV]", iar selecția de artiști internaționali a fost mult diminuată[99]. Intimidarea a continuat, iar la sfârșitul anilor '30, vrând să le facă pe plac autorităților, circul a pus în scenă spectacole speciale despre Războiul Civil Spaniol și despre revoltele din India împotriva englezilor. Cu alte cuvinte, a fost forțat să se conformeze ideologic. În februarie 1945, circul era condus de Trude, nora regretatului Stosch. Spre deosebire de cinematografe, circului i s-a permis să rămână deschis. Sarrasani, cu elefanții, caii, dansatoarele și acrobații săi acum strict arieni, era popular printre soldații aflați în oraș.

Între timp, în Anglia, vântul de iarnă ce răzbătea dinspre est tăia Marea Nordului și trecea prin orășelele din Lincolnshire, unde spectatorii cinematografelor locale se adăposteau de frig în sălile confortabile și se cufundau în alte lumi. În primele săptămâni ale anului 1945, publicul britanic era încântat de intensitatea filmului *noir*

de la Hollywood *Double Indemnity*. Divertismentul de acest fel era neprețuit pentru locotenentul de aviație Leslie Hay, în vârstă de 28 de ani[100]. Porecla lui, „Will”, după popularul comediant de film[XXVI], era o dovadă a acestei pasiuni. Spre deosebire de mulți dintre colegii lui din RAF, el nu era un băutor de frunte, așa că, în schimb, căuta întunericul sălii de cinema pentru a-și alunga toate gândurile legate de misiunile de bombardament. Hay experimentase el însuși oroarea de a fi bombardat atunci când se aflase în Londra în timpul bombardamentelor germane din 1940, iar în câteva nopți fusese prins afară, pe străzile ude, nevoit să se întindă pe asfaltul rece și să stea pe cât de nemișcat era posibil, în timp ce geamurile și zidurile explodau în jurul lui. Hey s-a înrolat în RAF nu din vreo dorință de răzbunare, așa cum s-a străduit să lămurească mai târziu, ci pur și simplu pentru că a înțeles cât de puternic putea fi acel mijloc de luptă. Era căsătorit de câțiva ani, iar tânăra lui soție locuia și lucra în Londra, în timp ce detașamentul soțului se găsea la Fulbeck, un sat micuț, aflat în mijlocul terenurilor agricole fertile din zona mlaștinilor negre din Lincolnshire. La sfârșitul fiecărei permisii, când ea îl săruta de rămas-bun în gara King's Cross, se priveau unul pe altul cu intensitate, deoarece posibilitatea constantă și inevitabilă a morții era mereu prezentă. Și totuși, nu era atât de simplu. În calitate de pilot, Hay iubea zborul într-un mod incitant. Chiar și atunci

când treceau pe lângă el luminile strălucitoare ale tirurilor artileriei antiaeriene, el era îmbătat de senzația dată de avionul lui, un bombardier cu patru motoare Avro Lancaster, și de plăcerea de a plonja cu el în noapte.

Existau și unele consolări neobișnuite în timpul unor raiduri de bombardament la distanță, altfel terifiante. Într-o noapte, traiectul lui Hay spre ținta germană i-a dus, pe el și pe echipajul lui, pe deasupra priveliștii spectaculoase a imensului Mont Blanc, la acel moment scăldat în lumina strălucitoare a lunii. Cu o altă ocazie, departe de toate celelalte pericole ale tirului inamic, a fost hipnotizat de materializarea unui halou galben, fantomatic, în jurul elicelor avionului: Focul Sfântului Elmo[XXVII], un fenomen electric cunoscut.

Hay nu era insensibil la efectele pe care le aveau bombele lansate de el asupra orașelor țintite, precum Düsseldorf și München, și nici la tensiunea inimaginabilă pe care acest lucru îl exercita asupra lui și a colegilor lui aviatori, chiar și atunci când zburau prin mijlocul tirurilor defensive ale artileriei antiaeriene, șuvoaie de foc care îi păreau a fi niște imense focuri de artificii izvorâte direct din adâncurile iadului. Totuși, la fel ca mulți din generația lui, care în anii următori au aflat cât de ieșită din comun fusese supraviețuirea lor, Hay a căutat să-și încadreze amintirile într-un optimism uman.

În ianuarie 1945, după o misiune riscant de lungă în Cehoslovacia pentru a bombarda o fabrică de petrol sintetic, atât Hay, cât și soția lui credeau că el ajunsese la finalul numărului obligatoriu de misiuni de bombardament, dar la întoarcerea la bază a aflat că acel număr fusese mărit de la 30 la 36 de misiuni. Soția lui Hay a fost îngrozită, dar el abia dacă a fost afectat. În acel moment, Hay era de nezdruncinat în ceea ce privea datoria lui. Fără îndoială, orașele vizate de Aliați fuseseră alese cu un motiv anume și, cu siguranță, până și cele mai frumoase orașe trebuie să fi adăpostit diverse fabrici de muniție clandestine și laboratoare pentru dezvoltarea de arme secrete. Pentru el, astfel de raiduri erau absolut necesare. În câteva zile, Hay, printre mii de alți piloți, urma să fie informat despre o misiune în Dresda. Era un oraș frumos, ştia asta, dar oare faimoasele fabrici de porțelanuri decorative nu fuseseră transformate în fabrici pentru dezvoltarea unor noi și teribile proiectile și rachete? În realitate, activitatea de război a orașului avea de-a face mai mult cu instrumentele de precizie, dar asocierea pe care a făcut-o Hay între Dresda și o intensă activitate de inovație științifică era cât se poate de corectă.

[XII] August al II-lea (1670–1733), supranumit „cel Puternic”, a fost elector de Saxonia, rege al Poloniei și Mare Duce al Lituaniei. Pasionat de operele de artă, în timpul conducerii sale Dresda a devenit una dintre cele mai mari metropole culturale (n. red.).

[XIII] Tiziano Vecellio sau Tițian (1488/1490–1576) a fost unul dintre cei mai reprezentativi pictori renascentiști italieni, tablourile sale abordând diverse teme mitologice sau religioase (n. red.).

[XIV] Membru al celebrei familii de pictori flamanzi și bun prieten al lui Peter Paul Rubens, Jan Brueghel cel Bătrân (1568–1625) s-a remarcat prin tablourile sale cu teme peisagistice, istorice, mitologice și alegorice (n. red.).

[XV] Johan Christian Dahl (1788–1857) este considerat „părintele picturii peisagiste norvegiene", fiind unul dintre cei mai importanți pictori europeni ai genului și unul dintre cei mai mari artiști scandinavi. A petrecut o parte din viață la Dresda, acesta fiind locul în care s-a stins (n. red.).

[XVI] Hilmar Friedrich Wilhelm „Fritz" Bleyl (1880–1966) a fost un pictor german, reprezentant al expresionismului, unul dintre fondatorii grupului Die Brücke, pe care l-a părăsit după ce s-a căsătorit, dedicându-se vieții de familie (n. red.).

[XVII] Ernst Ludwig Kirchner (1880–1938) a fost un pictor expresionist german, fondator – alături de bunul său prieten, Fritz Bleyl – al grupului Die Brücke. Lucrările sale au fost distruse de către naziști, fiind considerate „degenerate" (n. red.).

[XVIII] Emil Nolde (1867–1956), pe numele său real Hans Emil Hansen, a fost un renumit pictor german, exponent al curentului expresionist, recunoscut pentru convingerile sale rasiste și antisemite (n. red.).

[XIX] Otto Dix (1891–1969) a fost un pictor și un gravor german reprezentativ, recunoscut și pentru reprezentările dure și realiste ale războiului și ale societății germane din timpul Republicii de la Weimar (n. red.).

[XX] Regizat de Robert Wiener, *Cabinetul doctorului Caligari* este un film mut de groază, unul dintre primele de acest de gen din lume (n. red.).

[XXI] Hans Posse (1879–1942) a fost istoric de artă și director al Galeriei de Artă din Dresda. I s-a

încredințat de către Hitler misiunea de a extinde colecția de picturi și de obiecte de artă pentru muzeul uriaș pe care dorea să-l facă în Linz (n. red.).

[XXII] Frederic August al II-lea (1797–1854) a fost regele Saxoniei în perioada 1836–1854 (n. red.). A murit ca urmare a unui accident, iar fratele său Johann i-a urmat la tron (n. red.).

[XXIII] Richard Strauss (1864–1949) a fost un renumit compozitor, dirijor și pianist german, faimos pentru operele și liedurile sale. Printre cele mai importante compoziții se numără *Cavalerul Rozelor*, *Don Juan*, *Simfonia Alpilor* și *Așa grăit-a Zarathustra* (n. red.).

[XXIV] Hugo von Hofmannsthal (1874–1929) a fost un dramaturg, poet, eseist și libretist de origine austriacă. A fost un colaborator apropiat al lui Richard Strauss, opere precum *Elektra*, *Cavalerul rozelor* sau *Ariana din Naxos* având la bază librete realizate de către von Hofmannsthal (n. red.).

[XXV] „Circ evreiesc" în lb. germ. (n. red).

[XXVI] William „Will" Thomson Hay (1888–1949) a fost un vestit actor de comedie englez (n. red.).

[XXVII] Fenomen reprezentând descărcări electrice în atmosferă printr-un obiect înalt de pe pământ, precum turlele bisericilor sau catargele vapoarelor, care provoacă formarea unui arc electric în jurul respectivului obiect, conducând la apariția unor efecte luminoase asemănătoare unor limbi de foc. Fenomenul poartă numele Sfântului Elmo deoarece a fost observat în special de către marinari, iar Sf. Elmo este protectorul lor (n. red.).

Capitolul 5

Omul de Sticlă și fizicienii

În Dresda exista și un alt fel de muzică: zumzetul discret al generatoarelor electrice și al echipamentelor științifice. La mai puțin de un kilometru sud de gara centrală se aflau laboratoarele în care oamenii de știință făceau o mare diversitate de experimente cu raze catodice și cu tuburi electronice. Unii erau acolo de zeci de ani, încercând să facă progrese extraordinare în toate domeniile, de la comunicații la transmisia electrică. Poate că ei considerau că nu erau implicați în războiul sângeros, dar totuși, și ei au fost forțați să participe. Trebuie să fi fost nevoie de un efort teribil pentru a rămâne concentrat asupra ideilor pure și asupra cercetării, știind în același timp că se vor face inovații care vor contribui la continuarea oribilului conflict aflat în desfășurare.

Clădirile centrale neatrăgătoare ale universității, cu acoperișurile lor roșii și cu turnurile rotunde, poate că nu aveau farmecul estetic al celor de la Oxford sau de la Heidelberg, dar aici existau un pragmatism și un spirit de aventură care făcuseră din instituție o perspectivă atrăgătoare pentru ingineri, matematicieni și

fizicieni deopotrivă. Cu siguranță, acel pragmatism l-a adus și pe tânărul și chipeșul Heinrich Barkhausen, un geniu în domeniul tehnologiei electrice din primii ani ai secolului. Născut la Bremen în 1881 (cam pe vremea când compatriotul său Friedrich Siemens călătorea prin Europa, ținând prelegeri despre viitoarele minuni ale iluminatului electric de masă), Barkhausen a manifestat un mare interes pentru toate ramurile științelor naturale[101]. A studiat la diverse instituții de prin țară, iar la vârsta surprinzător de tânără de 20 de ani i s-a oferit o catedră la Universitatea Tehnică din Dresda.

Activitatea continuă a lui Barkhausen, atât înainte, cât și după Marele Război, a dus la unele descoperiri foarte importante, care mai târziu se vor dovedi teribil de folositoare în domeniul militar. Printre acestea se număra o modalitate de amplificare a semnalelor de înaltă frecvență, care a schimbat utilizarea comunicării prin frecvențe ultra înalte, dar specializarea lui era legată și de domeniul ezoteric al magnetismului și al rezonanței, mai precis, de relația complexă dintre diferite câmpuri de forță naturală și sunet, precum și modurile în care ambele pot fi manipulate. Profesorul Barkhausen era expert în domeniul *Schwachstromtechnik*, ingineria comunicațiilor electrice[102], și își dăduse numele unei descoperiri care implica electromagnetica și acustica, și anume efectul Barkhausen[XXVIII].

Se presupune că mintea unui astfel de om nu avea prea mult spațiu liber pe care să-l dedice vreunei ideologii politice, viața lui fiind plină de cadrane, diode, comutatoare, tuburi electronice, eprubete și un instrumentar delicat. Cu toate acestea, îndată ce naziștii au ajuns la putere, profesorul Barkhausen și colegii lui au fost atrași și mai adânc în vârtej. La fel ca toți universitarii, și ei au fost obligați să depună jurământul de credință față de Hitler, iar atunci când își salutau superiorii sau colegii ori când începeau cursurile, și ei trebuiau să prezinte salutul nazist. Tocmai de la acest institut fusese concediat Victor Klemperer, împreună cu toți colegii lui evrei. Profesorul Barkhausen și toți cei care lucrau cu el au putut vedea prea bine ce se întâmpla în universitatea lor.

Până în anii '30, progresele tehnice ale lui Barkhausen din domeniul electronic au atras un mare interes din partea armatei. El lucra nu doar cu semnale UHF, ci și cu microunde, iar acestea aveau potențialul de a debloca noi posibilități de comunicații instantanee pe distanțe uriașe în teatrele de război de pretutindeni. Într-o astfel de atmosferă și într-un astfel de moment, cum ar fi putut rezista presiunii totalitarismului chiar și cei mai impasibili cercetători? În 1938, profesorul Barkhausen a fost trimis în Japonia pentru o colaborare în domeniul cercetării. Cu doar un an înainte de război, este rezonabil să presupunem că el și omologii lui din Japonia au fost implicați

în activități tehnologice care urmau să fie valorificate militar de către țările lor.

Din Orientul Îndepărtat, Barkhausen a văzut cum puterile Axei au provocat lumea. Războiul a avansat, iar profesorul s-a trezit transferat din nou, de data aceasta pentru a lucra în România, dar până în 1944, profesorul Barkhausen s-a întors în vechea lui casă din Dresda și la laboratorul lui familiar. Scăpase cu bine și naziștii nu se întorseseră împotriva lui, dar chiar și într-o universitate aproape pustie există mereu idei de cercetare electronică de urmărit, inclusiv încercarea de a perfecționa sintetizatorul vocal (care să permită o formă de criptare electrică și de protecție împotriva interceptărilor atunci când sunt transmise mesajele). De asemenea, Barkhausen găsise un coleg extrem de promițător pentru departamentul lui de fizică, un tânăr nonșalant din capitala letonă Riga, pe nume Mischka Danos[103].

În vârstă de 21 de ani, Danos văzuse deja adevărata profunzime a depravării naziste în Letonia controlată de germani. Într-o zi de iarnă, s-a dus să schieze pe dealurile din apropiere de Riga. Dintr-un impuls, a evitat traseele cel mai des folosite și a luat-o printr-o zonă împădurită și pustie, acoperită de zăpadă, dar, când a ajuns la un deal, a fost surprins de o procesiune lungă de bărbați, femei și copii în haine negre, care urcau panta. Era un fel de spectacol care se desfășura în vârful dealului. Cuprins de curiozitate, tânărul a

urcat discret și a ajuns pe culme. Acolo, un șir tăcut de oameni stăteau în picioare în jurul unui crater enorm. Craterul era plin de cadavre proaspete. Oamenii din Riga și din împrejurimi veniseră acolo să vadă gropile comune ale evreilor din zonă. Danos s-a întors și a plecat repede. Potrivit văduvei lui, Sheila Fitzpatrick, ceva în interiorul lui s-a rupt în ziua aceea. Un pianist pasionat, el n-a mai reușit să simtă niciodată profunzimea emoțională a lui Beethoven sau cel puțin nu a putut permite ca acea ușă ferm închisă să fie redeschisă[104]. Așadar, cum ajunsese Danos la decizia ca în 1944 să părăsească Letonia și să meargă să studieze în inima Germaniei?

Un motiv foarte bun a fost acela de a evita înrolarea în armata germană și trimiterea pe Frontul de Est, deoarece tinerii letoni erau atrași în rândurile Wehrmacht în număr din ce în ce mai mare, dar chiar și în 1944 a existat un schimb de studenți între Letonia și Germania, ca parte a unui efort al autorităților naziste de a răspândi influența intelectuală germană în toate statele baltice. Danos și familia lui erau de origine maghiară și poate că tânărul s-ar fi răzgândit dacă ar fi fost pe deplin conștient de trecutul lui, deoarece, deși nu știa asta la momentul respectiv și fusese crescut ca un catolic vorbitor de germană, cei din familia Danos erau evrei. Când privise în jos la mormântul comun, nu avusese nicio bănuială că el împărtășea aceeași moștenire

cu cei dinăuntru, dar, chiar și fără această întâmplare, ironia ca un tânăr și strălucit intelectual evreu să ajungă atât de departe în inima Reichului, după ce fusese martor la un masacru, pare aproape imposibil chiar și de imaginat.

Raționamentul tânărului era inteligent. Danos, așa cum a explicat Fitzpatrick, privise mereu cultul nazist ca pe o aberație temporară, iar prin 1944, el și mama lui erau siguri că va fi înfrânt și încă în scurt timp[105]. Mai mult, nu putea permite să-i blocheze dragostea și respectul pentru izvoarele mai profunde ale culturii germane. Printr-o altă întorsătură ironică, Dresda, care oferea un relativ anonimat, ar fi fost un loc mult mai sigur pentru Danos decât Riga. Multe familii de origine evreiască din Riga fuseseră denunțate autorităților și era cât se poate de posibil ca asta să i se întâmple și lui Mischka Danos, dar nu și dacă era departe, trăind în estul Germaniei.

Danos și Barkhausen s-au apropiat imediat, iar studentul a fost promovat rapid ca asistent al profesorului. Atunci când reflectoarele disperate ale recrutării l-au prins pe tânăr în razele lor, profesorul Barkhausen le-a scris autorităților, explicându-le că asistentul lui era implicat acolo, la universitate, în activități vitale eforturilor de război. Astfel, Danos, cu talentul lui precoce în electronică, tehnologia comunicațiilor și teorie matematică, a devenit un om de bază al acelor laboratoare.

Universitatea era înconjurată de case grandioase, iar unele dintre acestea ofereau camere pentru studenți, Danos locuind într-una care era atât mare, cât și răcoroasă. În scurt timp, el și-a făcut prieteni, dar prin februarie 1945 se gândea la o altă schimbare. O creatoare de modă, mama lui părăsise Riga pentru Praga, iar Danos lua adesea expresul Dresda–Praga ca să o viziteze, dar amândoi vedeau că înaintarea sovietică dinspre est era de neoprit, iar perspectiva vieții sub Stalin părea chiar mai sumbră decât sub naziști. În Dresda, perspectivele erau ceva mai bune, dar au prevăzut că orașul va fi lovit de artilerie, iar soldații vor face ravagii sângeroase pe străzi. Planul lor tăcut era să-și facă bagajele și să călătorească departe, în nord, la Flensburg, către granița cu Danemarca. În acele zile de început de februarie, Danos se hotărâse în secret să plece cândva spre sfârșitul lunii și plănuia o petrecere discretă pentru câțiva prieteni de la universitate, care urma să aibă loc în camera lui, în noaptea de 13.

Profesorul Barkhausen știa foarte bine că face parte dintr-o tradiție importantă a Dresdei: spiritul curios și inventivitatea genială – și profitabilă – a orașului. De-a lungul anilor, oamenii de știință nu s-au remarcat mereu prin agerime financiară, iar mulți inventatori au eșuat să pună mâna pe bogățiile care cu ușurință puteau fi ale lor, dar inventatorii din Dresda au

fost dintotdeauna diferiți, deoarece ei au înțeles foarte bine forțele pieței, precum și evoluțiile ei firești. Este o ironie a dominației naziste în oraș faptul că acest talent de a vedea profit în cele mai ingenioase invenții a fost înăbușit temporar. Din punct de vedere istoric, străfulgerările orașului în materie de invenții au fost întotdeauna strâns legate de putere și de influența politică. Desigur, acest trecut le era cunoscut și puterilor occidentale, constituind un factor important atunci când strategii acestora și-au ales țintele bombardamentelor. De mult timp, Dresda era o personificare a inovației tehnice și a artei.

Această inventivitate bogată, deseori rezultat al unei întâmplări fericite, debutase la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu încercarea de a reproduce minunea chinezească a porțelanului. Timp de secole, piese rafinate din Orientul Îndepărtat fuseseră transportate pe Drumul Mătăsii și râvnite la curțile aristocraților europeni, dar nimeni din Europa secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea nu reușise nici să înțeleagă, nici să reproducă aceste obiecte care datau de sute de ani și nici să recreeze caracterul translucid al materialului sau delicatețea ornamentelor. Porțelanul era extrem de valoros, de unde și denumirea de „aur alb”[106].

La începutul secolului al XVIII-lea, August al II-lea, elector al Saxoniei, era hotărât să facă rost de aur, apetitul lui pentru lux sau pentru ceea ce puteau fi numite obiecte prețioase fiind insațiabil.

La rândul lui, acest lucru a dus la un lanț întâmplător de evenimente care i-au oferit modalitatea de a crea porțelanul. August își asigurase serviciile unui tânăr – sau, altfel spus, îl răpise și îl ținea sub un fel de arest la domiciliu – care își construise un oarecare renume pe la curțile din Germania, pretinzând că era alchimist. Chiar și într-o eră a revelației matematice newtoniene, unii oameni puternici persistau în credința că aurul putea apărea dintr-o materie de bază.

Tânărul se numea Johann Friedrich Böttger[107]. August i-a oferit un laborator în Dresda, laborator care servea și drept închisoare, de unde Böttger tot încerca să evadeze. De fiecare dată când era prins, securitatea era întărită. August își pierdea răbdarea, iar Böttger știa că avea nevoie de un fel de miracol alchimic. Pe măsură ce făcea experimente cu diverse soluri, argile și minerale, a fost nevoit să creeze creuzete suficient de dure pentru a rezista la temperaturile arzătoare ale aurului topit. În mod ironic, în timp ce fabrica aceste recipiente din ceramică roșiatică, a făcut un pas spre producerea unei forme de bogăție mult mai tangibilă.

August l-a desemnat pe Ehrenfried Walther von Tschirnhaus[XXIX], un om de știință local, să-l ajute pe Böttger, iar bărbatul mai în vârstă a fost cel care a înțeles ce se putea realiza, departe de fantezia invocării aurului. Folosind caolinul local

extras de pe dealuri, cei doi au descoperit că puteau produce porțelan alb autentic.

În scurt timp, au urmat tehnicile de glazurare, de pictare și de aplicare a aurului. Formele pe care le-au luat aceste creații noi au stabilit o estetică nouă, care, în același timp, a adus un omagiu sursei chinezești: seturi de ceai și de cafea decorate cu scene orientale, plus laitmotivele care aveau să se păstreze peste 200 de ani, și anume reprezentările de animale, de flori și de scene ale vieții pastorale. Serviciilor de masă, vazelor și bolurilor li s-au adăugat și bibelourile.

Secretul nu a putut rămâne mult timp într-un singur laborator, astfel că, în scurt timp, porțelanul a fost produs în întreaga Europă, dar industria din Dresda, mutată puțin mai la vale, la Meissen, își revendica o anumită calitate. Fiecare dintre obiectele ei purta imaginea a două săbii încrucișate, reprezentând o adevărată marcă[108], iar în timp, ceea ce odinioară era adresat exclusiv aristocraților și bogaților a devenit accesibil pentru clasele de mijloc. Estetica Meissen se putea identifica imediat prin nuanțele de albastru palid, cele sobre de roșu închis și tonurile de roz și verde de pe cănile minuscule, prin figurinele pline de viață, reprezentând cupluri de curtezani cu vestimentație elaborată, prin arlechinii care se strâmbau și prin nobilii pe cai de rasă. Tot aici se produceau și cutii pentru ceasuri ornate cu motive florale, cu flori de un galben aprins care sclipeau în lumină.

În acele zile de început, August (care încă aștepta să primească provizii de aur fabricat în mod magic) a primit cu entuziasm noua artă, iar cei care i-au succedat au comandat seturi de ceai extrem de delicate și de elaborate, ceștile mici și ceainicele fiind pline de culoare și de modele labirintice, dar figurinele rococo de la Meissen erau dominate de un anumit element de sentimentalism timid: păstori, păstorițe și miei mici și frumos sculptați, care evocau inocența pastorală. Acesta a fost motivul pentru care naziștii își exprimau deschis dragostea pentru porțelan, deoarece dintre toate obiectele de artă furate de ei, cele mai râvnite de înalții oficiali ai partidului erau vechile porțelanuri de Meissen[109]. În Dresda, soții von Klemperer (care nu erau rude apropiate ale lui Victor Klemperer) aveau o colecție de aproximativ 800 de piese. În primele zile ale regimului nazist, înainte de furturile sistematice, înalții oficiali ai partidului s-au oferit chiar să le cumpere.

Laitmotivele pastorale l-au hipnotizat pe Hitler, Meissen corespunzând adorației lui pentru paradisurile rustice, astfel că Partidul Nazist a încurajat o creștere importantă a producției tuturor obiectelor din porțelan. Bibelourile au devenit cele mai populare cadouri de Crăciun, iar acest lucru s-a datorat, în parte, faptului că Hitler și reprezentanții lui ofereau foarte des porțelanuri drept cadou. Himmler a fost auzit murmurând că

porțelanurile fin decorate erau „printre puținele lucruri” care îi ofereau o plăcere adevărată[110].

Pentru unii privitori, porțelanul de Meissen, cu toate desenele înfloritoare și culorile siropoase, poate că părea un kitsch, dar, în general, erau niște obiecte râvnite în case aflate cu mult dincolo de granițele germane. Prin anii ’30, un număr imens de gospodării britanice dețineau porțelan din Dresda. Desigur, este foarte puțin probabil ca acele colecții ale lor să includă vreunul dintre bibelourile făcute la comandă special pentru naziști, nu la Meissen, ci la fabrica de porțelanuri München-Allach. Unul dintre ele reprezenta un băiat în uniforma Tineretului Hitlerist lovind o darabană și privind spre cer, parcă extaziat de o viziune, acesta fiind un obiect care a fost produs în masă și care s-a vândut în mii și mii de exemplare. Un alt bibelou foarte popular, distribuit adeseori de oficialii Partidului Nazist, reprezenta un soldat SS.

Atracția puternică a lui Hitler pentru porțelanuri nu s-a diminuat în anii războiului și chiar și spre finalul lui 1944 au existat obiecte fabricate special pentru el. Activitatea fabricii din Meissen era de mult timp dedicată teleimprimatoarelor pentru armată, astfel că a fost înființat un atelier de porțelan în interiorul lagărului de concentrare de la Dachau, aflat mai la sud[111]. Prizonierii cu îndemânare potrivită, care trăiau cu amenințarea zilnică a unei morți iminente, au fost angrenați în cea mai aprigă

muncă de sclavi, aceea de a produce obiecte complexe și pline de frumusețe și de însuflețire într-un lagăr înconjurat de sârmă ghimpată, acolo unde avea loc un măcel grotesc.

Până în 1945, naziștii scoseseră din Dresda mare parte dintre cele mai valoroase porțelanuri vechi de Meissen. Ambalate cu grijă în cutii căptușite, serviciile de masă somptuoase și bibelourile realistice, în nuanțe de roșu-prună și tonuri pale de culoarea piersicii, au fost ascunse în grotele din munții din apropiere. După război, sovieticii vor da dovadă de o dorință la fel de pasionată, dacă nu chiar furibundă, de a pune mâna nu doar pe obiectele din porțelan, ci și pe mijloacele de producție. Chiar și pentru comuniști, arta se împletea cu exportul.

De-a lungul secolelor, inventatorii din Dresda s-au priceput să păstreze bine drepturile de brevet pentru ideile lor, excelente sau nu, iar perioada de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la nașterea Partidului Nazist a cunoscut o dezvoltare surprinzătoare în ceea ce privește inovațiile de toate felurile.

Acesta a fost orașul care, în 1895, a produs prima apă de gură, invenția unui fost vânzător de magazin universal, până atunci necunoscut, pe nume Karl August Lingner, care s-a asociat cu vechiul lui prieten Richard Seifert, care era chimist[112]. Lingner avea o fixație pentru sănătate, dar ideea pentru apa de gură nu a venit pur și

simplu ca un leac pentru respirația urât mirositoare. La vremea aceea, oamenii își clăteau gura cu orice, de la oțet la coniac, iar oamenii de știință analizau procesul de apariție a cariilor dentare, astfel că noua idee a lui Lingner și Seifert de a produce un lichid antiseptic, care să distrugă germenii ascunși, a fost una senzațională. Produsul s-a numit Odol și a devenit un produs domestic, nu doar în Germania, ci pe întreg continentul și chiar și în Marea Britanie. În foarte scurt timp, l-a îmbogățit pe Lingner. Apoi, el a reușit să cumpere o proprietate extraordinară din Dresda, Villa Stockhausen, un castel din secolul al XIX-lea, cu terasă, colonade, două turnuri și podgorii aflate pe pantele care coboară spre Elba. Încă se află în estul orașului, pe un deal care dă spre Altstadt.

Lingner avea obsesii care mergeau dincolo de bani. A fost un reformator în domeniul igienei publice, iar promovarea unui stil de viață sănătos a ajuns chiar să-i domine munca[113]. Lingner a aplicat astfel de principii și în fabrica lui cu patru etaje din Dresda, acolo unde muncitorii aveau acces la dușuri și la băi, în condițiile în care nu aveau așa ceva în casele lor modeste. De asemenea, în pauze, li se oferea gratuit cafea cu lapte pentru a descuraja regretabilul entuziasm al clasei muncitoare pentru consumul de alcool în timpul programului. La fel ca alți patroni din Dresda, Lingner a oferit prime de Crăciun și posibilitatea de a folosi o bancă de economii a

firmei. Spre deosebire de ceilalți, Lingner i-a încurajat pe muncitori și să folosească o sală de sport, în pauza de prânz și după program.

Fabrica a început să producă sortimente noi, cum ar fi șampon Pixavon, săpun Kavon și pudră de dinți Irex, dar apa de gură Odol a devenit un produs esențial în băile clasei de mijloc din Germania, astfel că lichidul – aromatizat cu mentă și cu uleiuri – a devenit cel mai familiar gust și miros al națiunii. Averea acumulată de pe urma acestuia i-a permis lui Lingner să studieze orașul Dresda și să transforme populația acestuia în subiecți pentru anxietățile lui legate de igienă. El a propus o clinică având instalații de dezinfecție. Cei considerați purtători de germeni urmau să fie transportați acolo în camioane, în timp ce obiectele lor personale ar fi fost fumegate într-un vehicul separat. Deși această idee nu a fost pe placul general, Lingner a reușit să înființeze un Centru de Igienă Dentară și, de asemenea, a supravegheat deschiderea unei clinici pentru copii pe străzile mai sărace din Johannstadt.

La fel ca multe alte idei din vremea aceea, în diferite țări europene, noțiunile de igienă socială ale lui Lingner făceau parte din conceptele mai largi învecinate cu eugenia și cu darwinismul social. El credea că rasele care nu caută să domine vor fi, în schimb, condamnate la supunere[114]. În același timp, a existat o îngrijorare

potrivit căreia viața urbană putea provoca o degenerare fizică și spirituală.

Lingner a devenit una dintre cele mai proeminente persoane sus-puse din Dresda, iar filantropia lui a mers până la organizarea de spectaculoase parade nocturne pentru regele Frederic August al III-lea[XXX], folosind sute de lumini electrice și echipe de tehnicieni. De asemenea, el a organizat Expoziția de Igienă din 1911, prima expoziție internațională a orașului și una care, în mod firesc, a fost pe măsura obsesiei lui principale. A fost extrem de populară, iar aproximativ cinci milioane și jumătate de oameni au cumpărat bilete pentru a asculta conferințe despre virtuțile diferitelor tipuri de carne și de legume, despre ororile abuzului de alcool și pericolele nocive ale tutunului. Expoziția a fost promovată cu afișe care prezentau un ochi stilizat cu privirea fixă – ochiul igienei[115]. Ideea din spatele imaginii era aceea a unei vigilențe publice, imaginea unui ochi atotvăzător al orașului care se uita fix la mizeria de toate felurile. Printre atracții s-au aflat și microscoapele cu lame pentru bacterii, pentru mulți vizitatori aceea fiind prima ocazie când au văzut viață microbiană. Au mai fost și obiecte de sticlărie și tuburi labirintice pline cu lichid roșu rubiniu, menite să arate cum circulă sângele în organism.

Apoi, a fost și Omul de Sticlă. El a devenit un model estetic, precum și o senzație educativă. O figură masculină, cu pielea modelată din sticlă,

sub care se vedea un craniu palid, venele albastre, coastele și toate organele interne. Omul de Sticlă stătea în picioare, cu brațele ridicate și întinse, de parcă ar fi implorat sau s-ar fi rugat. Culorile vii ale viscerelor lui hipnotizau mulțimea. Scopul era să ilustreze mecanica tractului digestiv și modul în care erau absorbite diferite alimente. Era ridicat pe un podium, undeva între reproducerea unui cadavru și un robot. De asemenea, Omul de Sticlă reprezenta o viziune a unui viitor în care bărbații și femeile vor fi ei înșiși transparenți pentru știința medicală, cu inimile pulsând, cu sângele curgând și cu intestinele contractându-se, toate acestea cu scopul de a crea noi generații de germani cât mai sănătoși.

Opiniile și preocupările lui Lingner, împărtășite de atâtea milioane de oameni, au fost în parte o reacție la mizeria pe care viața urbană din alte părți o adusese săracilor, legată nu doar de salubrizarea neadecvată, ci și de temerile referitoare la promiscuitate și la bolile sexuale. În mod sinistru, nu a fost o coincidență faptul că atmosfera clinică a vremii a conferit respectabilitate eugeniei, deoarece atunci când oamenii de știință au început să înțeleagă ereditatea, a apărut și visul de a proiecta copii mai puternici. Lingner nu i-a inspirat pe naziști, dar expoziția lui, transformată mai târziu într-o expoziție permanentă a Muzeului de Igienă din Dresda, a fost totuși irezistibil de atractivă pentru

ei. El a murit în 1916, iar pe la mijlocul anilor ’30, moștenirea lui fusese pe deplin însușită.

Muzeul de Igienă, care a atras anual zeci de mii de vizitatori în anii ’30, a fost preluat de autoritățile naziste din Dresda, care i-au conferit o perspectivă nouă și categorică, și anume igiena rasială. Publicul trebuia educat cu privire la importanța de a păstra puritatea liniei de sânge și cu privire la rasele care reprezentau cel mai mare pericol de infectare. Încă de la începutul anilor ’20, Hitler fusese hipnotizat de posibilitățile științifice ale eugeniei, astfel că sterilizarea a devenit un cuvânt esențial pentru naziști.

Totuși, cea care a făcut din oraș o țintă mai atractivă pentru bombardamente a fost o altă ramură a ingeniozității științifice. Încă din primii ani ai secolului, Dresda s-a impus ca un centru înfloritor de cercetare în domeniul tehnologiei optice, de la telescoape și microscoape la cele mai bune aparate de fotografiat. Aici se afla o industrie care se baza pe îndemânare și pe precizie, dar care avea și un anumit simț estetic. Aparatele foto produse aici aveau un design elegant, care le făcea să fie căutate cu ardoare în toată Europa, dar instrumentele optice la scară industrială aveau și ele o anumită frumusețe. În 1926, chinuindu-se încă să-și revină după șocurile economice ale hiperinflației din anii precedenți, patru firme mari producătoare de aparate de fotografiat și optică au decis în

disperare de cauză să fuzioneze, iar această fuziune avea să aibă un răsunător succes mondial. Zeiss Ikon a fost compania care s-a ridicat din cenușa inflaționistă. Aparatele foto, cu un logo elegant, erau pentru acea vreme foarte inovatoare, cum ar fi modelul Ikoflex, cu două lentile, obiectivele telemetrice Contax și aparatele foto pliabile Ikonta[116].

Geniul conducător al firmei, din anii ʼ20 până la venirea naziștilor, a fost profesorul Emanuel Goldberg. Născut la Moscova în 1881 și exclus din diverse instituții universitate rusești din cauza credinței lui (aceasta a fost o perioadă dominată de frica de pogromuri), Goldberg a emigrat, în cele din urmă, în Germania, încrezător în faptul că apetitul lui intelectual pentru noua știință a fotografiei și a cinematografiei se va putea dezvolta. După un succes academic uriaș în Leipzig, profesorul Goldberg a venit la Dresda în 1926 și a fost numit primul director general al Zeiss Ikon[117]. Până la acel moment, el avea deja dezvoltat proiectul a ceea ce a fost, în esență, prima cameră video personală, denumită Kinamo, care a fost un miracol pentru epoca aceea în ceea ce privește caracterul compact. De asemenea, a fost un dispozitiv inteligent din punct de vedere al marketingului, devenind un produs indispensabil destinat clasei muncitoare, pe care amatorii de schi și de drumeții montane îl luau cu ei în vacanțe. Într-un fel, aici exista o industrie care, prin delicatețea și precizia ei,

reprezenta un contrapunct armonios la exactitatea minuțioasă a arhitecturii orașului, a artei și a muzicii.

De asemenea, profesorul Goldberg era pasionat de microfotografie, nașterea imaginii reduse la dimensiunea unui punct. Tot el a postulat un prim sistem de recuperare a datelor care folosea efectul fotoelectric. Până în 1931, reputația lui era atât de mare, încât Congresul Internațional de Fotografie a fost organizat în oraș, iar lui i s-a acordat medalia Péligot a Societății Franceze de Fotografie și de Cinematografie.

În 1933, când Legea de Abilitare a adus sfârșitul democrației și când Dresda a fost prinsă brusc în menghina nazistă, profesorul Goldberg poate că și-a închipuit, în mod justificat, că activitatea lui creativă îl va ridica deasupra răutății gauleiterului Martin Mutschmann. N-a fost așa. Potrivit unei relatări, tacticile folosite de naziști pentru a scăpa de el au fost teribil de simple: într-o zi, l-au scos pe profesorul Goldberg din fabrica Zeiss Ikon, l-au pus într-o mașină și l-au dus în pădure, acolo unde a fost legat de un copac. După ce i-au amenințat pe el și pe familia lui, i-au eliberat una dintre mâini și l-au obligat să semneze o scrisoare de demisie. Aproape imediat, profesorul Goldberg și-a mutat întreaga familie la Paris.

Ulterior, Zeiss Ikon a răspuns nevoilor urgente ale unei armate germane în plină expansiune, și nu doar nevoilor forțelor aeriene, ci și prin inginerie optică de precizie destinată marinei și

forțelor terestre. Treptat, fabricile au fost învăluite într-un tot mai mare secret, produsele lor optice devenind acum mijloace clandestine de sprijinire a unei cuceriri rapide și brutale, iar acest lucru spune multe despre întunericul sufocant al vremurilor. La începutul anului 1942, când autoritățile orașului au anunțat că se vor face și mai multe deportări ale evreilor (direct în lagărele de exterminare din estul țării), conducerea de război a Zeiss Ikon a protestat și a cerut ca muncitorii lor evrei să fie cruțați. Acesta nu a fost deloc un gest de milă, ci mai degrabă un calcul rece al pierderii mâinii de lucru calificate[118]. În ziua următoare, hotărât să nu rămână fără pradă, Gestapo a insistat ca nu mai puțin de 250 de evrei să fie deportați imediat.

Cu toate acestea, la începutul anului 1945, existau femei evreice care lucrau la Zeiss Ikon și care fuseseră aduse din lagărele de concentrare, 700 dintre ele din Flossenbürg, iar alte 300 de la Auschwitz și de la Ravensbrück. Ele erau tratate cu aceeași cruzime glacială precum muncitorii dinaintea lor, iar colegii lor de muncă vedeau foarte clar cât de înfometate erau și cât de mizerabile erau rațiile lor. Unii prizonieri locuiau la fața locului, în dormitoarele de la ultimul etaj al fabricii, iar pe lângă toate disconforturile generale (paturi din lemn, pături murdare și aspre și frig), unii dintre ei considerau asta drept un adevărat noroc, comparativ cu alte lucruri care li s-ar fi putut întâmpla. Oare cum de

ajunsese acest întuneric să fie atât de normalizat într-un oraș renumit cândva ca fiind cel mai civilizat loc din Germania?

[XXVIII] Efectul Barkhausen este numele dat sunetului câmpului magnetic al unui material feromagnetic, sunet care apare atunci când forța magnetică aplicată asupra acestuia este modificată (n. red.).

[XXIX] Ehrenfried Walther von Tschirnhaus (1651–1708) a fost un matematician, fizician și filosof din Saxonia, cu semnificative descoperiri în domeniul matematicii și al opticii, realizând câteva modele de lentile și de oglinzi (n. red.).

[XXX] Frederic August al III-lea (1865–1932) a fost ultimul rege al Saxoniei, între 1904 și 1918, abdicând după înfrângerea Imperiului German din Primul Război Mondial (n. red.).

Capitolul 6

„Un fel de Mica Londră"

Copiii din Dresda anului 1945 nu auziseră niciodată vreun cuvânt venit din partea englezilor sau a americanilor, iar dacă ar fi auzit, părinții lor ar fi comis o infracțiune. Unele emisiuni radio – propagandă veselă și prietenoasă difuzată de Aliați – erau complet interzise. Americanii nu au părut a fi nicio-dată o amenințare la fel de serioasă ca sovieticii, ci ei păreau mai degrabă coercitivi decât amenințători. Cultura populară generalizată a filmelor despre cowboy de treabă pătrunsese adânc în Germania înainte ca naziștii să o poată elimina complet.

Cu toate acestea, mulți dintre acei copii din Dresda erau perfect conștienți de faptul că primele bombardamente serioase asupra orașului, din toamna anului 1944 și chiar de la începutul anului 1945, au fost ale americanilor. Asta au înțeles de la părinții lor, iar aceste raiduri au avut loc pe timp de zi. Curios este faptul că, inclusiv după ce au văzut distrugerile îngrozitoare făcute de bombardiere, locuitorii din Dresda au rămas foarte încrezători, aproape netulburați. Primul atac american – efectuat de 30 de bombardiere B-24 care au aruncat

aproximativ 70 de tone de explozibil asupra triajelor de cale ferată de la vest de Altstadt – fost rememorat cu o oarecare seninătate de către Dieter Haufe, care în octombrie 1944 abia împlinise 11 ani. Pentru că, inevitabil, au fost multe bombe care nu și-au atins țintele.

În acea zi de 7 octombrie, o sâmbătă, era „o superbă zi călduroasă, de vară indiană”[119], își amintea Haufe. „Eu și cu mama mea ne îngrijeam de piersicul plantat recent” în grădina comună a blocului de apartamente. Deodată, spre uimirea lor, au început să sune sirenele de raid aerian: un semnal de „prealarmă”. De-a lungul războiului, locuitorii din Dresda se obișnuiseră cu alarmele foarte dese și aproape întotdeauna false, dar, în general, acestea se auzeau după lăsarea întunericului. Geamătul acela grav, nepământean, care răsuna într-o după-amiază de toamnă atât de frumoasă, avea în el ceva neașteptat. Mama și fiul au trebuit să alerge mai întâi până la apartamentul lor de la etajul al patrulea, pentru a-și lua „bagajul de urgență, alcătuit din pături, perne și măști contra gazelor”. De asemenea, Dieter își făcea griji pentru „credinciosul meu tovarăș Waldi”, teckelul familiei.

Au coborât în fugă scările și au intrat în pivnița blocului, care fusese pregătită ca adăpost precum celelalte clădiri rezidențiale din oraș. Acolo, mama, fiul și câinele au stat împreună cu mai mulți dintre vecinii lor, la lumina unui bec. Câteva minute mai târziu, a început atacul.

„Zgomotul a devenit tot mai puternic, s-a transformat într-un huruit tot mai intens", și-a amintit Haufe. „S-au auzit câteva detonări, apoi becul a pâlpâit".

Perspectiva de a rămâne în beznă, cu vâjâitul cutremurător de deasupra, era terifiantă. „În scurt timp, s-a auzit foarte aproape o bubuitură asurzitoare, urmată de un curent de aer cumplit de puternic". Băiatul și-a amintit procedura ca fiind „automată": să-și pună rapid masca de gaze pentru copii și „să o strângă bine pe figură". Becul s-a stins și au rămas în beznă. Pe întuneric și cuprins de panică, în mintea băiatului era acum un singur gând: „Nu o să-mi mai văd niciodată mama", iar sub asalt, „corpul meu vibra" și până și „degetele mă furnicau". Apoi, liniște. „L-am strâns pe Waldi lângă mine". Câteva momente mai târziu, „în fața mea a apărut o lumânare aprinsă". Era ținută de o vecină, „Frau Schmidt, de la etajul doi".

Părea că bombardierele plecaseră, dar în confuzia aceea, timpul făcea salturi mari. Băiatul s-a trezit afară, alături de câinele lui, dar fără mamă. În mod ciudat, asfaltul „părea de bumbac", urmare a stratului de praf gros care îl acoperea acum. Blocul de apartamente de vizavi arăta de parcă ar fi fost demolat. Aerul era dens și înecăcios, iar în acel moment băiatul și-a auzit strigat numele și a văzut-o pe mama lui, care era acolo, în siguranță, la doar câțiva pași de el.

Chiar și o țintă mare precum triajul era imposibil de nimerit cu o certitudine totală, de la o înălțime de câteva mii de metri, deși lumina zilei a făcut ca bombardierele americane să fie mai precise decât ar fi fost în alte condiții. Unele bombe lansate de către americani fie nu au nimerit, fie au deviat de la țintă. Cum altfel? Pe lângă blocuri de apartamente și o parte din fabrica Seidel und Naumann, a fost lovită și o școală. Dacă atacul acela nu ar fi avut loc la finalul săptămânii, ar fi fost omorâți sute de copii. Prin urmare, numărul morților din ziua aceea a fost de aproximativ 270. Potrivit lui Haufe, gauleiterul Mutschmann a ordonat ca știrile despre victimele civile să nu fie publicate. Cadavrele au fost îngropate pe rând, la anumite intervale, iar familiilor îndoliate li s-a spus că pur și simplu vor trebui să aștepte. Este posibil ca Mutschmann să fi căutat să evite orice posibilă distrugere a moralului. Totuși, chiar și așa, locuitorii – care puteau să vadă foarte bine distrugerile și singuri – au fost aproape nepăsători în privința atacului.

Un alt raid american, de data aceasta cu scopul de a perturba toate legăturile cu Frontul de Est, a avut loc în 16 ianuarie 1945. Din nou, pagubele produse – precum și aparenta nepăsare a bombardierelor care atacau în plină zi, evitând atenția avioanelor de vânătoare ale Luftwaffe, care se precipitau de pe aerodromul din nordul orașului – nu au părut să creeze cine știe ce

impresie asupra orașului, poate și pentru că în acel stadiu, când fiecare zi era marcată de teamă, nu existau prea multe care mai puteau să sperie sau să șocheze. Winfried Bielss, în vârstă de 15 ani, a cărui fascinație pentru trenuri și pentru transportul public era egală cu dragostea lui pentru timbre, a observat pagubele provocate la „linia 5 de tramvai, care se termina la cimitirul Sfântul Paul". Bielss a constatat că linia „a fost întreruptă pentru câteva zile"[120].

În februarie 1945, nici el, nici vreun adult din Dresda habar n-aveau că mai degrabă liniile de cale ferată și nu fabricile erau principala preocupare a comandantului Forțelor Aeriene Americane, generalul Carl Spaatz, sau că, în timp ce britanicii aveau să continue bombardamentele zonale, planurile convenite pentru viitoarele bombardamente americane vizau rutele feroviare foarte utilizate care mergeau de la Berlin la Dresda și mai departe, din acel nod de cale ferată aglomerat, pe linii care se îndreptau spre exterior, prin Valea Elbei și prin regiunile muntoase din Europa Centrală[121]. În plus, adjunctul secretarului de stat al SUA pentru Aviație, Robert Lovett, preocupat de numărul tot mai mare de victime de război americane și de rezistența germană, precum și de posibilitatea ca naziștii să fi dezvoltat noi arme secrete, a recomandat ca atacurile aeriene să fie extinse mai mult, în întreaga țară. Cât despre oferirea de sprijin

Armatei Roșii, lovirea Dresdei era văzută de ceva timp drept un obiectiv legitim.

Cu toate acestea, în Dresda existau cetățeni în vârstă care își aminteau de o perioadă nu foarte îndepărtată, poate acum cu o oarecare nedumerire, când americanii nu erau dușmani, ci o parte integrantă a structurii vieții din Dresda. Același lucru era valabil și pentru englezi. În plus, cu siguranță, la începutul secolului XX, limba engleză era una comună, vorbită pe străzile din Dresda de emigranții englezi și de americani deopotrivă și prezentă în ziarele de limbă engleză pe care le cumpărau de la chioșcuri. Chiar și în anii '30, orașul a atras o mare diversitate de vizitatori internaționali, figuri celebre și nu numai, și au existat școli cu internat unde multe dintre fete erau vorbitoare native de limba engleză.

Din acest motiv, după cum a remarcat Victor Klemperer, bârfele locale din primele zile ale anului 1945, chiar și după bombardamentul Aliaților din ianuarie, erau pline de speculații conform cărora Dresda nu va fi considerată niciodată cu adevărat o țintă, deoarece în rândul englezilor și americanilor exista încă prea multă afecțiune rămasă pentru oraș. Într-adevăr, Dresda avea propriul sistem urban de zvonuri, care spunea că Winston Churchill ar fi vrut să cruțe orașul, deoarece bunica lui americană îl iubea foarte mult (în altă versiune, relația orașului era cu mătușa lui). În mod curios, chiar dacă nu

există relatări credibile, este foarte posibil ca atât mama, cât și bunica lui Churchill să fi fost prinse pentru scurt timp în vârtejul social din Dresda.

Bunica sa, Clara Jerome (născută Clarissa Hall), a fost o moștenitoare americană care, la jumătatea secolului al XIX-lea, a savurat prima ei experiență în Europa atunci când soțul ei diplomat a fost detașat la Trieste, iar ea s-a trezit fascinată de numeroasele posibilități oferite de oraș. Parisul i s-a părut mult mai viu decât Manhattanul. Cu siguranță, acest lucru a avut mult de-a face cu grandoarea noilor ei relații sociale, dar și aici era o lume plină de artă, conversații și idei, așa că este cât se poate de firesc să ne imaginăm că, la un moment dat, această înflăcărată eurofilă a făcut o vizită în Dresda, oraș care, la urma urmei, fusese căminul unei comunități americane foarte vii de-a lungul secolului al XIX-lea și unde puteau fi întâlniți scriitori și savanți care găsiseră orașul irezistibil și își prelungiseră șederile scurte în sejururi de lungă durată.

Atracția anglofonilor față de oraș a început mai devreme, la mijlocul secolului al XVIII-lea, când viitorul prim-ministru britanic, lordul North, a vizitat Dresda împreună cu prietenul său, contele de Dartmouth, care nota: „Am petrecut două săptămâni într-un fel de Mică Londră, într-o goană continuă după distracții. […] Am dansat foarte mult și am fost la trei baluri pe noapte. Nu mă așteptam să văd dansuri populare englezești

atât de bine dansate, în afara Angliei. [...] Am fost extrem de fericiți aici, pe vremea frumoasă de care ne-am bucurat”[122].

Nu a trecut mult timp până când americani de vază au descoperit această bijuterie continentală. Unul dintre aceștia a fost scriitorul de proză scurtă și eseistul Washington Irving, autorul cărților *Rip Van Winkle* și *Legenda călărețului fără cap*. El a călătorit mult prin Europa, dar niciodată nu a reușit să găsească un loc unde să se stabilească. Părăsind Viena la începutul anilor ’20, a găsit întâmplător Dresda și imediat a fost încântat. A declarat că aici era „un loc al bunului gust, al intelectului și al atmosferei literare”[123]. Irving spera să adune material pentru o ficțiune inspirată de basmele populare germane adânc înrădăcinate, dar societatea sofisticată din Dresda l-a ținut departe de sate și de păduri. Din toate zonele societății exista o solicitare mare – de la artiști la diplomați – ca Irving să le onoreze serile. Lunile în care el a trăit în Dresda au fost mărturie a deschiderii orașului față de americani și alți vorbitori de limbă engleză, iar acest lucru avea să rămână valabil pe tot parcursul întregului secol al XIX-lea și începutul secolului XX. Existau o biserică engleză, restaurante americane și un ziar local englezesc. Pentru un oraș mic, Dresda era foarte ospitalier: se estima că avea peste 100 000 de vizitatori pe an, iar o mare parte dintre aceștia erau văzuți plimbându-se pe străzile din

apropierea muzeului de artă Albertinum și a Frauenkirche.

Kathleen (mai târziu Dame Kathleen) Courtney a fost trimisă la Dresda la începutul secolului, după ce a părăsit școala cu internat din Anglia. A fost înscrisă la o școală de bune maniere, unde urma să învețe limba germană[124]. Orașul a fermecat-o imediat și a descris cum într-o dimineață, uitându-se pe geamul școlii, a asistat la o bătălie culturală comică în piața de jos, atunci când notele unei orgi, provenind de la biserica americană, au fost nemilos acoperite de o fanfară locală.

Acele școli de bune maniere trimiteau seara tinerele doamne la operă și se observa că foaierul răsuna de sunetul limbii engleze. În 1909, o americancă din societatea mondenă a declarat pentru britanicul *The Record* că „Dresda a impresionat-o ca fiind cel mai potrivit oraș pentru rezidenți străini pe care îl cunoștea în Europa, fiind infinit superior Parisului sau Berlinului în ceea ce privește clima, împrejurimile frumoase, oportunitățile de educație artistică și muzicală și condițiile de trai"[125].

În mod firesc, Primul Război Mondial a pus capăt tuturor acestor lucruri, dar numai temporar. Prin anii '20 și '30, exista din nou un mare aflux de vizitatori englezi. Într-adevăr, s-a spus că anumite straturi ale societății britanice îi simpatizau mai mult pe germani decât pe

francezi după măcelul de pe câmpurile de luptă, deoarece francezii se comportau nemilos în chestiunea reparațiilor de război.

Între timp, moda ca tinerele englezoaice să vină în Germania pentru a-și perfecționa atât eticheta, cât și experiența culturală a continuat pe tot parcursul anilor '30. Pentru multe dintre familiile acestor tinere din clasele superioare, apariția naziștilor a reprezentat pur și simplu un nou tip de ordine, un bastion împotriva amenințării dezgustătorului bolșevism. Astfel, pentru o vreme, Dresda a continuat să găzduiască un număr mare de debutante, care vor fi invitate la dansuri cu tineri ofițeri germani galanți, pierzându-se în formalismul remarcabil al uniformelor și al plecăciunilor adânci.

Între timp, naziștii erau și ei neobosiți în a-și prezenta țara unor vizitatori mai puțin favorizați social. Odată cu dezvoltarea constantă a clasei sociale de mijloc a gulerelor albe și a clasei de mijloc inferioare din Marea Britanie, în anii '30, a apărut și un apetit mai mare pentru călătoriile în străinătate, iar Ministerul Nazist al Propagandei era adeptul atragerii spiritelor curioase. Încă de la începutul regimului, în 1934, când străzile orașelor erau zguduite de violențe politice șocante, în ziarele britanice au apărut anunțuri care proclamau: „Germania este noua atracție!". Urma apoi sloganul: „Priviți voi înșivă cum este Germania astăzi"[126]. Existau „Tururile Cook", organizate de agenția de turism Thomas Cook,

care își făcea reclamă în *The Daily Mail* și în *The Daily Telegraph*. Se promiteau „ghizi vorbitori de limbă engleză", aceștia fiind naziști. La fel ca în alte părți, nici în Dresda ei nu simțeau că aveau ceva de ascuns. Voiau ca turiștii britanici să vadă ordinea impusă pe străzi și în piețe și să facă tururi ghidate în împrejurimile rurale, pe care ei înșiși le vedeau ca pe un tărâm oarecum mistic. În plus, viața muzicală și artistică din Dresda era cunoscută chiar și de către cititorii ziarelor mai populare: în 1936, vizita Companiei de Operă din Dresda la Londra a alimentat rubricile de bârfe cu detalii admirative din Mayfair.

*

Prin februarie 1945, singurii britanici și americani care mai erau în Dresda erau prizonierii de război subnutriți. Printre aceștia se afla un tânăr american în vârstă de 22 de ani, pe nume Kurt Vonnegut. El era în Dresda din 10 ianuarie 1945, fiind luat prizonier cu o săptămână înainte de Crăciun, atunci când Wehrmacht-ul ripostase în mod surprinzător împotriva Aliaților la granițele Luxemburgului și Belgiei[127]. În săptămânile de până atunci, avusese ocazia să-și facă o idee despre iadul în care soldații puteau să se scufunde cu ușurință, iad reprezentat de dezintegrarea sentimentelor umane și a compasiunii, precum și insensibilitatea în fața morții meschine. Cu toate acestea, viața lui de până atunci nu fusese lipsită de traume. În timp ce participa la instrucția militară din SUA, în

apropiere de orașul său natal, Indianapolis, Vonnegut s-a întors în permisie pentru a-și vedea mama și a aflat că ea se sinucisese cu o combinație de somnifere și de alcool. Mai mult, avusese și probleme financiare. Originară din Germania, familia lui Vonnegut a avut afaceri în domeniul fabricării berii și în arhitectură, prosperând în primii ani ai secolului XX, până când prohibiția din anii '20 le-a distrus afacerea cu bere, iar prăbușirea care a urmat pe Wall Street, în 1929, a oprit nenumărate proiecte de arhitectură aflate în lucru.

Tânărul Vonnegut, care studiase la Universitatea Cornell, era un pacifist. Specializarea lui inițială fusese biochimia, dar atât el, cât și Jane Cox, iubita din copilărie, căreia îi jurase că se vor căsători, erau fascinați de jurnalism și de scris. Vonnegut îi spusese întotdeauna logodnicei lui că vor avea nunta în 1945, dar în 1944, a fost urcat pe o navă în SUA și a traversat Atlanticul. În câteva săptămâni, el și compania lui aveau să pășească în bezna Europei. Fiind un soldat atașat la serviciile de informații militare, la sfârșitul anului 1944 se afla în pădurile umede și înghețate atunci când a avut loc Ofensiva din Ardeni, iar Wehrmachtul a fost insuflat cu o nouă energie demonică. Compania soldatului Vonnegut a fost izolată, iar la 19 decembrie, el și alți 150 de soldați au fost capturați de germani. De atunci, pentru el

începuse nu doar un calvar, ci și un teribil instructaj cu privire la subsolul naturii umane.

Vonnegut și camarazii lui au fost forțați să mărșăluiască pe o distanță de aproape 100 de kilometri, frigul mușcând din oasele lor, în timp ce cizmele le săpau dureros în tălpi. Au ajuns la un oraș numit Limburg, acolo unde soldații au fost încărcați în vagoane de marfă[128], niște lăzi din lemn sigilate și fără ferestre servind drept vagoane de tren. Nu aveau loc să se miște, podeaua era acoperită cu balegă înghețată, iar pentru un plus de absurditate existențială, trenul a rămas staționar. Probabil pentru că șinele din față fuseseră bombardate de Aliați, aceste vagoane de marfă friguroase și fără aer, pline cu o încărcătură umană conștientă numai pe jumătate, au fost lăsate să staționeze pe liniile de cale ferată zile în șir.

În consecință, acum și ei erau vulnerabili la atacurile Aliaților, iar într-o noapte de neuitat a avut loc un raid american în timpul căruia trenul a fost lovit. Sute de oameni au fost uciși sau răniți. Vonnegut și ceilalți supraviețuitori au fost puși într-un alt vagon dezgustător și duși într-un lagăr de prizonieri de război din Mühlberg, la mică distanță de Berlin. Potrivit lui Vonnegut, ofițerii cu patentă la mână nu puteau fi obligați să muncească, dar oricine avea un rang mai umil putea fi selectat pentru a ajuta la satisfacerea cererii de forță de muncă tot mai nesățioasă a naziștilor.

În perioada aceea, călătoria cu trenul până la Dresda, luând în considerare modificările de orar cauzate de atacurile Aliaților și cele făcute pentru a le adapta la serviciile suplimentare de transportare a evreilor, dura între trei și patru ore. La sosire, scos din acel mijloc de transport barbar, Vonnegut trebuie să fi reușit cumva să arunce o privire în jurul lui, la podul peste Elba și la acoperișurile foarte frumoase, printre care se vedeau turle și turnuri. Pentru că, așa cum i-a spus mai târziu lui Jane, el credea că acela era primul oraș „ca lumea" pe care îl văzuse vreodată[129].

Unul dintre eroii lor literari comuni era Fiodor Dostoievski, autorul romanului *Crimă și pedeapsă*. Vonnegut nu părea să știe că acest idol al lui trăise și el în Dresda timp de mai mulți ani, de la sfârșitul anilor '60 până la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea. Ce ar fi făcut rusul din oraș în 1945, cu ochiul lui în căutarea agoniilor compromisului moral, a conștiinței pătrunzătoare a păcatului și a lașității? Cu siguranță, Kurt Vonnegut a fost fascinat de nuanțele de moralitate pe care le-a observat acolo. S-a convins rapid că exista o distincție clară între sadicii care formau detașamentele germane de gărzi și locuitorii trecuți și prezenți ai unui oraș evident sofisticat ca acela.

Vonnegut a fost pus să lucreze la o linie de producție care îmbutelia sirop de malț. În februarie 1945, majoritatea cetățenilor Reichului

nu mai aveau acces la un astfel de lux dulce, dar produsul era considerat important pentru femeile însărcinate. Locuința care i-a fost repartizată lui Vonnegut și altora din grupul lui se afla în complexul abatorului, constând din niște barăci amenajate chiar în interiorul acestuia. Avea să-și aducă aminte că, în acele nopți de la sfârșitul lui ianuarie și începutul lui februarie 1945, sirenele orașului păreau, aparent, să reacționeze la cea mai mică provocare atunci când era vorba de un alt oraș care era bombardat. Vonnegut însuși nu-și putea imagina Dresda ca fiind o țintă și se pare că niciodată nu i-a trecut prin cap că propria lui tabără s-ar putea gândi să dezlănțuie focul asupra frumuseții vechiului oraș. Prin urmare, după fiecare tură de lucru, după marșul neplăcut și cu puștile în coaste până înapoi la abator, după sinistrele rații de seară constând în supă cu zgârciuri din carne de cal și pâine greu de înghițit, nu simțea nicio amenințare venind de sus. În schimb, el și camarazii lui soldați trebuie să se fi întrebat cât timp va trece până când americanii sau sovieticii își vor face apariția pe podurile Dresdei.

La fel de lipsit de griji era și parașutistul britanic Victor Gregg, în vârstă de 26 de ani. Și el fusese luat prizonier în ultima parte a anului 1944, după Ofensiva din Ardeni. La fel ca americanul, londonezul Gregg a fost pus la muncă, dar, după spusele lui, aceasta a fost inițial relativ plăcută[130]. El a fost trimis la o unitate de

măturat drumuri din oraș, lucru care i-a oferit șansa de a admira arhitectura extraordinară. Se pare că șeful lor – nativ din Dresda – era un om binedispus. Gregg și alți câțiva prizonieri de război erau tratați cu tocană, pâine neagră și chiar și cu bere.

Gregg primea rații atât de bune, încât se simțea mereu în putere, iar asta, în schimb, însemna că putea să se gândească la evadare. Potrivit propriei relatări, de două ori a încercat să se strecoare de la barăci și de lângă echipele de lucru, de fiecare dată fără succes. Drept urmare, a fost repartizat la activități mai bine păzite. La începutul lui februarie 1945, Gregg și camarazii lui prizonieri au fost trimiși să lucreze într-o fabrică de săpun aflată la o oarecare distanță de centrul orașului. Ingredientele erau atât de puține, încât Gregg și grupul lui erau nevoiți să-l fabrice folosind piatră ponce, în loc de grăsimile obișnuite.

Cu siguranță, în tot acest timp, Gregg a simțit că Germania se apropia de sfârșitul războiului și, la fel ca și alții, și-a amintit că locuitorii din Dresda îi spuneau că orașul nu va fi niciodată considerat o țintă de către Aliați, deoarece era prea valoros din punct de vedere istoric și insuficient de important pentru efortul de război. Într-o zi, Gregg și colegul lui de muncă, Harry, au „confundat" niște ciment cu piatră ponce. În scurt timp, rezultatul a fost o mașinărie care scrâșnea protestând, scoțând scântei și flăcări,

după care a izbucnit un incendiu care ar fi putut arde fabrica din temelii.

Gestapoul a fost ferm convins că ambii acționaseră astfel în mod deliberat (desigur, așa și fusese, în ciuda protestelor lui Gregg), iar cum în Germania nazistă exista o singură pedeapsă pentru sabotaj, cei doi au fost condamnați la moarte de un tribunal improvizat cu o viteză de coșmar. Lui Gregg și prietenului său li s-a spus că vor fi împușcați de un pluton de execuție în dimineața de 14 februarie 1945, dar Harry a făcut o figură curajoasă, spunându-i lui Gregg că era sigur că va interveni ceva și că vor scăpa.

Într-o epocă anterioară, mai elegantă, un anume aviator din RAF – mai târziu, avea să devină un romancier de succes – s-ar fi desfătat în atmosfera cosmopolită a Dresdei. În schimb, în câteva zile, s-a trezit într-o sală de instructaj unde i s-a spus de ce orașul era o țintă pentru bombele lui. Flight sergeant (grad din RAF corespondent celui de plutonier – n. red.) Miles Tripp, în vârstă de 21 de ani, era încartiruit în apropiere de micul oraș Bury St. Edmunds, din Suffolk. Pentru el și cei șase colegi din echipajul bombardierului său, acest oraș reprezenta o realitate solidă, dar una de care deveneau din ce în ce mai detașați. Cu piața lui cu ziduri din cărămidă deschisă la culoare, străzile comerciale cu clădiri din cărămidă și cherestea, catedrala, cinematografele și barurile, aceasta era lumea liniștită la care se întorceau

după ce zburau prin beznă – și prin stări ocazionale de teroare – pentru a bombarda orașele germane.

Tripp ocupa funcția de bombardier, el fiind omul care stătea întins pe burtă pe podeaua avionului Lancaster, urmărind parașutele luminoase (verzi, albe și roșii) de marcare a țintei aflate la mii de metri dedesubt, pe care le folosea ca pe un reper pentru a da drumul încărcăturii de bombe explozibile și incendiare. La începutul unei misiuni, convins că pilotul era pe cale să rateze decolarea și să prăbușească avionul, Tripp s-a trezit deodată ghemuit, cu genunchii la bărbie, fără să-și aducă aminte cum ajunsese în poziția aceea[131].

El și restul echipajului, care mai aveau câteva zile până să fie anunțați că urma cea mai lungă misiune a lor în Germania, înțelegeau foarte bine toate gradele fricii de moarte și euforia destabilizatoare pe care o putea aduce supraviețuirea. În primele zile din februarie 1945, ei erau cât se poate de conștienți de rata mortalității echipajelor de pe bombardiere și de faptul că era foarte posibil ca în scurt timp viețile lor să se sfârșească în orbitoare mingi de flăcări.

La fel ca mulți dintre cei care au zburat în cadrul unităților subordonate Comandamentului Aviației de Bombardament, Tripp devenise de o excentricitate relaxată: pentru vremea aceea, părul lui era extraordinar de lung și purta o eșarfă de un roșu aprins la uniforma lui albastră.

În prima săptămână a lunii februarie 1945, el și colegii lui de echipaj fuseseră trimiși să bombardeze triajul feroviar Gremberg din Köln. Misiunea deasupra a ceea ce părea a fi un oraș deja distrus l-a speriat. În ciuda ferocității bombardamentului din 1943, care lăsase orașul istoric arătând ca un cimitir aruncat în aer, apărarea antiaeriană încă riposta, iar cerul din jurul bombardierului lui Tripp era plin de șirurile de trasoare trase de la sol care căutau fuzelajul avionului. În plus, mai erau și iluzoriile „sperietori de ciori" („scarecrows", în original – n. red.), adică rachete despre care se zvonea că imitau vizual explozia unui avion atunci când era lovit, dar care erau, de fapt, o tragică iluzie optică a echipajelor de pe bombardiere, provocată de explozia reală a altor avioane din formațiile de atac. Chiar el a văzut cum un alt avion a fost lovit și cum „a căzut spre sol ca un bolovan". Misiunea a fost considerată un succes, dar repetatele valuri de frică intensă, după mai bine de 25 de astfel de zboruri, îi distrugeau psihicul, dar nu se vor compara cu cea care urma să vină, care avea să fie și mai tulburătoare.

La întoarcerea din misiunea de bombardament de la Köln, Tripp a părăsit baza și s-a dus la Angel Hotel, aflat în centrul orașului Bury St. Edmunds. Iubita lui, Audrey, care făcea parte din Forțele Aeriene Auxiliare Feminine, era deja acolo. În hotelul acela își petreceau regulat nopțile împreună. Tripp a povestit cum, într-o epocă în

care numai cuplurile căsătorite aveau voie să împartă camerele, personalul hotelului îi privea pe amândoi cu o afecțiune și o înțelegere deosebite. Uneori, Tripp avea la el un stoc de pastile energizante (benzedrină distribuită oficial pentru a alunga oboseala în timpul misiunilor), deoarece el considera că era o pierdere de timp să „te bagi în pat cu o femeie atrăgătoare" doar ca să dormi.

Orele acelea petrecute în întunericul liniștit al camerei de hotel îl ajutau să rămână conectat la viață și la sănătatea mintală. În tandrețea relației lor din timpul războiului, el și cu Audrey au împărțit atât intimitate, cât și veselie. Era un fel de sfidare, o stare de spirit care trecea de conflict și putea să redea credința chiar și celor care și-o pierduseră. O astfel de consolare a încercat și Tripp să găsească, la fel ca și mulți alți aviatori, căutând-o cu un fel de foame disperată.

Capitolul 7
Știința apocalipsei

Publicate în 1947, memoriile lui Sir Arthur Harris trădau o fascinație copilărească pentru puterea unor infernuri uriașe, des-criind astfel de fenomene teribile ca pe niște „tornade de foc” și „taifunuri de foc”. El cita un document german secret, întocmit după ce RAF bombardase Hamburgul în iulie 1943, document care descria atacul ca pe un raid care „a depășit «orice imaginație omenească»”[132]. Harris a adăugat că „trebuie să fi fost chiar mai devastator decât explozia celor două bombe atomice deasupra orașelor japoneze”. De asemenea, cita raportul german despre furtuna de foc care s-a dezlănțuit pe străzile orașului, „împotriva căreia orice rezistență umană a fost cu totul inutilă”.

Pentru el, acest lucru părea mai puțin un motiv de îndoială și de anxietate morală decât unul de analiză la rece a unei apocalipse provocate de om. De asemenea, s-a străduit să sublinieze că provocarea unor taifunuri de foc fusese scopul prezenței bombardierelor germane deasupra Marii Britanii. Reușiseră să facă asta în Coventry, dar eșuaseră în Londra, deși acela părea să fi fost scopul lor, pentru că, la urma urmei, numele de cod al acelui bombardament fusese Operațiunea

Loge, după demonul focului din *Das Rheingold*[XXXI].

Harris a mai explicat că, la începutul războiului, toate părțile implicate au avut concepții greșite cu privire la stilul de bombardament cu impactul cel mai puternic și că acțiunile britanicilor au fost încetinite de o gândire eronată. „Bombele cu explozibil puternic erau invariabil prea mici și nepotrivite”, scria Harris. „Bombele standard de 115 kilograme, pentru uz general, cum erau numite, erau niște proiectile ridicole”, iar genul de bombe care nu erau „ridicole” „abia dacă erau luate în considerare”. Printre acestea se numărau bombele explozive, despre care el susținea că aveau dublul avantaj de a dărâma clădiri și de a provoca victime puține, atât timp cât populația se afla în siguranță în adăposturi.

Apoi, a existat tactica germană de a desfășura un raid de bombardament asupra unui oraș britanic pe tot parcursul unei nopți. Acesta era puțin probabil să creeze un incendiu, deoarece în intervalurile dintre bombardamente, serviciile de pompieri, care acționau din greu, reușeau de obicei să domolească flăcările, dar ideea era de a induce epuizarea în rândul serviciilor de intervenție rapidă și al populației civile, deopotrivă. Dificultatea pentru orice tabără care folosea această abordare, a presupus Harris, era că apărarea începea să fie întărită pe măsură ce conflictul se prelungea, iar proiectoarele și

tunurile antiaeriene germane tot mai eficiente au însemnat, în acele etape timpurii ale războiului, doborârea unui număr îngrozitor de mare de bombardiere britanice, în timp ce țintele lor industriale au rămas relativ nevătămate. Principiul concentrării puterii de lovire a devenit mai important, ideea fiind că un raid rapid și masiv cu bombe incendiare ar putea, în schimb, să declanșeze sute de incendii individuale, care n-ar fi putut fi stinse. Scopul era să se provoace un foc mistuitor de proporții.

Generalul de aviație Harris se gândea de mult timp la posibilitatea unei astfel de tactici. După Primul Război Mondial, în 1919, când el era comandant de escadrilă în Irak, britanicii credeau că teritoriul putea fi controlat prin intimidare din aer, mai degrabă decât având trupe la sol[133]. De sus, de pe cerul arab, tânărul lider de escadrilă Harris privise în jos, spre locuințele simple, meditând asupra efectului bombelor: un sat întreg putea fi făcut scrum în mai puțin de 45 de minute, iar cei de jos nu puteau face mare lucru în privința asta, în afară de a trage cu puștile în aer.

Adevărul era că focul, folosit ca instrument de război, era ceva care invoca atât vechi instincte neștiute, cât și rațiunea. Făcând totul scrum, focul curăța și făcea loc învingătorului. Asirienii din secolul al IX-lea î.Hr. au inventat arme combustibile, încărcături sulfurice în sfere de

cupru. În timpul împăratului bizantin Constantin Pogonatul[XXXII] a apărut așa-numitul „foc grecesc” (probabil un amestec de păcură, sulf și var nestins, producând o flacără intensă), care putea fi aruncat asupra vaselor inamice. Iată o armă făurită de o știință secretă. Numai bizantinii cunoșteau formula exactă și tehnica prin care combinația putea fi amestecată în cazanele de pe corăbii, iar apoi distilată în tuburi sau în alte dispozitive, înainte de a fi aruncată asupra inamicului, o operațiune care se pare că producea atât o explozie asurzitoare, cât și un fum abundent. Acest foc grecesc a fost un precursor al bombelor cu fosfor, o substanță inflamabilă care ardea și lemnul, dar și carnea. Au fost folosite la asediul Constantinopolului, în 717–718, iar în secolele următoare s-au lansat din trebuchete amestecuri noi.

Apariția prafului de pușcă și înregimentarea în toată Europa a unor armate tot mai profesioniste și foarte bine instruite nu au ajutat deloc la reprimarea pornirii de a da foc. Folosită uneori ca o strategie de privare, a avut un succes răsunător. În 1812, în timp ce Napoleon își conducea trupele mai adânc în Rusia, rușii care se retrăgeau din calea lui au dat foc câmpiilor, asigurându-se că, prin fiecare kilometru parcurs de *Grande Armée*, imaginea pustietății și a foametei care îi întâmpina pe oamenii lui se va intensifica. S-a spus că părți importante din Moscova au fost, de asemenea, cuprinse de flăcări

puternice, care s-au înălțat spre cerul sumbru al iernii, iar Napoleon a fost forțat să se întoarcă, fiind întâmpinat cu acest spectacol al morții. Totuși, acele incendii de pe drum au distrus rezervele de alimente și de arme, iar, dintr-o dată, perspectiva retragerii era puternic impregnată de riscul unui măcel.

Doar un an mai târziu, Napoleon era în Dresda, înfruntând o alianță a rușilor, prusacilor și a altor forțe din întreaga Europă Centrală pe câmpiile și în pădurile din Boemia. Dresda mai avusese parte de incendii și de bombardamente și doar pentru că orașul era frumos nu însemna că el sau oamenii săi erau fragili. În general, locuitorii din Dresda îl susțineau pe Napoleon, dar, pe măsură ce armata rusă și trupele din Boemia înaintau cu grijă spre perimetrul orașului, nu exista nicio garanție că putea să-l apere. „Oricum, ce artist și-a bătut vreodată capul cu evenimentele politice ale zilei?" scria E. T. A. Hoffmann în 1813, în timp ce ferestrele lui se zguduiau din cauza îndepărtatelor explozii ale bătăliilor. „Dar o epocă întunecată și nefericită i-a cuprins pe oameni cu pumnul ei de fier, iar durerea storcea din ei sunete care înainte le erau străine"[134].

Și chiar dacă de-a lungul secolelor multe localități și orașe europene s-au trezit prinse în mijlocul unor conflicte complexe, care au adus cu ele artileria și focurile de tun, armele de foc au rămas la sol. La începutul secolului XX, apariția

forței aeriene a schimbat imediat toate acestea, pe măsură ce piloții italieni și cei britanici aflați deasupra câmpiilor africane aruncau impasibili cu bombe peste supușii coloniali rebeli.

Dezbaterile etice referitoare la utilizarea bombardamentelor au avut loc încă de la începutul anilor ’20, când forțele aeriene din întreaga lume au început să să se organizeze mai eficient. S-a făcut o distincție fină între „bombardamentul terorist” (considerat a fi reprezentat de aruncarea nediscriminatorie de bombe explozive asupra unor zone rezidențiale și asupra civililor) și „bombardamentul strategic”, concept care presupunea vizarea fabricilor și a uzinelor, civilii devenind victime colaterale[135]. În 1921, generalul italian Giulio Douhet a publicat *The Command of the Air*, teoria lui fiind printre primele tipărite care au sugerat că un atac suficient de puternic din aer ar putea pune capăt dorinței civililor de a susține războiul, în așa măsură încât conducătorii acestora nu ar avea altă soluție decât să capituleze[136]. Cu toate acestea, mulți alții au combătut imediat această nouă întruchipare a războiului total. În Marea Britanie, existau proiecte de lege discutate în comitetele de la Whitehall, care „îmbrățișau premisa că bombardamentul zonal fără discriminare era ilegal”[137]. Totuși, ideea că un bombardament suficient de șocant ar spulbera instantaneu voința inamicului de a continua să lupte a rămas prea tentantă și, de asemenea, într-un mod curios, a

părut a fi utilă: poate că erau sacrificate viețile noncombatanților, dar, cu siguranță, era mai bine decât să se repete masacrul a milioane în conflicte care să dureze ani în șir? În 1925, istoricul militar și fostul soldat Basil Liddell Hart se referea la acest lucru ca la îngenuncherea inamicului „prin distrugerea moralului său”[138].

Totuși, au existat și unii care au adoptat o poziție mult mai tranșantă și mai rece cu privire la natura acestui război al viitorului. În 1927, lordul Tiverton a declarat că „fata care pregătește un obuz într-o fabrică face parte din mașinăria războiului într-o măsură la fel de mare ca soldatul care îl folosește. Ea este mult mai vulnerabilă și, cu siguranță, va fi atacată. Este imposibil să spui”, a continuat el, „că un astfel de atac ar fi nejustificat”. Prin urmare, a concluzionat el, „vor avea loc atacuri asupra populației civile”[139]. Acest lucru a completat declarația mai faimoasă a lui Stanley Baldwin[XXXIII]: „Bombardierul va reuși întotdeauna să treacă”, și se referea la aceleași temeri. Cu siguranță, în orice război nou cu Germania, acesta ar fi fost obiectivul: bombardarea aeriană nu numai a fabricilor, ci și a locuințelor, deoarece, dacă muncitorii vedeau cum le erau distruse familiile și casele, nu vor mai avea niciun chef să se întoarcă la liniile de producție pentru a lucra rapid și cu precizie la materialul de război. RAF și Ministerul de Război se gândeau și ele la Marele Război și la Marele Plan de Incendiere german,

care prevedea ca Luftwaffe să arunce cât mai multe bombe incendiare cu putință asupra Londrei.

Chiar și în epoca prenucleară, în anii de dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial, imaginația populară a fost bântuită de viziuni apocaliptice ale unei distrugeri venite de sus, și scriitori foarte diverși, precum H. G. Wells[XXXIV] și „Sapper"[XXXV] (creatorul seriei de aventuri de spionaj avându-l ca personaj pe entuziastul și înverșunatul Bulldog Drummond), au descris dirijabile care turnau otravă peste marile orașe. Publicat în 1908, romanul lui Wells, *Războiul în văzduh*, a imaginat diabolice aparate de zbor germane numite Drachenflieger (libelule), sub comanda unui conducător de tip kaiser, care atacau cu arme chimice Coasta de Est a Americii.

Premonițiile excentrice ale culturii de masă au fost însoțite de speculații îndrăznețe din partea unor înalte figuri guvernamentale și ale sistemului. După cum observa, în 1937, Frank Morison, scriitor și ofițer-bombardier al Royal Flying Corps din Primul Război Mondial, atacurile serioase cu bombe, folosite ca instrumente de rutină ale războiului, ar avea ca rezultat „o breșă în continuitatea culturii umane", care ar fi „dincolo de orice reparație"[140]. Au existat și unii care au încercat să atenueze retorica tot mai belicoasă. În 1938, Neville Chamberlain a anunțat că „bombardarea deliberată a civililor este contrară legislației internaționale"[141]. Această

legislație fusese deja complet încălcată de Hitler și de Mussolini începând din 1936, când și-au început infama lor intervenție în Războiul Civil Spaniol. Speranța că ei ar putea fi convinși cumva să nu o facă din nou părea zadarnică.

Cu toate acestea, până și naziștii păreau dornici ca faimosul bombardament din 1937 asupra orașului Guernica, din nordul Țării Bascilor, să fie în concordanță cu vreun cadru legislativ internațional, să fie cvasilegal. Intenția declarată a Luftwaffe, susțineau naziștii, fusese de a deteriora armamentul și fabricile rebelilor, nu de a masacra civilii dintr-un oraș care fusese foarte puțin implicat în conflict. Sute de civili au fost uciși, iar trei sferturi dintre clădirile orașului au fost distruse sau au devenit de nelocuit. Reacția politică globală a fost una de repulsie, însă atacul a fost și el studiat îndeaproape.

Este surprinzător că, indiferent cât de sofisticată era tehnologia dezvoltată în războiul care a urmat (de la dispozitive de localizare a țintelor la benzi de hârtie placate cu folie metalică, cunoscute sub numele de „Window”[XXXVI] și aruncate din avioane pentru a orbi radarul inamicului, și până la „păturile electronice” mai mari, menite să facă același lucru), principiile au rămas aproximativ aceleași. Nu era vorba pur și simplu despre atacurile din aer, ci despre un impuls mult mai primitiv. Odată cu Guernica apăruse o filosofie care îi punea pe atacatori în rândul zeilor antici, precum Zeus

care arunca fulgere din ceruri, iar cei de jos erau incapabili să se apere. Singurul răspuns cu adevărat rațional era fatalismul. Când a fost analizată legalitatea internațională a unor astfel de raiduri, germanii, la fel ca alții, au fost interesați cel mai mult de atacuri care să distrugă moralul, argumentându-se că, dacă cetățenii ar vedea puterea nepământeană a acestor raiduri calculate, atunci capitularea ar urma rapid.

Cu toate acestea, argumentația părea evazivă, atât din partea agresorilor, cât și din partea victimelor. Luftwaffe a lucrat la perfecționarea valurilor de distrugeri și la bombele care să spulbere cel mai eficient, iar în septembrie 1939, după incursiunea lor în Polonia, germanii au lansat raiduri aeriene repetate asupra Varșoviei. În dimineața de 25 septembrie, cel mai mare și mai atent coordonat dintre acestea a aruncat sute de tone de bombe explozive și incendiare, declanșând incendii întinse de ambele părți ale fluviului Vistula, umplând aerul cu fum și tăciuni proveniți de la clădiri civice frumoase și de la biserici și acoperind complet soarele. În întunericul incandescent al acelor străzi acoperite de flăcări, se așteptau ca orice rezistență armată să cedeze imediat, dar nu a fost așa. Chiar dacă orașul a fost cucerit două zile mai târziu, cu ajutorul armatei terestre, a fost clar că bombardamentele, deși i-au șocat pe cetățenii capitalei, nu i-au intimidat.

Când o armă este disponibilă, apare întotdeauna impulsul de a o folosi. Bombardarea Rotterdamului de către naziști în 1940, menită să completeze șocul provocat de invazia terestră, a urmărit laitmotivul incendierilor nestăvilite, după ce pătrunderea nazistă în Olanda a fost întâmpinată cu un nivel de rezistență care a provocat o oarecare surpriză. Planul era ca trupele și tancurile să intre în Rotterdam cu aruncătoare de flăcări, după un bombardament de precizie[142], dar, în realitate, raidul a fost exact opusul preciziei.

Centrul Rotterdamului avea un număr mare de clădiri medievale din lemn, străzi înghesuite și alei gândite după modelul tradițional european. Luftwaffe s-a năpustit din cer, zburând la joasă înălțime, pentru a lansa bombele cu o aparentă nediscriminare. În fața răspândirii focului, clădirile au cedat una după alta. Acesta era nazismul cu nihilismul lui timpuriu, o disponibilitate nu doar de a distruge sute și sute de civili pasivi, dar și de a face să dispară frumusețea din jurul lor. Era expansiunea unei puteri care spunea: acum putem distruge civilizații. În acest caz rar, chiar a funcționat, deoarece atunci când Luftwaffe a amenințat că se va întoarce pentru a transforma în cenușă minunile medievale din Utrecht, guvernul Olandei s-a simțit obligat să se predea. Dorința lui nu a fost doar de a-i proteja pe cetățenii olandezi, ci și de a conserva istoria și cultura țării,

repere de neînlocuit ale memoriei și ale apartenenței.

De asemenea, Luftwaffe a obținut și un efect secundar neașteptat, o bizarerie a fizicii care a întărit ideea potrivit căreia, cu suficientă documentare, puteau provoca o apocalipsă în orice oraș ar fi vrut. Incendiile provocate de raidul din Rotterdam au fost prea puternice și prea numeroase pentru a fi combătute de către serviciile de pompieri de la sol și, pe măsură ce s-au răspândit, și-au alimentat propria intensitate, astfel încât caracteristicile aerului care le-a alimentat s-au schimbat și ele. O coloană de căldură intensă și radiantă s-a ridicat deasupra orașului, iar pe rămășițele străzilor de dedesubt a produs viduri supraîncălzite în care era imposibil să respiri, făcând ca obiectele care nu erau prinse de nimic să se ridice de la sol. Acesta era genul de tornadă de foc de care aveau să devină atât de fascinați Harris și șeful Statului Major al Aviației, mareșalul Charles Portal.

Fenomenul mai fusese văzut și înainte. În 1871, părți din Wisconsin fuseseră afectate de incendii de preerie din perioadele de secetă prelungită, iar soarele portocaliu atârna neputincios pe cerul plin de fum. Curățând tufișuri din adâncul pădurii, o echipă de muncitori de la căile ferate a provocat accidental un alt incendiu care, din cauza unor condiții atmosferice unice, inclusiv un vânt insistent dinspre vest, a căpătat rapid o amploare extraordinară. Aerul rece a fost aspirat

într-o coloană de foc orbitor din ce în ce mai mare, iar flăcările au măturat nenumărate hectare de pădure uscată. S-a raportat că totul s-a petrecut uimitor, îngrozitor de rapid. S-a spus că alți lucrători feroviari, aflați în calea valului de flăcări care se îndrepta spre ei, pur și simplu au ars pe loc. Potrivit unui martor, zgomotul făcut de fenomen chiar „a fost ca al unui tren de marfă". Focul s-a extins și mai mult, iar flăcările s-au apropiat de orașul Peshtigo. Acesta s-a confruntat cu un „zid de flăcări înalt de 1,6 kilometri și lat de opt kilometri", arzând acum la aproximativ 2 000 de grade Celsius, suficient de fierbinte pentru a transforma nisipul în sticlă. Casele și bisericile din lemn au fost înghițite de flăcări. Mulți ani mai târziu, acest lucru avea să fie descris drept „explozia nucleară a naturii"[143].

Paradigma Peshtigo a devenit subiectul unor studii științifice americane. Ce a fost acest fenomen cunoscut sub numele de „vârtej de foc", atât de supraîncălzit, încât oricine s-a aflat în el s-a trezit ridicat neputincios în aer, tot mai sus, rotindu-se într-o tornadă, în timp ce era ars de viu? Se estimează că 1 200 de persoane au murit în infernul acela. Cifrele nu au putut fi precise, deoarece în unele cazuri rămășițele au fost neidentificabile. În cele din urmă, focul, care a mistuit cu lăcomie 1,2 milioane de hectare, s-a stins și nenumărați supraviețuitori au rămas cu arsuri hidoase și cu ceea ce astăzi s-ar numi sindrom de stres posttraumatic.

Un alt incendiu terifiant a avut loc în 1881, în zona de exploatare forestieră din Michigan. Mai târziu, un martor a declarat: „Flăcările se năpusteau și se înălțau în aer, apoi coborau la pământ ca o minge care sare, ardeau totul în calea lor, apoi se înălțau din nou”[144]. Acesta a fost un „uragan care aducea un val de flăcări”, și încă o dată a găsit un ținut bogat în păduri unde să se răspândească. Era o ciupercă de aer supraîncălzit și flăcări care se înălțau foarte sus spre cer. Spectatorii au descris fenomenul ca fiind „sfârșitul lumii”[145]. După aceea, a existat din nou o teribilă fascinație științifică în privința efectului pe care l-a avut asupra animalelor și oamenilor. Animalele au fost mistuite, pur și simplu, oile și vacile fiind carbonizate, la fel și oamenii, care au fost arși de vii, mulți fiind găsiți fără haine și cu pielea stafidită. Dintre supraviețuitori, mulți au rămas cu urmări hidoase, cu picioarele și cu mâinile arse, în timp ce altora le-au ars ochii sau aveau fețele desfigurate.

În 1923, aceste catastrofe rurale au fost urmate de taifunuri de foc care au avut loc în două orașe japoneze, declanșate de marele cutremur din Kanto. Oamenii de la docurile din Yokohama au fost surprinși și îngroziți de un zgomot ca un tunet nepământean[146]. Apoi, cei aflați pe chei au fost ridicați în aer, în timp ce pământul de sub ei se mișca. A urmat tsunamiul, un zid monstruos de apă neagră care s-a rostogolit peste depozite și peste case și peste oamenii reduși la niște puncte

mici, oameni care au fost înecați în vâltoare. După aceea au venit incendiile, la 27 de kilometri nord, atât în Yokohama, cât și în Tokyo, orașe care au fost și ele lovite de cutremur. Cutremurul a declanșat incendii, iar în cartierele rezidențiale compuse în întregime din case din lemn, flăcările au început să se întindă pe străzi, devorând totul cu o viteză înfricoșătoare. Intensitatea de coșmar a flăcărilor a provocat reacții religioase. Un privitor a exclamat: „Dacă acesta nu este iadul, atunci unde este iadul?”[147] În altă parte, un preot iezuit a fost hipnotizat de grozăvia spectacolului: „Fiecare nouă rafală de vânt dădea un nou impuls furiei incendiului”, a povestit el[148].

Dar aici a existat și un element nou și chiar mai teribil: densitatea populației. Deși furtunile de foc americane au ucis multe persoane, distrugerile s-au răspândit într-o zonă întinsă și slab populată. În aglomeratul Tokyo, căldura intensă și flăcările mai înalte decât orice zgârie-nor au provocat panică urbană în masă. Unii au încercat să fugă, dar s-au trezit prinși în îmbulzeala sufocantă a unei mulțimi care se împingea în toate direcțiile. Instinctul de a fugi a dus la un blocaj uman. Mai aproape de râul Sumida și cu aerul din jurul lor devenind din ce în ce mai fierbinte, mulțimea panicată s-a îndreptat spre apă. Totuși, mulți nu au găsit un refugiu în curenții învolburați, ci doar epuizare, astfel că foarte mulți oameni s-au înecat. Mulțimile care încă se grăbeau dinspre străzile din jur au început curând să supraîncarce

podurile care traversează râul, iar unele s-au îndoit și s-au prăbușit, luând cu ele multe alte vieți.

Acesta era un oraș modern, însă el și locuitorii lui erau neajutorați în fața unui incendiu de o asemenea forță extraordinară. Drumurile s-au topit, devenind o masă vâscoasă, iar liniile de cale ferată s-au deformat. Toate sursele de gaz și de electricitate au fost complet dezactivate. Cablurile și stâlpii de telefonie, precum și cablurile electrice s-au dezintegrat pur și simplu, dispărând în flăcări. Niciun echipaj de pompieri nu putea face nimic, iar 130 de incendii separate se uneau cu o rapiditate care le făcea imposibil de neoprit.

În alte zone ale orașului, în care aerul era acum plin de jar plutitor și de vuietul profund al flăcărilor care se înălțau, mulți au căutat să scape îndreptându-se spre spațiile deschise ale orașului, umplând piețele și parcurile. Din nou, ceea ce s-a întâmplat într-un parc a fost biblic, prin amploarea de coșmar. Valurile de flăcări se uneau și produceau acum ceea ce localnicii au numit „răsucirea dragonului" – tornada de foc sau furtuna de foc. Încă o dată, s-a produs acea terifiantă inversare a gravitației, iar copaci și trupuri au fost ridicate de la pământ în ghearele infernului superîncălzit, acolo unde, pur și simplu, s-au topit.

Focul a generat vânturi de forța unui uragan, al căror efect a fost asemănător celui al unui furnal. Hainele au fost sfâșiate, smulse de aerul însuși, iar

organele interne s-au prăjit. În unele cazuri, în funcție de locul în care se afla victima în raport cu focul, cadavrele nu arătau doar ca arse de soare, ci, mai mult, în cele mai grave cazuri, părți din ele fuseseră lichefiate.

Un negustor occidental, pe nume Otis Poole, a consemnat: „Peste tot se așezase un praf alb și gros, iar prin ceața gălbuie care încă stăruia în aer, un soare de culoarea cuprului strălucea peste acest haos tăcut, al unei realități tulburătoare”[149]. Numărul victimelor a fost imens, în jur de 156 000 de vieți, deși din nou a fost dificil de stabilit cu exactitate, deoarece în foarte multe cazuri tot ce a rămas au fost niște trupuri stafidite, fără capete.

Încă de la apariția zborului, strategii militari au meditat asupra visului de veacuri cu privire la arme atât de teribile, încât să aibă puterea de a opri războaiele într-o clipă și de a face victoria sigură. După Primul Război Mondial, Winston Churchill se gândea la o armă care să fie creată în laborator și să însumeze cumva forțe distructive neimaginate până atunci. El s-a gândit la ceva „de mărimea unei portocale”[150], care să fie infinit mai puternică și care să genereze o explozie mult mai intensă decât orice tehnologie contemporană.

În anii care au urmat măcelului din tranșee (primul conflict care a fost surprins în detaliu pe peliculă, aducând în atenția populației civile imagini alb-negru ale unei lumi a mizeriei și a

morții), a existat o teamă justificată că același gen de conflict s-ar putea repeta. Visul era acela al unei forțe aeriene decisive care, prin simpla amenințare a nenumăratelor vieți, să servească, în mod paradoxal, la salvarea multor, multor altora. Într-un fel, ar fi fost o soluție cu mult mai curată.

Totuși, nu așa a început Marea Britanie războiul aerian cu germanii. După cum observa Hew Strachan: „RAF nu a intrat în război cu un plan bine pus la punct pentru a desfășura o ofensivă de bombardament strategic menită să ucidă cât mai mulți civili germani”[151]. Chiar dacă ar fi vrut, nu existau mijloacele necesare, din cauză că distanțele de zbor erau limitate, iar tehnologia de orientare în aer era încă rudimentară, astfel că avioanele ei nu erau capabile să pătrundă adânc în inima Germaniei. În plus, a existat o adevărată îngrijorare că țintele ar trebui să fie într-adevăr „de precizie”, adică marile uzine care alimentau mașinăria de război nazistă. În parte, acest lucru era legat de legislația și de reglementările internaționale care fuseseră dezbătute pe parcursul deceniului precedent (precum și de o pledoarie importantă din ajunul conflictului, din partea SUA, pe atunci neutre, și a președintelui Franklin D. Roosevelt, potrivit căreia zonele civile din afara teatrelor de luptă nu ar trebui bombardate niciodată) și, totodată, de ideea de ținte strategice care să vizeze infrastructuri importante, limitând astfel luptele,

deoarece trebuia să se ia în considerare și lumea de după război.

Disoluția unui cod reciproc al războiului aerian a fost treptată. Atacul nazist asupra Rotterdamului a fost un semnal de intenție clar. În iunie 1940, după căderea Franței în fața germanilor, când forțele britanice au fost forțate să se retragă, singura modalitate de apropiere de inamic a fost pe calea aerului. În august 1940, a avut loc un raid britanic împotriva Berlinului, în esență, la limita razei de acțiune a RAF de la acea vreme, țintele incluzând aeroportul berlinez, aflat în apropiere de centrul orașului. Un total de 95 de bombardiere au luat parte la raid și, cu toate că au provocat pierderi de vieți omenești și perturbări, efectele au fost relativ neînsemnate. Cu toate acestea, îndrăzneala l-a înfuriat pe Hitler. În condițiile în care germanii se așteptau ca pierderile RAF în Bătălia Angliei din acea vară să o facă în scurt timp inoperabilă, Hitler a autorizat noi atacuri asupra Londrei. Totuși, la început, acestea nu au fost gândite ca atacuri teroriste. În mod intenționat, țintele – docuri, fabrici și centrale electrice – au fost mai degrabă industriale decât rezidențiale.

Cu toate acestea, din noaptea de 7 septembrie 1940 și până în luna mai a anului următor, pentru locuitorii din apropierea docurilor din East End și din sudul Londrei, viața a fost întoarsă pe dos: bombele care răsunau ca pașii unor căpcăuni uriași și flăcări înalte de sute de metri, aducând

nori sufocanți de fum toxic amestecat cu zahăr ars și cu scorțișoară, urmare a incendiilor din depozite. Familiile stăteau în adăposturi aproape absurd de inadecvate, apoi ieșeau amețite de lipsa somnului și vedeau că acolo unde înainte fuseseră casele lor acum nu mai era nimic. Pentru alții, imaginile caselor parcă tăiate în două, cu șeminee și băi la vedere, au fost aproape halucinante. În timpul unui raid aerian, scriitoarea Virginia Woolf a ieșit din casa ei din Bloomsbury cu brațele ridicate spre cer, parcă atrăgând bombardierele spre ea.

Deși până în toamna anului 1940 a devenit clar pentru germani că nu au învins RAF și că Hitler nu era pregătit să riște invazia Angliei, Luftwaffe a continuat atacurile asupra orașelor britanice. Bombardierele de deasupra Londrei, chiar dacă ținteau fabricile, pătrundeau tot mai adânc în cartierele rezidențiale ale suburbiilor. Efectul asaltului nocturn neîncetat asupra celor de jos părea un amestec curios de acceptare și de umor caustic. Naziștii sperau la o revoluție, dar tot ce au obținut a fost un grup organizat de locuitori din East End care a mărșăluit spre West End, solicitând acces în pivnițele luxosului Hotel Savoy.

Nici aici nu s-a văzut știința furtunilor de foc, deoarece printre țintele de precizie trasate pentru Luftwaffe se aflau străzile din City, inima financiară și economică a Londrei. Deși înghesuit, cartierul mai fusese martorul unui

incendiu catastrofal, cu secole mai devreme, în 1666. Acum, construcțiile din lemn de acolo erau puține, și, cu toate că străzile rezidențiale înguste aflate în apropiere de Catedrala St. Paul, între Aldersgate și Moorgate, erau atât de eficient bombardate, încât a rămas din ele doar praf și resturi de piatră, focurile provocate de bombele incendiare nu s-au întins.

Cu toate acestea, în 1941, șeful Statului Major al Aviației, Sir Charles Portal, a recunoscut că abordarea țintelor germane de către RAF urma să se schimbe. Ideea de bombardament de precizie s-a transformat în bombardament zonal[152]. O mare precizie nu era încă posibilă și era absurd să pretindă contrariul. Cu Germania în beznă totală și cu bombardierele care se confruntau nu doar cu tirurile apărării antiaeriene și cu avioanele de vânătoare inamice, ci și cu vidul norilor, era de neconceput să poți ținti de la mii de metri înălțime drept în mijlocul unei fabrici de rulmenți, care se afla într-o mare de întuneric. Țintele erau acum marile centre urbane. În general, industria se afla la periferia acestor zone urbane, dar acum intenția era de a crea un haos social mai amplu. Președintele american a fost informat în legătură cu această strategie intensificată, însă nu au existat obiecții din partea Americii și nici din partea Uniunii Sovietice a lui Stalin.

Astfel, în martie 1942, 234 de bombardiere Wellington și Stirling au decolat de pe bazele din

Norfolk, inclusiv de pe RAF Marham, cu scopul de a incendia un oraș medieval de la Marea Baltică. Lübeck, odinioară piatră de temelie a Ligii Hanseatice, care lega o serie de porturi din nordul Europei cu un pitoresc labirint de străduțe istorice și de piețe, avea în afara centrului unele fabrici de submarine. Cu toate acestea, așa cum avea să recunoască noul general de aviație Arthur Harris, nu era nici pe departe cea mai importantă sau cea mai urgentă țintă[153]. Totuși, Lübeck era un laborator în care urma să fie testată o nouă teorie.

La lumina strălucitoare a lunii unei nopți geroase, trei valuri de bombardiere au plonjat deasupra râului și a canalelor argintii. Primul val a transportat bombe „de mare calibru", al căror scop era să se prăbușească peste acoperișuri și să le distrugă, făcând loc bombelor incendiare. Au izbucnit nenumărate incendii. Lemnul trosnea, în timp ce zidurile din cărămidă maro se coceau, lucind roșiatic. În noaptea aceea cu ger sec, flăcările din orașul vechi s-au contopit, cuprinzând chiar și marile biserici, ale căror clopote s-au topit. Numărul morților nu a fost (după standardele de mai târziu) enorm, ci doar de aproximativ 300, dar în decurs de câteva ore, aproximativ 15 000 de oameni au rămas fără adăpost. Din punctul de vedere al Comandamentului Aviației de Bombardament, a fost un succes fantastic. Acum, infernul putea să cuprindă oraș după oraș.

Cea mai cunoscută personalitate culturală din Lübeck a fost scriitorul Thomas Mann, al cărui roman autobiografic, *Casa Buddenbrook*, un senzațional succes internațional, a fost plasat în mare parte în acest oraș. El și familia lui părăsiseră Germania lui Hitler cu mulți ani în urmă. În momentul în care a avut loc raidul, Mann se afla în America, unde făcea emisiuni radio pentru o unitate de propagandă a BBC destinate compatrioților. Cu toate că naziștii interziceau oricărui cetățean să asculte emisiuni neautorizate, sub amenințarea pedepsei cu moartea, mulți încă o făceau.

„Credea Germania că nu va trebui să plătească niciodată pentru fărădelegile pe care conducerea ei barbară i-a permis să le comită?" a rostit Mann. „Abia a început să plătească, dincolo de Canal și în Rusia, [...] Hitler se laudă că Reichul lui este pregătit pentru 10, chiar 20 de ani de război", a continuat el. „Presupun că voi, germanii, aveți propriile idei despre asta – de exemplu, că după o mică bucată din acest timp nu va rămâne piatră peste piatră în Germania"[154].

Pe măsură ce focul se întindea, la fel se întâmpla și cu furia războiului. Ca mijloc de răzbunare directă, naziștii au lansat Raidurile Baedeker împotriva Marii Britanii, denumite astfel deoarece țintele erau orașe frumoase, care primiseră trei stele în celebrul ghid german. La fel ca Lübeck, aceste ținte aveau foarte puțin, dacă nu chiar niciun obiectiv de importanță

industrială sau strategică, iar scopul era de a provoca suferință prin distrugerea vechilor comori. Exeter, Bath, York și Canterbury s-au numărat printre țintele istorice. Numărul morților a fost cu sutele, iar bijuteriile arhitecturale – primării vechi de secole, străzi comerciale din secolul al XVIII-lea și mănăstirile aflate în vecinătatea Catedralei din Canterbury – au fost iremediabil rase de pe suprafața pământului.

Acest bombardament a fost un sacrilegiu deliberat. Nu era doar ideea de a distruge fără noimă locuri sacre, precum Canterbury, ci chiar și splendorile arhitecturale seculare aveau o unicitate care vorbea despre însuși sufletul națiunii. Și nu a fost doar știință, a fost și un joc psihologic al cărui miză erau suferința și umilința națională intense, știind că astfel de locuri vor fi mutilate pentru totdeauna.

Cu toate acestea, încă o dată, germanii știau că era puțin probabil ca astfel de raiduri să constituie în vreun fel o lovitură de grație, neexistând nicio posibilitate ca acestea să-i forțeze pe Churchill și pe cei din Ministerul Aerului să-și schimbe tacticile. Poate că populațiile bombardate din Essen și din Köln, Magdeburg și Bremen ar fi avut câteva momente de satisfacție după ce ar fi aflat că vechile structuri romane din Bath fuseseră puse în pericol și deteriorate de Luftwaffe, dar această satisfacție nu ar fi durat mult, după încă o privire

aruncată spre ruinele rămase în urma raidurilor bombardierelor RAF.

Acesta a fost un exemplu în care linia subțire a raționalului a fost depășită, Raidurile Baedeker neavând alt scop decât acela al emoției pure. La rândul lui, acest lucru a creat o nouă dimensiune morală în filosofia războiului total, și anume răzbunarea sângeroasă pe civili. În acel stadiu, tehnologia care să potolească o astfel de furie necugetată se îmbunătățea cu fiecare zi. Din punctul de vedere al britanicilor, sistemul de navigație Gee – care presupunea impulsuri radio sincronizate frecvent și osciloscoape la bordul bombardierelor – aducea în vizor o varietate mult mai mare de ținte potențiale, detectabile cu ajutorul tehnologiei, dacă nu cu ochiul liber, făcând posibile misiunile cu rază de acțiune mai lungă.

Cu toate acestea, unii deveneau din ce în ce mai preocupați de problemele morale ridicate de dezlănțuirea unei astfel de forțe. Devenea un război purtat tot mai mult atât de fizicieni, cât și de soldați. Oamenii de știință din laboratoare lucrau la fel de neobosit precum toți cei din armată pentru a plănui drumul spre victorie, iar unii dintre cei care lucrau pentru Comandamentul Aviației de Bombardament erau chinuiți de dilemele puse de propriile lor descoperiri.

[XXXI] Având premiera în 1869, opera *Aurul Rinului* alcătuiește împreună cu *Valkiria*, *Siegfried* și *Amurgul zeilor* faimoasa tetralogie a lui Richard Wagner, *Inelul Nibelungilor* (n. red.).

[XXXII] Împăratul bizantin Constantin al IV-lea Pogonatul (652–685) a domnit din 668 până la moartea sa, în 685; în acest interval, a reușit să respingă atacul arabilor asupra Constantinopolului și a convocat cel de-al șaselea Sinod Ecumenic, prin care s-a combătut erezia monotelismului (n. red.).

[XXXIII] Un important politician britanic din perioada interbelică, Stanley Baldwin (1867–1947) a fost prim-ministrul Marii Britanii în trei rânduri, din partea Partidului Conservator, ultima dată din iunie 1935 până în mai 1937 (n. red.).

[XXXIV] Herbert George Wells (1866–1946), cunoscut ca H. G. Wells, a fost un prolific scriitor englez, recunoscut pentru operele sale de ficțiune, precum *Omul Invizibil, Insula doctorului Moreau* și *Războiul lumilor* (n. red.).

[XXXV] Pseudonimul lui Herman Cyril McNeile (1888–1937), soldat și scriitor britanic, autor de nuvele și povestiri, cele mai multe dintre acestea fiind inspirate de experiențele sale de pe front (n. red.).

[XXXVI] Denumire codificată englezească pentru prima generație de contramăsuri intenționate a crea ecouri false pe ecranele radarelor inamice din perioada anilor ’40; un „Window” („fereastră”) consta dintr-un pachet în greutatea de 0,45 kg plin cu fâșii de hârtie neagră placată cu folie de aluminiu având dimensiunile 27 cm x 2 cm, fiecare „Window” fiind aruncat manual din avion de către un membru al echipajului (n. red.).

Capitolul 8

Condițiile atmosferice potrivite

În anii ’30, la venerabila școală publică britanică Winchester, era un adolescent care se remarca prin faptul că era un pic excentric, mai ales din cauza obiceiului său de a ascunde sub puloverul de cricket culegeri complexe de matematică atunci când era obligat să joace. Amuzați, profesorii îl trimiteau pe băiat în teren în poziții în care era puțin probabil ca mingea să se rostogolească vreodată și unde putea sta confortabil să studieze cele mai de neînțeles teoreme, în timp ce jocul se desfășura în jurul lui.

Era un copil-minune care se bucura de „absolutul din altă parte”[155], o expresie din argoul vremii, însemnând suflete ab-stracte și derivând din activitatea fizicienilor care începeau să exploreze noi tărâmuri cuantice. Câțiva ani mai târziu, acest adolescent se va trezi înrolat într-unul dintre cele mai sensibile centre nervoase ale războiului, acolo unde abilitățile lui matematice ieșite din comun vor fi combinate cu un simț al moralității în curs de maturizare și o înțelegere tot mai profundă a nevoilor și a vulnerabilităților războiului. Dresda avea să devină o parte

importantă din dezvoltarea morală și filosofică a acestui băiat.

Există o hartă întocmită în 1942 de către Comandamentul Aviației de Bombardament care arată orașul Dresda și cele mai importante dintre obiectivele lui publice[156]. O notă din partea superioară a hărții avertizează că spitalele de pe ea nu trebuiau lovite. Este surprinzător faptul că autorii hărții au simțit măcar nevoia de a menționa așa ceva – cine s-ar fi gândit vreodată să ia în vizor un spital?! Cu toate acestea, și în acest caz există o cruzime inconștientă îndreptată împotriva echipajelor obosite ale bombardierelor, care văzuseră deja moartea mai mult decât majoritatea, deoarece, cu toate că puteau să facă eforturi susținute pentru a se supune ordinelor, adevărul era că tehnologia disponibilă nu le permitea să obțină o precizie atât de mare.

Adolescentul matematician avea să vadă toate acestea și chiar mai mult. Freeman Dyson a obținut un loc la Universitatea Cambridge, imediat după izbucnirea războiului. El știa că nu va avea mult timp la dispoziție acolo, desigur, pentru că va fi înrolat în vreo ramură a efortului militar. De fapt, i s-au acordat doi ani de studiu intens, în chestiuni mai degrabă ezoterice, cum ar fi teoremele Alpha/Beta[157]. În această etapă, Dyson – un tânăr slab, cu ochi mari și pătrunzători – citea cartea lui Aldous Huxley, *Ends and Means*, publicată în 1937, o serie de eseuri filosofice despre naționalism, religie,

război și cicluri de agresiune. „Noi insistăm asupra faptului că scopurile pe care le considerăm bune pot justifica mijloace despre care știm cu siguranță că sunt abominabile", scria Huxley. „Continuăm, crezând, împotriva tuturor dovezilor, că aceste mijloace rele pot atinge scopurile bune pe care le dorim". De asemenea, el remarca „măsura în care chiar și oamenii foarte inteligenți se pot păcăli în această privință"[158].

Freeman Dyson a fost chemat la datorie în 1943. Recunoscându-i intelectul strălucit, autoritățile l-au trimis la cartierul general al Comandamentului Aviației de Bombardament, o clădire din „cărămidă roșie" aflată pe Chiltern Hills, la marginea orașului High Wycombe din comitatul Buckinghamshire[159]. Dyson a fost cazat în apropiere de oraș, iar în fiecare dimineață lua bicicleta și urca, pedalând opt kilometri, până la sediul Comandamentului Aviației de Bombardament. Uneori, trecea pe lângă o limuzină guvernamentală mare, pe a cărei banchetă din spate se afla Sir Arthur Harris.

Dyson a fost selectat pentru Secția de Cercetare Operațională a Comandamentului. El a ajuns acolo în momentul în care raidurile asupra orașului Hamburg – desfășurate pe parcursul a opt nopți, în iulie 1943 – reușiseră să stârnească o furtună de foc extraordinară, cu flăcări înalte de aproape un kilometru și jumătate. Secția lui Dyson se ocupa de analiza statistică a tuturor misiunilor de bombardament, nu în ceea ce

privește clădirile lovite sau infernurile declanșate, ci în privința ratei de mortalitate a echipajelor și a ceea ce se putea face pentru a diminua îngrozitoarea rată de pierderi care plana deasupra capului fiecărui pilot și al fiecărui membru al echipajelor atunci când decolau în noapte, avântându-se pe cerul întunecat.

Era posibil să existe vreun factor care să facă legătura între bombardierele care fie erau doborâte, fie explodau în timp ce zburau? La vremea respectivă, își amintea Dyson, piloții și echipajele erau asigurați că experiența practică de zbor aducea o siguranță mai mare, iar echipajul va fi cu atât mai priceput să evite pericolele reprezentate de strălucita forță de apărare germană, cu cât un bombardier efectua mai multe misiuni. Dyson analiza statisticile avioanelor care nu se întorceau. El și colegii lui s-au confruntat cu realitatea amară a problemei, concluzionând că experiența nu făcea absolut nici o diferență în privința șanselor de a rămâne în viață[160]. Un echipaj cu 29 de ieșiri, efectuate adânc în inima teritoriului inamic, era la fel de probabil să explodeze ca o minge de foc portocalie ca echipajul care era era abia la prima lui misiune. Până să ajungă la 30 de ieșiri, acest echipaj ar fi avut șanse de supraviețuire de numai 25%. Se pare că în orice raid se pierdeau în medie 5% dintre avioane, așa că, după multe sute de raiduri, numărul deceselor creștea în mod inevitabil.

Cândva limitate la tablele din lumea lui Dyson, axiomele erau acum chestiuni de viață și de moarte. Comandamentul Aviației de Bombardament a avut nevoie de mult timp pentru a înțelege pe deplin toate pericolele pe care le înfruntau echipajele lui în aer. O vreme, în anii 1943-1944, s-a presupus că echipajele avioanelor care explodau și care nu fuseseră lovite de tirul inamic erau victime ale coliziunilor din aer. Cu siguranță, formațiunile de bombardament strânse și cerința de a se năpusti în masă au însemnat că astfel de ciocniri erau uneori inevitabile, dar mai exista un element de pericol mortal, de care Comandamentul Aviației de Bombardament nu era conștient încă. Uneori, piloții se întorceau din misiuni cu impresia sinistră că avioanele de luptă germane erau cumva invizibile. Dyson s-a gândit că poate germanii reușiseră să obțină ceea ce cândva fusese doar un vis teoretic, mai precis nu să devină invizibili, ci să dețină armament de bord pentru avioanele lor de vânătoare de noapte care puteau fi lansat în sus, la un anumit unghi (ideal, între 60 și 75 de grade), în timp ce zburau pe sub bombardiere fără să fie văzute. A avut dreptate. Germanii perfecționaseră o tehnică specială de atac, pe care au numit-o *Schräge Musik* (muzică oblică)[161].

Dyson nu era limitat la biroul lui dezolant. Erau momente în care el însuși se ridica în aer și zbura pe cerul de vară, dirijând experimente

aeronautice. Nu era vorba că era nemulțumit de poziția pe care o avea sau că sprijinul lui pentru echipajele tinere ale bombardierelor ar fi fost altfel decât ferm, dar în 1943 și 1944, pe măsură ce Arthur Harris selecta un număr tot mai mare de orașe germane pentru a fi ținta unor intense atacuri explozive și incendiare, Dyson s-a trezit punând la îndoială etica războiului de bombardament.

Mai târziu, avea să mărturisească faptul că, în momentul în care a intrat în război, poziția lui intelectuală era în linii mari pacifistă. Cu toate acestea, el vedea foarte clar că naziștii reprezentau un regim căruia nimeni nu putea să-i permită să supraviețuiască, dar întrebările au început să se întoarcă la scopurile și la mijloacele lui Aldous Huxley. Multe decenii mai târziu, Dyson și-a rezumat problemele morale:

> De la începutul războiului, mă retrăgeam pas cu pas de la o poziție morală la alta, până când, la sfârșit, nu mai aveam poziție morală deloc. La începutul războiului, eu [...] mă opuneam din punct de vedere moral oricărei violențe. După un an de război, m-am retras și am spus: „Din păcate, rezistența nonviolentă împotriva lui Hitler este imposibilă, dar în continuare mă opun moral bombardamentelor”.
>
> Câțiva ani mai târziu, am spus: „Din păcate, se pare că bombardamentele sunt necesare pentru a câștiga războiul, așa că sunt dispus să merg să lucrez pentru Comandamentul Aviației

> de Bombardament, dar încă mă opun moral bombardării fără discriminare a orașelor. După ce am ajuns la Comandament, am afirmat: „Din păcate, se pare că, până la urmă, bombardăm orașe fără discriminare, dar acest lucru este justificat din punct de vedere moral, deoarece ajută la câștigarea războiului". Un an mai târziu, am spus: „Din păcate, se pare că bombardamentele noastre nu ajută cu adevărat la câștigarea războiului, dar cel puțin eu am o justificare morală să lucrez pentru a salva viețile echipajelor de bombardiere".

Totuși, el a concluzionat: „În ultima primăvară a războiului, nu am mai găsit nicio scuză"[162].

Încă de la început, Comandamentul Aviației de Bombardament a urmat o anumită logică în campania sa: convingerea că războiul putea fi câștigat decisiv din aer. Era o ipoteză foarte convingătoare, deoarece tancurile și navele inamice puteau fi țintite de la înălțime și distruse, uzinele și fabricile erau complet expuse piloților de recunoaștere și lipsite de apărare în fața raidurilor rapide, iar barajele imense, de un gri fantomatic în lumina lunii, care se înălțau peste văile germane, erau marcate pentru a fi distruse de geniala invenție a lui Barnes Wallis, „bombele săltărețe". Apărarea inamică a devenit tot mai bună, avioane de vânătoare de noapte rapide urmărind printre nori bombardierele mai mari, iar proiectoarele și tunurile antiaeriene fiind organizate compact, dar, în cele din urmă, mereu exista o soluție tehnologică.

Criticul literar și romancierul David Lodge, al cărui tată a fost în RAF în timpul războiului, el însuși obsedat de avioane în copilărie, a aflat mai târziu despre un alt element care, într-un fel, lumina întunecata natură a misiunilor pe care le aveau echipajele de bombardiere: imaginea lor (descrisă în filme) de cavaleri care pleacă în căutarea Graalului[163], călătorind departe, într-o lume nouă, necunoscută și periculoasă, în urmărirea unor scopuri nobile, mulți dintre ei întâlnind moartea pe drum. În final, cei care se întorceau erau impregnați de un sentiment de melancolie după ce văzuseră întunericul.

Dar Freeman Dyson nu vedea lucrurile așa. Ceea ce făcea Comandamentul Aviației de Bombardament era să stabilească un drum clar care a dus, în cele din urmă, la Hiroshima și la folosirea armelor nucleare. Dyson a ajuns în noua lui poziție în momentul în care fotografiile aeriene ale bombardamentelor din Hamburg demonstrau ce distrugeri puteau fi provocate în rândul populației civile. Raidurile fuseseră denumite Operațiunea *Gomora*. Efectele păreau mai degrabă inspirate din Vechiul Testament. Era prea devreme pentru relatări ale martorilor oculari ale acelui raid din 1943, dar tehnicienii de la Comandamentului Aviației de Bombardament știau deja ce făcuseră.

În parte, știau datorită noilor caracteristici ale bombelor, caracteristici mult îmbunătățite. Pe lângă explozibilii puternici și batoanele

incendiare, existau arme care provocau o combustie corozivă, de felul bombelor incendiare cu napalm și cu magneziu. Aruncate peste cărămizi și mortar, provocau incendii care nu puteau fi stinse, acest lucru fiind valabil și pentru carnea umană. Oricine era atins de aceste substanțe mistuitoare nu avea scăpare, nici măcar sărind în râuri sau în canale.

Această furtună de foc vulcanică, declanșată în noaptea de 27 iulie, a crescut numărul victimelor din Hamburg, ajungând de 10 ori mai mare decât cel estimat pentru un singur bombardament. Ulterior, cifra a fost estimată la aproximativ 37 000 de persoane, un număr de morți pur și simplu prea mare pentru a fi înțeles. Se știa că germanii erau foarte organizați în ceea ce privește protejarea civililor, fie în adăposturi special construite, fie în subsoluri și în pivnițe adaptate, la fel ca în Dresda. Deși acestea îi protejau pe ocupanții lor de explozie, acea furtună de foc cruntă a reușit să pătrundă în adâncuri. Pentru cei din pivnițe, moartea a survenit fie prin asfixiere, când oxigenul a fost aspirat, fie prin prăjire în aerul supraîncălzit în mod insuportabil.

Raidurile din Hamburg au reușit să înghită în acel infern un număr mare de obiective industriale, acele fabrici transformate în uzine de război. De asemenea, au mistuit arterele de transport și au lăsat fără adăpost atât de mulți oameni, încât infrastructura orașului aproape că s-a prăbușit complet. Din punctul de vedere al

generalului de aviație Harris, viitoarele misiuni similare puteau juca un rol vital în asigurarea victoriei în Europa, deoarece în mod cert, cu moralul complet prăbușit și cu peisaje urbane familiare și foarte îndrăgite complet distruse, de parcă nici n-ar fi existat, inamicul va fi obligat să recunoască în scurt timp că nu putea câștiga războiul.

Cu toate acestea, Winston Churchill însuși a fost cel care a sfătuit Comandamentul Aviației de Bombardament ca niciodată să nu își închipuie sau să presupună cum va reacționa inamicul la un atac teribil, pentru că reacția inamicului nu putea fi prezisă[164]. Și s-a dovedit că avea dreptate. Raidurile din Hamburg nu au dus la nimic asemănător unei capitulări, nici măcar a unei disperări. Răspunsul imediat al autorităților orașului devastat a fost încercarea de a organiza miile de oameni rămași fără adăpost și care, într-o încercare de a fugi, rătăceau dincolo de perimetrul orașului, în pădurile din apropiere. Poliția și autoritățile medicale au luat-o pe urmele oamenilor care umblau ca niște zombi prin păduri și pe câmpuri. Supraviețuitorii păreau complet pierduți în timp.

Cei din comunitățile agricole care i-au văzut pe acești oameni rătăcind – unii în pijamale, alții sumar îmbrăcați – au fost nedumeriți de starea lor. Cu o oarecare blândețe, autoritățile au început să-i strângă la un loc pe supraviețuitori, punând să fie transportați în diverse orașe din

întreaga țară. Unii au fost trimiși cu trenul la Bayreuth, care se afla în toiul festivalului anual Wagner[XXXVII]. Acolo erau granguri în haine de gală care s-au trezit amestecându-se pe străzi cu oameni care se deplasau catatonic, cu hainele de pe ei încă sfâșiate[165]. Este posibil ca unii dintre cei mai sofisticați iubitori de operă să fi crezut că acela era, într-adevăr, *Götterdämmerung* – amurgul zeilor.

În ciuda groazei, mulți supraviețuitori și-au venit repede în fire și au fost copleșiți de dorința de a se întoarce. Reveniți în cartierele lor distruse, unii abia mai reușeau să se orienteze. Nu dispăruseră doar apartamentele lor, ci străzi întregi. Alții au fost văzuți căutând disperați printre dărâmături, întorcând cadavre mumificate în încercarea de a găsi trupurile celor dragi. Potrivit unui raport contemporan, „șobolanii și muștele erau stăpânii orașului”[166]. De asemenea, devastarea a demonstrat pragmatismul rece al autorităților municipale atunci când deținuții dintr-un lagăr de concentrare din apropiere, Neuengamme, au fost puși să scotocească prin cenușă și prin carnea topită pentru a recupera miile de cadavre în vederea înmormântării. Totuși, spectacolul aproape suprarealist din districtul rezidențial al clasei muncitoare din Hamburg, acum redus la cenușă, nu a produs nici cea mai mică ezitare din partea regimului de la Berlin. Nimic nu părea să-i abată pe naziști. În schimb, a apărut o

oportunitate de propagandă, care urma să fie răspândită în întreaga lume: dezvăluirea bombardamentelor teroriste.

Generalul de aviație Harris nu a avut niciodată îndoieli cu privire la strategie, nici măcar în ultimele luni ale anului 1943 și pe tot parcursul anului 1944, când Royal Air Force era împinsă de alții din Ministerul Aerului să vizeze ținte mai specifice, cum ar fi fabricile și rafinăriile de petrol sintetic și fabricile de rulmenți. Ideea era optimistă, considerându-se că prin lovirea constantă a surselor de combustibil și a producției de armament, era posibil ca mașinăria de război germană să se oprească, având tancurile și avioanele fără muniție și lipsite de combustibil. O obiecție la această idee a fost problema eficienței, pentru că una era să localizezi și să ajungi la astfel de ținte și alta era să le avariezi suficient de grav încât să le scoți definitiv din funcțiune. Foarte mulți alți factori – norii, apărarea antiaeriană, avioanele de vânătoare ale defensivei – însemnau că astfel de misiuni extrem de specifice prezentau dublul risc al unei rate de succes scăzute și al unei mortalități ridicate în rândul aviatorilor britanici.

De mult timp, Harris le numea „ținte panaceu". În plus, țintirea de către USAAF a unor infrastructuri precum căile ferate și rafinăriile ar fi provocat în continuare un număr mare de victime civile din cauza dificultății de a lovi cu

precizie combinată cu faptul că astfel de obiective industriale erau deseori amplasate mult în interiorul zonelor urbanizate ale orașelor, fapt care însemna că se bombardau case și blocuri de locuințe, iar civilii care nu reușeau să ajungă la adăposturi erau expuși valurilor de explozii, incendiilor și șrapnelelor.

În vara anului 1944, cu Ziua Z și invazia Europei în curs de desfășurare, au existat figuri de rang înalt din Whitehall care au început din nou să gândească la fel ca Harris, iar Sir Charles Portal a fost cel care, în august 1944, a redactat un document confidențial în care prezenta argumente în favoarea unui bombardament dramatic, dacă nu chiar apocaliptic, dezlănțuirt asupra Berlinului. În toamna anului precedent, avuseseră loc atacuri acolo (denumite Bătălia Berlinului), dar cu un succes foarte limitat. Deși clădirile și parcurile au fost incendiate, distanța de zbor mare combinată cu apărarea puternică a Germaniei și cu vremea proastă au făcut ca efectul practic al raidurilor să fie neglijabil. Mașinăria administrativă care ținea unit imperiul nazist a continuat să funcționeze, dar acum – cu Aliații și sovieticii forțând din direcții opuse, prin orașe, pe câmpuri și prin păduri – exista șansa de a lansa un nou tip de misiune. De data aceasta, bombardierele nu vor căuta anumite clădiri. Ținta va fi pur și simplu orașul Berlin și toți locuitorii lui. Numele de cod pentru această

propunere de misiune a fost Operațiunea *Tunetul*[167].

Cuvântul „tunet” implică un moment de șoc sau de spaimă pură, spre deosebire de pagube, o tresărire reflexă în momentul în care cerul explodează. De asemenea, are rezonanța îndepărtată a unei intervenții divine, cu zeii furioși trimițând înaintea lor furtuni punitive. „Acest document”, scria Charles Portal în introducerea memoriului confidențial care a circulat în interiorul Cabinetului de Război, „propune reluarea atacurilor zonale asupra Berlinului, deoarece este cel mai eficient atac posibil asupra moralului civililor germani”. Ideea era să se aștepte momentul perfect, când „un atac zonal brusc și catastrofal asupra Berlinului oferă posibilitatea de capitulare imediată și organizată a regimului nazist sau, alternativ, de precipitare a prăbușirii autorității lui”[168].

Documentul afirma că, deși atacurile americane asupra anumitor fabrici și uzine fuseseră un succes, impactul a fost unul redus în ceea ce privește subminarea încrederii populației civile germane în regimul nazist. În schimb, *Tunetul* viza în mod direct trupul și sufletul oamenilor obișnuiți, pentru a obține „maximum de efect moral”, un eufemism ciudat pentru frică și nesiguranță. „Atacul trebuie să se desfășoare cu o intensitate atât de mare, încât riscul de deces al persoanelor aflate în zonă să se apropie cât mai mult posibil de 100%”, continua documentul.

Atacul trebuia să „producă un efect de dimensiunile unui dezastru național". Mai mult, bombele trebuiau să lovească locuri și obiective absolut esențiale pentru identitatea Berlinului. Astfel de obiective notabile – guvernamentale și culturale – trebuiau să implice „un maximum de asocieri, atât tradiționale, cât și personale, pentru populație ca întreg". Nu era vorba doar de distrugerea simbolismului civic, ci și despre țintirea deliberată a vieții oamenilor. Scopul era acela de a „cuprinde cea mai mare densitate de populație" și de a ataca în mod repetat, pentru a le da locuitorilor impresia că guvernul lor nu poate face nimic pentru a-i proteja. Nici pe departe nu era vorba doar despre moral, ci era vorba despre considerarea civililor – mamele, bătrânii și copiii – drept o țintă la fel de legitimă pentru bombele incendiare ca naziștii care îi guvernau.

„Probabil că înfrângerea pare inevitabilă pentru Înaltul Comandament german pe măsură ce dezastrele sporesc cu fiecare zi", scria Portal[169]. Trucul era acela de a lovi cu o cruzime șocantă atunci când încrederea autorităților era deja suficient de zdruncinată. În acest fel, era posibilă o prăbușire mai grabnică a regimului și un sfârșit mai rapid al războiului. Limbajul gol ales cu grijă și imagistica *Tunetului* dau impresia de raționalitate firească, dar teoria potrivit căreia o neașteptată explozie de teroare pură și de distrugere ar induce inerția și capitularea

naziștilor era superficială din punct de vedere psihologic, dar sub terminologia tehnocrată – utilizarea repetată a cuvântului „maximum” – se ascundea ceva care depășea strategia științifică. Înfrângerea unui regim era un lucru, dar ce fel de viitor pe termen lung avea o națiune ai cărui bătrâni și copii fuseseră țintiți intenționat, într-un moment în care națiunea era foarte vulnerabilă? *Tunetul* implica presupunerea că virusul nazismului se afla adânc în trupul societății germane în ansamblu. Nu mai era vorba doar de o putere militară care trebuia învinsă, ci de un popor întreg.

În cele din urmă, Operațiunea *Tunetul* a fost lăsată deoparte în lungile și istovitoarele luni de toamnă și de iarnă ale anului 1944, când armata germană a ripostat cu o intensitate teribilă. Cu toate acestea, pe măsură ce anul se apropia de sfârșit, principiile operațiunii au început să pară din nou extrem de tentante, tocmai în timp ce generalul de aviație Harris era presat să facă mai mult efort cu „țintele lui panaceu”. Au existat numeroase fricțiuni între el și Portal. Cel care avusese ideea *Tunetului* era acum confuz și revenise la propunerea ca mai degrabă să fie țintită inima mecanică, nu cea organică, a regimului nazist.

Cu doar câteva săptămâni înainte de atacul asupra Dresdei, cei doi bărbați au avut un schimb de scrisori extrem de direct despre obiectivele bombardierelor. Punctul de vedere al Cabinetului

de Război și al lui Portal era că raidurile trebuiau să se concentreze din nou asupra instalațiilor petroliere ale Germaniei și asupra căilor ferate care le transportau produsele prin toată Europa, dar Harris era supărat și sceptic, fiind pe deplin convins că soluția era pur și simplu distrugerea cât mai multor orașe. Superiorul său i-a primit cu răceală reticența și i-a scris scrisori detaliate în care îi explica de ce el considera că se înșela.

Într-una dintre aceste scrisori, Portal a încercat să-l convingă pe Harris de eficiența lovirii instalațiilor petroliere, comunicându-i că el deținea „un dosar cu informații «ultra»" (decriptate de Centrul guvernamental de comunicații din Bletchley Park) culese în urma atacurilor. „Dragul meu Harris", scria Portal, folosind salutul său obișnuit, „dacă orașele, odată atacate, ar fi distruse în întregime, șansele ar fi mai mari, dar, cum tu însuți recunoști, orașele își reiau producția industrială [...] în patru sau cinci luni", iar după toate acele luni de atacuri asupra orașelor „nu există niciun fel de dovezi cum că ea [Germania] era [sic] aproape de colaps"[170].

Harris s-a simțit jignit, mai ales deoarece era convins că deciziile se luau într-o echipă de la Ministerul Aerului, din care el nu făcea parte. L-a iritat mai ales ideea că unele dintre personajele din minister îi erau inferioare, iar asta, argumenta el, ținea de experiență. Sub iritarea lui se ascundea sentimentul deranjant și irațional că el era profanul: în ciuda faptului că el crescuse în

Devon, Harris se identifica prin ceea ce el numea un „colonial", implicit în afara cercurilor interne ale instituției.

În 18 ianuarie 1945, el i-a răspuns lui Portal, plângându-se că nu existau precedente pentru politicile stabilite „fără consultarea prealabilă a comandantului suprem". I se dădeau, spunea el, liste de ținte și se plângea de faptul că „puține lucruri pe care acum le fac par să fie acceptate"[171]. În opinia lui Harris, chiar și unele dintre bombardamentele cu țintă foarte precisă au avut un efect redus, fie că a fost vorba despre instalații petroliere sau chiar structuri mai mari. „Distrugerea barajelor Möhne și Eder ar fi trebuit să facă minuni", scria el, adăugând cu asprime: „Nu s-a obținut nimic, în comparație cu efortul și cu pierderile. Nimic în afară de o demonstrație supremă de măiestrie, bravură, devotament și ingeniozitate tehnică". „Pagubele materiale", a continuat el, „au fost neglijabile, în comparație cu un singur mic atac «zonal»".

Astfel, argumenta el, va fi la fel de ineficient să lovească la infinit doar țintele petroliere „înlocuibile". Mai mult, Harris își făcea griji că ordinul însemna o schimbare totală de strategie. „Principalul factor de care mă tem este renunțarea la prioritatea atacului zonal", scria el. Mai erau și alte dificultăți, cum ar fi faptul că se trecuse în noul an și nopțile începeau să se scurteze, un pericol suplimentar pentru echipajele de bombardiere care zburau misiunile

noaptea. „Inamicul”, a continuat el, „nu este nici prost, nici incompetent”. Acesta a fost momentul în care el a pledat direct pentru ideea ca orașe precum Dresda să fie acum ținte.

„Următoarele trei luni vor fi ultima noastră șansă de a distruge zonele industriale din centrul și din estul Germaniei”, scria Harris, continuând cu enumerarea lor: „Magdeburg, Leipzig, Chemnitz, Dresda, Breslau[XXXVIII], Posen[XXXIX], Halle, Erfurt, Gotha, Weimar, Eisenach și restul Berlinului. Acestea reprezintă acum principalul motor al producției de război germane și desăvârșirea a trei ani de muncă depinde de distrugerea lor”. Următorul pasaj din scrisoare era subliniat: „Este ultima noastră șansă și ar avea un mult mai mare efect asupra războiului decât orice altceva”[172].

În încheiere, a detaliat de ce se simțea jignit: Portal sugerase că Harris nu fusese pe deplin loial în privința ordinelor referitoare la obiectivele țintă. „Nu mă voi lăsa acuzat că [...] nu am încercat cu adevărat”, a scris el. În furia lui, a înflorit amenințarea cu demisia: „Prin urmare, vă cer să luați în considerare dacă este cel mai bine pentru continuarea războiului și pentru succesul armatei noastre, singurul lucru care contează, să continui pe viitor în această funcție”[173].

O zi mai târziu, Portal i-a răspuns „Dragului său Harris”, scrisoarea fiind o simfonie de note liniștitoare. Cu toate acestea, în ea se ascundea mesajul clar că el și Ministerul Aerului nu aveau

de gând să se lase contraziși. În 20 ianuarie, Portal încă insista asupra importanței de a ataca instalațiile petroliere, adăugând că sovieticii au arătat cât de impresionați erau până în acel moment de efectele unor astfel de misiuni. Portal s-a arătat dornic să împărtășească propriile laude: „Aș dori să spun cât de mulțumit am fost de succesul recentelor voastre atacuri asupra țintelor petroliere”[174].

De asemenea, a încercat să-l convingă pe Harris că – deși avusese succese – nu avea cum să știe cu exactitate ce obiective vor fi distruse cel mai eficient, iar unele decizii trebuiau luate la Ministerul Aerului, cu acces deplin la toate informațiile, adică începând cu spărgătorii de coduri de la Bletchley Park. „Niciun comandant al unei mari forțe de bombardament strategic nu poate avea timp să studieze și să estimeze numărul enorm de factori militari și economici implicați în alegerea celei mai bune politici”, scria Portal. „Șefia Comandamentului este mai mult decât o slujbă cu normă întreagă”[175].

În acest moment, atitudinea conciliantă a lui Portal avea drept scop să prevină plecarea furioasă a lui Harris. „Nu cedez în fața nimănui în ceea ce privește admirația mea pentru ceea ce face Comandamentul dumneavoastră”, scria el. Cu toate acestea, Harris avea să fie nevoit să se alinieze, pentru că nu i se putea permite să aibă propriile lui strategii. „Se pare că dumneavoastră considerați că trebuie să depuneți tot efortul în

atacuri zonale", a continuat Portal. „Recunoaștem că atacurile zonale au fost extrem de valoroase, dar suntem convinși că, pentru a fi decisive în sine [...] ar necesita o forță mult mai mare decât cea pe care o deținem [...] Accept bucuros angajamentul dumneavoastră că veți continua să faceți tot ce vă stă în putință pentru a asigura executarea cu succes a politicii stabilite", a adăugat Portal neclintit. „Îmi pare foarte rău că nu credeți în ea, dar nu are rost să tânjim după ceva ce este evident de neatins"[176].

Până în 24 ianuarie, Harris nu mai era în pragul demisiei, dar a simțit impulsul de a-i mai scrie o dată lui Portal. De data aceasta, cu o notă aproape pătimașă. „Trebuie să mărturisesc că încă sunt de părere că, în această iarnă grea, asediați cum sunt pe toate fronturile, este imposibil ca un efort hotărât să nu ducă la distrugerea majorității orașelor pe care le-am menționat, iar asta [...] ar însemna sfârșitul Germaniei", a afirmat el. Harris a recunoscut că rămânea o problemă: „Desigur, există dificultatea de a-i convinge pe yankei să participe la bombardamentele zonale, dar sunt sigur că o putem face singuri. Acesta este motivul pentru care sunt atât de supărat de această bruscă schimbare de direcție [prin asta, se referea la țintele petroliere]. Bombardierul este principala armă ofensivă"[177].

Cu toate acestea, chiar în timp ce Harris scria, unele dintre cele mai ascunse rotițe ale mașinăriei de război începeau să se învârtă. Comitetul

Comun de Informații, Ministerul Economic de Război și Ministerul Aerului studiau cu interes numărul mare de refugiați germani care veneau dinspre est, fugind de teroarea Armatei Roșii care avansa. Acum aveau ocazia să provoace atât perturbări grave, cât și confuzie. Faptul că asta ar presupune cele mai disperate și mai vulnerabile victime umane colaterale nu părea să mai întâmpine niciun fel de obiecții. Arthur Harris nu era nici pe departe singura persoană cu rang înalt din rândul Aliaților care părea să considere că viața civililor germani nu mai avea vreo valoare intrinsecă. Nici deciziile privind țintele nu erau în întregime în mâinile lui.

Winston Churchill era nerăbdător să audă mai multe despre opțiunile pe care le aveau. Era posibil un raid amplu asupra Berlinului? Și ce se întâmpla cu orașele celelalte din estul țării? Astfel, Dresda, la fel ca Leipzig și Chemnitz, au fost adăugate pe lista de posibile ținte. În Paris, la Comandamentul Suprem al Forțelor Expediționare Aliate (SHAEF), cartierul general al SUA și al Marii Britanii în Europa, mareșalul RAF Arthur Tedder, adjunctul lui Eisenhower, a redactat, de asemenea, un memorandum referitor la o misiune aeriană comună americano-britanică având ca țintă orașele est-germane. Deși în aparență urmau să se concentreze pe lovirea nodurilor de transport, a centralelor electrice și a liniilor telefonice, în realitate, a fost cam aceeași abordare precum cea dorită de Sir Arthur Harris,

adică anihilarea întregului oraș țintă. La foarte scurt timp după ce i-a scris lui Portal, Harris a primit aceste ordine, cu lista de obiective posibile. Când condițiile atmosferice de iarnă aveau să fie prielnice, bombardierele urmau să pătrundă în est, mult mai adânc decât o făcuseră vreodată.

În bazele aeriene din întreaga țară, piloților britanici (și cei americani, alături de alții din Canada, Australia, Noua Zeelandă și Polonia), care se adaptaseră la o viață în care probabilitatea unei morți violente și oribile era mereu prezentă, li se cerea acum să forțeze și mai mult. Au fost nevoiți să găsească o formă de disociere, altfel cum ar fi fost posibil să zboare din nou și din nou, tot mai adânc, în întunericul de deasupra Germaniei?

[XXXVII] Având prima ediție în 1876, Festivalul de la Bayreuth este un eveniment muzical anual, de însemnătate mondială, consacrat operelor compuse de Richard Wagner (n. red.).

[XXXVIII] În prezent, orașul Wrocław, în Polonia (n. red.).

[XXXIX] Astăzi, orașul polonez Poznań (n. red.).

Capitolul 9

Curățate cu furtunul

Erau tineri inteligenți și, după cum arată corespondența care s-a păstrat, adesea erau și foarte sensibili. Umbra fricii lor se poate întrezări în schimburile de scrisori cu persoanele dragi, care începeau cu entuziasm, iar apoi – cu fiecare scrisoare succesivă, săptămână după săptămână – deveneau încordate și mai puțin expresive, mai sacadate. Era o epocă în care astfel de lucruri nu puteau fi spuse cu voce tare. Tuturor membrilor echipajelor de bombardiere le era frică, dar toți erau învățați să creadă că astfel de emoții puteau să-i arunce foarte ușor dincolo de o limită morală, în lașitate și în rușine oficială. Această perspectivă avea propriile terori, așa că acești tineri afișau zâmbete largi și făceau glume grotești bazate pe acronime, cu toate că, în zilele de după misiuni, paturile goale din bazele aeriene vorbeau despre proximitatea morții.

În bazele din estul Angliei, autoritățile aveau grijă ca zilele în care nu se desfășurau operațiuni să fie umplute cu toate distracțiile pe care și le puteau dori acei tineri entuziaști, cu halbe pline ochi cu bere spumoasă, cu ieșiri în puburi, cu posibilitatea concomitentă a unei aventuri

romantice cu fetele din zonă („iubitele”), și cu spectacole de varietăți cu diverși comedianți care își încercau cele mai îndrăznețe texte. Totuși, niciunul dintre aceste lucruri nu reușea cu adevărat să-i facă pe cei din echipajele bombardierelor Lancaster să uite prin ce trecuseră sau să le abată gândurile de la ce mai aveau de înfruntat.

Contrar imaginii populare, mulți dintre acești tineri erau serioși și rezervați și preferau să-și savureze plăcerile în liniște. De exemplu, unul dintre aviatori a fost sincer încântat de generoasa rație de portocale care îi fusese alocată și i-a scris soției lui despre faptul că tânjea după căpșuni[178]. Erau soldați care citeau scriitori și poeți serioși. Poezia a fost populară în Marea Britanie pe toată durata războiului, iar mulți dintre cei din Comandamentul Aviației de Bombardament au evitat operele mai ușoare în favoarea lui T. S. Eliot și a unor artiști la fel de solicitanți. După război, Miles Tripp, tânărul aviator pe care l-am întâlnit în Capitolul 6 și care avea să se afle în prim-planul celor mai urâte dintre bombardamentele executate asupra Dresdei, a devenit romancier și a reflectat profund asupra experiențelor lui, atât din timpul serviciului militar, cât și din anii de după. Poate că ficțiunea lui a acționat ca un paratrăsnet, pentru a-l proteja de amintirile violent de înfricoșătoare și de traumatizante, dar nu le-a evitat nici pe acestea. Ceea ce au îndurat el și colegii lui aviatori pare

acum de neconceput.Când echipajele erau oprite din operațiunile planificate, din cauza vremii nefavorabile sau a unuia dintre alte o sută de obstacole posibile, acest lucru nu făcea decât să sporească tensiunea și frica, accentuând anticiparea ororilor care urmau. Uneori, Tripp și colegii lui erau duși cu autobuzul în orașele mari din apropiere, pentru recreere, sau la Cambridge, pentru a asculta prelegeri, un regim auditiv mai hrănitor decât balivernele comedianților de varieteu.

Dar admirația pentru realizările echipajelor nu era universală. Până în 1945, a devenit tot mai evidentă o anumită ostilitate politică și religioasă față de acestea și față de rolul lor în conflict, nu numai prin intervențiile dureroase din partea episcopilor de Chichester și de Bath and Wells, dar și în literatura de specialitate a Comitetului de Restricționare a Bombardamentelor, un grup în care se regăsea o mare diversitate de personalități, precum deputatul laburist R. R. Stokes, filosoful C. E. M. Joad și actrița Sybil Thorndike[179]. În 1944, figura reprezentativă a comitetului, scriitoarea Vera Brittain, a publicat *Seed of Chaos*, un denunț aprig al coroziunii morale a civilizației cauzată de bombardamentele zonale ale RAF[180]. Unii au crezut că, în cele din urmă, aviatorii vor refuza pur și simplu să efectueze astfel de misiuni, dar oricât de solide ar fi fost obiecțiile etice ale acestor critici, ei nu înțelegeau deloc natura vieții de pe aerodromuri,

o viață marcată de ceva care mergea dincolo de simpla datorie.

Printre calitățile pe care RAF le căuta la recruți era și un simț al organizării înnăscut, atât în temperament, cât și în abordarea fizică. Natura orelor petrecute la bordul bombardierelor Avro Lancaster cerea o anume intensitate a concentrării și a atenției și mai mult decât atât, o capacitate de a reacționa rapid și calm la situațiile neprevăzute. Acum pare greu de imaginat cum au reușit miile acelea de tineri să desfășoare operațiuni în care știau foarte bine că puteau fi uciși într-un mod violent, păstrându-și în același timp firea neclintită.

Nimeni nu a fost recrutat pentru a servi în Comandamentul Aviației de Bombardament al RAF și nici în US Army Air Force. În cazul RAF, miile de tineri cu vârste cuprinse între 19 și 26 de ani erau voluntari, dar aici lucrurile erau foarte diferite față de Comandamentul Aviației de Vânătoare, unde piloții solitari de pe avioanele Spitfire se avântau printre nori și aveau o anumită autonomie atunci când venea vorba de urmărirea și de distrugerea inamicului. Evident, orice formă de zbor în zona de luptă era extrem de periculoasă (deși moartea era cel mai evident pericol, arsurile care îi mutilau pe unii supraviețuitori puteau fi aproape la fel de rele), dar exista un romantism indiscutabil în lumea piloților de vânătoare, cei care se aflau singuri la bordul avioanelor lor. Atunci când, după război,

fostul șef al Comandamentului Aviației de Vânătoare, lordul Dowding, a participat la ședințe de spiritism în Wimbledon, pentru a intra în contact cu tinerii de mult timp decedați, se părea că el încă și-i imagina zburând printre nori. Cu fiecare decolare, ei se ridicaseră deja până la jumătatea drumului către Rai[181].

În cazul bombardierelor, lucrurile erau diferite, deoarece forma lor de ducere a războiului era una industrială. Încă de la început, cei care se ofereau voluntari aveau convingerea de fier că așa putea fi învins inamicul – cum altfel ar fi putut îndura frica aceea intensă? Cu toate acestea, exista un anume sentiment de înverșunare metafizică în rândul multor membri ai echipajelor de aviatori. Printre jurnale și corespondență, la Imperial War Museum se găsesc multe exemple de poezii scrise de piloți. Aceștia erau cei care reflectau asupra euforiei zborului, „jucându-se de-a v-ați ascunselea cu norii"[182]. Perioada de instrucție a avut și ea propria gamă de pericole, deoarece decesele și accidentele erau frecvente, dar, inițial, acești tineri au fost prinși în entuziasmul de a vedea lumea de la înălțimi neobișnuite. Uneori, această senzație le-a învăluit chiar și visele: navigatorul canadian Frank Blackman, membru al unuia dintre echipaje, avea un coșmar recurent și terifiant, în care zbura din proprie voință, incapabil să atingă pământul, și era atras tot mai sus, iar pământul dispărea sub el[183].

Un avion de bombardament Lancaster avea un echipaj de șapte aviatori. Unele dintre aceste echipaje au fuzionat în timpul instrucției, devenind grupuri de prieteni tineri, care știau că puteau avea încredere implicită unii în alții pe parcursul zborurilor de șapte sau opt ore. Există nenumărate fotografii cu astfel de echipaje care stau sub avioanele lor, în lumina albastră blândă a după-amiezelor englezești, cu fețele aparent lipsite de tensiune. Cu toate acestea, când părăseau lumina inofensivă a soarelui și urcau în interiorul întunecat și neplăcut al bombardierelor, realitatea era cu totul alta. În memoriile lui, Miles Tripp a scris despre „al optulea pasager" care însoțea echipajul de șapte oameni al bombardierului, o prezență invizibilă și omniprezentă care se găsea în fiecare avion: frica[184].

Echipajele de bombardiere formau frecvent prietenii extraordinar de strânse, rezultat al faptului că trebuiau să înțeleagă și să intuiască gândurile și impulsurile colegilor de echipaj în momente de stres extrem. Indiferent de gradul pe care îl avea la sol, la comandă se afla pilotul. În momentele de urgență, vocea lui era ascultată în primul rând. În fața sa, în botul avionului, era poziționat bombardierul, cel care privea în jos printr-o bulă de plexiglas transparent, gata pentru momentul în care întunericul argintiu al norilor ar fi făcut loc pentru întunericul mai profund de dedesubt, pe care el încerca să-l

Un avion de bombardament Lancaster avea un echipaj de șapte aviatori. Unele dintre aceste echipaje au fuzionat în timpul instrucției, devenind grupuri de prieteni tineri, care știau că puteau avea încredere implicită unii în alții pe parcursul zborurilor de șapte sau opt ore. Există nenumărate fotografii cu astfel de echipaje care stau sub avioanele lor, în lumina albastră blândă a după-amiezelor englezești, cu fețele aparent lipsite de tensiune. Cu toate acestea, când părăseau lumina inofensivă a soarelui și urcau în interiorul întunecat și neplăcut al bombardierelor, realitatea era cu totul alta. În memoriile lui, Miles Tripp a scris despre „al optulea pasager" care însoțea echipajul de șapte oameni al bombardierului, o prezență invizibilă și omniprezentă care se găsea în fiecare avion: frica[184].

Echipajele de bombardiere formau frecvent prietenii extraordinar de strânse, rezultat al faptului că trebuiau să înțeleagă și să intuiască gândurile și impulsurile colegilor de echipaj în momente de stres extrem. Indiferent de gradul pe care îl avea la sol, la comandă se afla pilotul. În momentele de urgență, vocea lui era ascultată în primul rând. În fața sa, în botul avionului, era poziționat bombardierul, cel care privea în jos printr-o bulă de plexiglas transparent, gata pentru momentul în care întunericul argintiu al norilor ar fi făcut loc pentru întunericul mai profund de dedesubt, pe care el încerca să-l

deslușească. La fel ca și Marea Britanie, Germania nazistă avea reglementări foarte stricte privind întreruperea curentului electric. Cu toate că, pe parcursul războiului, RAF dezvoltase noi mijloace electronice de navigație și dispozitive de localizare a țintelor (raze care ricoșau din pământ, semnale intermitente pe tuburi catodice), bombardierul se baza și pe propria judecată. Era dificil să nu te lași păcălit de focurile care ardeau în orașele de dedesubt. De multe ori, acestea erau focuri momeală, poziționate la marginea suburbiilor și departe de centrele urbane. Miles Tripp era bombardier și era conștient de faptul că, în momentul crucial al unui raid, el lua locul pilotului ca voce dominantă, atunci când avionul era aproape deasupra țintei. Corecțiile lui de zbor – „puțin la tribord, puțin mai mult"[185] – erau cele în baza cărora se acționa în secundele de dinaintea lansării parașutelor luminoase (încărcături de magneziu care ardeau în culori aprinse și ofereau puncte de ochire avioanelor de bombardament care veneau după ei), materialelor incendiare și bombelor.

La mică distanță în spatele pilotului – și în spatele unei copertine – era navigatorul. Copertina era necesară deoarece navigatorul avea nevoie de lumină, iar siguranța avionului nu putea permite să se vadă nici măcar o licărire. La fel ca pilotul și bombardierul, navigatorul avea nevoie de toată puterea lui de concentrare, pentru

că orice interpretare greșită a vitezei vântului din față sau a traiectoriei unei linii de cale ferată putea să devieze masivul avion de bombardament de pe traiectul lui chiar și cu sute de kilometri. Nu exista pauză pe parcursul întregii operațiuni. Chiar dacă se întindea pe durata a șapte, opt, uneori nouă ore, navigatorul nu numai că trebuia să ducă avionul la țintă, ci și să-l ghideze înapoi în siguranță, peste Germania și peste Canal, spre aerodromul de decolare.

În apropiere, se afla operatorul radio. În unele privințe, acești tineri soldați erau precum experții în calculatoare de astăzi, complet dedicați tehnologiei. Deși ei nu erau instruiți să zboare, toți operatorii radio din bombardierele Lancaster trecuseră prin procese de selecție la fel de riguroase în sine precum cele ale piloților. Tinerii voluntari trebuiau să fie foarte buni la matematică și, de asemenea, să fie extrem de elocvenți. Trebuiau să cunoască bine codul Morse, o disciplină destul de dificilă, folosită pentru a traduce și a transcrie la viteză mare chiar și la sol, însă o abilitate greu de stăpânit la înălțime, în aerul înghețat, cu mască de oxigen, mănuși și costum de zbor voluminos, înfruntând în același timp vuietul puternic al celor patru motoare Rolls-Royce Merlin ale avionului Lancaster.

Operatorii radio nu trebuiau să se ocupe doar de traficul de mesaje din timpul zborului, ci și să primească rapoarte meteo și să ajute navigatorul,

identificând sursele altor semnale. În plus, ei trebuiau să manevreze mitralierele Lancasterului de câte ori trăgătorii de la turela din spate trebuiau să-și elibereze postul. Nemișcați în pozițiile lor și mai înfrigurate, trăgătorii trebuiau să facă pauze atât din motive evidente (fiecare avion era dotat cu o toaletă portabilă), cât și pentru a-și dezmorți picioarele. Dacă stăteai nemișcat într-un avion cu forma de încălzire cea mai primitivă, puteai să te alegi cu degerături și, cu siguranță, cu un fel de paralizie cauzată de frig, astfel că erau nevoiți să-și pună sângele în mișcare.

Trăgătorii din turelele din plexiglas se confruntau cu un paradox. La suprafață, poziția lor era cea mai periculoasă și mai terifiantă, cu vedere completă spre avioanele de vânătoare inamice care se apropiau, spre proiectoarele de jos și spre aerul întunecat din jur, în care explodau proiectilele artileriei antiaeriene, dar, în schimb, măcar vedeau amenințările care veneau din toate direcțiile și, teoretic, se puteau pregăti pentru a le face față. Turelele erau echipate cu un scaun, iar țevile mitralierelor jumelate ieșeau prin fuzelajul metalic. Chiar și după multe ajustări, la mult timp de la începerea războiului, în aceste turele încă pătrundea aerul foarte rece. Prin urmare, mitraliorii trebuiau să poarte cel mai bun echipament de protecție: sergentul Russell Margerison își amintea că primul obiect vestimentar care trebuia îmbrăcat înainte de

plecarea într-o misiune de luptă era o pereche de ciorapi din mătase, de damă[186], apoi urma lenjeria intimă, mai convențională. Trăgătorii aerieni aveau botoși din material gros cu încălzire electrică, purtați în interiorul unor cizme îmblănite, și, de asemenea, aveau pantaloni și tunici căptușite cu blană, iar combinezonul de zbor era și el încălzit electric. Înainte de a intra în turele, fețele lor erau mânjite complet cu un preparat pe bază de ulei, necesar pentru a preveni degerăturile. Pe măsură ce misiunea se desfășura, având o imagine panoramică, trăgătorii erau cei care decideau dacă deschideau focul împotriva avioanelor de luptă inamice, care poate că nici nu-i observau. Mai mult, ei erau cei care vedeau cum bombele incendiare și cele explozive aterizau în orașele de dedesubt, fiind martorii unei distrugeri în masă, ca un spectacol de lumini strălucitoare.

Instrucția era dificilă și periculoasă, mulți tineri recruți constatând că mișcarea violentă a avionului și mișcarea turelei le provoca o greață imposibil de suportat, dar pentru acești tineri, care erau în același timp combatanți și martori, realitatea mergea mult dincolo de orice descriere normală. Pe lângă faptul că trebuiau să țintească și să elimine avioanele de vânătoare inamice, care veneau din unghiuri neobișnuite, trăgătorii din turele asistau la soarta nefastă a multor bombardiere care treceau prin apropiere. Ei erau cei care priveau cum alte avioane izbucneau în

flăcări și în scântei orbitoare, înainte de a cădea de pe cer.

Cel de-al șaptelea membru al echipajului purta prozaica responsabilitate materială a aeronavei, dar era și cel mai apropiat de inima acesteia. Inginerul de bord trebuia să fie un expert în probleme mecanice, hidraulice și electrice. El ajuta la decolare, monitoriza combustibilul în timpul zborului și trebuia să înțeleagă sursa oricărei defecțiuni apărute în aer. În plus, inginerul de bord îl ajuta uneori pe bombardier și era pregătit să preia și sarcinile trăgătorilor aerieni, pentru a le oferi o pauză celorlalți membri ai echipajului. Mai mult, inginerul avea un rol important și la sol, el fiind cel care asigura legătura cu echipele de întreținere în grija cărora se afla cvadrimotorul. El trebuia să cunoască îndeaproape cea mai mică problemă sau chiar problemele mai grave care puteau să apară pe parcurs. Inginerul de bord se ocupa de avion atunci când acesta era la sol și scotea ce era mai bun din el când era în zbor.

Aproximativ patru din 10 piloți de bombardiere au fost fie uciși, fie răniți grav sau luați prizonieri. Spre sfârșitul războiului, echipajele care se pregăteau pentru raidurile care implicau o mie sau mai mult de bombardiere nu aveau cunoștință de statisticile exacte, dar nici nu-și făceau iluzii cum că ar fi fost de neînvins. În jurnalele din perioada aceea apare ca laitmotiv superstiția. Au existat aviatori care au dezvoltat

ceea ce astăzi se numește sindromul obsesiv-compulsiv: soldați care trebuiau să-și frece fețele într-un anumit fel înainte de a se îmbarca, trăgători aerieni care trebuiau să se îmbrace într-o ordine anume, începând cu ciorapii, sau ingineri de bord care se atașau într-un mod maniacal de o anumită beretă de tweed și nu concepeau să plece într-o misiune fără aceasta[187]. Desigur, asta pentru că genul de curaj necesar pentru a îndeplini la nesfârșit astfel de misiuni letale nu putea fi – și niciodată nu va fi – înnăscut.

Au existat anumite echipaje de bombardiere al căror control și hotărâre păreau să fie supraomenești, chiar vecine cu robotizarea. Acestea erau escadrilele Pathfinder[XL] și erau văzute ca o elită special selectată din tot personalul Comandamentului Aviației de Bombardament. Spre deosebire de alte echipaje, care se confruntau cu perspectiva a 30 de misiuni reale, acești aviatori – tocmai datorită experienței și abilităților lor – erau nevoiți să zboare 45 de misiuni. Acesta nu era singurul factor care punea presiune pe nervii întinși la maximum. Sarcina acestor echipaje era să conducă raidurile în masă și – când erau deasupra țintei – să înceapă să arunce orbitoarele parașute luminoase de marcare a țintelor. „Ora H era momentul bombardamentului", își amintea locotenentul Leslie Hay[188]. Acești aviatori erau primii care înfruntau tirurile artileriei antiaeriene inamice și

primii care erau prinși de razele alb-fantomatice ale proiectoarelor de pe sol. Mai mult, echipajele escadrilelor Pathfinder erau ultimele care plecau, zburând continuu în jurul zonei-țintă în timp ce formațiile de bombardiere se apropiau și loveau obiectivele pe care ei le marcaseră. Chiar dacă era vorba despre un bombardament zonal, ei tot se străduiau să lovească țintele cu o precizie cât mai mare, folosind hărți adnotate cu fabricile de muniție sau de rulmenți existente și încercând să le identifice în bezna de sub ei.

Primul val de avioane aparținând escadrilelor Pathfinder arunca mai întâi parașutele luminoase de culoare verde închis la mai puțin de 1,5 kilometri de țintă, fiind urmate de ceea ce Hay a denumit „lumini", o cascadă de bastoane incendiare de un alb strălucitor[189]. Odată ce orașul de dedesubt era luminat, următoarele avioane aruncau parașute luminoase de culoare roșie, menite să marcheze ținte precise. Existau și alte culori (portocaliu, albastru și roz), care indicau ținte diverse. Aceste încărcături luminoase care ardeau în culori țipătoare, poreclite „panseluțe roz" și „puncte roșii"[190], erau indicii clare pentru lansarea monstruoaselor bombe numite „fursec" („cookie", în original – n.red.), menite să pătrundă prin clădiri și să le disloce, pentru a fi afectate mai ușor de focul incendiilor. Odată ce bombele erau lansate, avioanele – devenite brusc mai ușoare – țâșneau către înălțimi mai mari, apoi virau și o luau

înapoi spre Canal, iar de acolo spre adăpostul aerodromurilor din districtele estice. Între timp, avioanele escadrilelor Pathfinder se expuneau unui risc de două ori mai mare, deoarece continuau să zboare peste orașele în flăcări pentru a se asigura că țintele fuseseră lovite. Acești aviatori știau că ei erau principalele ținte ale răzbunării inamicului, cei care rămâneau cel mai mult pe cerul de deasupra orașelor lovite, rezistând celei mai puternice tentații umane de a fugi.

Este greu de imaginat cum reușeau aceste echipaje să găsească vreo formă de răgaz psihologic ajunși înapoi la bază. Cum era posibil ca un aviator să se gândească să facă din nou același lucru, la doar câteva nopți după ce vedea proiectilee și tiruri de tunuri antiaeriene trecând prin învelișul exterior al avioanelor, aripi lovite și motoare care cedau, după ce reușea să se întoarcă prin letalele cețuri ale Canalului? Unii făceau plimbări meditative cu bicicletele, prin lunci, iar alții se duceau la băut, dar acestea erau doar eliberări temporare, pentru că aviatorii care împărțeau dormitoarele din baze se trezeau adesea unii pe alții cu țipete cauzate de coșmaruri.

Un aspect anume al acestui stil de viață pare și mai greu de înțeles acum, și anume cruzimea autorităților atunci când venea vorba despre membrii traumatizați ai echipajelor. Acuzația de

„lipsă de fibră morală” era una care putea găsi aprobare din partea naziștilor, deoarece sugera nu doar o lașitate rușinoasă înnăscută, ci și ceva ce era posibil genetic, o lașitate în fibra ființei cuiva[191]. Oricine se alegea cu o astfel de etichetare era efectiv denunțat ca un om inferior. Conceptul fusese prezent în RAF încă de la începutul războiului. De exemplu, Keith Park, din Comandamentul Aviației de Vânătoare, considerase esențială o astfel de duritate la momentul Bătăliei Angliei, afirmând că, dacă un pilot refuza să-și îndeplinească sarcinile sau dădea semne evidente de teamă, trebuia separat cât mai repede posibil de colegii lui aviatori, deoarece se credea că frica era contagioasă.

În armată, consecințele Primului Război Mondial au dus la o mai bună înțelegere a fenomenului denumit „șocul exploziilor” („shell shock”, în original – n. red.), dar, în mod curios, în RAF, ideea că piloții și echipajele ar putea fi victimele unor căderi nervoase similare a fost inacceptabilă pentru o vreme. Orice echipaj de bombardier care prezenta astfel de simptome, fără o cauză medicală evidentă, era scos din bază și dus într-un centru special. În unele cazuri, li se tăiau de pe uniforme însemnele de aviatori și întregul serviciu militar de până atunci era ignorat. Se credea că privarea unui militar de o astfel de identitate câștigată cu mândrie putea fi un factor de descurajare pentru oricare alt aviator care refuza misiunile viitoare.

Mulți au susținut că, într-o perioadă de criză existențială națională, astfel de măsuri erau pe deplin necesare. Dacă escadrile întregi ar fi fost contaminate de lașitatea manifestată de unii aviatori, atunci RAF ar fi rămas doar cu niște novici care să piloteze, să navigheze și să apere bombardierele, dar pe măsură ce războiul a evoluat, în cele din urmă, psihiatrii RAF au început să vadă că această politică a cruzimii – bombardieri tulburați se întorceau la îndatoririle de la sol, umiliți și disprețuiți de superiorii lor – nu va schimba realitatea modului în care reacționau aviatorii care zburau printre tirurile de tunuri antiaeriene și care își vedeau camarazii luând foc în aer. Deseori, când avioanele se întorceau la bază, turelele Rose (bule din plexiglas care nu erau complet închise, pentru mitraliorii din spatele avioanelor Avro Lancaster, proiectate special pentru acestea de către frații Rose) trebuiau „curățate cu furtunul", după cum a povestit membrul unui echipaj de la sol[192]: nu reprezenta rezultatul unor tulburări gastrice, ci mai degrabă sângele și carnea celor căzuți pradă tirurilor inamice, piloții conducând înapoi spre casă trupurile lor sfâșiate. Unii medici ai RAF au încercat să îndulcească politica privind „fibra morală", stabilind cu precizie cazurile de cădere nervoasă și prescriind un tratament adecvat prin retragerea lor undeva, prin țară, piloții afectați având, ulterior, șansa de a se întoarce la

executarea misiunilor de zbor pentru care fuseseră instruiți.

Se pare că majoritatea echipajelor de bombardiere aveau sau cunoșteau pe cineva care fie fusese îndepărtat discret de la executarea misiunilor, fie era vizibil incapabil să continue. Alții rămâneau fermi pe poziție și susțineau că erau apți să continue, deși contrariul era cât se poate de evident. Un navigator pe nume Bill Burke și-a amintit cum, după ce se întorsese din toate misiunile și după ce evitase să fie doborât de tirurile antiaeriene, străbătând cerul cuprins de incandescență din cauza exploziilor obuzelor tunurilor antiaeriene și a bombardierelor care se ciocneau unele de altele, se alesese cu ticul clasic al aviatorului[193]. În esență, totul era în regulă atunci când stătea în pub, dar când venea să-și aprindă o țigară, colegii lui de echipaj observau cu înțelegere tremurul incontrolabil al mâinii în timp ce încerca să țină chibritul. În privința asta, el era norocos. La alții, astfel de zvâcniri implicau adesea capul sau chiar întreaga parte superioară a corpului și erau complet debilitante din punct de vedere social.

Pentru alții, militari distruși fizic și psihic, care puneau viețile colegilor de echipaj într-un pericol și mai mare continuând să zboare, politica oficială – echivalentul împărțirii de pene albe[XLI] pentru cei din RAF – făcea practic imposibilă retragerea. „Deoarece toate echipajele de zbor erau formate din voluntari, nimeni nu putea fi

obligat să zboare", își amintea Miles Tripp, „dar umilința și rușinea care urmau, în cazul în care un militar afectat mărturisea problemele cu care se confrunta, erau de așa natură, încât unii au continuat să zboare mult timp după ce nervii lor au fost făcuți ferfeniță, mai degrabă decât să se declare LMF [lipsă de fibră morală]"[194].

Cu toate acestea, până în februarie 1945, psihiatrii au devenit mai pricepuți în diagnosticare, iar acum autoritățile nu mai puneau atât de mult accent pe fibra morală. În acest stadiu al războiului, nici nu mai era nevoie. De fapt, după cum a observat și Bill Burke, exista o problemă psihologică contrară (și, probabil, la fel de periculoasă), pe care el a numit-o „indiferență față de artileria antiaeriană"[195]. Printre acești soldați tineri au existat cei care, în ciuda ticurilor și a coșmarurilor, s-au trezit dependenți în mod morbid de adrenalina din timpul misiunilor. Chiar și după încheierea tuturor misiunilor operaționale, acești indivizi tânjeau să zboare și mai mult.

Acesta era neobișnuitul peisaj mental în care se învârteau aviatorii în februarie 1945. Chiar dacă Aliații se îndreptau în mod constant spre est, iar sovieticii se apropiau, războiul aerian cunoștea un nou tip de intensitate, dar nu numai aviatorilor britanici – și camarazilor lor din întreaga lume, inclusiv din Australia, Canada și Polonia – li s-a cerut să reziste și mai mult pentru raidurile care aveau să vină. Aviatorii americani,

unii dintre ei împărtășind îndoielile filosofice emanate de înaltele lor comandamente cu privire la eficacitatea și etica bombardamentelor zonale, se pregăteau în paralel pentru propriile lor misiuni. USAAF încă prefera atacul pe timp de zi, iar faptul că au sfârșit prin a-i urma pe britanici cu un raid suplimentar asupra Dresdei avea să influențeze propaganda iscată de bombardamente multe decenii după aceea.

[XL] Denumirea de „Pathfinder" (eng. „pionier", „deschizător de drumuri") a fost dată unui număr total de 19 escadrile speciale din compunerea RAF Bomber Command, care aveau misiunea de a lansa mijloace de iluminare a țintelor pe timpul bombardamentelor nocturne în vederea creșterii acurateții; active în perioada 1942–1945, în ultimii ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial, aceste escadrile au fost dotate cu avioane de tipul Stirling, Mosquito, Lancaster, Halifax și Wellington, precizia bombardamentelor nocturne ale RAF crescând spectaculos (n. red.).

[XLI] Înființat în Marea Britanie în luna august a anului 1914, Ordinul Pana Albă a fost menit a pune presiune pe bărbații de vârstă militară care nu se ofereau voluntari pentru încorporare, pene albe fiindu-le oferite de către femei (pe stradă, în tramvai etc.) drept simbol al lașității de care se considera că făceau dovadă; această campanie a fost desfășurată pe timpul ambelor războaie mondiale și a cauzat iritare printre militari, în timp ce eficiența acesteia nu a putut fi apreciată (n. red.).

Capitolul 10

Diavolul nu va avea odihnă

Echipajele de bombardiere ale Forței Aeriene a 8-a americane erau departe de casă și de confortul familial. În faimosul pamflet intitulat „Instrucțiuni pentru militarii americani din Marea Britanie", soldaților li se spunea că națiunea gazdă era „mai mică decât Carolina de Nord"[196]. Respectul pentru diferențele culturale însemna bună-creștere, dar probabil că n-a fost de prea mare ajutor atunci când a venit vorba despre frica instinctivă a misiunilor de bombardament. În astfel de situații extreme, aviatorilor americani nu le rămânea decât să vorbească între ei. Cu toate că rata mortalității nu a fost la fel de mare precum cea a omologilor britanici, totuși, până la sfârșitul conflictului, aproximativ 26 000 de membri ai echipajelor americane au murit în misiuni europene, iar foarte mulți dintre cei care au supraviețuit și-au văzut prietenii apropiați uciși în mod oribil. Pentru unii, acest lucru a fost chiar mai înspăimântător decât perspectiva propriei morți. Când acești militari se întorceau din operațiuni, după ce fuseseră expuși la tiruri antiaeriene feroce și la temperaturi de sub zero grade Celsius,

iar uneori fuseseră lipsiți de oxigen și suferiseră degerături, erau nevoiți să încerce să se refacă fizic și psihic sub un cer care nu le era familiar și în zone rurale cu întinse câmpii, cu soluri închise la culoare și pline de șanțuri și râuri întunecate. Lincolnshire, Rutland, Norfolk și Suffolk aveau o mulțime de puburi, cu o clientelă cu accente puternice, dar nu reușeau să se ridice la nivelul iluminatului urban și al cinematografelor confortabile care erau reprezentative pentru țara lor. Asemenea detalii, care sună trivial pentru niște momente când Europa era scăldată în sânge, erau, de fapt, de mare importanță. Pe aproximativ 200 de aerodromuri din Anglia s-au făcut eforturi mari pentru a se asigura că aproape jumătate de milion de zburători americani și echipele lor de la sol, care fuseseră trimiși să sprijine efortul de război al Aliaților, se simțeau ca acasă.

Printre cei care au plonjat asupra Dresdei la lumina zilei, la doar câteva ore după bombardamentul britanic, s-au aflat tineri ca Morton Fiedler, care avea 20 de ani[197]. Fiedler era născut și crescut în Pittsburgh, Pennsylvania, un oraș siderurgic dur, și se înrolase drept cadet în aviație, iar până să împlinească 19 ani devenise sublocotenent. Executând serviciul militar la Escadrila 18 Bombardament din Grupul 34 Bombardament, Fiedler s-a trezit strămutat din aerul industrial dens și din zarva orașului Pittsburgh în Mendlesham, un sătuc din Suffolk.

Inițial, turul lui trebuia să aibă 25 de misiuni, dar Fiedler a zburat 32. A fost alegerea lui[198].

Gordon Fenwick s-a născut în 1923 în micul oraș Sault Sainte Marie, aflat în extremitatea nordică a statului Michigan, chiar în vecinătatea Canadei, mai mult sau mai puțin pe la mijlocul Marilor Lacuri[199]. Era un oraș dominat de transportul maritim, iar criza din anii '30 îl afectase puternic. Copil fiind, Fenwick se ducea prin țară la vânătoare și la pescuit, ca să pună mâncare pe masă. Era inteligent, iar după ce a terminat școala, a studiat ingineria la Universitatea din Michigan înainte de a se înrola, așa cum a făcut și Fiedler. Vederea lui nu era suficient de bună pentru a fi pilot, dar se descurca foarte bine cu utilizarea codului Morse și astfel a ajuns în Anglia, împreună cu Grupul 401 Bombardament, în Deenethorpe, Northamptonshire: un pub cu acoperiș de paie, un conac maiestuos și mici câmpuri argiloase care mărgineau baza aeriană și pista ei lată din beton. Încă din primele lui misiuni, Fenwick a înțeles imediat proximitatea morții. În timpul unui zbor, își amintea el, „tirul artileriei antiaeriene a trecut prin cabina radio, la un milimetru de capul meu"[200]. Într-o altă misiune, avionul său, supranumit „Mary Alice", a fost atacat cu atâta ferocitate de avioanele de vânătoare inamice și s-a ales cu atât de multe porțiuni ale fuzelajului găurite de proiectile, încât abia a reușit să se întoarcă peste Canalul Mânecii

și să aterizeze de urgență puțin dincolo de stâncile albe din Dover. Mai mult, Fenwick a fost desemnat trăgător frontal. În bombardierele B-17, trăgătorul frontal stătea într-o turelă transparentă aflată chiar în partea din față a avionului, echipată cu mitraliere. La fel ca pilotul aflat deasupra lui, el putea să vadă furtuna defensivă în care intra avionul și este posibil ca această poziție să fi făcut misiunile puțin mai ușoare din punct de vedere psihologic. În acele zboruri pe timp de zi, faptul că vedeai spre ce zburai, mai degrabă decât să ai o vedere dintr-o poziție laterală sau din spatele aeronavei, îți dădea iluzia puterii și a tracțiunii. De asemenea, trăgătorul frontal îndeplinea uneori și sarcinile de navigație.

Și erau atât de mulți alți tineri recruți serioși, soldați precum Wendell Tague, în vârstă de 20 de ani, născut și crescut în Iowa, ori Willmore Fluman, de 22 de ani, din Virginia. Ei proveneau din medii foarte diverse, de pe un continent vast, fiind îndrăzneți, inteligenți și profund implicați. Deși „implicat" nu este chiar un cuvânt adecvat pentru a-i descrie pe acești militari, precum și pe omologii lor britanici, într-un fel, ei trebuie să fi simțit și că erau luptători de sacrificiu, care își dădeau chiar și viața pentru cauză. Cum altfel ar fi fost posibil din punct de vedere psihologic ca Morton Fiedler, printre alții, să-și încheie misiunile și apoi să sfideze moartea, oferindu-se pentru mai multe?

După intrarea Americii în război, în decembrie 1941, în urma atacului japonez de la Pearl Harbor, comasarea forțelor aeriene americane pe teritoriul britanic s-a produs lent la început, dar până în 1944 și în zilele tumultoase de după Ziua Z și invazia Europei, prin satele din estul Angliei se putea vorbi despre o întreagă cultură paralelă. Omniprezența soldaților americani a făcut ca ei să fie numiți „invazia prietenoasă"[201]. Fără îndoială, încă de la început a existat sentimentul că Forța Aeriană a 8-a era poate un pic mai ponderată și mai prudentă în abordare în comparație cu Comandamentul Aviației de Bombardament al lui Arthur Harris. Cel puțin pentru echipajele de zbor, a existat sentimentul că misiunile lor erau foarte specifice. Mai degrabă decât bombardamente de zonă, ele se concentrau pe distrugerea anumitor fabrici și noduri de cale ferată. Faptul că astfel de raiduri provocau ceea ce pe atunci se numeau „revărsări", iar astăzi s-ar numi „daune colaterale", a fost considerat regretabil, dar inevitabil[202].

La aceste baze aeriene, instructajele de dimineață erau momente de tăcere încordată. Aviatorii se trezeau devreme, luau un mic-dejun bun, apoi se adunau pentru instructaj. În spatele unei cortine albastre se afla harta cu obiectivul zilei respective. Când cortina era trasă, orice operațiune care implica un atac precis asupra mișcărilor de trupe germane din Franța sau din Țările de Jos era întâmpinată cu un sentiment de

ușurare. Când era dezvăluită o operațiune undeva în adâncul Germaniei, se auzeau oftaturi din partea unora, în timp ce alții erau prea deprimați sau speriați chiar și pentru a emite mici proteste.

S-au făcut eforturi continue pentru a ușura acest stres psihologic prin crearea unei atmosfere plăcute și relaxante în baze. Echipajele de aviatori au fost mereu bine hrănite, iar în unele baze existau brutării specializate, care le asigurau diverse sortimente de pâine cu care militarii erau obișnuiți acasă[203]. Mulți aviatori se duceau la puburile din sat cu un amestec de curiozitate vie și bună dispoziție, în timp ce în sălile de dans din orașele mai mari au existat încercări de a insufla o energie entuziastă clientelei locale, pe atunci, în mare parte feminină. În satul Lavenham din Suffolk (o versiune absurd de frumoasă a arhitecturii engleze medievale, completată cu o biserică din secolul al XIV-lea), locuitorii erau obișnuiți cu prezența ofițerilor RAF în pubul local, Swan („Lebăda", în lb. engleză – n. red.), încă de la începutul războiului. În schimb, în 1943, când baza a devenit una dintre primele predate americanilor, barul acela, cu plafoanele lui joase și șemineele deschise, a devenit un loc de întâlnire al ofițerilor USAAF[204]. Acolo era o Anglie care părea caricaturizată aproape sfidător, cu bere caldă slabă în loc de bere rece, localnici mustăcioși și jocuri de darts. A devenit o tradiție ca vizitatorii americani să semneze pe unul dintre

pereții albi ai barului, iar semnăturile lor se văd și azi.

După cum arată unele relatări din cadrul Proiectului de Observare în Masă (participanți civili, care trimiteau jurnale periodice către autoritățile competente), acești nou-veniți erau impertinenți și lăudăroși și nu păreau nici respectuoși, nici interesați de problemele locului sau de localnici. Totuși, este posibil ca aceasta să fi fost o impresie creată de un decalaj între generații, deoarece locuitorii mai în vârstă ai satelor și ai orașelor de pe coasta de est poate că erau iritați de ceea ce ei considerau a fi grosolănie și vulgaritate, dar pentru mulți tineri a fost o sursă de fascinație hipnotică. Copiii erau captivați nu numai de vederea avioanelor B-17 și B-24 decolând și aterizând. Ei erau fascinați și de obiectele neînsemnate care le erau aduse acestor aviatori, precum sticlele de Coca-Cola și tuburile de Brylcreem[XLII]. Toți copiii aceia crescuseră cu matineele de duminică, cu westernuri, seriale SF și filme cu gangsteri. Acum, lumea aceea imposibil de îndepărtată și de incitantă devenise cumva reală.

În mod similar, atunci când șeful de orchestră Glenn Miller a venit să cânte pentru aviatorii americani, tinerele britanice care se oferiseră voluntare pentru Serviciul Feminin al Marinei Regale (Women's Royal Navy Service – WRENS), s-au înghesuit să asiste și ele la aceste concerte[205]. Bineînțeles, au existat nenumărate povești de

dragoste și nu numai, așa cum răutăcios observau mulți atunci, deoarece aviatorii americani puteau face rost de ciorapi de mătase, care aveau o valoare inestimabilă, și de conserve conținând carne de pui, pentru care îți lăsa gura apă. Pentru tineri, războiul are mereu și o latură mai erotică.

După misiuni, aviatorilor americani li se acordau uneori trei zile de permisie, iar Londra era o atracție evidentă. Gordon Fenwick își amintea că a călătorit din Northamptonshire până la Londra nu doar pentru a vedea atracțiile turistice pline de funingine, ci și pentru a încerca barurile Capitalei. Se pare că barurile ei învechite și înghesuite nu l-au descurajat și își amintea cu oarecare plăcere tachinările prietenoase ale soldaților englezi de prin baruri, repetând cunoscuta replică despre americanii care erau „supraexcitați, supraplătiți și supraprezenți acolo". Soldații englezi erau uimiți, își amintea Fenwick, când auzeau pentru prima dată replica americanilor la adresa englezilor: „prost plătiți, având parte de prea puțin sex și fiind sub Eisenhower!"[XLIII206]

În unele cazuri, lejeritatea comportamentului lor ascundea o perspectivă mai meditativă. Adesea, aviatorii americani erau mai religioși decât omologii lor britanici și reprezentau confesiuni creștine diferite, având și un contingent considerabil de evrei. Printre preoții militari din bazele americane se afla și îndrăgitul maior Method Cyril Billy, cunoscut aviatorilor ca

„Fratele Billy". Navigatorul Eugene Spearman își amintea: „Noi […] rulam până la capătul pistei și așteptam semnalul de decolare. În majoritatea misiunilor mele, chiar și pe ploaie sau zăpadă, acolo [era] Fratele Billy, cu o Biblie în mâini. Prezența sa acolo era o mare binecuvântare pentru mine. Doar știind că se ruga cineva pentru mine mă făcea să mă simt mai bine"[207].

La fel ca în cazul omologilor britanici, aviatorilor americani li se cereau multe, iar psihiatrii din baze examinau îndeaproape toate simptomele mai des întâlnite ale stresului de luptă. Asta presupunea parțial compasiune, parțial pragmatism, autoritățile fiind îngrijorate că ar putea deveni din ce în ce mai dificil să le ceară soldaților să mai lupte, să-i convingă sau să-i forțeze să facă asta. Unul dintre aviatori își amintea cum văzuse un avion dezintegrându-se în aer, iar bucăți din ceea ce presupunea că era fuzelajul loviseră carlinga avionului în care era el. Cu groază, își dăduse seama că ceea ce văzuse nu era metal, ci carne, bucăți dintr-un aviator mort, sânge și mușchi, care în aerul rece se contopiseră cu sticla, iar asta însemna că aceia aflați în carlingă fuseseră nevoiți să privească rămășițele acelea de mort pe tot drumul de sute de kilometri până înapoi la bază.

Astfel de întâmplări erau cele care provocau coșmarurile, iar aviatorii care visau că erau prinși în avioane în flăcări se zbăteau cu disperare și chiar se răneau atunci când cădeau din paturile

suprapuse. Pe măsură ce se apropiau de finalul tururilor, medicii îi monitorizau pe membrii echipajelor, observând cum tinerii aceia îmbătrâneau accelerat în decurs de un an, ajungând să arate cu 15 ani mai în vârstă sau chiar mai mult. În zilele în care nu zburau, unii dintre ei erau tăcuți, alții erau predispuși la izbucniri fulgerătoare de furie intensă, iar un alt grup manifesta o dorință febrilă pentru sex. La fel ca în cazul omologilor britanici, aproape toți erau uniți de teama mai mare că nu vor putea continua, că își vor dezamăgi țara și camarazii lor din echipaj.

Actorul James Stewart – cel mai faimos dintre acești americani care își făcuseră un nou cămin în Tibenham, o comunitate micuță din inima regiunii rurale Norfolk – a fost comandantul escadrilei 703 și a zburat în multe misiuni cu avioane B-24 deasupra Franței și Germaniei, întotdeauna cu ținte foarte exacte. Deși a avut un noroc remarcabil, avionul lui virând prin atmosfera feroce creată de tunurile antiaeriene și reușind să scape, Stewart a văzut multe alte avioane pulverizate și de multe ori se întorcea la bază și afla despre cum îi muriseră în flăcări unii prieteni[208]. Pentru o vreme, după cum a dezvăluit mai târziu, a simțit și el acea „indiferență față de artileria antiaeriană" și a fost trimis la o „fermă" specială pentru a se recupera. Și el a îmbătrânit vizibil. După război, la întoarcerea la Hollywood, a fost nevoit să înceapă să joace roluri de bărbați

mai în vârstă, iar în thrillerul psihologic *Vertigo*, al lui Hitchcock (1958), el oferă o interpretare foarte bună a unui bărbat aflat într-o traumă profundă. Totuși, în ciuda tuturor turbulențelor psihologice, nu s-a produs nicio schimbare în ce privește hotărârea lui Stewart de a lupta până la capăt.

Într-un mod curios, este posibil ca piloții și echipajele americane să fi fost protejați de sentimentul mai puternic că acțiunile lor reprezentau, în fond, un act moral. Începând cu anii '30, pe măsură ce americanii au început să construiască o forță aeriană mai puternică, s-au stabilit anumite reguli, una dintre ele fiind convingerea că „bombardamentele de precizie la lumina zilei" puteau fi perfecționate în asemenea măsură, încât pagubele și victimele colaterale să fie reduse la minimum. Piloții instruiți la Army Air Corps Tactical School (Școala de Tactică a Corpului Aviației din Armata SUA – n. red.) din Montgomery, Alabama, încă erau învățați că „bombardamentele teroriste asupra civililor vor provoca indignare publică"[209]. În mod similar, până în 1940, toți cei din cadrul US Air War Plans Division (Divizia de Planuri ale Războiului Aerian a SUA – n. red.) au înțeles că nu exista „nicio dovadă istorică potrivit căreia bombardarea aeriană a orașelor și a satelor a fost vreodată eficientă"[210]. Printre altele, ei îi urmăriseră pe britanici în anii '30 folosind astfel

de tehnici de bombardament în Transiordania[XLIV] și în Palestina, în eforturile de a înăbuși insurecțiile locale.

Cu toate acestea, până în iarna anului 1944 și în Ofensiva din Ardeni, USAAF renunțase la o parte din aceste exigențe. Deși, spre deosebire de Comandamentul Aviației de Bombardament al RAF, încă aveau convingerea că un raid masiv asupra unui oraș în plină zi permitea o lovire foarte specifică, acum existau ocazii în care ținta era orașul însuși. Motivul era următorul: în mod surprinzător pentru mulți din comandamentul superior, părea că germanii – care ar fi trebuit să fie în pragul colapsului – reușeau cumva să se regrupeze. Era clar că în mare parte erau epuizați, dar, totuși, conducerea nazistă părea să fi inspirat o tenacitate teribilă în forțele pe care le mai aveau. Existau comandanți americani de rang înalt care se temeau că războiul ar putea continua încă un an. Acest lucru însemna că lovirea anumitor orașe germane avea un scop practic, altul decât simplul *Vergeltung*, adică răzbunare. În primele zile ale lui februarie 1945, bombardierele americane au lansat un atac pe timp de zi asupra Berlinului, pe timpul căruia nu au vizat fabricile sau căile ferate, ci chiar centrul orașului.

În mare, generalul Carl Spaatz, cel care deținea controlul total, și generalul Ira Eaker, cel care supraveghea toate escadrilele, au încercat să se opună forței gravitaționale exercitate de Comandamentul Aviației de Bombardament

atunci când venea vorba de lovirea zonelor civile. După cum spunea ambasadorul american la Tokyo, cu doar câțiva ani înainte: „*Facilis descensus averni est*" – coborârea în iad este ușoară[211]. Cu toate acestea, la fel ca partenerii lor britanici, ei credeau că modul cel mai eficient de a decapita forțele germane reînviate erau atacurile tot mai feroce din aer.

La scurt timp după Ziua Z, Dresda fusese identificată de USAAF ca fiind o țintă utilă, iar în după-amiaza zilei de 7 octombrie 1944, o formație strânsă de B-24 a pătruns adânc în estul Germaniei cu un scop foarte precis, acela de a lovi principalele triaje feroviare din Dresda, aflate la nord-vest de gara principală. Acest raid trebuia să provoace perturbări profunde, nu doar să întrerupă artera feroviară care ducea de la Berlin la Praga, ci și să arunce în aer materiale industriale rare. Raidul a fost considerat un succes. Totuși, a arătat ceva despre nihilismul din acea etapă târzie a războiului, și anume că numărul 270, reprezentându-i pe locuitorii din Dresda uciși, părea cumva nesemnificativ. Într-adevăr, ziarele naziste, locale și naționale, nici măcar nu au menționat numărul de morți (sau măcar bombardamentul).

În 16 ianuarie 1945, americanii au mai survolat încă o dată orașul. Una dintre țintele vizate în acea zi era o fabrică de petrol sintetic aflată la aproximativ 65 de kilometri nord de Dresda, într-un orășel numit Ruhland. Au existat nenumărate

dificultăți, multe dintre bombardiere sfârșind prin a lovi o uzină din orașul Lauta, aflat în apropiere. Totuși, acest lucru a fost considerat extrem de avantajos, deoarece fabrica în cauză producea aluminiu. Încă o dată, însă, locuitorii din Dresda și-au dat seama în după-amiaza aceea că sirenele nu anunțau doar o avertizare falsă. Multe dintre bombardiere, după ce și-au ratat toate țintele, s-au îndreptat către obiectivele secundare mai sigure, și anume triajele din Dresda. De data aceasta, numărul morților a fost de 376. Printre explozibilii puternici aruncați peste oraș s-au aflat și 18 000 de bombe incendiare, aceasta fiind o avanpremieră a incendiilor care urmau să vină.

La acea vreme, „armele miraculoase" erau un subiect de conversație frecvent printre civilii germani, iar acestea reprezentau o idee cu adevărat temută de Aliați. Vara și toamna anului 1944 au fost marcate de bombele zburătoare V-1 și rachetele V-2 trimise de naziști asupra Londrei (V însemna *Vergeltungswaffen*, „arme de represalii"), exemplare de moarte automatizată care au șuierat peste Canalul Mânecii, dar în Ministerul Aerului se făcuseră multe speculații despre existența unui armament și mai apocaliptic. De exemplu, exista o adevărată îngrijorare cum că naziștii vor perfecționa și mai mult tehnologia pentru a ataca nu doar cu explozibili, ci și cu gaze otrăvitoare letale, precum gazul sarin. Și americanii erau neliniștiți: bănuiau

că nu va trece mult timp până când un Führer sălbatic va porni un război biologic, împrăștiind toxine care ar putea provoca embolii fatale în rândul a mii de oameni în doar câteva ore. La toate acestea se adăuga și dezvoltarea avionului de vânătoare Messerschmitt Me 262, primul avion cu reacție german[212]. Cât avea să dureze până când aceste avioane extraordinare, cu o autonomie de zbor de până la 90 de minute și care puteau străbate cerul la viteze de neegalat de aproape 900 de km/oră, aveau să fie perfecționate și mai mult?

Acesta a fost motivul pentru care americanii s-au concentrat mai ales pe industria germană, în special pe cea adânc îngropată în estul țării. Secătuirea moralului civililor putea fi considerată un bonus, dar adevăratul scop al concentrării pe tot ce era industrial, de la fabrici de aluminiu la linii de cale ferată, era să încerce să extragă o parte din veninul unei industrii de război naziste mereu ingenioase.

Uneori, echipajele acestor raiduri erau în aer aproape opt sau nouă ore. Multe au fost spulberate pur și simplu, altele au avut probleme cu motoarele și au aterizat forțat ori s-au parașutat deasupra teritoriul inamic, confruntându-se cu perspectiva unor răni și invalidități permanente sau chiar mai rău, dacă ajungeau în viață la sol. În ciuda imaginilor lipsite de griji sau a bravadei (tineri americani zâmbind și ridicând din umeri alături de femei atrăgătoare,

care apăreau aproape invariabil în desenele de pe carlingile avioanelor lor), adevărul era că, uneori, echipajele care se întorceau în estul Angliei coborau din avioane și se trezeau izbucnind în lacrimi.

În după-amiaza de 13 februarie 1945, atunci când echipajele bombardierelor britanice au fost informate cu privire la ținta care li se repartizase, și când colegii lor americani au văzut, în dimineața următoare, care era ținta din spatele cortinei albastre, prima reacție a multora nu a fost legată de orașul Dresda în sine, ci de amplasarea țintei atât de departe în est, mai departe decât zburaseră cei mai mulți dintre ei până atunci. Chiar și țintele din vestul Germaniei provocau teamă, dar aceasta a stârnit o neliniște și mai profundă. Toți aviatorii aceia tineri – Leslie Hay și Miles Tripp din RAF, Morton Fiedler, Wendell Tague și colegul său Howard Holbrook din „puternica Forță Aeriană a 8-a" – și-au contemplat sfârșitul: soldați care știau că moartea lor în flăcări putea fi necesară pentru victorie.

Este posibil ca pentru acei soldați numele Dresda să fi însemnat la fel de puțin ca Pforzheim sau Magdeburg, pentru că, la urma urmei, erau doar niște orașe cu soldați naziști și fabrici de armament. Acesta a fost un război atât de implacabil și atât de nihilist, încât chiar și cei mai atenți și mai sensibili aviatori au devenit insensibili la țintele lor. După cum își amintea

Gordon Fenwick: „Exista un azi și poate un mâine. Atât”[213].

[XLII] Importantă marcă de produse pentru îngrijirea părului la bărbați (n. red.).

[XLIII] Joc de cuvinte în lb. engleză, „underpaid, undersexed, under Eisenhower” (n. tr.).

[XLIV] Transiordania a fost un teritoriu care a aparținut Imperiului Otoman, devenind parte a mandatului britanic al Palestinei după terminarea Primului Război Mondial; în 1921, Transiordania a devenit autonomă din punct de vedere politic, iar după cel de-Al Doilea Război Mondial, și-a obținut independența sub denumirea de Iordania (n. red.).

PARTEA A II-A. SCHRECKENSNACHT[XLV]

[XLV] „Noaptea ororii” în lb. germană (n. red.).

Capitolul 11

Ziua întunericului

În vântul tăios și rece al iernii, aceasta era prin tradiție o zi a celor mai aprinse culori: lână verde, panglici de mătase mov și roz, broderii cadrilate, coarne cărămizii de diavol și funde galbene uriașe. În ochii adulților, costumele pentru Fasching – festivalul care marca Lăsata Secului, ziua de dinaintea începerii Postului Mare – erau vesele, dar evocau și căldura amintirilor de sărbători din anii anteriori. Prin contrast, adolescenții care purtau această gamă bogată de costume fanteziste tratau totul cu o deplină gravitate și seriozitate. În umezeala rece a zilei de 13 februarie 1945, cu Dresda și clădirile, grădinile și copacii ei în tonuri uniforme de maro și de gri murdar, și cu adulții și bătrânii ei obosiți și neliniștiți, copiii orașului insistau totuși să se costumeze, astfel că din poduri, magazii și subsoluri au fost scoase cutii și cufere. Mamele lor erau fericite să le facă pe plac.

Tânărul Georg Frank a văzut cum această indulgență se manifesta pe toată strada lor: copiii „își făceau de cap în costume de carnaval colorate", iar adulții, privindu-i, „uitau de grijile provocate de situația tot mai gravă a

războiului”[214]. Acest băiețel era foarte entuziasmat de propriul lui costum, care avea „o fundiță colorată de clovn” și un „guler alb și lat”[215]. În altă parte, seriosul adolescent Winfried Bielss îi privea și el aprobator pe „copiii costumați și pictați”, remarcând că, deși „războiul total înăbușise aproape toate distracțiile publice”, încă exista „în calendar acest moment de bucurie”[216]. Chiar și locuitorii mai în vârstă au fost temporar distrași, cum ar fi Georg Erler și soția lui, Marielein, care își aminteau cum edițiile anterioare ale sărbătorii Fasching au coincis cu „frigul cel mai cumplit”, dar ziua aceea, prin contrast, era binecuvântată cu „soare senin și vreme blândă”[217]. Au văzut copii pe străzile terasate din Neustadt, poate nu la fel de gălăgioși ca în alți ani, dar jucându-se veseli în costumele lor fanteziste. În Altstadt, de cealaltă parte a râului, Dieter Elsner, în vârstă de șapte ani, al cărui tată era paracliser la Frauenkirche, insistase să i se dea voie să se îmbrace cu îndrăgitul lui costum de cowboy pe care-l completase cu un tomahawk, un presupus și imaginativ trofeu al câmpului de luptă. În ciuda faptului că Germania declarase război Americii în 1941, iconografia Vestului Sălbatic era remarcabil de persistentă, iar extrem de popularele romane cu personaje cowboy ale scriitorului german Karl May încă erau citite de locuitorii din Dresda.

Fasching a fost și este prezent pe întreg teritoriul Germaniei, dar în moduri subtil

diferite. În orașele mai vestice, a luat naștere din tradițiile medievale care invocau spiritul nesupunerii și mult timp a avut o distinctă notă păgână, cu o serie de costume care-l evocau pe Omul Verde sau personificări mascate ale iernii, văzute ca o babă zbârcită care chicotea. În Saxonia, sărbătoarea aducea mai mult cu o lume cu susu-n jos, cu bufoni ridicați la rang de putere, dar existau și evocări ale forțelor întunecate, cu oameni îmbrăcați în spiriduși și demoni și spirite ale pădurilor. Asociate cu acestea mai erau ceremoniile de pe dealuri care culminau cu focuri imense, simbolizând înfrângerea frigului și venirea primăverii. Un oraș sofisticat și intelectual precum Dresda nu a reușit niciodată să se debaraseze de astfel de ritualuri, dar, în schimb, aici avea loc un festival înainte de zilele de abstinență care precedau Paștele. Marți, 13 februarie 1945, a fost o zi în care s-a băut și s-a socializat, iar copiii care s-au costumat – inclusiv în diavoli în miniatură – au fost cei care au asigurat atmosfera de carnaval.

Sărbătoarea avea să vină puțin mai târziu, totuși. Până la urmă, încă era zi de cursuri pentru elevii ale căror școli nu fuseseră rechiziționate de către armată sau transformate în adăposturi pentru refugiați. La începutul zilei, Helmut Voigt, în vârstă de 13 ani, care locuia în bogatul cartier Plauen, aflat în sud-vestul Dresdei, a primit o însărcinare de la profesorul lui. Autoritățile școlare observaseră că unele uși erau nesigure și

aveau nevoie de încuietori și de zăvoare noi. Helmut a primit niște bani și i s-a cerut să găsească și să cumpere unele. Aceasta părea o sarcină simplă, dar în vremuri de penurie materială cronică astfel de lucruri erau greu de găsit. Fierarii locali nu aveau deloc, dar ideea care i-a venit lui Helmut în cele din urmă, și care a necesitat o vizită în Altstadt, avea să-i modeleze atât traiectoria acelei zile, cât și pe cea a întregii lui vieți[218].

*

Școlile din oraș fuseseră perseverente în a-i învăța pe elevi măsurile de urgență în cazul unui atac. Tânărul Dieter Haufe și colegii lui de clasă fuseseră instruiți despre cum să înăbușe cu nisip fosforul arzând[219]. În altă parte, la Școala Müller Gelinek, profesorii s-au grăbit să exerseze cu elevii alarmele de bombardament. Clădirea lor aproape că fusese lovită în timpul raidului american efectuat asupra triajelor de cale ferată din ziua de 16 ianuarie, un moment care le-a fost descris ca „un atac terorist asupra Dresdei". Ursula Skrbek și-a amintit că, în perioada aceea fatală, conducerea școlii ei trimitea copiii mai devreme acasă aproape în fiecare zi[220], în timp ce alți elevi au fost instruiți să coboare în adăposturile improvizate din subsoluri.

Copiii din Dresda priveau deja adăposturile improvizate ale orașului ca făcând parte din textura vieții lor cotidiene. Georg Frank, care locuia cu familia într-un bloc de apartamente, și-

a amintit de scara abruptă care ducea sub bloc și de coridorul principal al pivniței, având o căptușeală din cărămidă, din care se intra în celule mai mici, fiecare cu propria ușă din lemn. Familia Frank își îmbunătățise micul spațiu cu o masă și unul sau două scaune din lemn, iar alte locuri de șezut au fost improvizate din scânduri. Georg și-a amintit că vechea zidărie de cărămidă se prăbușea pe alocuri, lăsând goluri în suprafața acoperită cu mortar.

Familia lui Dieter Haufe fusese forțată să părăsească locuința anterioară din cauza distrugerilor provocate de bombe. Adăpostul din noul lor apartament din Pieschen (o suburbie situată la nord de Elba, pe un deal cu vedere spre Altstadt) era, de fapt, un atelier transformat. În partea de sus a pereților, acel semisubsol avea ferestre înguste și orizontale prin care se vedea cerul.

Alte adăposturi erau ceva mai solide. Subsolul Palatului Ta-schenberg, situat vizavi de Zwingergarten și de catedrala catolică, avea podele din beton și uși din oțel. Palatul era folosit de oficiali ai Wehrmachtului și de personalități municipale și polițienești, nefiind un refugiu destinat publicului larg. Cu toate acestea, la doar câteva străzi distanță, se afla un spațiu subteran deschis pentru oricine dorea, și anume mărețul edificiu al Frauenkirche, care se afla în piața deschisă din Neumarkt și avea o criptă alcătuită dintr-un labirint de bolte cu tavane joase și cu

pietre funerare. De fapt, cripta Frauenkirche nu era consacrată înmormântărilor. Vechile pietre funerare așezate în pereții groși fuseseră puse acolo cu secole în urmă, după distrugerea unei alte biserici din apropiere.

Frauenkirche era înconjurată de un amestec aglomerat de cafenele și de magazine mici găzduite de clădiri înalte, din secolul al XIX-lea, în care erau și nenumărate apartamente, iar în subsoluri se aflau labirinturi ale unor pivnițe la fel de vechi. Singura concesie pe care gauleiterul Martin Mutschmann a făcut-o pentru a oferi populației orașului adăposturi practice și viabile a fost să permită ca activitățile să se desfășoare în subteran. În loc să rămână celule separate, pereții de cărămidă au fost dărâmați, astfel încât toate pivnițele de pe o stradă să fie conectate între ele. Rezultatul final a fost un labirint subteran întins, cu încăperi care treceau pe sub o stradă și făceau legătura cu pasajele de sub alte străzi. Pe lângă faptul că aveau puncte de acces din spațiile private pe care le deserveau pivnițele, tunelurile ieșeau în două zone deschise, la digul de piatră al fluviului Elba, într-o direcție, iar în cealaltă, urma o rută care ieșea la parcul Grosser Garten din centrul orașului.

Urmând conștiincios sfaturile oficiale, unele familii își pregătiseră valize cu lucruri de primă necesitate, inclusiv măști contra gazelor și pături. Gisela Reichelt, în vârstă de 10 ani, a cărei familie locuia într-un bloc de apartamente aflat la doar

două străzi distanță de aglomerata gară principală a orașului, trecuse de mai multe ori prin exerciții de evacuare și se obișnuise destul de bine cu întunericul mucegăit al subsolului clădirii[221]. Întinzându-se atât în partea de sud a căii ferate, cât și a Altstadtului, aceasta era o pivniță mai degrabă modernă, care nu avea legătură cu altele. Clădirea de apartamente se situa la poalele pantei ușoare care ducea spre suburbiile din sud. În acest cartier, existau bulevarde mai largi și curți pline de copaci. Gisela și-a amintit că, în după-amiaza aceea, ea și prietenele ei se jucau afară, în aerul rece și proaspăt.

Țipetele și râsetele lor ricoșau cu ecou de zidurile înalte.

Puțin mai la vest de oraș, într-o mică vale stâncoasă, se afla o afacere care avea propriile ei adăposturi. Proprietarii fabricii de bere Felsenkeller, o construcție care data de la sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost inovatori în ceea ce privește utilizarea terenului din jurul ei, iar tunelurile au fost forate adânc în stâncile adiacente clădirilor principale. La fel ca majoritatea fabricilor din Dresda, Felsenkeller fusese forțată să participe la complexul efort de război. Producătorul de corpuri de iluminat Osram ocupa acum o mare parte din ea, producând instrumente din tungsten. În dimineața de 13 februarie, Margot Hille, în vârstă de 17 ani, care începuse să lucreze la fabrica de

bere cu un an înainte, imediat după terminarea școlii, se pregătea pentru o nouă zi la un loc de muncă pe care-l considera uneori obositor[222].

În luna februarie a acelui an, programul ei de lucru fusese dat peste cap de o situație iritantă, care se tot repeta. Ea începea zilnic devreme, imediat după răsărit, și trebuia să termine la ora 16.30, dar directorul departamentului ei „venea adesea chiar înainte de ora de închidere și începea să-i dicteze secretarei scrisori". Drept urmare, Fräulein Hille trebuia să aștepte în timp ce secretara dactilografia scrisorile, le ducea directorului spre aprobare și le punea în plicuri, apoi i le dădea ei pentru a le duce la oficiul poștal principal, aflat la aproximativ un kilometru și jumătate distanță, în Plauen. Rezultatul, își amintea ea, era că de multe ori „nu ajungea acasă decât după ora 18"[223]. În dimineața de 13 februarie, Margot era obosită, deoarece avusese o serie de nopți neliniștite, în care dormise prost.

În tot orașul erau muncitori care, confruntându-se și ei cu programe de lucru lungi și plictisitoare, reușeau cumva să nu-i observe pe cei din jurul lor, forțați să lucreze. Tatăl în vârstă de 53 de ani al lui Dieter Haufe era angajat în proiecte de construcții locale, inclusiv în săparea de gropi pentru rezervoare. După cum a observat Haufe, acum era obligat să preia sarcini la imensa uzină Goehle-Werk, aflată la nord-vest de Altstadt, în suburbiile verzi de pe coline[224], acolo unde se afla unul dintre centrele de muncă forțată

din Dresda. În acel complex dedicat fabricării de instrumente pentru avioane și submarine lucrau femei evreice selectate din lagărele de concentrare, pentru care fabrica devenise lumea lor, cu un program de lucru intens, cu somn insuficient în dormitoare aglomerate și, apoi, cu întoarcerea sub lumina artificială a complicatelor linii de asamblare. Însuși tatăl de vârstă mijlocie al lui Dieter Haufe obosise, dar viața încă îi aparținea, în mare parte.

În dimineața aceea de februarie, pe lângă toate fabricile care înconjurau orașul, existau și sute de oameni angajați în marea diversitate de îndatoriri civice, făcând astfel ca sângele orașului să pulseze prin venele lui. Pe lângă rețeaua extinsă de tramvaie, cu păienjenișul ei de șine și de cabluri care se întretăiau la intersecțiile aglomerate, existau autobuze publice, dintre care unele erau conduse în mod remarcabil de prizonieri de război. Dieter Patz și-a amintit că autobuzul școlii lui era condus de „un tânăr cu tenul închis și cu părul negru"[225]. Pasagerii, de o politețe desăvârșită, îl salutau zicându-i „Alex". Era un soldat francez capturat cu mult timp în urmă.

Foarte devreme în dimineața aceea de Lăsata Secului, căile ferate ale orașului erau deja o masă compactă de oameni. În gara centrală erau foarte mulți soldați, femei și copii, care coborau din trenurile ce veneau dinspre est. Șinele și peroanele erau suspendate, sub ele aflându-se gara, iar sub aceasta erau pasajele și subsolurile.

În mod extraordinar, în ciuda haosului, în gară încă se ofereau diverse servicii. Pentru soldații care erau în trecere, exista o mică spălătorie unde puteau să-și lase ranițele pentru a li se curăța uniformele, în timp ce petreceau câteva ore în oraș. De asemenea, în gară erau la datorie mai mulți polițiști din oraș, nu pentru teama de dezordine, ci mai degrabă pentru a preîntâmpina confuzia printre nenumărații refugiați care ar fi putut bloca locul. Și lucrătorii feroviari erau nevoiți să fie în alertă, pentru a face față numeroaselor schimbări de peron și de orar, în timp ce informau familii obosite și uneori traumatizate în legătură cu trenurile pe care trebuiau să le ia, când și de unde. Chiar și pentru lucrătorii feroviari experimentați, precum Georg Thiel, aparența de ordine din gară se dizolva cu fiecare sosire.

Afară, pe străzile care duceau spre nord, persista acea impresie a încercării fragile de a menține coeziunea în fața haosului tot mai mare. Aici erau refugiați care mergeau pe jos, îndreptându-se spre nord, către Altstadt, către râu, către orașul nou, către suburbiile înverzite și către zona rurală de dincolo de oraș. Liniile tramvaielor din Dresda deveneau tot mai aglomerate și mai incomode, caii și căruțele se mișcau anevoie peste șine, iar pietonii se împingeau unii pe alții de pe trotuare. Străzile din jurul Prager Strasse fuseseră întotdeauna aglomerate pe timp de pace, dar acum, prin

mulțimea adesea fără direcție, se simțea aerul unei anarhii incipiente.

La doar vreo jumătate de kilometru distanță, aproape de grupul de clădiri municipale din piatră gri, zidurile parcă și mai sobre ale Kreuzkirche ofereau o notă de calm. În ziua aceea de dinaintea Postului Mare, în întunericul sumbru al marii biserici, corul se pregătea pentru slujba de a doua zi. Oamenii de afară, care se împingeau și își croiau drum prin valul uman de haine de iarnă, vor fi auzit, din când în când, notele cristaline ale sopranelor și altourile lor străpungând aerul. Acele frânturi deconectate ale familiarelor imnuri devoționale puteau avea efectul de oprire a timpului, un moment de desprindere, dar niciodată realitatea n-a putut fi ținută pe loc pentru prea mult timp.

Profesorul de filologie Victor Klemperer se străduia și el să înainteze prin traficul și prin mulțimile din acea zi. Dimineață, înainte de ora 8, plecase din locuința lui aflată în una dintre acele Judenhäuser, care dădea spre locul gol al vechii sinagogi, din acea locuință înghesuită și rece în care el și cu soția lui fuseseră forțați să se mute, împreună cu foarte mulți alții, lângă Frauenkirche. Însărcinarea primită pentru ziua respectivă de la autoritățile municipale era să distribuie rapid o scrisoare circulară către 70 de evrei din cei 200 și ceva rămași, la adrese împrăștiate prin tot orașul. Tuturor celor care au primit-o li se solicita să „iasă la lucru în aer

liber”[226]. Scrisoarea îi instruia să împacheteze haine și provizii de urgență, care să le ajungă pentru trei zile. În dimineața următoare, ei trebuiau să se prezinte la o adresă din apropierea birourilor municipale. În mod clar, urmau să fie duși undeva.

Profesorul Klemperer a fost informat că el și soția lui, Eva, nu vor fi nevoiți să se prezinte pentru astfel de sarcini. A notat în jurnal că simțise imediat cum se deschidea un vid între el și cei cărora le înmâna scrisoarea[227]. În mod neobișnuit, pentru a-și îndeplini sarcina, autoritățile i-au permis să meargă cu tramvaiul, un mijloc de transport interzis evreilor. Ordinul de a se prezenta la „muncă în aer liber” părea să nu țină cont de vârstă sau de capacitatea de muncă. Klemperer nu avea nicio îndoială cu privire la ceea ce însemna scrisoarea pentru destinatari: o călătorie cu trenul, tăcerea unei linii de cale ferată secundare, moartea. În discuțiile șoptite de seară, din Judenhäuser, circulau zvonuri și speculații sumbre, iar groaza era cu atât mai rea, deoarece era foarte lucidă.

Profesorul Klemperer era convins că aparenta lui grațiere era extrem de temporară, iar el și cu soția lui se vor confrunta cu aceeași perspectivă, în mai puțin de o săptămână. Și-a făcut cu seriozitate turul acelor Judenhäuser risipite prin oraș, înmânând destinatarilor convocarea, de la fete în vârstă de 10 ani la femei de 70 de ani și la mame care aveau copii mici. Mamele păreau

stoice, dar de îndată ce ușile se închideau, Klemperer le auzea plângând incontrolabil.

Profesorul văzuse mulți ani de cruzimi mari și mici acumulate, dar nici măcar cu experiența atâtor răutăți durerea nu se diminua și nici nu se atenua vreodată. El și ceilalți evrei din Dresda înduraseră atât sadismul Gestapoului, cât și indiferența completă a concetățenilor lor, dar acum, într-un moment în care el și mulți alții își petreceau serile speculând cu privire la ritmul înaintării Armatei Roșii și referitor la starea apărării germane, acesta le părea a fi un ultim efort de a curăța orașul până și de ultimul evreu, la fel cum li se părea că lumea era pe cale să se transforme încă o dată.

Cum comunitatea lor fusese forțată fără milă să se separe, profesorul Klemperer și camarazii lui evrei au privit la temerile concetățenilor lor cu o curiozitate aproape calmă, deoarece în timp ce evreii se temeau cel mai mult de Gestapo, scria el, neevreii din Dresda erau îngroziți de sovietici[228]. Existau, remarca el, zvonuri potrivit cărora sovieticii parașutați se infiltrau în oraș, pretinzând că sunt germani. De asemenea, circulau zvonuri potrivit cărora gauleiterul Mutschmann se pregătea să fugă din Dresda. Unul dintre prietenii profesorului i-a spus că văzuse soldați germani punând explozibili pe Carolabrücke, principalul pod peste Elba, probabil pentru a întârzia înaintarea inevitabilă a Armatei Roșii. Povestea a fost confirmată și de

Georg Erler, în vârstă de 67 de ani, și de soția lui, Marielein. În ziua aceea, și ei avuseseră o anume stare de neliniște, care se manifestase prin planuri elaborate de a-și proteja moștenirile frumoase pe care le acumulaseră de-a lungul anilor. Herr și Frau Erler locuiau în partea de est a orașului, într-un apartament elegant și cu o grădină mare, aflat pe o stradă plină de vile grandioase. Pe lângă tablouri și porțelanuri, dețineau și multă argintărie. Cu o zi înainte, la 12 februarie, puseseră cât de multă argintărie putuseră într-o cutie de valori improvizată, pe care o urcaseră în mașină și se duseseră la vreo 32 de kilometri sud, la o cunoștință din Dippoldiswalde. Herr Erler s-a gândit că, în cazul în care Armata Roșie va prăda zona, exista o șansă ca măcar în acest colț mai rural comoara lor să scape.

Dar la 13 februarie nici el și nici soția lui nu au reușit să se scuture de neliniștitoarea senzație de nesiguranță. Fiul și fiica lor locuiau în orașul Lüneburg, în nordul țării, așa că nu aveau aparținători vulnerabili în Dresda, dar apartamentul lor elegant era mai mult decât o simplă casă, deoarece tot ceea ce prețuiau în viață părea să se afle între pereții aceia. Georg Erler și-a amintit cu o intensitate tangibilă de frumusețea mesei lor Biedermeier, din mahon, acoperită cu mătase verde, apoi de fotoliile și de canapelele lor, de picturile în ulei care înfățișau membri de cândva ai familiei lui Marielein, inclusiv un portret fascinant în care Friedrich Cappel și soția

lui, Louise, erau înfățișați într-o ținută elegantă, el în costum de vânătoare, iar ea într-o ținută mai somptuoasă. Lângă acest tablou era o schiță nu mai puțin fascinantă reprezentând-o pe Afrodita ieșind din valuri, semnată de un artist pe nume Boyen, despre care Erler spunea că murise din cauză că „își pierduse mințile”[229]. La fel ca argintăria, unele dintre picturile lor fuseseră împachetate. Câteva erau în pivnița de cărbuni, altele fuseseră trimise fiicei lor din Lüneburg. De asemenea, exista un pian „răsunător” la care cânta Marielein. Herr Erler cumpărase partituri „pentru câteva dintre sonatele lui Beethoven”, în speranța că unii dintre cei mai cultivați oaspeți ai lor ar dori să încerce să le interpreteze, dar puțini o făcuseră.

Herr Erler era deosebit de protector cu vasta lor colecție de porțelanuri frumoase de Meissen. Erau vaze Copenhaga decorate cu ciclamen și păpădii[230], vaze cu margini din aur, un serviciu de cafea, tot cu margini cu foiță din aur, și boluri și farfurii decorate delicat cu albăstrele, precum și cești de cafea care erau suveniruri unice pentru familia Erler, decorate la comandă, cu imagini ale unor rude răposate de mult timp.

„Întotdeauna aveam în vaze flori proaspete din grădină”, își amintea Herr Erler, mândru că apartamentul era o dovadă privitoare la rafinament și la gust[231]. De asemenea, existau accesorii moderne, de la șemineul alb la lămpile electrice cu picior și la gramofonul păstrat în

propriul lui dulap. În amintirile lui Herr Erler se simțea aura unei lumi aparte, care era, poate, neobișnuit de retrasă și neobișnuit de plăcută din punct de vedere estetic. La începutul după-amiezei de 13, cuplul s-a hotărât să iasă la plimbare, deoarece amândoi auziseră zvonul potrivit căruia Carolabrücke fusese încărcat cu explozibil. Atât sentimentul de curiozitate, cât și cel de neliniște erau greu de ignorat.

Marielein Erler crezuse că orașul va fi în siguranță pur și simplu datorită frumuseții lui renumite, dar îndoiala trebuie să-și făcut resimțită prezența, pe măsură ce ea și soțul ei au traversat podul spre nord, către Neustadt, și au văzut soldații la lucru. „Am vrut să vedem dacă într-adevăr așa era", și-a amintit Frau Erler. „Auzisem că dinamita era pregătită pentru a arunca podul în aer. Da, așa era! Soldații vegheau în mai multe locuri de pe pod. I-am întrebat dacă era adevărat ce se spunea despre dinamită. «Este adevărat!», au răspuns ei"[232]. Când au ajuns pe partea opusă, s-au întors să privească spre Altstadt. „Ne-am uitat la Elba", și-a amintit Frau Erler, „și am privit spre panorama frumoasă a Dresdei"[233]. Georg Erler era agent al Apărării Civile[XLVI] și urma să fie de serviciu în noaptea aceea.

O altă persoană care petrecuse mult timp speculând în legătură cu avansarea inamicilor – și cu teribila forță armată pe care o va aduce în oraș Armata Roșie – era pe străzi în ziua aceea, în

apropierea clădirilor funcționale ale universității. Mischka Danos plănuia o petrecere pentru seara aceea, în dormitorul lui din vechea casă de oaspeți în care locuia. Spera să le ofere oaspeților o delicatesă rusească numită Kissel, un fel de jeleu acru cu fructe de pădure, deși existau anumite ingrediente pe care încă trebuia să le procure. În afară de asta, ziua letonului fusese ocupată cu activități pentru profesorul Barkhausen, în laboratorul lui de cercetare electrică. Date fiind circumstanțele generale ale războiului, Danos avusese cele mai relaxate câteva săptămâni, și abia se întorsese dintr-o vacanță de iarnă petrecută, parțial, în Innsbruck[234]. Parcă tânărul fizician trăia într-o dimensiune paralelă cu toți ceilalți civili, o viață în care călătoriile de plăcere și conversațiile intelectuale pline de vitalitate erau încă perfect posibile. Însăși ideea de a-și servi oaspeții cu o rețetă rusească în seara aceea era în sine remarcabil de lipsită de griji, având în vedere apropierea furtunoasă a armatelor sovietice invadatoare.

În după-amiaza aceea, la aproape 1 600 de kilometri depărtare, sub un cer senin și răcoros, Miles Tripp părăsise baza RAF călare pe motocicletă[235]. Știa că el și cu colegii lui nu-și vor primi instrucțiunile până după-amiază târziu, așa că a profitat de ocazie pentru a hoinări pe drumurile de țară care străbăteau micile câmpii

înverzite și pâlcurile de copaci, în drum spre Bury St. Edmunds. În plus, motocicleta lui avea o scurgere de combustibil enervantă, de care voia să se ocupe.

Tripp și colegii lui de echipaj primiseră de curând vestea că turul lor fusese prelungit. Acum, trebuiau să participe la 40 de misiuni deasupra Germaniei înainte de a fi eliberați de îndatoririle lor pe avioanele de bombardament. În opinia lui Tripp, asta însemna trecerea într-o altă dimensiune, un moment de transformare în care frica profundă căpăta rezonanțe metalice. El și colegii lui de echipaj erau cu toții foarte conștienți de rata de mortalitate, dar încă mai existau scântei de speranță în sufletele lor, exprimate tangențial printr-o credință reticentă în supranatural. Tripp și camarazii lui erau ușor speriați: colegul lor, Harry, un aviator jamaican, își dezvoltase o abilitate stranie de a prezice – cu ore înainte de a li se spune! – exact ce oraș din Germania va fi ținta următoare. Oare obținea informații din interior sau era altceva, o formă de premoniție supranaturală? Cu ceva timp în urmă, Harry îi spusese lui Miles că avusese un vis. El fusese prieten cu un alt aviator din Canada, care murise atunci când avionul lui se prăbușise, iar Harry i-a spus lui Miles că prietenul său îl vizitase în acel vis și-i întinsese mâna în semn de salut. „Nu-mi place genul ăsta de vis”, îi spusese Harry lui Miles[236], iar Miles fusese perfect de acord cu el.

În după-amiaza aceea de 13 februarie, Miles Tripp căuta normalitatea plictisitoare în Bury St. Edmunds, micul și aglomeratul oraș în care se găseau case din lemn sub cerul de un albastru palid, acolo unde a lăsat motocicleta la un mecanic, iar apoi, dintr-un impuls, a făcut o vizită la biblioteca locală. Tripp a stat și a privit soarele care se oglindea prin geamurile mari înainte de a alege câteva volume de poezie de pe rafturi și a se întoarce la masa lui. Poezia, și-a amintit mai târziu, „era un efort inconștient de a stabili o legătură cu o existență mai veche, mai sigură, pentru că lecturam poezii care îmi plăceau la școală”[237]. Totuși, n-a reușit să-și găsească liniștea. În schimb, stând la masa din biblioteca aceea, Tripp s-a trezit simțindu-se din ce în ce mai agitat. Era momentul să se ducă după motocicleta reparată, iar în timp ce se întorcea la bază, soarele apunea spre orizontul vestic.

*

În Dresda, spre sfârșitul după-amiezii, mulțimea de pe străzile din Altstadt devenea tot mai densă, deoarece gara și drumurile aduseseră nenumărați nou-veniți. Prin oraș circula un zvon care se răspândea cu o oarecare rapiditate, și anume că printre miile de refugiați care mișunau pe acolo erau și dezertori din armată, făcând tot posibilul să evite controalele oficiale. Era de înțeles că autoritățile nu vor arăta niciun fel de milă față de cei care vor fi prinși și se estima că în Dresda erau în ziua aceea cel puțin câteva sute,

aproape o mie de astfel de soldați care se ascundeau printre familiile care își târau picioarele prin oraș, privind la eleganța magazinelor de pe Prager Strasse.

Prin mulțime erau și doi elevi, venind din direcții diferite și cu scopuri diferite. Winfried Bielss plecase de la școală și se dusese acasă pentru a se schimba în uniforma Tineretului Hitlerist, pregătit pentru îndatoririle de seară. Hainele dovedeau o autoritate hiperagresivă (cămașa maro cu banderolă cu svastică, tresele de pe umeri, stema imperială în formă de vultur și deviza „sânge și onoare”[238]), dar mintea acestui băiat nu putea fi mai departe de război. Mai degrabă, el se gândea la frumoasa colecție de jucării Erzgebirge – figurine și marionete folclorice frumos pictate – pe care o văzuse recent în biroul unchiului său și visa în special la colecția de timbre a unchiului său. Bielss era și el foarte pasionat de filatelie. Chiar și în toiul războiului existau comercianți de timbre în Dresda, inclusiv un magazin numit Engelmann, care avea timbre de colecție. Bielss s-a trezit că trecea pe lângă el, uitându-se la vitrină. Pe traseul lui mai era un magazin, pe nume Bohnert, care avea o vitrină mai neobișnuită, cu timbre rare, pârlite și arse pe margini. Acest lucru, s-a gândit Bielss, „era un indiciu că, în cazul unui raid aerian, nici măcar un seif nu oferă o protecție suficientă pentru ele”[239].

Cam la aceeași oră a zilei, adolescentul Helmut Voigt se afla în piața mare din Altmarkt. Cu doar câteva luni înainte, o mare parte din mijlocul acestei piețe pietruite fusese rechiziționat și săpat pentru construirea unui rezervor mare cât o piscină de înot, dar mai adânc, cu pereți netezi din beton. Acesta urma să fie folosit de pompieri în situații de urgență, în cazul unui atac aerian, mai degrabă decât pentru a spori rezervele de apă potabilă ale orașului. Helmut și vărul lui, Roland, căutau zăvoare pentru școală. Mergând din suburbia Plauen spre centrul orașului, cu un tramvai neobișnuit de aglomerat, Helmut era convins că magazinul universal Renner, care încă funcționa, trebuia să aibă ceva apropiat de nevoile lui.

Cei doi verișori au văzut străzile neobișnuit de aglomerate, tramvaiul lor oprindu-se și pornind, înaintând cu hopuri printre nenumăratele obstacole umane. Totuși, magazinul era relativ liniștit. Tânărul Voigt s-a apropiat de un vânzător mai în vârstă, de la departamentul de produse de uz casnic. Acesta s-a dus să verifice stocurile din spate, dar fără succes[240]. Cei doi au plecat din sofisticatul magazin cu mâinile goale și au mai traversat o dată piața aglomerată, cu rezervorul din mijlocul ei.

După-amiaza făcea loc înserării. Voigt s-a urcat într-un autobuz care se îndrepta spre casă, dar aglomerația a făcut ca drumul să fie anevoios. Pe lângă mulțimea nesfârșită care se mișca lent pe

Prager Strasse, mai erau și drame: la un moment dat, un pieton s-a prăbușit, iar șoferul autobuzului a fost nevoit să ajute la scoaterea lui în siguranță de pe șosea.

Lui Voigt i-a ieșit în cale Lothar Rolf Luhm, un tânăr soldat aflat în permisie, care se refăcea după ce fusese rănit. Luhm reușise să se vadă cu un prieten soldat pe nume Günther Tschernik. Inițial, acesta plănuise să stea câteva zile în Schneidemühl, un oraș din Polonia ocupată (numit acum Piła), dar acolo era deja „o fortăreață"[241]. Luhm fusese rănit în timpul Ofensivei din Ardeni, de la sfârșitul anului 1944, apoi fusese trimis să stea câteva săptămâni într-un sanatoriu dintr-un oraș înzăpezit din Silezia, numit pe atunci Schreiberhau, iar în Dresda ajunsese oarecum întâmplător. Pur și simplu, era în drum înapoi spre unitate. Acum, în așteptarea legăturilor de transport, el și prietenul lui, Günther, aveau un pic de timp să exploreze acel oraș necunoscut.

De asemenea, tot nefamiliarizat cu Dresda – dar extrem de încântat să fie acolo – era și Norbert Bürgel, un băiat refugiat care plecase din Silezia cu familia lui pentru a se alătura rudelor într-o suburbie de la nord-vest de oraș, pe dealurile care dădeau spre Altstadt (în această privință el era altfel decât ceilalți, deoarece majoritatea persoanelor strămutate doar treceau prin zonă în drumul lor spre vest). La 13 februarie, Bürgel era de o săptămână în Dresda,

locuind la unchiul său Günther[242]. El nu uitase că Lăsata Secului însemna festivități, astfel că cei doi Bürgel erau hotărâți să ia cina la un restaurant aflat la celălalt capăt al liniei de tramvai, în suburbia Gohlis, o enclavă elegantă unde orașul se întâlnea cu zona rurală.

În Anglia, în verdele profund al amurgului din Suffolk, Miles Tripp și colegii lui de echipaj – printre care și comandantul „Dig", navigatorul Les și foarte intuitivul Harry – erau acum la bază, la popotă, luând masa de dinaintea zborului[243]. Încă nu știau ce țintă fusese stabilită pentru acea noapte. Aveau să afle foarte curând, dar acela a fost un moment în care ciudata putere de intuiție a lui Harry n-a funcționat, iar el le-a spus colegilor de echipaj că, de data aceea, nu avea „nicio presimțire".

În acea seară, când cortina a fost trasă de pe harta din sala de instructaj în timp ce ei stăteau la mesele apropiate din sala de ședințe, alături de celelalte echipaje din escadrila lor, toate privirile au fost atrase de panglica roșie care marca traseul peste Canalul Mânecii. Linia panglicii se întindea peste Franța, trecea peste Stuttgart, Frankfurt și Mannheim și mergea și mai spre est. Tripp și-a amintit că „nimeni nu mai auzise vreodată de un raid asupra Dresdei"[244]. Într-adevăr, primul lui gând nu a fost la distanța imensă sau la durata uriașă în care avioanele lor vor fi vulnerabile la tirul german (aproximativ nouă ore în aer), ci la

faptul că orașul nu avea „centura neagră” a apărării care înconjura Berlinul și orașele industriale din Ruhr. Miles Tripp știa deja că Dresda era, așa cum o descria Victor Klemperer mai târziu, „o cutie de bijuterii”. De fapt, exista o forță de apărare. Deși tunurile antiaeriene ale orașului fuseseră mutate în ianuarie, trimise mult spre est, exista o mică escadrilă de avioane de vânătoare Messerschmitt staționată pe aerodromul Klotzsche, construit în 1935 ca aeroport adecvat pentru o destinație sofisticată și aflat pe o câmpie nordică, undeva deasupra orașului, la aproximativ opt kilometri de centru.

USAAF ar fi trebuit să efectueze un raid asupra Dresdei chiar în ziua aceea, dar fusese amânat din cauza vremii nefavorabile. În ceea ce privește coordonarea, țintele comune erau de acum rutină. Listele de orașe și de uzine civile fuseseră convenite în cadrul reuniunii Comitetului pentru Ținte Strategice Combinate. Generalul Ira Eaker fusese cel care, cu 18 luni înainte, îi prezentase lui Churchill propunerea de „bombardament 24 din 24”, americanii vizând (teoretic) ținte industriale, pe timp de zi, iar britanicii venind apoi noaptea. În mod neobișnuit, acum RAF avea să atace prima. Mesele din fața piloților și a echipajelor din sala de ședințe erau acoperite cu hărți, iar aviatorii, mulți dintre ei fumând ca turcii, le studiau cu atenție, mijind ochii prin fumul gros care se aduna în încăpere. Înaintarea Armatei Roșii – după cum li s-a spus lui Tripp și tuturor

colegilor lui aviatori din încăpere – provocase un haos în Dresda, cu mii de oameni care fugeau din calea ei. Scopul nu era în mod explicit să bombardeze civili, ci să creeze o atmosferă de panică. Efectul ar fi fost o paralizie generală a comunicațiilor, a căilor ferate și a drumurilor, pentru a lovi eforturile armatei germane de a organiza o apărare eficientă în est.

Mai târziu, Tripp a mărturisit că ședința aceea de informare l-a deranjat[245]. Planul implica în mod clar declanșarea alarmei în rândul populației strămutate, iar el își amintea din 1940 de știrile tulburătoare despre refugiații francezi din mediul rural, care încercau cu disperare să fugă de invazia nazistă, și despre sadismul deschis al aviatorilor din Luftwaffe, care picau cu avioanele asupra acestor oameni neajutorați și trăgeau în ei cu mitralierele de bord.

Astfel, Miles a părăsit sala de instructaj plină de fum și s-a dus să stea afară, în aerul rece al serii. Și-a amintit că văzduhul era „plin de stele". În acel moment, Tripp a început să se gândească la durata și la distanța misiunii, iar neliniștea lui a devenit și mai acută. În noaptea aceea, 796 de avioane de bombardament Lancaster și avioane de vânătoare Mosquito urmau să transporte aproximativ 5 500 de persoane pentru a bombarda Dresda în două valuri uriașe. Avionul lui Tripp urma să facă parte din cel de-al doilea val, lovind orașul în timp ce încă absorbea șocul primului atac. Lui Tripp i s-au alăturat colegii lui

de echipaj, care păreau a fi la fel de îngrijorați. Pilotul australian „Dig” primise obișnuitele rații dulci ale echipajului pentru acea misiune: gumă de mestecat, dropsuri cu orz și ciocolată. Au observat că acele batoane de ciocolată erau cu lapte, un răsfăț rar. Unul dintre membrii echipajului a renunțat cu generozitate la porția lui de ciocolată, insistând ca aceasta să fie pusă deoparte pentru fratele mult mai mic al colegului său de echipaj, un copil care în acele zile de raționalizare severă trăia pentru astfel de delicii înșelătoare.

Micile gesturi de generozitate încă erau vizibile zilnic și în rândul populației civile din Dresda. Deși era strivit într-o stare de frică epuizantă, depresivă, după ziua petrecută împărțind notificările acelea teribile, Victor Klemperer și-a amintit cum, cu vreo săptămână în urmă, atunci când vânzătoarea dintr-un magazin alimentar avusese rețineri să-i dea rațiile la care avea dreptul, o femeie care stătea la rând în spatele lui se oferise să-l ajute cu rația ei. Ea văzuse steaua galbenă și sigur știa ce făcea. În ultimii ani, printre frica insidioasă și izbucnirile aleatorii de violență oficială, Klemperer observase întotdeauna gesturile de bunătate trecătoare, dar sugestive, venite din partea vecinilor și a trecătorilor care îi spuneau că ei considerau oribil ceea ce făceau autoritățile[246]. Nu a fost singurul

surprins de căldura și de simpatia manifestate pe furiș.

În vestul orașului, lângă Elba cea lată, cu apele învolburate de zăpezile topite, se afla un imens complex de abatoare. În secția unde înainte erau ținuți porcii în țarcuri, așteptând să fie măcelăriți, și unde erau depozitele frigorifice în care se păstrau carcasele, era acum un grup de prizonieri de război, în dormitorul lor atent păzit, la câțiva metri sub pământ. Printre ei se afla viitorul romancier american Kurt Vonnegut. Capturat cu câteva săptămâni în urmă, văzuse cele mai bestiale manifestări ale armatei germane, gardienii lor fiind sadici și fanatici și mereu dornici să se ivească ocazia de a-i lovi în stomac sau peste cap cu patul puștilor[247]. Totuși, în timpul zilei, când prizonierii erau puși să mărșăluiască spre fabrica de sirop de malț, Vonnegut prindea câte o rază de lumină.

Siropul era derivat din orz, fiind gros și brun. Vonnegut și camarazii lui, care trăiau cu o fiertură din ce în ce mai subțire, cu urme de carne, pâine neagră tare și surogat de cafea, erau aproape înnebuniți de tentația cuvelor cu grăsime, de promisiunea gustului dulce. În fabrică lucrau și multe femei localnice, iar Vonnegut își amintea cu precizie momentul în care – incapabil să mai reziste – a așteptat ca gardienii să se uite în altă parte și și-a băgat degetele în căldura interzisă și lipicioasă a siropului, apoi le-a dus la buze. În timp ce

înghițea siropul, a văzut privirea uneia dintre muncitoare, care îl observase. În loc să-l denunțe furioasă, aceasta i-a zâmbit.

Cumva, Vonnegut simțea că se afla în ceea ce scriitorul Billy Pilgrim avea să descrie mai târziu ca fiind „cel mai frumos oraș din lume”[248], dar putea să vadă doar cele mai mici și mai ispititoare fragmente din el. Se pare că același lucru era valabil și pentru umanitatea celor din jurul lui. În afară de orele petrecute în fabrica de sirop, el și ceilalți prizonieri erau închiși, pur și simplu, în buncărul abatorului. Munca începea devreme și se termina după-amiaza târziu, apoi oamenii erau duși înapoi la abator, pentru o altă fiertură sărăcăcioasă.

În altă parte, autoritățile nu pierdeau niciun prilej de răzbunare nemiloasă: la sediul poliției, nu departe de Frauenkirche, era un alt grup disparat de prizonieri de război, toți fiind sub arest. Unul dintre aceștia era Victor Gregg, tânărul englez care fusese condamnat la moarte pentru sabotarea utilajelor dintr-o fabrică de săpun cu doar câteva zile înainte. Având execuția programată pentru dimineața următoare, 14 februarie, Gregg nu avea de ales și trebuia să-și aștepte soarta în mijlocul acelei mulțimi de condamnați, într-o încăpere folosită pe post de celulă temporară, cu tavan înalt și cupolă de sticlă, și cu două găleți într-un colț, pe post de toaletă. Harry, acuzat pentru același lucru, insista nonșalant că va apărea ceva și vor scăpa[249].

În timp ce el și ceilalți bărbați se holbau la pereți, la doar câteva sute de metri distanță, copiii din cartierul rezidențial Johannstadt, cu blocurile lui de apartamente înalte, cu piațetele îngrijite și cu parcul Grosser Garten aflat în vecinătate, continuau să alerge de colo-colo în costumele lor de Fasching. Ursel Schumann era „îmbrăcat ca un mic aristocrat, cu pălărie și costum”[250]. Cu siguranță, mamele și bunicii se simțeau oarecum mai alinați să-și vadă copiii lipsiți de griji și poate că erau mult mai liniștiți să vadă o tradiție veche, de care se bucurau până și ei, chiar în acele zile disperate.

În Anglia, în jurul orei 6 după-amiază, pe aerodromurile din Lincolnshire și Suffolk, primul val de bombardiere Lancaster era pregătit să se avânte în întunericul de iarnă, așteptând undă verde de la turnurile de control. Aviatorii și ceilalți membri ai echipajelor, în costumele lor încălzite electric, aveau la ei un obiect în plus, atent gândit, și anume o bucată de pânză cu drapelul Regatului Unit pe care era cusut textul „sunt englez”, scris în limba rusă[251]. În cazul în care erau doborâți, aveau nevoie de un mijloc prin care să-și stabilească îndată identitatea în fața trupelor sovietice, deoarece era cunoscut faptul că Armata Roșie opera cu o impulsivitate violentă.

Dresda nu era singura țintă din noaptea aceea, ci erau programate atacuri simulate și în alte părți, raiduri la Magdeburg, Nürnberg și Bonn.

Ideea era să se provoace confuzie în centrul de control al Luftwaffe, pentru ca apărarea să nu se poată concentra pe un loc anume. De asemenea, a fost programat un raid asupra unei instalații de hidrogenare aflată la nord de Leipzig, nu foarte departe de Dresda, raid care urma să implice peste 350 de avioane. În total, în noaptea aceea, RAF urma să trimită deasupra Germaniei aproximativ 1 400 de avioane. Avea să fie cel mai impresionant balet aerian coregrafiat, cu o sincronizare meticuloasă și o ordine perfectă. Alți membri ai echipajelor, precum pilotul Leslie Hay, au primit informări asemănătoare despre natura țintei și despre motivul alegerii ei. El și-a amintit că obiectivele industriale abia dacă au fost menționate, deși hărțile de informații, codificate pe culori, arătau diverse fabrici de producție din jurul zonei Altstadt. Din nou, a existat o regretabilă referire la refugiați și la nevoia de a provoca frică și haos în rândul lor, pentru a opri transportul german de provizii și echipamente.

În momentul în care primul Lancaster s-a desprins de pistă, cerul dinspre est era întunecat. Avioanelor care zburau spre sud, din Lincolnshire, li s-au alăturat mai multe escadrile, la 80 de kilometri vest de Londra, în zona Reading. Coordonarea necesară pentru a menține atâtea sute de avioane în formație ordonată era extraordinară. Bombardierele și echipajele acestora – care se ocupau de sarcinile lor de navigație, pregătindu-se și de împrăștierea

de pachete „Window” pe cerul nopții pentru a deruta radarele inamicului, și trăgând cu mitralierele în avioanele de vânătoare germane – s-au apropiat de Canal, care abia se vedea lucind la lumina stelelor, apoi au plonjat, zburând peste coasta Franței, înainte să se îndrepte spre diversele lor misiuni. Zborul spre Dresda avea să dureze aproximativ patru ore și jumătate.

Soarele dispăruse de mult și în Dresda, iar cerul înserării timpurii de iarnă, înnorat pe alocuri, avea tonuri de safir. Fluviul Elba se întunecase, iar deasupra lui, pe cerul vast al văii, apăruseră stelele. Bărbații de vârstă mijlocie, care își petrecuseră ziua muncind în ceea ce copiii lor presupuneau că erau fabrici de „foarfece” și alte asemenea, nu erau chiar liberi să se întoarcă la casele lor, la sfârșitul turelor. Urmau întâlnirile obligatorii ale Volkssturm. Mulți dintre ei își doreau doar o cină decentă – cartofii prăjiți erau deseori doar râvniți – și o bere.

În tot acest timp, sub cerul întunecat nu existau lumini ale orașului, totul fiind în beznă din cauza întreruperilor de curent, și astfel, refugiații care abia sosiseră cu trenurile sau cu căruțele se confruntau acum cu perspectiva de a se orienta într-un oraș străin, în întuneric total. Între timp, copiii în costumele lor de cowboy și de diavoli fuseseră adunați de mamele lor. Era timpul pentru cină, timpul să se pregătească de culcare, dar copiii mai mari, cei din Tineretul Hitlerist, cu eșarfele lor regulamentar legate la gât sub formă

de triunghi, erau pe străzi, dar nu pentru a da ordine sau pentru a amenința, ci pentru a îndruma refugiații către adăposturi temporare de noapte, în clădiri publice rechiziționate. Chiar și pe întunecimea aceea, organizarea orașului era meticuloasă.

[XLVI] În original „air-raid warden", agenții Apărării Civile erau responsabili cu supravegherea unei clădiri anume sau a unui grup de clădiri, printre însărcinările lor aflându-se asigurarea camuflării tuturor ferestrelor (pentru ca luminile din interior să nu fie vizibile din aer) și dirijarea cetățenilor din zona de responsabilitate către adăporturile de raid aerian (n. red.).

Capitolul 12

Cu cinci minute înainte de sirene

Ghizii își făcuseră treaba, astfel că mai multe familii fuseseră escortate înapoi pe peroanele din gară sau conduse cu grijă pe străzile lipsite de lumină până la siluetele dreptunghiulare ale clădirilor municipale, acolo unde s-au trezit în săli cu paturi improvizate, alături de alte familii aflate în situații identice, cu viitorul învăluit în incertitudine. În uniforma lui, Winfried Bielss, în vârstă de 15 ani, primise ordine de la un oficial nazist și ajutase o familie de șase persoane („femei, copii și persoane în vârstă”[252]), care fusese lăsată dezorientată la gara principală. Urmau să fie cazați într-o școală din Neustadt, pe partea de nord a râului. Au fost nevoiți să ia tramvaiul, iar el i-a însoțit (ajutându-i cu o grămadă de bagaje, pe care reușiseră să le păstreze) pe acest drum peste Podul Albert, până la terasele elegante, din secolul al XIX-lea, de dincolo de el.

Pentru acest act de altruism și pentru altele, Bielss a primit o notă. El și prietenul lui, Horst Schaffel, s-au asigurat că familia de refugiați a fost primită în clădirea școlii în care fusese repartizată. Străzile din Neustadt erau încă

aglomerate. În aerul tot mai rece al serii, Bielss și Schaffel s-au gândit să se întoarcă acasă, pentru cel din urmă asta însemnând să treacă de cealaltă parte a râului. Mai aveau de ajutat doar câțiva refugiați.

În ciuda agitației și a haosului, nu existase nimic care să provoace neliniște, nici în obișnuitele măsuri de precauție ale orașului, nici în știrile de la începutul serii. În apropiere de locul în care lucrau băieții, se afla circul Sarrasani, iar în această zi de carnaval, multe familii din Dresda (unele cu rude refugiate din mediul rural) și soldați stăteau la coadă pentru a intra în sala circulară. Cu toate cinematografele acum închise, aceasta era singura formă de divertisment rămasă în oraș. Nu îi păsa nimănui că circul era jerpelit sau lipsit de resurse. Încă era un spectacol strălucitor, cu tigri dresați, clovni gălăgioși, cai de spectacol eleganți și cu noua trupă „Bob Gerry Troupe", formată din acrobați „arieni" care se pricepeau să facă piramide umane neobișnuit de înalte, precum și alte trucuri pe sârmă și cu trapezul zburător[253]. În plus, opțiunile cu răcoritoare erau impresionante, deoarece circul avea un bar și o cafenea subterane. Acestea, precum și rețeaua adiacentă de pasaje subterane, fuseseră modificate astfel încât, atunci când se auzeau sirenele de raid aerian, lucru care se întâmpla aproape în fiecare noapte, spectacolul putea fi oprit, iar publicul era condus calm în siguranță, până când pericolul

trecea. Circul era apreciat de autorități, deoarece oferea distracție și culoare pentru muncitorii din fabrici și din industria de muniții, care aproape că se transformaseră în roboți, prin natura sarcinilor zilnice. Închiderea cinematografelor – instituții extrem de populare printre muncitori – fusese o măsură foarte drastică, dar numele Sarrasani era asociat cu Dresda chiar dinainte să existe atracția filmului.

Într-o altă zonă a orașului aveau loc diversiuni mai liniștite. În seara aceea, cel mai distins medic al orașului, doctorul Albert Fromme, era la o mică petrecere pentru o vecină, Frau Schrell, a cărei zi de naștere fusese cu o zi înainte. Prietenii se adunaseră într-un apartament.

În altă parte, artistul Otto Griebel era la fel de hotărât să-și întâlnească prietenii. În ultimii câțiva ani, norocul lui Griebel își schimbase violent traiectoria, de la amenințările și hărțuirile Gestapoului, în anii ’30, la condamnarea oficială a artei lui de către autorități, și până la încorporarea lui în Wehrmacht, ducându-și abilitățile pentru desenul tehnic pe Frontul de Est. Lumea lui trebuie să-i fi părut uneori a fi de un dadaism întunecat. De câteva săptămâni, se întorsese în Dresda și se reunise cu tânăra lui familie într-un apartament din sud-estul orașului[254]. În seara de 13 februarie, Otto era în drum spre o petrecere privată dintr-o tavernă din Altstadt, nu departe de Kreuzkirche, așa că a luat un tramvai din suburbia sudică până în centrul

orașului și s-a învârtit prin labirintul întunecat al străzilor pietruite vechi și înguste pentru a găsi pubul cu luminile stinse. Ajuns acolo, artistul a intrat pe ușa tavernei și, printre alte fețe, a văzut un prieten muzician pe nume Scheinpflug. Berea și rachiul păreau să fie în cantități suficiente, dar izbitor nu a fost doar sentimentul plăcut al revederii unor prieteni vechi, care rezistau în fața turnurilor sumbre ale războiului, ci și impresia că acel grup social rezista în fața urii autorităților, știind că aceleași autorități îi spionaseră în trecut și aveau intenția să o facă și în viitor.

În sudul orașului erau și mai mulți petrecăreți, deși mai liniștiți și mai discreți decât băutorii din taverne, aceștia fiind oaspeții petrecăreți ai lui Mischka Danos, cel care stăteau în picioare în camera lui de pensiune în timp ce unii dintre oaspeții lui își savurau berea Kissel. Danos își făcuse planuri iminente de plecare, intenționând să pornească spre Flensburg și să se vadă cu mama lui, care urma să ajungă acolo pe un alt drum (ideea fiind ca, în cazul în care vreunul dintre ei întâmpina dificultăți pe drum, celălalt să nu fie implicat în aceeași problemă, oricare ar fi fost ea). În acea încăpere se mai afla o tânără despre care Danos își amintea doar că o știa ca fiind „fata Karl May", pentru că era foarte pasionată de romanele cu personaje din categoria „cowboylor și indienilor" pe care autorul lor le scrisese cu decenii în urmă[255].

Într-o suburbie și mai elegantă din est, Georg și Marielein Erler erau în sufrageria lor. Luaseră o cină modestă în seara aceea și ascultau radioul[256]. Herr Erler, în calitate de gardian antiaerian pentru acea parte a străzii, era în permanență pregătit, însă el și soția lui nu anticipau niciun atac aerian. Ei se concentrau mult mai mult pe apropierea rapidă a Armatei Roșii. Aveau o mașină și, chiar și în perioada aceea de raționalizare severă a combustibilului, aveau provizii suficiente ca să plece din oraș și să o ia înaintea brutalilor invadatori.

Prin oraș, erau mulți alții care nu dispuneau de libertatea financiară a soților Erler, mame care munceau și bunici economi care, chiar dacă aveau rude în alte orașe, nu aveau nicio garanție că orașele respective erau mai sigure sau că le puteau oferi mijloacele necesare pentru a se întreține. Familiile mai sărace aveau și ele valizele făcute, dar numai cu măști de gaze și pături, pentru a fi duse în pivnițe în cazul unui raid aerian. Cu câțiva ani înainte, gauleiterul Mutschmann făcuse eforturi susținute pentru a-i convinge pe părinți să evacueze copiii în adăposturi noi din sate îndepărtate. El și autoritățile au mers până într-acolo, încât au încercat să pună capăt cursurilor zilnice în școli, dar părinții nu au vrut să-și lase copiii, iar aceștia au preferat să rămână acasă. De aceea, în clădirile cu apartamente din jurul Altstadtului erau mulți

copii care în seara carnavalului luaseră cina, iar acum erau cuibăriți în paturile lor.

Copiii mai mari se pregăteau și ei de culcare. Întors acasă după acel drum anevoios până la magazinul universal, Helmut Voigt, băiatul în vârstă de 13 ani, luase cina și își pregătise cu vrednicie ghiozdanul pentru ziua următoare[257]. Mai aproape de centrul orașului, Gisela Reichelt, în vârstă de 10 ani, era deja în pat, cu păpușile Monika și Helga lângă ea. La fel ca alți copii, și ea înregistrase faptul că mama ei asculta vocile de la radio[258]. Radiourile murmurau în nenumărate apartamente, luminile din sufragerii erau slabe, cărbunii mocneau în sobe, mamele cârpeau hainele în timp ce ascultau, iar bătrânii stăteau cu ele, având priviri serioase. Chiar și pe timp de pace, Dresda nu era un oraș în care să fie cine știe ce activitate pe străzi după o anumită oră. Departe de fabrici și de intersecțiile aglomerate de tramvaie, copiii erau în camere liniștite, feriți de frig sub pături groase.

Și totuși, în inima Altstadtului, acolo unde căruțele trase de cai încă mai circulau în număr mic pe străzile înguste, existau scurte sclipiri de romantism adolescentin. Hans Settler era un soldat de 19 ani, întors în permisie în orașul natal. Familia lui locuia în suburbia Radebeul din nord-vestul orașului, iar el avea o iubită care locuia aproape de centrul orașului. Războiul lui fusese unul cu hopuri. Anterior, fusese ucenic sculer la firma Böhme KG din Dresda, apoi

venise înrolarea pe când avea vârsta de 17 ani. În calitate de servant de tun antiaerian, se trezise purtat de curentul războiului din Olanda până la un castel din Franța, iar de acolo în Polonia și pe Frontul de Est[259]. Fusese rănit în lupte, nu grav, dar suficient pentru a fi repatriat pentru recuperare. În seara aceea, Hans Settler se bucura să fie din nou alături de iubita lui. Își petrecuseră seara prin micile cafenele din Neustadt, iar acum, în jurul orei 21, era timpul să o conducă acasă, la apartamentul familiei ei aflat chiar lângă Altmarkt. Își amintea că, în momentul în care s-au despărțit, clopotul de la Kreuzkirche răsuna în piața imensă.

Aceste clopote erau o constantă a Dresdei, rezonanța profundă a clopotului de la Kreuzkirche contrastând cu tonurile mai ușoare care răsunau la fiecare sfert de oră de la Frauenkirche, iar la distanță de doar câteva străzi, discordanța rivală a clopotelor de la catedrală catolică. Muzica acestor clopotnițe era sumbră, dar la mică distanță de catedrala catolică, la intrarea barocă în Zwingergarten, se auzea o mică variație, acolo unde niște clopote confecționate din ceramică băteau la o oră și la o jumătate de oră cu un sunet înalt, vesel și sofisticat. Clopotele de la Zwinger erau acolo pentru cei care își doreau să creadă că lumina și fericirea erau perfect firești pentru această lume, dar Hans Settler și iubita lui și-au luat rămas-bun pe notele

mai reflexive și mai sumbre care răsunau din clopotnițe.

Capitolul 13
În abis

Sunetul era aproape industrial – imperios, dar și practic. Spre deosebire de sirenele de raid aerian din Anglia (a căror frecvență înaltă era parcă de pe altă lume, un țipăt de *banshee*[XLVII] în întuneric), în Germania, *Fliegeralarme* erau setate la o octavă mai joasă. Urcau și coborau, la fel ca toate sirenele, dar sunau ca o alertă sau chiar ca un semnal de sfârșit de tură pe care îl auzeai într-o fabrică, un semnal sonor muncitoresc, de parcă ar fi vrut să spună că toată lumea ar trebui să se deplaseze rațional, nefiind un îndemn la panică. Prin Dresda, sirenele erau amplasate pe acoperișuri și pe ziduri, iar până în februarie 1945, notele lor erau considerate de mulți ca fiind pur și simplu mohorâte, iar aceasta deoarece noapte după noapte de alarme false le goliseră de semnificația inițială. În data de 13, la ora 21.40, sirenele orașului au pornit din nou, iar în timp ce huruitul lor umplea străzile înguste, răsunând printre blocurile înalte și străpungând aerul bulevardelor mai largi și al străzilor din cartierele mai bogate, mulți locuitori erau deja resemnați să se îndrepte din nou spre adăposturi, deoarece existase o avertizare și la radio, când crainicul

întrerupsese emisiunea pentru a le comunica ascultătorilor că formații de avioane inamice fuseseră detectate îndreptându-se spre oraș.

Dr. Albert Fromme era încă alături de micul grup de prieteni care sărbătoreau ziua de naștere a lui Frau Schrell în momentul în care alarma insistentă a pornit fără niciun avertisment[260]. În timp ce ascultau de la fereastră vuietul gutural, unul dintre invitați a pornit radioul, să afle dacă aveau vreun motiv de îngrijorare. „Imediat am simțit că se întâmpla ceva important", nota mai târziu dr. Fromme[261]. La radio s-a anunțat că, într-adevăr, bombardierele se îndreptau spre Dresda. Petrecerea s-a încheiat imediat, iar el și vecinii lui și-au adunat „echipamentele de raid aerian" și le-au luat cu ei în adăpostul de la subsol.

Un astfel de calm studiat era posibil pentru adulți, dar nu la fel de ușor pentru copiii mai mici. Georg Frank, care își petrecuse ziua purtând fundița colorată de clovn, era în pat. Tatăl lui se întorsese de la întâlnirea Volkssturm, iar mama îi încălzise cina, și deja asculta radioul, la fel ca și băiatul, pe jumătate trezit și încă nedezmeticit complet, când crainicul a făcut un anunț mai categoric: „Atenție! Atenție! Bombardiere anglo-americane se apropie de Dresda! Îndreptați-vă spre adăposturi imediat!"[262]

Mai târziu, Herr Frank n-a reușit să-și amintească dacă el, mic fiind, era încă pe jumătate adormit când a fost luat din pat de

mama lui. Amintirea avea puterea unui vis urât: „Să fi fost doar spaima că eram tras din pat cea care a provocat lacrimile?” Odată cu această ruptură a venit zgomotul sirenelor, care pentru băiețel erau „îngrozitoare”. A fost înfășurat într-o pătură și, purtat de mama lui, au ieșit în grabă din apartament[263].

Adăpostul lor era pivnița, coridorul lung de cărămidă, cu micile celule care dădeau în el. În timp ce coborau, el era conștient de „lumina slabă a scării” și de întunericul complet de dincolo de geamul de la casa scării. Tatăl lui coborâse acolo câteva obiecte ale familiei, iar acum s-au dus cu toții în celula boltită, cu masa simplă și scaunele confecționate manual, iar băiețelul a văzut cum tatăl lui punea micile lor comori într-un colț. Cele câteva provizii simple pe care le aduseseră au fost așezate pe masă.

La doar două sau trei străzi la sud de gara principală, pe Schnorrstrasse, se afla apartamentul în care locuia Gisela Reichelt, în vârstă de 10 ani, împreună cu sora și cu mama ei, Frieda, care era însărcinată în opt luni. Mai târziu, Gisela și-a amintit că, pur și simplu, sirenele de raid aerian deveniseră o parte acceptată a vieții în Dresda. Ea nu le asocia cu oroarea, pentru că toate alarmele de noapte se dovediseră a fi fost false. Totuși, chiar și la 10 ani, ea era pe deplin conștientă de ceea ce adusese războiul pentru ceilalți. Știa de la radio și din ziare că bombardierele Aliaților efectiv

distruseseră alte orașe germane, cum ar fi Hamburg și Mannheim. Într-adevăr, înainte de 1945, în primele zile ale războiului, când Comandamentul Aviației de Bombardament atacase fără încetare orașe precum Frankfurt și Hanovra, Dresda fusese un sanctuar pentru foarte mulți refugiați veniți nu dinspre est, ci dinspre vest, din orașe, din localități și de pe străzi care fuseseră transformate în grămezi de moloz fumegând, dar ea și-a adus aminte, după ceva vreme, că a existat un fel de blocaj psihologic general în rândul locuitorilor din Dresda. „Nimeni nu și-a imaginat vreodată că orașul nostru va fi victima unui bombardament nemilos și fără sens”[264].

Când sirenele au început să sune, Gisela era în pat, deși nu dormea. „Ne-am luat valizele care erau întotdeauna la îndemână și ne-am dus jos, în pivniță”, și-a amintit ea. De asemenea, Gisela a reușit să-și ia păpușile, pe Monika și pe Helga. Când ea și cu mama ei au ajuns în pivniță, neliniștea s-a instalat aproape imediat. Tatăl Giselei era soldat – oare unde era el în acel moment? Genul de griji care chiar și în mod normal puteau împiedica un copil să doarmă erau mult amplificate în spațiul acela închis. Acum nu mai exista optimismul unei alarme false, pentru că Gisela vedea că și mama ei era cuprinsă de neliniște. În pivnița aceea au intrau și vecinii, și întârziații, iar în tot acel timp sirenele au continuat să urle.

O pivniță cu un miros foarte distinct a fost cea în care au fost conduși prizonierul de război american Kurt Vonnegut și colegii lui, aflată sub barăcile transformate ale abatorului cu numărul cinci, acolo unde era ceea ce el a descris ca fiind un congelator pentru carne[265]. În pivnița aceea se intra printr-o ușă din fier, coborând pe o scară din același material. Încăperea era foarte mare și foarte rece. Ici-colo, erau porțiuni de carcase de animal (oaie, porc, cal) înfipte în cârlige care atârnau din tavan, și mai erau atârnate o mulțime de alte cârlige nefolosite. Spațiul era văruit în alb și luminat cu lumânări. În acel februarie înghețat, refrigerarea electrică nu fusese considerată necesară pentru carne, aerul fiind oricum suficient de rece. În următoarele aproximativ opt ore, aceea avea să fie limita fizică a lumii lui Vonnegut, în timp ce imaginația lui era stimulată de ecoul zgomotelor de sus. Mulți dintre gardienii care îi supravegheau de obicei pe el și pe camarazii lui au ieșit din tură și s-au întors la casele lor din apropiere, astfel că prizonierul de război american era mai în siguranță decât temnicerii lui naziști.

De cealaltă parte a râului, sirenele au răsunat din ghișeul de bilete al circului Sarrasani, iar spectacolul din ring a fost oprit imediat. Maestrul de ceremonii din seara aceea, plus o parte dintre angajați, le-au spus spectatorilor că tot adăpostul de care aveau nevoie se afla chiar în josul scărilor. Este posibil ca în public să fi fost și câțiva soldați,

care probabil că se desfătau cu perspectiva unei vizite obligatorii în barul subteran al circului. Fără zarvă și agitație, de la vârstnici până la tineri, rând după rând, spectatorii s-au ridicat în picioare și s-au îndreptat încet spre ieșirile indicate de angajații circului. Între timp, animalele de circ au fost conduse în țarcurile lor speciale, aflate într-o curte vastă din spatele clădirii.

Pe o stradă elegantă din estul orașului, Marielein Erler și soțul ei, Georg, înțeleseseră foarte bine semnificația anunțului radio. Formularea – de la „bombardiere se apropie" și până la invocarea tuturor măsurilor de precauție necesare – fusese folosită la cursurile de instruire a agenților de Apărare Civilă la care participase Herr Erler, iar acea formulare însemna că era vorba de o urgență gravă. Și totuși, soții Erler au considerat că erau pregătiți corespunzător. Casa în care locuiau avea o pivniță, iar lor li s-au alăturat ceilalți locatari. Își pregătiseră nu două, ci șase valize, pentru cât de multe haine puteau lua.

De asemenea, în pivnița aceea, își amintea Marielein, se afla „o cutie mare cu porțelanurile cele mai bune, cele mai frumoase Meissner-uri"[266]. Acolo erau și câteva obiecte din cristal, dar nu ar fi corect să interpretăm acest lucru ca fiind un materialism irațional, ci, mai degrabă, era clar că acestea, la fel ca alte obiecte, erau impregnate de amintiri. Plăcerea pe care familia Erler o obținea de la aceste comori nu era una lacomă, ci

una delicată și subtilă. Totodată, exista un fel de optimism fascinant legat de ideea că, în timpul unui atac cu bombe, astfel de obiecte ar fi în siguranță în adâncul unei pivnițe. În plus, Marielein dorea să le ofere mângâiere și altora. Printre vecinii care se adunaseră în pivniță era și o familie cu doi copii foarte mici, o fetiță pe nume Elizabeth și fratele ei și mai mic. Pe măsură ce se adaptau la lumina slabă, în mijlocul zidăriei mucegăite, Marielein încerca să-i liniștească pe copii. Fetița, observase ea, tremura, așa că și-a pus brațul în jurul ei[267].

Unele pivnițe erau mai confortabile decât altele. Helmut Voigt, împreună cu mama și cu vărul lui mai mare, Roland, au trebuit să părăsească imobilul în care locuiau, situat la sud-vest de gară, și să meargă pe stradă până la intrarea într-un subsol industrial aflat sub o fabrică de bere locală (o rivală a Felsenkeller, care nu era departe). Acest adăpost modern, cu scări din beton, becuri și pereți albi, se afla la câteva etaje sub pământ. Voigt a estimat că putea adăposti lejer aproximativ o sută de persoane[268], dar, în timp ce sirenele răsunau în noapte, adolescentul a observat cu oarecare neliniște că se întâmpla ceva nou: pivnița nu se umplea numai cu vecini familiari, ci și cu un șir continuu de străini, ai căror pași puteau fi auziți coborând scările din beton. „Au venit mulți oameni care nu mai fuseseră niciodată acolo", și-a amintit el după ceva timp. „Unii erau pasagerii unui tramvai de

pe linia 6”[269], iar alții erau refugiați. Cu alte cuvinte, erau oameni de pe străzi care înțeleseseră brusc cât de mare era pericolul în care se aflau și care urmaseră un șir de alți locuitori ce se îndreptau spre adăpost. Pe măsură ce fiecare nou-sosit cobora scările, se simțea un sentiment palpabil de schimbare. De obicei destul de încăpătoare, pivnița nu mai avea acum locuri libere, iar fiecare nou-intrat trebuia să stea în picioare. Mai erau o anticameră și un coridor scurt, dar și acestea deveneau aglomerate.

În acest timp, locuitorii din Dresda care se adăposteau – mii de oameni care se deplasau cât de ordonat puteau – nu știau cât timp mai aveau la dispoziție înainte de începerea raidului. Sirenele și anunțurile de la radio aveau o notă iminentă, dar ce însemna asta? Câteva secunde? O oră? Erau foarte mulți cei care încercau să distingă, peste claxoanele neîncetate, zumzetul avioanelor care se apropiau. Într-adevăr, în inima Altstadtului încă erau mulți oameni pe afară, pe străzile și pe străduțele înguste, ignorând strigătele polițiștilor și privind spre cer.

Unul dintre ei era un soldat care își revenise foarte recent după rănile pe care le suferise în estul înzăpezit. Lothar Rolf Luhm fusese despărțit de camaradul lui în timp ce își croia drum pe străduțele baroce din jurul castelului și ale catedralei catolice. S-a trezit în piața din fața catedralei, spre Podul August. Erau și alți rătăciți care alergau în toate direcțiile. Fără să-și dea

seama prea bine de inutilitatea întrebării, Luhm, străin de oraș, a oprit repede pe cineva și a întrebat unde se afla.

Pașii făcuți pe pavaj provocau ecouri care păreau că se propagă la nesfârșit de zidurile din piatră groasă. Luhm a văzut oameni care se grăbeau spre o structură grandioasă care se afla dincolo de castel, o clădire din secolul al XVIII-lea care arăta ca un conac. Luând-o la fugă, soldatul i-a urmat și a fost îndrumat spre o scară[270]. Pe lângă betonul gol și luminile palide de pe pereți, acest adăpost avea o caracteristică aparte: niște uși masive din oțel. Un alt element i-a atras atenția imediat, și anume „fazanii aurii". Termenul era folosit în argou pentru demnitarii Partidului Nazist, fiind inspirat din culorile uniformelor lor, brun și roșu, și auriul galoanelor.

Acum, Luhm se afla sub Palatul Taschenberg, mult timp un centru birocratic al Wehrmachtului, construit de August cel Puternic ca reședință pentru amanta sa, contesa de Cosel. Luhm s-a trezit într-o mulțime pestriță care se îmbrâncea, remarcându-se numeroși „burghezi bine-hrăniți" și polițiști care comunicau prin radio cu polițiști din alte părți[271]. El se afla aproape de centrul instituției naziste municipale și a auzit că prietenul lui, Günther, reușise să ajungă și el acolo. Luhm și-a amintit că ei erau singurii soldați dintre toți civilii aceia și nimeni nu părea să fie deranjat de prezența lor.

Acea mică lume din subteran era foarte departe de străduțele pietruite de deasupra. În afară de vuietul continuu al sirenelor, pe drumul de afară, care ducea la intrarea ornamentală a Zwingergarten și apoi, câțiva metri mai încolo, la structura clasică și veselă a Semperoper, acum era liniște. Mai departe, trecând pe lângă catedrala catolică și urcând treptele spre promenada Brühlsche Terrasse, cu dalele și cu balustradele ei, ultimii rătăciți se îndreptau spre pivnițe mai puțin sigure. De-a lungul acelei terase se întindeau fațadele elegante ale Academiei de Arte și ale Albertinumului. Această din urmă instituție, baza autorităților și serviciilor civice, avea propria ei pivniță de mari dimensiuni, care acum se umplea dinspre stradă cu un amestec de funcționari publici și de localnici surprinși la o oarecare distanță de refugiile lor obișnuite.

La doar câțiva metri de aceasta se afla Judenhäuser. După o zi chinuitoare, în care livrase notificări de deportare cetățenilor evrei, Victor Klemperer își bea cafeaua cu soția lui în momentul când au început să sune sirenele. O vecină, Frau Struhler, a exclamat cu amărăciune că spera ca bombardierele să vină și să distrugă totul[272]. În mod clar, aceasta era singura scăpare pe care o putea concepe, iar Klemperer nu a părut deloc șocat de nihilismul ei amar.

Exista o „pivniță separată pentru evrei", deoarece evreilor nu le era permis să se adăpostească alături de arieni. Ca multe alte

pivnițe din această parte a Altstadtului, era o construcție din cărămidă care se sfărâma și nu era în întregime subterană, având o fereastră la nivelul trotuarului. La fel ca pe străzile învecinate, avea doar dotări rudimentare, cu niște scaune, găleți cu apă și pături. Klemperer, soția lui și toți ceilalți care locuiau în clădirea veche din lemn au coborât scările. În astfel de spații și în astfel de împrejurări, nimeni nu prea avea ce face decât să stea în tăcere.

La câteva sute de metri mai la sud de aceasta, coriștii de la Kreuz-schule fuseseră conduși în pivnițele clădirii principale a școlii. Sub cerul nopții de februarie, construcția neogotică a Kreuz-schule, cu liniile ei verticale și triunghiulare solide, semăna oarecum cu conturul unei imense orgi bisericești. În contrast cu locuitorii din Judenhäuser, băieții care se adunau sub această structură erau printre cei mai îndrăgiți din Dresda, iar aceasta deoarece talentul lor muzical aparte depășea mizeria cotidiană a războiului. În zilele obișnuite, ei aveau o viață selectă, dar acum nu erau într-o poziție mai privilegiată decât vecinii lor evrei. Alături de ei, în acele pivnițe se afla și dirijorul corului, Rudolf Mauersberger. Cu siguranță, el era foarte conștient de disonanța amenințătoare a sirenelor din oraș. Compozitor fiind, el era foarte sensibil la muzica vieții de zi cu zi. Cu doar câteva săptămâni înainte, corul lui interpretase cântece pe care el le scrisese, inspirat de poveștile și de

melodiile populare saxone, întrepătrunderi delicate ale folclorului și ale creștinismului[273]. Compozițiile acelea erau un puternic element de contrast nu doar cu războiul, ci și cu natura marțială a regimului nazist, și ele vorbeau despre o moștenire a Dresdei înrădăcinată într-o lume mult mai spirituală. În acele minute de tăcere și de așteptare, Mauersberger absorbea tonurile și ritmul sirenelor de avertizare. Pentru el, muzica războiului era dureroasă, o durere pe care era hotărât s-o condamne și s-o împărtășească și altora.

Chiar și în haosul de neînțeles al unei avertizări de raid aerian, băieții de la Kreuzschule erau organizați, fiind o instituție care era acolo pentru a avea grijă de ei, dar la aproape un kilometru spre sud, la principala gară a orașului, lucrurile erau mult mai zgomotoase: o mulțime imensă era împinsă în jos pe scări, în spațiile subterane de sub peroane, un tumult de voci și pași răsunând pe piatră. Harababură, înghesuială, oameni bătrâni și copii mici dezorientați și zăpăciți mergând unde li spunea de către oficialii gării și de către poliția feroviară. Incertitudinea era poate mai accentuată aici. În urletul sirenelor, probabil că acești refugiați nu știau cât timp mai aveau la dispoziție pentru a-și găsi un loc sigur pe coridoarele și prin tunelurile acelea sau măcar unde erau ieșirile.

Günter Berger făcea parte din personalul feroviar împreună cu Georg Thiel, colegul lui. Mulțimea era și mai densă decât în zilele și serile precedente, deoarece în ultimele ore opriseră la peroane mai multe locomotive cu aburi ca oricând. „Pe lângă traficul programat zilnic, erau multe trenuri cu program special care veneau dinspre est", își amintea Berger. „Erau mecanici și călători care parcurseseră distanțe imense într-o singură zi, iar vagoanele trenurilor erau pline de refugiați"[274].

Sirenele care răsunau neîntrerupt și caracterul imperios al anunțurilor radio însemnau că Berger și colegii lui trebuiau să acționeze foarte eficient, dacă voiau să-i ducă pe toți oamenii aceia la adăpost. Era evident că nu aveau timp să se gândească la alternative. „Lucrul de care ne temusem se întâmpla", își amintea Berger. „Cu inima strânsă, a trebuit să acționăm rapid și cu grijă"[275]. Știa că principala lui datorie era să rămână în incinta stației, iar în acele minute întunecate, el și cu Thiel au întâmpinat un tren care tocmai sosea. Cu grijă să nu stârnească panică, au debarcat cât mai repede posibil pasagerii refugiați speriați, instruindu-i să-și lase bagajele în vagoane și să coboare imediat scările.

După cum își amintea Berger, „se acumulase o masă de oameni considerabilă"[276], însă nou-veniții au rămas calmi și s-au conformat. Unele coridoare de sub peroane aveau o formă de cruce, iar Berger și colegii lui i-au îndrumat rapid pe

oameni de-a lungul brațelor acelei forme. Unele asistente tinere făceau parte din Liga Fetelor Germane și fuseseră instruite să îngrijească orice soldat rănit care sosea cu trenul, dar mulți dintre ei erau prea grav răniți pentru a fi mutați cu ușurință de pe coridoarele subterane ale gării.

În acele minute, într-un alt tren care se apropia de oraș se afla fratele bunicului lui Margot Hille. „Unchiul Hermann", cum îi spunea Margot, era printre cei care fugeau din orașul Głogów, din Silezia Inferioară. Locul acela liniștit și drăguț fusese transformat într-un bastion al Wehrmachtului, o linie de care naziștii erau hotărâți să nu lase Armata Roșie să treacă. Trupele sovietice răspunseseră la asta cu un atac teribil care distrusese complet centrul orașului, piatră cu piatră. Trenul unchiului Hermann călătorise prin țară în cea mai mare parte a zilei, iar la 22 fără câteva minute se apropia de centrul întunecat al Dresdei și de gara lui principală, cu acoperiș din sticlă.

Ceva mai la nord, acolo unde șinele de cale ferată se curbau peste fluviul Elba și intrau în stația mai modestă de la Neustadt, se vedea tot o masă de refugiați care se îmbrânceau și așteptau instrucțiuni. Winfried Bielss și prietenul lui, Horst, erau la câteva străzi mai încolo, fiind de serviciu în cadrul Tineretului Hitlerist, după ce instalaseră o altă familie de refugiați într-o locuință temporară dintr-o școală rechiziționată. Când sirenele au început să sune, ei erau pe

stradă, la o oarecare distanță de casele lor, și au fost nevoiți să decidă foarte repede ce vor face.

Printre elegantele clădiri cu apartamente și case din secolul al XIX-lea de pe Katharinenstrasse au găsit acces la un adăpost. Acesta era ceva mai mult decât o simplă pivniță, dar era aglomerat, o situație incomodă, însă de înțeles. Totuși, în mod extraordinar, băieții au fost informați că nu puteau rămâne. Nu era loc pentru ei și trebuiau să găsească adăpost în altă parte. Câteva secunde mai târziu, Winfried și Horst erau din nou pe stradă, cu sirenele răsunând în jurul lor.

Ce să facă? Să se întoarcă la stația Neustadt? Bielss a fost reticent, știind că nici acolo nu era loc. Horst a sugerat să fugă peste pod, pe străzile din Altstadt, până la casa familiei lui de lângă Kreuzkirche, dar era la un kilometru și jumătate, iar Bielss nu credea că aveau suficient timp la dispoziție.

În timp ce băieții dezbăteau sub cerul întunecat, au fost abordați de doi polițiști grăbiți și duși într-o altă pivniță, la distanță de câteva uși. Era prea periculos să rămână în aer liber, le-a spus unul dintre agenți[277], dar o ciudățenie l-a făcut pe Bielss să ezite. Simțea o atracție neînduplecată spre propria lui casă, indiferent de cât timp avea sau de pericol. Și aceasta se afla la un kilometru și jumătate depărtare, dar pe aceeași parte a râului, dincolo de Neustadt.

Bielss l-a convins pe Horst să plece și s-au strecurat afară din pivniță, pe lângă polițiștii care

încercau să mențină ordinea printre numeroșii ocupanți ai adăpostului. Băieții au mers cu pas vioi de-a lungul unor străzi rezidențiale pustii, pe lângă vilele mari și pe lângă șirurile de clădiri de apartamente goale, prin bezna completă, singurul zgomot care se auzea fiind interminabilele porniri și opriri ale sirenelor. Când au fost opriți de câțiva polițiști, Bielss i-a asigurat pe un ton calm că locuia la doar o stradă distanță și că aproape ajunseseră. Nu era adevărat, desigur, dar polițiștii au fost mulțumiți și s-au grăbit spre propriul adăpost. „Voiam doar să merg acasă, prin cartierele liniștite", își amintea Bielss mai târziu[278]. În mod curios, poate pentru că străzile erau goale, Bielss și-a amintit atmosfera ca fiind calmă, deși orientarea era ușor dificilă, deoarece orașul era format doar din niște contururi în beznă, în absența oricărui iluminat stradal.

Acum treceau pe lângă un parc mic, mai întunecat chiar și decât strada, și erau singuri. Erau pe Alaunstrasse, care se afla pe la jumătatea pantei line care urca la nord de Elba, iar din locul acela vedeau siluetele cupolelor și ale turnurilor din Altstadt și norii de deasupra. Acesta a fost momentul în care au devenit conștienți de huruit. „Sunetul motoarelor de avion a devenit audibil", și-a amintit Bielss, dar nici el și nici Horst nu s-au îngrijorat. Sunetul acela înfundat i-a făcut să se gândească la apărarea antiaeriană a orașului. Amândoi au presupus că erau avioane de vânătoare care decolau de pe aerodromul

Klotzsche, care se afla la aproximativ șase kilometri spre nord.

Încrederea băieților în apărarea orașului era nefondată. Câteva zeci de avioane de vânătoare Messerschmitt fuseseră lansate cu întârziere și abia decolaseră atunci când bombardierele au început să apară de-a lungul Elbei. Era o notă de epuizare și de resemnare în această reacție simbolică, Luftwaffe fie subestimând în mod tragic amploarea atacurilor care se apropiau, fie pur și simplu acceptându-le ca pe o forță care nu putea fi contracarată. De asemenea, este posibil ca escadrila să fi primit ordin să păstreze combustibil pentru bătăliile mai dure care urmau să aibă loc cu invadatorii sovietici. Neputința acestor avioane, care pur și simplu se învârteau în cerc, avea să devină clară câteva minute mai târziu, atunci când un Messerschmitt avea să fie văzut de la sol în mijlocul valului de parașute luminoase argintii și verzi lansate de sus.

Asta erau pe cale să vadă băieții de jos, care acum înaintau grăbiți pe străzile întunecate. Când Winfried și Horst au ajuns la bulevardul mai larg Jägerstrasse, huruitul s-a intensificat, nota profundă rezonând mai puternic. În mod inconștient, băieții s-au trezit că iuțesc pasul. Era ceva ce suna a amenințare directă, un zgomot cu o notă aproape primitivă. Băieții au cotit pe Zittauer Strasse, care era puțin mai aproape de râu, acela fiind momentul în care au început să înțeleagă ce se apropia: perspectiva multor,

multor bombardiere, aflate la mii de metri înălțime, aproape invizibile în întuneric, dar huruitul lor, acum tot mai puternic, avea o notă distinctă de agresiune inevitabilă. Băieții au privit spre orizont și au văzut două bile de un roșu aprins căzând din cerul de deasupra Ostragehege, stadionul orașului. Venind după încărcăturile luminoase verzi și argintii, aceste stele căzătoare roșii erau din categoria celor mai impresionante indicatoare luminoase ale țintelor, denumite „brazi de Crăciun", orbitoare în bezna de jos, lansate din avioanele bimotoare Mosquito aflate în față pentru a marca țintele pentru formațiile de bombardiere care le urmau îndeaproape.

„Acum am luat-o la fugă", își amintea Bielss[279]. Erau aproape de casa lui. În același timp, erau hipnotizați și îngroziți de felul în care cerul și orașul păreau să se lumineze încet. Din norii negri și din beznă cădeau nenumărați „brazi de Crăciun". Parașutele luminoase erau împrăștiate acum la scară largă, din Altstadt și până la Johannstadt. Bielss și-a amintit că a văzut și astfel de încărcături luminoase de alte culori, albastru strălucitor, verde intens și chiar un portocaliu foarte aprins, care transformau norii de deasupra într-un galben palid. Puteai fi tentant ca, din acel punct de pe panta blândă, aflată pe partea opusă a râului, să te oprești și să privești spectacolul cel puțin pentru câteva secunde, dar băieții au înțeles, probabil îndemnați de gălăgia

bombardierelor care se apropiau, că trebuiau să fugă pentru a se pune la adăpost.

Sentimentul acela macabru de uimire în fața spectacolului de lumini a fost lăsat pe seama altora, aflați chiar în Altstadt. În inima orașului vechi erau aproximativ 300 de persoane care hotărâseră să se adăpostească în cripta Frauenkirche, grăbindu-se să traverseze piața pavată și întunecată până la intrarea laterală a bisericii. În timp ce coborau treptele înguste de piatră și își găseau locuri printre pietrele funerare subterane, biserica de deasupra lor era goală. Prin întuneric, în corpul principal al bisericii încă se vedea strălucirea aurie a altarului. Interiorul cupolei, pictat în nuanțe neobișnuite de roz și albastru deschis, avea mereu o frumusețe nouă în nopțile în care razele lunii pătrundeau prin geamurile transparente. Acum însă, stelele căzătoare de un roșu aprins aruncau pe chipurile sfinților pictați lumina lor mișcătoare și culorile lor intense.

[XLVII] *Banshee* reprezintă un spirit feminin sumbru prezent în mitologia irlandeză, care anunță moartea unui membru al familiei plângând, țipând sau bocind (n. red.).

Capitolul 14

Umbre și lumină

Atacatorii Dresdei erau tineri soldați cărora li se acordase o extraordinară putere, deși ei nu o simțeau ca atare. Ei îndeplineau o misiune în care atât condițiile meteorologice avantajoase, cât și lipsa oricărei apărări semnificative, însemnau că ținta lor era în întregime vulnerabilă și puteau s-o incendieze, puteau s-o distrugă în voie. Cu toate acestea, ei nu se vedeau ca fiind niște răzbunători. După atâtea misiuni și după ce înfruntaseră de atâtea ori focul inamic și supraviețuiseră în mod inexplicabil, în timp ce atât de mulți prieteni și camarazi de-ai lor fuseseră mistuiți în explozii, poate că, după toate acestea, capacitatea lor de a și-i imagina pe oamenii aflați la mii de metri sub ei ca fiind niște ființe vii le fusese distrusă. Echipajele de pe bombardierele RAF ar fi putut avea, măcar o dată, puterea aproape incontestabilă a zeilor scandinavi, dar ei și-au îndeplinit instrucțiunile fără emoții. Operativ vorbind, cei aflați în fruntea atacului erau aproape nefiresc de detașați de ceea ce aveau să facă în scurt timp.

Războiul căpătase propria lui viteză de distrugere aeriană, care era tot mai mare. Cu

câteva luni în urmă, germanii pasaseră sarcina unor mașinării: rachetele V-1 – cunoscute ca „gândăceii" („doodlebugs", în original – n. red.), o poreclă nepotrivit de inocentă, care făcea referire la bâzâitul lor ca de insectă – și V-2, lansate din Țările de Jos asupra Londrei și asupra orașelor de pe coasta de est. Rachetele V-2 erau înalte cât o casă, iar curba geometrică perfectă pe care o descriau în stratosferă – înainte să se îndrepte în jos, spre străzi, spre case și apoi, prin impactul lor, să aplatizeze, să ucidă, să asurzească și să orbească – avea o notă specială, de anarhie pură. Cine avea nevoie de piloți și de echipaje atunci când cea mai avansată tehnologie, lansată dintr-o altă țară de peste mare, putea aduce moartea atât de aleatoriu? Mai bine de o mie de astfel de rachete au fost lansate asupra Marii Britanii, rachete care au ucis peste 3 000 de oameni. Cu câteva zile înainte de raidurile din Dresda, suburbia Ilford din estul Londrei fusese lovită de un astfel de proiectil, care aterizase pe o stradă având case la calcan și copii care se jucau în grădini, supravegheați de mame obosite. Impactul pulverizase o casă, dărâmase alte câteva și luase multe vieți. Aceasta era o recalibrare a războiului total, ajuns în punctul în care civilii erau uciși prin control de la distanță.

Totuși, acel raid al Aliaților asupra Dresdei nu a fost determinat de dorința de represalii, nici măcar de disperare. Pentru aviatori, aceea era doar o altă noapte plină de frică, iar Dresda era

doar o altă țintă. În interioarele sumare și incomode ale avioanelor – de culoare verde închis, din metal rece – existau nenumărate distrageri care împiedicau, într-un fel anume, mințile să se concentreze asupra a ceea ce urmau să dezlănțuie. Pentru unii, frigul mușca dincolo de orice disconfort, urmare a proastei funcționări a costumelor de zbor încălzite electric. Pentru alții, era vorba de simpla zvâcnire a încordării, senzația că nu aveau nicio influență asupra unei misiuni atât de intense și de lungi. După ce 244 de bombardiere Lancaster, care formau gruparea care avea misiunea de a executa prima etapă a atacului, au fost propulsate pe cerul german, ele au fost depășite de o mică formațiune de opt Mosquito, avioane bimotoare mai agile care ajutau la marcarea țintelor din orașul aflat la mare distanță sub ele. La rândul lor, avioanele Mosquito au ajuns din urmă o grupare de avangardă formată din avioane Lancaster dintr-o escadrilă Pathfinder. Din aceste avioane de bombardament erau aruncate parașutele luminoase poreclite „brazi de Crăciun", care străluceau într-un mod hipnotic, de o frumusețe sinistră, trădând forma și contururile orașului-țintă.

În primele etape ale războiului, inexactitatea raidurilor de bombardamente ale RAF fusese motiv de îngrijorare, deoarece rafinăriile de petrol sintetic scăpau de distrugere, în timp ce bombele aterizau în câmp deschis. Fiind pilot de

bombardier, William Topper și-a amintit că acest lucru era cauzat parțial de parașutele luminoase „puține" sau chiar inexistente[280], dar tehnologia de ghidare se îmbunătățea, iar până în noaptea de 13 februarie 1945, indicatoarele de marcare a țintelor, cum erau denumite, deveniseră extrem de eficiente. Lumina nepământeană a unui indicator luminos de marcare a țintelor era transportată într-o carcasă de bombă sub forma a 60 de încărcături de magneziu. Când erau aruncate din avion, carcasele se deschideau și, la scurt timp, fiecare încărcătură de magneziu se aprindea în aer. Potrivit lui Topper, atunci când cădeau pe pământ, acele 60 de incandescențe arătau fie ca un ciorchine de strugure, fie ca o baghetă de magician, fie, mai frecvent, ca un brad inversat, de unde și noțiunea de „brad de Crăciun". Când aceste globuri de foc aterizau, continuau să ardă și să strălucească, aruncând lumină peste tot în jurul lor. Apoi, veneau alți indicatori de marcare a țintelor (lumini mai puternice, cu nuanța cea mai strălucitoare de roșu), aruncați cu o precizie și mai mare de pe avioanele Mosquito mai mici. Pentru raidul asupra Dresdei, Topper a fost pilotul care a jucat rolul de indicator principal al țintelor. El și ceilalți piloți de Mosquito, la bordul unor avioane care aveau încărcături mai ușoare, au reușit să gonească pe cerul întunecat și să ajungă în estul Germaniei în aproximativ trei ore. Nu știau aproape nimic despre apărarea orașului, serviciile

de informații nereușind să pătrundă atât de departe. Singura lor manevră de simulare a fost să zboare mai întâi spre orașul industrial Chemnitz, aflat în apropiere, și abia în ultimul moment să vireze brusc spre Dresda. Pentru Topper, singurul lucru neobișnuit la acea noapte, în afară de frigul intens, a fost distanța pe care trebuiau s-o acopere în zbor.

Topper avea 29 de ani și era de profesie jurnalist. Născut în Lancashire, se oferise voluntar pentru RAF imediat după declararea războiului, în 1939. Pe durata instrucției s-a dovedit a fi atât de priceput la toate, încât a ales să devină instructor de zbor. În ultimii ani ai războiului, Topper a participat la raiduri de bombardament asupra unor ținte germane diverse, lovind orașe, fabrici și rafinării. Și-a amintit de un raid din toamna lui 1944, când stratul de nori era atât de jos, încât atunci când avionul lui a ieșit, în sfârșit, din stratul de nori, a văzut deodată cum coșurile înalte ale rafinăriilor se îndreptau spre el.

Apoi, el și colegii lui au fost anunțați despre Dresda. „Știam cu toții că era un oraș frumos", își amintea el. Ținta care i-a fost desemnată era stadionul Ostragehege, unul dintre cele trei stadioane din oraș, după cum își amintea el de pe hărți. De asemenea, precum colegii lui, Topper știa că orașul „era plin de refugiați și de comori de artă" și a adăugat: „Ni s-a spus [că] rușii au cerut-o". El și-a amintit că informarea aceea a fost

explicită, arătând clar care erau motivele pentru care sovieticii voiau să lovească Dresda: li s-a spus că germanii trimiteau cantități mari de provizii prin oraș către Frontul de Est. Topper și-a mai amintit că au fost avertizați în mod foarte convingător ca, sub nicio formă, să nu zboare mai departe spre est, în cazul în care avioanele lor vor întâmpina dificultăți. Au fost lăsați să tragă singuri concluziile, a spus Topper. El știa că distanța pe care o implica acel raid va întinde la maximum capacitatea avioanelor Mosquito și mai era și un scenariu precis care trebuia urmat. Avioanele Mosquito trebuiau să se dea la o parte repede, astfel încât bombardierele Lancaster, care le urmau la interval de câteva minute, să poată trece fără probleme. Pe lângă tensiunea cerută de sincronizarea precisă, avioanele Mosquito trebuiau să urmeze un traseu diferit la întoarcerea în Marea Britanie, lăsând spațiu pentru gruparea imensă a celui de-al doilea val de bombardiere.

Condițiile meteorologice nu erau deloc sigure. Topper și-a amintit că Biroul de Meteorologie observase formarea unui front atmosferic foarte rece, care urma să înghețe solul și aerul dinspre est, pe toată distanța până în Marea Britanie. Nu puteau fi siguri de profunzimea stratului de nori din noaptea aceea. Din fericire, cu puțin timp înainte ca Topper și colegii lui să decoleze în noapte, au sosit rapoarte despre o deschizătură favorabilă în nori, deasupra estului Germaniei, o

fereastră de oportunitate care avea să se ivească după ora 9 seara. Din punctul de vedere al lui Topper, misiunea a devenit apoi „aproape un fleac". A existat puțină opoziție, deoarece zburau la 9 100 de metri înălțime. Apoi, după trei ore și după simularea spre Chemnitz, a urmat virajul spectaculos spre Dresda și gata. Râul se vedea șerpuind prin orașul care arăta „rece și cenușiu", dar primii „brazi de Crăciun" clipeau în culori de verde și argintiu.

Topper și colegii lui piloți de pe avioanele Mosquito au coborât repede și au ajuns la doar câteva mii de metri deasupra solului. Ei aveau să coboare și mai mult, până aproape de înălțimea unui zgârie-nor de birouri modern. Lui Topper i s-a părut că vedea podurile peste râu, pline de refugiați. Apoi, a văzut stadionul și a știut că era momentul să înceapă. Acum, pe lângă indicatoarele luminoase de marcare a țintelor, fiecare Mosquito era echipat cu cele mai noi tehnologii în materie de camere de mare viteză, montate ventral. Când erau lansate indicatoarele luminoase, camera de la bord făcea șase poze în succesiune rapidă, însoțite de blițuri extraordinar de puternice, aproape supranaturale. Aceste blițuri le provocau unor piloți un moment de teamă, care le accelera pulsul, un fel de certitudine că au fost loviți, iar apoi venea marea ușurare, când își aminteau ce erau acele blițuri, de fapt.

Expresia folosită prin radio între avioane era „Tally ho!”, pe de o parte pentru ridicarea moralului, pe de altă parte ironic, deoarece acel strigăt era tipic partidelor de vânătoare de la țară, în care călăreții în haine roșii urmăreau vulpile pe câmpurile verzi. Considerat a-și avea originea la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o pronunție greșită a franțuzescului „Taïaut!”, care era un strigăt adresat copoilor atunci când se vânau cerbi, a devenit asociat cel mai mult cu clasele superioare englezești din mediul rural, fiind un strigăt neatent, gutural, punctat de cornul de vânătoare. Până în anii ’40, expresia era deja luată în derâdere de comedianții de music-hall din clasa muncitoare. Pentru tinerii soldați din Comandamentul Aviației de Bombardament, ale căror medii sociale în general nu erau unele solemne, făcea parte dintr-un lexicon bogat și tot mai cuprinzător al argoului RAF care făcea din moarte o glumă.

Lumina puternică a indicatoarelor de marcare a țintelor a pătruns în aerul cenușiu și rece. „În mijlocul stadionului, s-a format o baltă mare și roșie”, și-a amintit Topper. Celelalte avioane Mosquito își lansau acum propriile lor indicatoare, care s-au răspândit puțin în afara stadionului și pe străzile înguste ale Altstadtului. După ce și-au făcut treaba, au fost libere să plece. Totuși, ca indicator principal al țintelor, Topper era adjunctul de facto al misiunii. Înainte de a pleca, el și copilotul lui au rămas în zonă,

rotindu-se și supraveghind de la distanță. A văzut cum tot mai multe lumini strălucitoare cădeau din cer, în valea aceea de turnuri și de cupole, poduri și străduțe înguste.

Pe străzile orașului, câțiva s-au lăsat captivați de aceste lumini, deși înțelegeau foarte bine pericolul. Norbert Bürgel era cu unchiul lui, chiar în apropiere de centrul orașului. Se aflau într-un tramvai care se îndrepta spre suburbii atunci când au început să se audă sirenele. Potrivit lui Bürgel, curentul electric a fost întrerupt brusc, iar tramvaiul s-a oprit[281]. Aflați pe o stradă la aproximativ 1,5 kilometri de centrul orașului, cei câțiva pasageri au privit cum cerul era luminat în depărtare de parașutele luminoase albe, verzi și roșii. Instinctiv, Norbert și unchiul lui au alergat spre partea de jos a unui pod de cale ferată, gândindu-se că le-ar putea oferi un oarecare adăpost față de ceea ce era clar că urma.

În estul orașului, Georg și Marielein Erler stăteau în pivnița de sub clădirea mare cu apartamente în care locuiau. O parte dintre vecinii lor erau acolo, dar câțiva lipseau, deși vibrația slabă a primelor avioane se simțea deja în aer. În cele din urmă, familia Sieber, care locuia la etajul al treilea, a apărut în ușa pivniței și toți și-au ocupat locurile. Ei le-au povestit soților Erler și celorlalți că se uitaseră de la geamurile lor la luminile care coborau. „Văzând asta”, și-a amintit Georg Erler, „nu a mai existat niciun dubiu

asupra faptului că soarta Dresdei era pecetluită, iar aceasta deoarece apărarea antiaeriană germană, în cazul acelui atac iminent, era inexistentă”[282].

În nord-vestul orașului, tânărul Dieter Haufe se uita pe geamul atelierului, aflat la nivelul trotuarului, pe care el și familia lui îl foloseau ca adăpost. În ciuda insistențelor de a se retrage de la geam, el nu putea să-și ia ochii de la luminile roșii și galbene care cădeau din cer.

Mai aproape de centru, Winfried Bielss și prietenul lui, Horst, și-au dat seama că erau la câteva minute de un pericol teribil și au luat-o la fugă, pe ultimii metri până la blocul lui de apartamente de pe Sanger Strasse. „Când am ajuns înapoi acasă, se vedea aproape ca ziua”, și-a amintit el orașul luminat în mod înfiorător. „Stratul de nori era gălbui și [...] printre nori cădeau brazi de Crăciun portocalii”[283]. Când au ajuns, Bielss și-a găsit mama mai mult încordată și istovită decât panicată. Lucra la mașina de cusut, iar înainte de începerea atacului era hotărâtă să ducă mașina și cât mai multe haine posibil în adăpostul de la subsol. Auzise alerta la radio și fusese hipnotizată de venirea acelei nopți înfiorătoare, iar acum, cu un simț practic absolut, și-a îndrumat fiul și pe prietenul lui să ia din apartament cât de multe haine puteau și să se adăpostească în pivniță. Zgomotul bombardierelor deja era asurzitor, după cum își amintea el.

Indicatoarele de marcare a țintelor fuseseră lansate de Topper deasupra Ostragehege, prima pată intensă de roșu arzând în interiorul stadionului, urmată de altele care se desfăceau în evantai, precum spițele unei roți, astfel încât bombele care veneau să nu fie concentrate într-o zonă restrânsă. Cotloanele străzilor vechi de secole au fost învăluite într-o lumină teribilă și înfiorătoare, complet nefirească. Huruitul tot mai puternic le dădea de înțeles tuturor celor care se adăposteau despre ce avea să urmeze.

Capitolul 15

10.03 seara

Exploziile au fost atât simțite, cât și auzite, bubuituri care îți zdruncinau pieptul. „Casa s-a cutremurat", și-a amintit doctorul Albert Fromme, care se adăpostea cu prietenii, vecinii și copiii într-o pivniță din vestul orașului. „Copiii erau foarte agitați"[284]. Vecinul, Herr Schrell, a cărui soție tocmai își sărbătorise ziua de naștere, a zis: „Cred că am fost loviți". Nu fuseseră loviți, pentru că dacă ar fi fost, n-ar mai fi avut timp ca să mai zică ceva despre asta.

Primul val al atacului asupra Dresdei a început cu lansarea indicatoarelor de marcare a țintelor de la 10.03 seara, cu puțin mai devreme decât anticipaseră autoritățile. După numai câteva momente, avioanele care le-au urmat au mugit pe cerul îndepărtat și întunecat. Poate că locuitorii Dresdei așteptau razele strălucitoare ale proiectoarelor de pe dealuri și bubuitul apărării antiaeriene, în timp ce artileriștii adolescenți îndreptau tunurile spre invadatori, dar întreaga apărare antiaeriană fusese mutată spre est și nu a existat absolut nicio rezistență. Georg Frank se afla în pivnița blocului său de locuințe, împreună cu părinții. Încă era înfășurat cu pătura în care

dormise. „Din depărtare, auzeai huruitul înăbușit al motoarelor de avioane și primele bombe detonate”[285].

Zburând la 3 000–4 000 de metri deasupra, avioanele cvadrimotoare Lancaster lansau, în principal, două tipuri de arme letale, și anume dispozitivele incendiare, bombe și containere menite să stârnească incendii în interiorul și în împrejurul clădirilor pline de tâmplărie și obiecte din lemn, și bombele cu explozibili puternici (denumite „blockbuster” sau „cookie”) care le precedau pe cele incendiare, majoritatea cântărind câte 1,8 tone. Aceste bombe erau cam de mărimea a trei oameni care stăteau înghesuiți unii în alții. Când ofițerul-bombardier din echipajul avionului apăsa mecanismul de lansare, ele cădeau din cer cu vârful înainte. Pregătite să explodeze la contactul cu orice suprafață dură, ele pur și simplu distrugeau tot ce întâlneau în cădere, denumirea de „blockbuster” indicând capacitatea lor de a distruge blocuri întregi și rânduri de case. O lovitură directă a unei astfel de bombe ar fi spulberat o clădire, cu o undă de șoc care ar fi radiat cu o asemenea forță, încât ar fi zguduit chiar și un avion aflat la o înălțime de câteva mii de metri. Grupate în ciorchine, materialele incendiare erau mult mai perfide. Acestea aveau rolul de a profita de dislocările provocate de bombe, pătrunzând prin acoperișurile sparte și izbucnind în flăcări, focurile unindu-se treptat prin proaspetele ruine

în care erau transformate până și cele mai impunătoare dintre clădiri.

În mod aproape incredibil, în pensiunea unde Mischka Danos își ținea petrecerea de rămas-bun, el și invitații lui au ignorat sirenele de avertizare, poate din nepăsarea tinereții, poate pentru că, pur și simplu, le auziseră de prea multe ori. Petrecerea lor a continuat până la un moment de spaimă absolut suprearealistă când, fără niciun avertisment, ușa închisă a dormitorului lui Danos a ieșit din balamale și parcă s-a „prăbușit lent” în cameră[286]. Timp de câteva secunde, Danos și invitații lui doar au privit, pur și simplu, fenomenul. În cele din urmă, au înțeles că era timpul să coboare în subsol. Treptat, bubuiturile îndepărtate au devenit tot mai distincte.

Pentru cei aflați în alte pivnițe, greața claustrofobiei era acum din ce în ce mai greu de înăbușit. Margot Hille stătea alături de mama ei, în adăpostul comun aflat la 140 de metri de blocul lor de apartamente din sud-vestul orașului. Și acest adăpost avea un geam, prin care se vedea că trotuarul și strada erau „luminate ca ziua” din cauza parașutelor luminoase[287]. Apoi, s-au auzit bubuiturile care se apropiau, fiecare cu șocul ei. Vecina familiei Hille, Frau Fischer, care stătea în picioare lângă ei, s-a prăbușit brusc. S-a presupus că avea un atac de cord[288], dar ce ajutor putea să primească în timp ce bubuiturile deveneau tot mai puternice? Mama lui Margot a

încercat să o liniștească pe Frau Fischer cât a putut.

Margot Hille nu știa că verișoarele ei, care locuiau aproape de centrul orașului, muriseră deja, la doar câteva momente după începerea atacului. Clădirea lor de apartamente din apropiere de Ostragehege fusese complet distrusă. Chiar și în adăpost fiind, ele fuseseră dezmembrate și arse aproape instantaneu, deși mama lor, aflată în același adăpost, cumva încă era în viață, îngrozitor de arsă de ceea ce mai târziu s-a presupus, în mod greșit, că ar fi fost fosfor aprins. Dacă acea pivniță, la fel ca multe altele, ar fi avut un geam la nivelul trotuarului, forța și căldura exploziei l-ar fi spulberat cât ai clipi în mii de bucățele de cioburi supraîncălzite, așa cum s-a întâmplat cu nenumărate altele din oraș.

La doar câteva minute după ora 10 seara, aflată într-un subsol slab luminat aflat la sud de gară, Gisela Reichelt nu a avut de înfruntat doar propria teamă. Mama ei părea și ea a fi absolut paralizată, iar fetița în vârstă de 10 ani habar n-avea ce să facă. Și-a amintit cum „un băiat din Tineretul Hitlerist" a coborât în fugă în pivnița lor, să-i anunțe că întregul oraș strălucea din cauza „brazilor de Crăciun" și că agentul de Apărare Civilă „ne-a spus îngrozit că probabil va fi o noapte teribilă"[289]. Primele bombe au fost asurzitoare, a zis ea, venind „bubuitură după bubuitură". Aerul însuși părea să fiarbă. „Toată

lumea din pivniță a început să se roage”, a rememorat ea, „chiar și cei care nu credeau în Dumnezeu”[290]. Deși își luase cu ea cele două păpuși, acum se simțea prea matură să fie liniștită de ele, așa că s-a alăturat rugăciunilor celor mari. „Eram speriată și nu știam ce să fac, m-a învăluit teama”, și-a amintit ea la ceva timp după acele evenimente[291].

Imediat la nord de Elba, către Neustadt și Altstadt, Winfried Bielss, mama lui și prietenul lui, Horst, stăteau în subsol alături de ceilalți locuitori ai blocului lor de apartamente, privind spre tavanul jos. Bielss și-a amintit că, pe lângă șoc, sunetul distrugerilor aproape că avea un fel de muzicalitate și tuturor le-a indus o stare vecină cu teroarea. Presiunea aerului generată de primele detonări a fost atât de puternică, încât podeaua s-a cutremurat[292]. De asemenea, a avut și un efect fantomatic: ușile de la etaje zăngăneau cu o violență înfricoșătoare, se deschideau și se închideau brusc, trântite parcă de un demon incontrolabil. „Zugrăveala și tencuiala s-au desprins de pe pereți și peste tot era praf”[293], își amintea Bielss. Praful a pătruns peste tot, astfel încât, pe lângă disconfortul claustrofobic, a apărut brusc o îngrijorare tacită cu privire la aerul irespirabil. Totuși, mai presus de toate acestea era muzica aceea diabolică, compusă din huruitul profund al avioanelor care treceau pe deasupra și, în contrapunct cu acel huruit, de „sunetul tot mai puternic și șuieratul” create de

căderea bombelor. „Lumina încă ardea”, și-a amintit el, „dar am devenit foarte tăcuți și ne-am uitat în sus alarmați” de presiunea unei alte explozii din apropiere. De la ușile de deasupra s-a auzit un zăngănit spasmodic și mai puternic, iar apoi, clinchetul metalic al geamurilor casei care se făceau fărâme.

Oricât de îngrozitoare au fost aceste urmări, ele au fost minore în comparație cu ce se întâmpla în locuințele înghesuite de pe străzile înguste din Altstadt, care fie fuseseră parțial demolate de exploziile bombelor căzute, fie erau acum devorate de flăcările tot mai mari provocate de materialele incendiare. În pivnițele de dedesubt, cele care nu se prăbușiseră sau care nu cedaseră, se înghesuiau femei și bărbați în vârstă, mame cu bebeluși și copii mici, stând nemișcați pe podea sau pe scaune improvizate. În unele dintre ele, luminile încă mai pâlpâiau, dar în altele, aerul era din ce în ce mai greu de respirat. În inima Altstadtului, zidăria de cărămidă din labirintul subteran de pivnițe conectate între ele se cutremura, pereții se bombau spre interior, iar ușile se blocau.

Mulți își dotaseră pivnițele cu găleți cu apă și cu pături, deoarece păturile umede ar fi fost singura lor armură în cazul în care ar fi trebuit să-și croiască drum prin căldura intensă, dar aceste mici camere din cărămidă păreau tot mai mult niște morminte, iar nu niște sanctuare. Cei dinăuntru care nu se rugau probabil că

începuseră să observe o presiune ciudată în plămânii lor. Poate că pentru unii era ceva psihosomatic, dar indiferent cum ar fi fost, a necesitat un extraordinar efort de voință să nu-și urmeze instinctul, adică impulsul de a ieși la aer și de a o lua la fugă departe, în noaptea întunecată și rece, dincolo de explozii și de șuierăturile inumane. În situația aceea, instinctul ar fi fost greșit. Cei aflați afară, în Altstadt, erau dincolo de orice speranță a unei astfel de evadări raționale. Un soldat care mergea cu bicicleta pe stradă a fost spulberat de pe ea, iar în fracțiunea de secundă a exploziei, picioarele lui au fost dislocate complet, corpului lui prăbușindu-se pe drum. Focul exploziei a carbonizat instantaneu oamenii care se aflau în calea lui, arzându-le hainele și lăsându-i morți și dezbrăcați deopotrivă.

Pentru cei de jos, cei ale căror case se aflau pe direcția bombelor și care pur și simplu ascultau neputincioși, acesta a fost un exercițiu de rezistență psihică. Georg și Marielein Erler au fost supuși unui test extraordinar. „Se pare că prima bombă a explodat la o oarecare distanță de casa noastră”, și-a amintit Herr Erler. „Imediat după aceea a venit a doua, apoi a treia și, treptat, zgomotul a devenit tot mai puternic. A devenit atât de cumplit, încât părea că ar putea întoarce casa cu susul în jos”[294]. El și cu soția lui, împreună cu vecinii și copiii acestora, stăteau încremeniți într-o tăcere neputincioasă. „În fiecare clipă, ne

pregăteam pentru eventualitatea că următoarea bombă va lovi încăperea aceea și că va fi un sfârșit brusc. După care, deodată", a continuat Herr Erler, „următoarea explozie a fost cu adevărat teribil de aproape"[295]. Apoi, s-au întâmplat în același timp mai multe lucruri îngrozitoare: o cărămidă din zidul pivniței, care fusese desfăcută în mod deliberat, cu o ocazie anterioară, pentru a permite o mai bună circulație a aerului, a ieșit brusc și a zburat peste pivniță, iar suflul de aer fierbinte care a provocat acest lucru a stins instantaneu și lumânările pe care le aprinseseră, în timp ce becul electric a cedat. Soții Erler și vecinii lor s-au trezit imediat în beznă. „Pereții vibrau și casa părea că se prăbușește peste noi", și-a amintit Herr Erler. „S-a auzit un zgomot teribil, de explozie și de lucruri care se spărgeau"[296].

Bombardierele Lancaster zburau deasupra orașului cu o frecvență de unul la fiecare cinci până la 10 secunde. Huruitul neîncetat de deasupra era și el o sursă de stres psihologic intens, dar și un motiv de uimire deznădăjduită pentru cei care se aflau sub ele sau le vedeau de la o distanță mică. Spre nord-vestul orașului, Norbert Bürgel și unchiul lui încă erau sub un pod, după ce urmăriseră spectacolul „brazilor de Crăciun". Băiatul și protectorul lui parcă se adăposteau de o furtună, dar din poziția aceea, amândoi s-au trezit hipnotizați de orizontul din fața lor, complet sufocat de bubuituri și de

ecourile lor și de strălucirea macabră a cerului de deasupra vechilor turnuri.

Din fericire, unii refugiați, în special cei care căutaseră adăpost sub gara centrală, scăpaseră de spectacolul nemilos al panicii. Gara în sine nu fusese marcată ca țintă, ci se afla la o stradă sau două în afara razei strălucitoare a parașutelor luminoase, dar geometria raidului (complexitatea calculelor făcute pentru a asigura un impact maxim) necesita ca bombele și materialele incendiare să fie lansate în așa fel încât să provoace distrugeri pe o suprafață cât mai mare. Aceia care se adunaseră în tunelurile cu ecou de sub gară începeau să simtă efectele depline ale asaltului sălbatic al Aliaților.

Pe un peron, staționa un tren care se pregătea să plece, așteptând pe liniile argintii și fiind îndreptat spre noaptea vestică. Pasagerii care se grăbiseră să ajungă la tren s-au trezit acum că erau ținte în așteptare sub acoperișul mare din sticlă. Scările care coborau spre sala mare a gării și spre tuneluri erau încă aglomerate atunci când, cu o explozie asurzitoare, vârtejul de sticlă supraîncălzită de pe acoperișul gării s-a combinat cu flăcările puternice de pe peroane și de la capetele scărilor. Astfel, s-a creat un val de panică de-a dreptul sălbatică, pornind din vârful scărilor și mergând în jos, zdrobindu-i pe cei aflați dedesubt. Oamenii aflați în partea de jos au fost striviți de greutatea letală și asfixiantă a mulțimii

care venea peste ei, iar cei de deasupra erau arși, desfigurați și sfâșiați de șrapnele. Țipetele erau de prisos sau cel puțin martorii nu și le aminteau. În adăpostul din tuneluri, în mijlocul atâtor oameni care acționau în totalitate din impulsuri terifiante, poliția feroviară a reușit cumva să-i convingă pe ceilalți pasageri să rămână pe loc.

Majoritatea bombelor cădeau pe străzile de la nord de gară. Hotelul din apropiere, Continental, folosit de birocrații răutăcioși ai Gestapoului, a fost secționat de o astfel de bombă. Materialele incendiare au început să muște repede din interiorul lui foarte inflamabil, consumând mobilierul din lemn și textilele. Cu toate acestea, în alte două bastioane naziste, apărarea a rezistat. Sub Albertinum exista un adăpost folosit ca bază pentru pompieri și pentru poliție, apărătorii civili ai orașului. Gauleiterul Martin Mutschmann nu a fost de găsit nici aici, nici în adăposturile elegante de sub Palatul Taschenberg, aflat la 800 de metri spre vest, așa că probabil era în adăpostul privat, construit sub propria lui reședință rechiziționată, dar nimeni nu părea să-i simtă lipsa.

Totuși, alți oficiali naziști au fost observați. În pivnițele Palatului Taschenberg, soldatul Lothar Rolf Luhm și camaradul lui, Günther Tschernik, i-au văzut pe „locuitorii bine-hrăniți, în uniforme maro”[297], care păreau în contact radio cu alți naziști de prin oraș, dar la 10 minute de la începerea acelui asalt zguduitor, bineînțeles că erau și ei la fel de neajutorați precum toți ceilalți

locuitori ai orașului, dacă nu chiar mai izolați. Impactul detonărilor era resimțit și acolo, dar pivnița aceea părea sigură. Exista un singur motiv de neliniște evidentă, și anume ideea existenței unui incendiu deasupra, flăcări care să pună stăpânire pe palat și să creeze un infern chiar deasupra lor, blocându-le ieșirile. În timp ce bombardierele continuau să survoleze, Luhm și Günther au observat că „bărbații cu trese aurii" se uitau la ei, iar Luhm bănuia că, în scurt timp, ei doi vor fi trimiși afară, în beznă, într-o misiune de supraveghere a incendiilor, pentru a se asigura că flăcările de pe acoperiș erau stinse cu orice preț.

Chiar și în toiul acestui cataclism, unii locuitori ai Dresdei erau ceva mai relaxați decât alții. Otto Griebel era încă în pivnița căptușită cu cărămidă a tavernei din Altstadt, împreună cu prietenul lui, Scheinpflug. Înainte de începerea atacului băuseră spirtoase și părea că reușeau să-și controleze panica, tocmai când o explozie puternică a zguduit fundația pivniței și a făcut ca becul să se stingă, lăsându-i pe toți invitații într-o beznă completă. Încă nu știau că se aflau în centrul catastrofei, pentru că după doar 10 minute de bombardamente, în jurul lor existau străzi distruse dincolo de orice posibilitate de recunoaștere. Poate aveau convingerea că nu va dura și că Aliații nu-și vor petrece toată noaptea trimițând avion după avion. Poate că a fost și primul semn al unei curiozități oribile, care avea

să se răspândească apoi prin oraș. Dacă pivnița ar rezista câteva minute, ce vor vedea apoi prietenii lui afară, când bombardierele vor dispărea în depărtare, întorcându-se în țara lor? Cum va arăta lumea lor?

Cam în acel moment, construcția gotică și colțuroasă a Kreuz-schule a fost lovită, iar bomba a străpuns-o, fără ca piatra și lemnul să opună vreo rezistență. Atunci au fost spulberați 11 băieți și trei preoți care erau în adăpost. După aceea, incendiile au luat amploare rapid. Ceilalți băieți, împreună cu dirijorul corului, Rudolf Mauersberger, au fugit afară din clădire, în aerul înecăcios și plin de cenușă. Băieții au fost încolonați spre est, prin curtea în flăcări, către Grosser Garten, aflat la câteva străzi distanță. Impactul exploziei asupra Kreuzschule a spulberat toate ferestrele, toate geamurile și toate ușile.

Nu a fost mai bine nici pentru cei care se adăposteau în apropiere de zidurile întunecate ale Kreuzkirche, în vecinătatea magazinului Renner. O parte din acoperișul Kreuzkirche a fost lovit, iar naosul vastei biserici a fost fragmentat de undele de șoc. Acum, biserica era deschisă spre cer și spre aparent nesfârșitele cascade de bombe incendiare. Focurile erau alimentate de așchiile despicate. În haosul asurzitor, clopotul puternic din turnul Kreuzkirche a bătut violent, cu răsunet. La doar câțiva metri distanță, Renner, magazinul care reprezenta viața seculară

modernă a orașului, a fost străpuns într-o clipită, imensa bombă lăsând la vedere instant structura complexă a impresionantei scări rulante. În toate departamentele, țesăturile, mobilierul, hainele, obiectele de uz casnic și lenjeria de pat au luat foc imediat.

Pe străzile din jur încă erau mulți refugiați din mediul rural și cai îngroziți. Nici măcar aceia care nu fuseseră pulverizați sau sfâșiați de schijele din metal și piatră sau, pur și simplu, arși de vii, nu au putut scăpa de letalele urmări ale explozibililor puternici. Bombele au schimbat chiar și chimia aerului, înlocuind oxigenul respirabil cu o undă de șoc supersonică de moment, care putea fie să dezmembreze un corp uman în mai puțin de o secundă, fie să-i strivească organele interne, plămânii fiind aproape întorși pe dos. Inimile erau contractate și dilatate violent, iar nenumărate vase de sânge, vene și artere explodau deodată. Pe măsură ce explozia radia în exterior, compoziția atmosferei devenea elastică, dilatându-se și comprimându-se instantaneu, de parcă însuși cerul s-ar fi chinuit să respire.

Câteva străzi mai la nord, cei care erau sub plafoanele joase din piatră ale criptei de sub Frauenkirche au resimțit atacul ca pe o serie de bubuituri aproape subsonice, atât de profunde, încât a fost mai degrabă o senzație viscerală decât o experiență auditivă. Cu siguranță, la fel ca Gisela Reichelt în pivnița ei, mulți s-au rugat în noaptea aceea cu o credință pasională, pe care nu

o mai simțiseră niciodată până atunci. Poate că a existat sentimentul că Frauenkirche va fi cruțată, că un astfel de spațiu sacru nu va fi niciodată o țintă. Stâlpii bisericii, blocuri impunătoare de gresie, poate că au oferit o stabilitate mai mare. Spre deosebire de toate pivnițele din cărămidă, în care pereții începeau să se prăbușească, temperatura creștea și atmosfera devenea din ce în ce mai lipsită de oxigen, cripta din Frauenkirche și lespezile ei reci poate că au oferit o senzație reconfortantă de liniște.

Afară, eleganța elaborată a Dresdei era mutilată într-un mod îngrozitor. Câteva străzi mai jos, magazinele de lux de pe Prager Strasse și apartamentele elegante ale celor mai înstăriți, din apropiere, erau complet distruse, iar geamurile vitrinelor erau spulberate. Buticuri, parfumerii și magazine de bijuterii, cu cele mai rafinate podoabe și esențe, au fost pârjolite complet. Hotelurile elegante au fost străpunse, perdelele din mătase au fost sfâșiate și au luat foc, podelele de marmură s-au crăpat, paturile și lenjeriile și covoarele au fost cuprinse de flăcări – lent, la început, apoi cu rapiditate. O stradă cândva grandioasă, acum scuipa și șuiera, din cauza țevilor sparte, a trotuarelor crăpate, a trosnetului meselor și scaunelor din restaurantele expuse, pe măsură ce flăcările se întâlneau. Oamenii care se adăposteau în subsolurile aflate direct sub aceste magazine au văzut ieșirile blocate de moloz în flăcări, iar atunci au știut că erau îngropați de vii.

Apoi, a urmat peisajul pe care toți îl cunoșteau, cu centrele culturale și religioase între care păreau să fie cuprinse diferitele nuanțe ale sufletului orașului. Palatul Zwinger, Pavilionul și grădinile ornamentale au fost lovite. Deși operele de artă din palat fuseseră de mult timp mutate în siguranță, clădirea în sine, în parte o fantezie barocă, era unul dintre cele mai prețuite repere ale orașului, un simbol al unei sensibilități optimiste și vesele promovat în întreaga lume. Flăcările nu prea aveau ce să mistuiască aici, dar pavilionul elegant ornamentat a fost ars și pustiit instantaneu. La doar câțiva metri distanță se afla splendoarea și mai mare a impozantei clădiri a Semperoper. În noaptea aceea, sălile de recepție, lojele aurite și imensa sală de spectacole ornată cu catifea și lemn fin au fost despicate și carbonizate. La fel ca Palatul Zwinger, această țintă complet accidentală a fost una prin care s-a lovit în inima orașului, în viziunea asupra propriului etos și asupra locului special pe care îl ocupa în civilizația modernă.

Cu toate acestea, sufletul istoric al orașului se afla la câțiva metri mai spre sud-est, dincolo de o piațetă pietruită, și anume catedrala catolică, o construcție barocă din secolul al XVIII-lea, în criptele căreia se aflau rămășițele regilor și prinților saxoni. De asemenea, catedrala adăpostea una dintre cele mai importante relicve ale orașului: când principele elector August cel Puternic murise, inima îi fusese scoasă și

îngropată între zidurile catedralei. Sacrilegiul poate căpăta forme diverse, astfel că bombele pline de explozibili de mare putere care au căzut cu vârful în jos prin acoperișul catedralei au fost un semn al nihilismului pur.

Aceasta nu era o fabrică producătoare de echipamente optice sau piese de schimb pentru avioane sau tancuri, ci era un loc sfânt care își păstrase viața unică, inclusiv după venirea lui Hitler și a naziștilor. Efectul distrugerii ei – asupra celor care au rămas să vadă – a fost unul de pură disperare și de furie, nu de moral zdrobit. Bineînțeles, în timp ce sutele de avioane umpleau cerul, nimeni nu se gândea la patrimoniu. În micile pivnițe de cărămidă din Altstadt, nevoia elementară de a proteja carnea și oasele era aproape singurul gând conștient printre atâtea mii de oameni care tresăreau la urletul fiecărei explozii. Vuietul prăbușirii catedralei făcea parte din gălăgia care, la câteva străzi spre est, îi făcuse pe cei din pivnița de sub Judenhaus, locuită de familia Klemperer, să se țină tot mai aproape unii de alții. Victor Klemperer își amintea că a auzit, peste impactul repetat al unor explozii, niște scâncete[298]. Dintr-un impuls, el și soția lui, Eva, s-au trezit că se lasă la podea și își bagă capetele sub scaune. Un alt impact puternic și, deodată, fereastra din spate a pivniței lor a fost spulberată. Spre groaza lui Klemperer, curtea era „luminată ca ziua”[299].

Lumina provenea de la o combinație hidoasă de parașute luminoase și de flăcări. Un alt ocupant al pivniței a fost suficient de rapid pentru a-și da seama de pericolul reprezentat de flăcările care se răspândeau și și-a amintit că pivnița avea o pompă și ceva apă. Au făcut eforturi frenetice pentru a stinge focul incipient, iar Klemperer și-a amintit că, în timp ce exploziile din jur continuau, el a pierdut cu totul noțiunea timpului. Se părea că oamenii din pivnițe fuseseră parțial hipnotizați de chinul la care erau supuși și, parcă în anticiparea întunericului care putea veni în orice clipă, voința lor era complet anihilată.

Gisela Reichelt și-a amintit că, în tumultul exploziilor, toată lumea din pivnița lor era tăcută. Mama ei însărcinată nu suporta să stea jos. În schimb, în ceea ce părea a fi o atitudine de completă teroare și de disperare, se întinsese pe jos[300].

Ceea ce niciunul dintre ei nu știa era că acesta era doar începutul. Victor Klemperer și-a amintit că ar fi fost vorba despre un dezastru îngrozitor și fără precedent chiar și dacă s-ar fi terminat atunci, după primul raid. Incendiile care ardeau cu tot mai multă putere, în timp ce acoperișurile, ușile și ferestrele sparte făceau ca toate clădirile pustiite să acționeze ca niște coșuri de fum gigantice, au început să mistuie nu doar mii de case, magazine și firme, ci și amintiri comune și colective. În decurs de doar un sfert de oră, acel

prim val de 244 de bombardiere și nouă avioane de marcare a țintelor lansaseră asupra Dresdei aproximativ 880 de tone de bombe, 57% cu explozibil foarte puternic și 43% bombe incendiare. Bombele de 1,8 tone și alte tipuri de astfel de explozibili dislocaseră arhitectura, sutele și miile de bombe incendiare amorsate pentru a se aprinde cu diferite declanșatoare și cu explozii întârziate au alimentat flăcările care au pătruns abil printre scânduri, mobilier, grinzi din lemn și textile.

Acum, huruitul înfundat al primului val de bombardiere se îndepărta în noapte, lăsând loc nu tăcerii, ci trosnetelor și zgomotelor făcute de clădirile care se prăbușeau. Totuși, cel mai nemilos dintre toate zgomotele se poate să fi fost sunetul mai slab al sirenelor care anunțau încheierea atacului și care răsuna cu ecou de pe străzile mai îndepărtate, încă nedeteriorate, la aproximativ 30 de minute după ce fusese lansată prima încărcătură luminoasă de marcare. Pentru cei din pivnițe, acesta era semnalul că puteau să iasă. A fost de o cruzime neintenționată, deoarece autoritățile civice le spuneau locuitorilor din Dresda că trecuse ceea ce era mai rău.

Capitolul 16

Ochii care ustură

Pentru cei care nu pățiseră nimic și nu fuseseră răniți, în afară de bătăile galopante ale inimilor, curiozitatea s-a dezlănțuit oarecum înspăimântător: oare cum arăta acum lumea de afară? Apoi, a urmat frica, frica pentru familia aflată în altă parte, pentru prieteni, pentru case, pentru bunurile și amintirile prețioase. Oare supraviețuise atacului vreunul dintre lucrurile lor dragi?

În sudul orașului, Gisela Reichelt se pregătea să iasă cu cei mari din adăpostul ei. „Acum, ușa subsolului a fost deschisă, după ceea ce părea să fi fost un timp nesfârșit", și-a amintit ea. „Nimeni nu putea să-și imagineze la ce să se aștepte! Orașul ardea și era atât de cald, încât nici nu-ți puteai imagina!"[301] Strada pe care locuia ea, Schnorrstrasse, era aproape de gară. Dincolo de ea, sub amestecul de nori joși și un voal de fum care se întindea tot mai mult, cerul avea o nuanță stranie de chihlimbar, reflectând toate flăcările din oraș. Fetița și mama ei au mers încet pe drum până când au văzut ce mai rămăsese din clădirea cu apartamente în care locuiau. Fusese complet distrusă și atunci a urmat groaza, deoarece casa

lor fusese lovită în plin. Parcă pentru a înțelege și mai bine implozia vieții lor de zi cu zi, mama și fiica și-au dat seama încet că gunoaiele care zăceau în jurul lor pe stradă erau, de fapt, rămășițele lucrurilor lor, resturile aruncate în aer din apartament. Toate bunurile lor zăceau în șanțuri. „Nu puteam să plângem", și-a amintit Frau Reichelt, „eram doar bucuroase"[302], dar mama și fiica se gândeau acum la mătușa fetei, Trudel, care locuia în alt cartier. Oare ea era bine? Cum puteau să ia legătura cu ea, în seara aceea târzie și în mijlocul acelui haos?

În timp ce, la fel ca mulți alții, erau cuprinse acum de neliniștea neajutorată pentru cei dragi, autoritățile civice – chiar dacă gauleiterul lipsea în continuare – organizau deja reacția la situația de urgență, cu o viteză și o coordonare impresionante. Mașini și echipaje de pompieri, multe dintre ele venite în ultimele minute din suburbiile din jurul orașului, se deplasau printre dărâmăturile fierbinți ca lava (pietre, asfalt, beton, linii de tramvai contorsionate și conducte sparte) pentru a se apropia cât mai mult posibil de incendiile din Altstadt. Rezervoarele din Altmarkt fuseseră construite acolo tocmai pentru această eventualitate, fiind o rezervă de apă suficientă pentru stingerea incendiilor. Cu toate acestea, în ciuda disponibilității lor, echipajele s-au trezit în fața unei situații deja descurajante: incendiile care se întindeau tot mai mult, pe o suprafață vastă, de la râu până la gară, pe o

distanță de 1,5 kilometri. Practic, întregul peisaj era în flăcări.

Puțin mai la sud-vest, Margot Hille și mama ei au ieșit din subsol. Suburbia în care locuiau, deși nu fusese direct sub valul principal de bombardiere, avusese parte, totuși, de câteva explozii rătăcite, iar Margot, membră a Ligii Fetelor Germane, era nerăbdătoare să-și facă datoria. S-a hotărât să se îndrepte spre centrul orașului și să le acorde primul ajutor celor care aveau nevoie de el[303]. Mama ei, privind cerul livid și auzind zgomotul profund din depărtare, era îngrozită de ideea aceea. Oricum, mai întâi trebuiau să verifice dacă propria lor casă încă era intactă.

Apartamentul lui Frau Hille se afla la etajul al treilea al blocului, iar când au urcat, și-au luat măsuri de precauție: ca parte a trusei de urgență, aveau ochelari de protecție pentru a-și feri ochii de flăcări sau de căderile de moloz. În timp ce urcau scările, la prima vedere, li s-a părut că, în ciuda incendiilor din blocurile vecine și a unui incendiu mai mare la o fabrică de textile din apropiere, totul era relativ în ordine. Deasupra celui de-al treilea palier exista un „luminator mare, în formă de semilună", iar Margot Hille a încercat să-l deschidă[304]. Efectul percutant pe care îl aveau până și exploziile îndepărtate reușise să-l avarieze. Rama fusese zdruncinată și atât aceasta, cât și sticla au căzut spre interior, lovind-o

puternic pe Margot în cap, în timp ce geamul s-a spart la picioarele ei. I-a căzut cu toată greutate peste nas. „Slavă Domnului că purtam ochelarii de protecție”, și-a amintit ea.

A avut nevoie de câteva momente ca să-și revină, apoi a constatat că proprietatea părea relativ neafectată. Acum, tânăra era și mai hotărâtă să se îndrepte spre Altstadt pentru a-și îndeplini datoria civică, însă mama ei a reținut-o, spunându-i că era foarte posibil să fi suferit vreo contuzie de la geamul căzut, iar dacă va pleca va fi în pericol, precum cei pe care voia să-i ajute. „Așa mi-a salvat viața”, și-a amintit Margot[305].

De asemenea, fără să știe, și-a salvat fiica de la suferința de a vedea leziuni și răni mortale care depășeau cu mult imaginația ei. Pompierii care încercau să se miște pe străzile înguste ale Altstadtului, pe aleile încadrate de flăcările strălucitoare care ieșeau prin geamurile goale și sparte, au întâlnit peste tot cadavre. Se putea doar presupune că oamenii fuseseră înnebuniți de claustrofobie și de căldura tot mai mare a pivnițelor înguste de cărămidă și se gândiseră în mod fatal că le-ar fi fost mai bine afară. Mulți zăceau pe trotuare pur și simplu, de parcă erau adormiți, de parcă nu se întâmplase decât să cedeze în fața unei oboseli pașnice și, peste tot în jur, căldura pulsând în aerul rece al nopții și diferitele mirosuri de fum provenite de la surse diferite – lemn, țesături, gudron și vopsea – umpleau străzile din spatele piețelor.

Lângă castel, el însuși arzând în urma unei explozii, se afla Palatul Taschenberg, în al cărui adăpost solid Lothar Rolf Luhm și Günther Tschernik aflau acum de la „fazanii aurii" că erau așteptați să-și facă datoria afară. Oficialii naziști erau și ei gata să acționeze, trebuind să se asigure, mai întâi, că palatul nu ardea. Luhm și noii lui camarazi pompieri au părăsit pivnița, au urcat scările clădirii, au deschis o trapă și s-au îndreptat spre o secțiune plată a acoperișului. Au stins mai multe focuri mici provocate de bombele incendiare cu termit, pe care toți cei prezenți le confundaseră cu ceea ce ei numeau bețe de fosfor[306], dar au simțit și fumul greu care plutea deasupra și în spatele clădirii, venind dinspre drumul pietruit care ducea la Palatul Zwinger, fiind șocați nu doar de pietrele care ardeau mocnit, ci și de imaginea mașinilor de pompieri inerte și a echipajelor lor moarte. Luhm fusese în Normandia în 1944, dar acum, pe acoperiș, s-a trezit gândindu-se la bombardamentul de atunci și la faptul că nici măcar acela „nu fusese atât de rău" ca imaginea pe care o vedea acum[307].

Flăcările erau o sursă de uimire pentru tânărul refugiat Norbert Bürgel și pentru unchiul lui, care asistaseră la acel prim raid de sub un pod. Probabil traumatizat, unchiul Günther a fost cuprins de o idee nebunească: s-a gândit că, dacă ar fi reușit să ajungă până la gară, atunci poate că normalitatea ar fi revenit și ar fi putut merge

acasă cu trenul, deoarece el locuia imediat în afara orașului. O privire aruncată la orizont ar fi putut susține contrariul, dar a fost cuprins și de un sentiment de uimire, astfel că bărbatul de vârstă mijlocie și tânărul se îndreptau acum spre centrul în flăcări. Aveau în față fosta fabrică de țigări, transformată în fabrică de muniție, care fusese construită la începutul secolului, într-un mod bizar, ca să arate ca o moschee uriașă. Pe cerul întunecat al nopții, flăcările care se înălțau din ea erau orbitoare. Au trecut pe sub principala linie de cale ferată, care trecea peste râu, spre Palatul Taschenberg, Palatul Zwinger, catedrala catolică și spre castel. Toate ardeau. Deși erau conștienți de toate pericolele, se pare că băiatul și unchiul lui nu se puteau opri din marșul lor, de parcă ar fi fost atrași hipnotic spre oraș. În spatele palatului Taschenberg erau câteva curți mici, apoi era Wilsdruffer Strasse, pe care se aflau unele dintre cele mai elegante magazine din oraș. Întregul drum era acum scăldat într-o lumină pâlpâitoare și fierbinte. De pe ambele părți ale bulevardului larg, flăcările țâșneau prin ferestrele sparte ale clădirilor înnegrite de fum. Cei doi au cotit la dreapta, spre sud, în direcția Prager Strasse, iar de acolo spre gara centrală. Printre străzile laterale, și-a amintit Bürgel, au putut vedea Altmarktul în flăcări[308]. Cu grijă, și-au croit drum pe alte câteva străzi cu clădiri înalte și fumegânde, dar și-au dat seama că probabil era imposibil să ajungă la gară. Focurile care

izbucneau în spatele ferestrelor de deasupra lor și acoperișurile care luau foc de la bombele incendiare, fără a menționa fumul tot mai gros și căldura tot mai mare, i-au forțat să schimbe direcția, așa că s-au îndreptat din nou spre nord, mergând încet spre fluviul Elba.

În jurul orei 11 seara, la aproximativ 30 de minute după ce acel prim val de avioane își terminase treaba, în Altstadt existau colțișoare, ferite de foc până atunci, unde se adunau oamenii, amețiți și incapabili să vorbească. Unchiul și băiatul au ajuns la un bar mic, relativ intact, care aparținea de fabrica de bere Würzburger. Înăuntru erau mai mulți oameni, iar unchiul Günther a decis că aveau nevoie să se revigoreze înainte de a-și continua incredibila odisee. A comandat o jumătate de litru de bere. „Cei ale căror case fuseseră bombardate se făcuseră deja comozi”, a observat Bürgel[309]. Repausul avea să fie de scurtă durată.

Într-un alt bar, aflat la câteva sute de metri distanță, clienții au reacționat cu o oarecare prudență atunci când au sunat sirenele de încheiere a atacului. Șocul suferit de Otto Griebel și de prietenii lui muzicieni din pivniță, când becul s-a stins brusc, a fost compensat de un moment similar de ușurare atunci când, la scurt timp după aceea, a început să lumineze din nou, pâlpâind nesigur. Auzind sunetul slab care anunța încheierea atacului, au părăsit cu

precauție pivnița și au urcat scările până la bar, pentru a descoperi că, deși clădirile din jur erau fie fumegânde, fie în flăcări, localul lor era în mare parte neatins, cu excepția unui geam spart. Doar văzând asta și au simțit că aveau nevoie de revigorare, de a bea un pahar în cinstea supraviețuirii lor, așa că proprietara a scos o sticlă de rachiu și câteva pahare.

Străzile din jurul lor erau apăsate de o tăcere stridentă, urmată brusc de scrâșnete, de zgomotul pietrelor și al cărămizilor care se prăbușeau. Din atmosfera aceea ciudată, s-a ivit soția unuia dintre muzicienii care beau acolo, intrând pe ușa încă intactă cu o cască de agent de Apărare Civilă pe cap. Cu lacrimile curgându-i pe față, i-a spus soțului ei că pierduseră absolut tot.

Pentru ceilalți, băutura tare era binevenită, dar Otto Griebel era acum extrem de nerăbdător să se întoarcă în apartamentul familiei lui din sud-estul orașului. Nu avea cum să afle dacă soția și copiii lui scăpaseră nevătămați din atac sau dacă raidul fusese concentrat doar pe centrul orașului. Agitat, în jurul orei 11, și-a cerut scuze de la proprietară și de la prieteni și a ieșit afară, într-o cu totul altă lume.

Aerul dens și încins devenea greu de respirat. Griebel s-a uitat la pompierii din jur, care îndreptau jeturi de apă spre geamurile înalte. Din cauza incendiilor, centrul devenise un labirint plin de străzi blocate de moloz și de lemnărie în flăcări. Artistul s-a îndreptat spre râu, gândindu-

se că poate va reuși să ocolească zona cea mai afectată și să se strecoare înapoi pe străzile care nu fuseseră lovite. Ajungând la râu, de unde se vedeau flăcările înălțându-se din clădirile municipale de pe celălalt mal, Griebel s-a uitat la ciudatul spectacol de pe Carolabrücke: în jurul structurii, înainte de a se întinde peste apă, se vedeau dansând flăcări albastre fantomatice[310]. I-a luat ceva timp ca să-și dea seama că spectacolul era cauzat de țevile de gaz care fuseseră lovite, așa că Griebel a continuat să privească fix, apoi a luat-o spre est.

Pe cealaltă parte a podului, publicul și personalul circului Sarrasani ieșeau din subsolul teatrului, angajații verificând cu nerăbdare dacă nu existau incendii. Erau mici incendii în paiele de lângă grajduri și fuseseră lovite unele părți ale construcției, dar clădirea era intactă. Totuși, impresara Trude Stosch era neliniștită. Sfatul ei, urmat de foarte mulți alți locuitori din Neustadt, a fost ca toată lumea să se adune pe pajiștile de lângă Elba. Ea voia ca mai ales caii de spectacol, dresorii și călăreții lor să iasă într-un spațiu deschis (evident, tigrii de circ trebuiau să rămână în cuștile lor, dispuse în spatele clădirii). Ghidați de flăcările din apropiere, provenind de la Palatul Japonez distrus, caii eleganți au fost îndrumați pe stradă, iar de acolo spre panta lină cu iarbă care ducea spre râu, unde au luat-o prin mulțimea de refugiați îngroziți. Cu toții s-au întors să

privească spre spectacolul incendiar din Altstadt, strălucirea lui reflectându-se în apele întunecate ale Elbei.

Mischka Danos își amintea că, la început, după primul raid, atunci când el și cu prietenii lui au ieșit cu precauție din pivnița pensiunii, nu le-a fost frică. Pe dealul acela cu pantă lină din apropiere de laboratoarele de electronică ale universității, de unde se vedea în depărtare orașul vechi, a fost hipnotizat de spectacolul cinetic al erupțiilor de foc. Din blocurile de pe bulevardul larg pe care era el izbucneau brusc flăcări. În josul dealului, flăcările din apropierea gării erau mai intense, iar dincolo, în orașul vechi, imaginea devenea tot mai greu de privit. Propria clădire în care lucra, aflată în apropiere, tocmai ce luase foc, iar vâlvătaia se vedea ca provenind de la unul dintre etajele superioare. Având în vedere că avioanele plecaseră, Danos, la fel ca mulți alții, a presupus că acum era în siguranță și a început să-și facă planuri pentru a-și conduce acasă prietena, pe fata „Karl May", dar curiozitatea lui în legătură cu incendiile din oraș era copleșitoare și voia un loc de unde să vadă cât mai bine, așa că s-a hotărât să urce un pic mai sus pe deal. Și-a amintit că exista o porțiune de teren deschis, acolo unde fusese amplasată o baterie de artilerie antiaeriană. De asemenea, știa că fusese abandonată cu ceva timp în urmă. Așadar, locul acela îi va servi ca punct de observație[311].

În unele cazuri, bombardierele reușiseră să atingă ținte adecvate, cum ar fi clădirile fabricii Zeiss Ikon, care deși fuseseră construite să reziste unui astfel de raid, au fost totuși foarte grav avariate. Cei aflați la muncă forțată – deținuții din lagărele de concentrare, aduși pentru a îndeplini sarcini tehnice specializate – nu erau acolo, ci în barăcile aflate puțin mai la nord de oraș. Sub greutatea bombardamentelor, chiar și structurile moderne consolidate au fost forțate să cedeze. De asemenea, mare parte a atelierelor Seidel und Naumann au fost copleșite de incendiu. Mai aproape de râu, imensa fabrică de țigări recent transformată în fabrică de gloanțe era acum în flăcări. Același lucru s-a întâmplat și cu multe alte obiective din afara Altstadtului, transformate în fabrici de muniție. Unul dintre cei aflați în noaptea aceea la muncă forțată într-un lagăr de la marginea orașului era un evreu ceh pe nume Michal Salomonivic. El și-a amintit că se uita la cerul frumos, de culoarea chihlimbarului, și a simțit un val de bucurie: cu siguranță, acela era un semn că războiul era pe sfârșite[312].

Mai aproape de centrul orașului, o adolescentă pe nume Erika Seydewitz petrecuse ultima jumătate de oră luptându-se frenetic cu incendiile declanșate de bombele incendiare[313]. Familia ei locuia într-un apartament de la etajul al patrulea, foarte aproape de Rathaus. La fel ca nenumărați alții, ei au resimțit acel prim val de

bombardamente ca pe o serie de șocuri sonice în timp ce se ascundeau într-o pivniță mică din cărămidă, din pereții căreia praful ieșise în cascadă. O bubuitură deosebit de puternică se auzise chiar înainte de anunțarea încheierii atacului, despre care tatăl de vârstă mijlocie al fetei fusese convins că era zgomotul făcut de blocul lor care tocmai ce fusese lovit de o bombă. El s-a dus spre scările pivniței, iar fiica lui entuziastă i-a dat de înțeles că voia să-l însoțească. El n-a obiectat.

Tatăl ei a urcat primul, făcându-i semn să rămână la parter, iar apoi i-a spus și ei să urce. În mod surprinzător, având în vedere că ei fuseseră direct în calea bombardierelor, pagubele păreau să se rezume la o fereastră spartă în sufragerie, luminatoarele de pe palier sparte și niște crăpături în tavan, care dădeau spre găuri mai mari în acoperișul blocului. Au încercat să aprindă luminile și, spre uimirea lor, au constatat că funcționează. Cu toate acestea, era clar că cei doi nu erau în siguranță acolo. Tăciunii și scânteile proveniți de la materialele incendiare, precum și alte focuri, începuseră să se rotească în jurul lor, într-un vârtej ciudat și tot mai puternic, căzând prin luminatoare și prin crăpăturile din tavan și zburând prin fereastra goală. Tatăl și fiica și-au dat seama de pericolul reprezentat de acei „licurici" și „viermi incandescenți", cum i-au descris ei[314]. Aveau pregătite câteva dotări rudimentare pentru urgențe, o pompă manuală și

câteva gălеți de apă. Scopul era să salveze cât mai multe dintre obiectele lor de valoare și să le scoată din apartament. Erika și tatăl ei au coborât acum să le aducă pe mama și pe sora ei, iar familia s-a adunat în apartament. Din obișnuința dobândită în anii fără curent, mama ei a stins luminile. Tatăl le-a aprins din nou, ca să vadă să-și adune lucrurile. A trebuit s-o împiedice pe mama ei să le stingă din nou. „Pur și simplu, nu puteam s-o convingem pe mama că lumina slabă a becului nu prea conta în comparație cu lumina puternică venită de afară", și-a amintit Frau Seydewitz[315].

Familia era conștientă că trebuia să se grăbească. În timp ce fiica cea mare se ocupa de pompa de apă, stropind „viermii incandescenți" de pe covoare și de lângă perdele, mama ei a luat o geantă mare. A băgat în ea câteva obiecte din bucătărie, apoi, niște obiecte mai valoroase din dormitor, un aparat de fotografiat, niște pantofi și chiar și o pălărie. Prin tavanul crăpat se putea vedea un foc care se întindea pe acoperiș, incendiu provocat de o bombă cu termit, așa că trebuiau să iasă urgent de acolo.

Cel mai scump obiect casnic al familiei era noua lor mașină de cusut, de ultimă generație, iar Herr Seydewitz a fost cel care a cărat-o la parter, în timp ce mama și sora fetei duceau geanta cea mare plină cu celelalte obiecte. Nivelul de luciditate de care dădeau dovadă toți era remarcabil, deoarece afară, în Altstadt, era

evident că flăcările se întețeau, iar atmosfera sinistră și vântul fierbinte și sufocant se intensificau. În clădire erau și alți locatari care se aventuraseră să iasă din pivniță. Unii erau în vârstă, iar acum păreau a fi paralizați, așa cum stăteau pe scări. Familia Seydewitz plănuia să se întoarcă în pivniță peste noapte, dar acum devenise clar că, în ciuda tuturor eforturilor lor de stingere a incendiilor, clădirea avea să ardă complet.

Erika a văzut cum, la etajele patru și trei, fumul devenea tot mai dens și, foarte repede, a început să se ridice în aer. Familia era adunată în holul de la parter, iar acum păreau prinși în capcană, deoarece pe ambele părți se forma un zid de flăcări. În apropiere se afla magazinul universal Böhme, care și acesta fusese cuprins de flăcări, iar de sus, cădeau dărâmături în flăcări. Familia avea o mașină, dar oare era prea târziu să fugă? În spatele clădirii de apartamente era un butoi cu apă, așa că și-au udat repede toate hainele și câteva dintre păturile salvate. Stând de pază în față, Erika le-a spus că flăcările focurilor din vecini nu mai păreau să ajungă la pereții lor. Acum aveau o șansă.

Dar ce era de făcut cu vecinii mai în vârstă? O bătrână „stătea pe scările din hol, [și] nici nu ne-a răspuns”[316]. Întâmplător, fiul ei tocmai ajunsese la bloc, și abia când l-a văzut, ea s-a pus în mișcare, fericită, dar mai erau alți doi locatari mai în vârstă, soț și soție, care păreau a fi la fel de

incapabili să se miște. Fumul devenea tot mai dens, iar căldura pătrunzătoare de afară arăta clar că era imposibil de rămas acolo. Familia Seydewitz era disperată să plece, dar nu putea să-i abandoneze pe cei doi. Tatăl Erikăi a găsit soluția, dându-i ordin bătrânei, „pe un ton tăios". „Pe stradă era o vâlvătaie", și-a amintit Erika, „iar cablurile tramvaiului atârnau"[317], și a mai observat ceva ce nu percepuse până atunci: asfaltul de pe drum era foarte fierbinte. Toată lumea a fost urcată în mașină, dar după câțiva metri le-a fost clar că nu vor ajunge prea departe. Gudronul făcea bule. Familia ei și cuplul de bătrâni trebuiau să găsească un adăpost mergând pe jos, pe trotuarele pietruite și nu pe smoala de pe șosea. Pavajele erau fierbinți și tot ce au putut găsi ca adăpost a fost o arcadă peste un pasaj din apropierea Rathaus.

Jos, în pivnițe, în acel labirint de cărămidă luminat slab de becuri și format din încăperi mici interconectate, coridoare înguste și uși de lemn improvizate, erau persoane în vârstă și mame cu cărucioare de copii care nu voiau să se miște de acolo, crezând că era mai bine să-și petreacă noaptea în siguranță. Pivnițele nu erau tăcute. Prin pasajele care treceau pe sub aleile care duceau la râu, la pajiștile de vizavi și la spațiul deschis al Grosser Garten, alți oameni își croiau drum în diverse direcții. Unii plecau, alții se întorceau. La intrările mai largi ale acestui

labirint subteran, ușile închise și deschise constant, pentru a lăsa oamenii să intre și să iasă, făceau ca aerul din ce în ce mai încins și mai înecăcios să fie dirijat spre tuneluri. Acestea nu fuseseră proiectate ca adăposturi, fiind doar improvizații, astfel că ventilarea lor nu fusese prevăzută. Adâncimea pivnițelor varia și ea, în funcție de vechimea clădirilor de deasupra, lucru care sporea problema circulației libere a aerului. Se presupunea vag că vântul rece dinspre râu și dinspre parcul mare va trece prin ele în rafale, adăugând la asta și briza provenită de la nenumăratele intrări mai mici, presărate prin orașul vechi. În împrejurări normale, poate că așa ar fi fost, dar situația din noaptea aceea era departe de a fi normală, iar traseul complex al pasajelor întortocheate, care duceau la ieșirea mare spre râu, începea să acționeze ca un burlan, aspirând aerul cald prin încăperi, către ieșirea spre Elba.

Chiar și așa, unii au considerat că acest disconfort din ce în ce mai mare – însoțit în unele cazuri de o somnolență crescândă, în aerul viciat – merita riscul. În cazul altora, a existat un factor psihologic, o pasivitate dată de extenuare și senzația că picioarele nu mai răspundeau impulsului de a se mișca. Fenomenul fusese observat și în cazul altor bombardamente, iar Erika a văzut că îi afecta pe vecinii ei mai în vârstă.

La nivelul străzii, magazinele, restaurantele, clădirile mai vechi și hotelurile ardeau acum cu o ferocitate care schimba caracteristicile fizice ale atmosferei. Focul se înălța spre cer, consumând oxigenul într-un ritm tot mai alert, iar aerul rece și burnița din valea Elbei se precipitau din ce în ce mai repede în acel vid. Și aerul din pivnițe se schimba, pe măsură ce fumul invizibil începea să circule din încăpere în încăpere, deși atât de treptat, încât cei care poate că au observat dificultăți de respirație, o senzație atât de ciudată încât nici măcar printr-o inspirare foarte adâncă nu li se mai umpleau plămânii, au pus-o pe seama simptomelor stresului sau a fricii.

La mică distanță de Altstadt, cei care ieșiseră din propriile subsoluri priveau cu uimire la cerul roșu-rubiniu, care pâlpâia. Helmut Voigt, care petrecuse în adăpostul din beton al fabricii de bere ceea îi păruse un „timp nesfârșit", a găsit uimitor faptul că în cartierul lui totul părea intact[318]. În timp ce privea orizontul în flăcări, cea mai gravă problemă pe care o vedea era că drumul lui spre școală ar putea fi mai dificil ca de obicei. Când el și cu mama lui s-au întors în apartamentul lor, nu au găsit nici măcar un geam spart. Într-adevăr, totul era atât de normal, încât s-a întors în patul lui.

Voigt a fost norocos. Când doctorul Albert Fromme a ieșit din subsolul în care se adăpostise,

a văzut imediat nu doar măcelul care fusese deja făcut, dar și infinita mortalitate care avea să urmeze. Chiar la vest de Altstadt, în apropiere de spitalul din Friedrichstadt, casele mari și firmele ardeau cu intensitate. Cu toate că fusese avariată, casa lui nu ardea în momentul acela, deși prin aer pluteau scântei strălucitoare. S-a repezit înăuntru, să aducă apă și să ude țesăturile care erau vulnerabile la tăciunii care pluteau spre geamurile sparte ale clădirii. Rucsacul lui de supraviețuire, pregătit cu ceva timp înainte, fusese un exercițiu de precauție bine gândită. Pe lângă faptul că includea ochelarii de protecție recomandați pentru a-și apăra ochii de foc și de care se va folosi foarte mult în orele următoare, doctorul Fromme anticipase, de exemplu, că mersul pe dărâmături fierbinți și pe asfaltul topit va necesita căptușeala groasă, din piele, a încălțămintei de schi[319]. În plus, luase și o lamă de ras și o trusă de baie, știind că va trebui să locuiască la spital în cazul unui dezastru ca acela. Și-a dat seama că din punct de vedere medical, următoarele câteva zile aveau să fie cel mai cumplit calvar, dar dificultatea lui imediată a fost să găsească o rută spre spital care să nu implice trecerea prin acel infern. Pentru doctorul Fromme, cea mai lungă noapte abia începea.

În partea de est a orașului, mai vârstnicul agent al Apărării Civile Georg Erler și soția lui, Marielein, au ieșit din buncărul lor și au constatat

că, deși toate ferestrele fuseseră aruncate în aer, iar candelabrul fusese spart, casa în care locuiau părea, din cât puteau vedea în noaptea aceea luminoasă, să fie neafectată. Totuși, la alte proprietăți de pe stradă erau incendii și era un contrast ciudat între burnița rece care venea dinspre Elba și valurile de căldură pe care Erler le simțea pe față în timp ce patrula pe stradă, gândindu-se la ce putea să facă. Erau vecini care trebuiau ajutați, oameni de aceeași vârstă cu el, ale căror apartamente nu mai aveau ferestre și care mutau repede toată mobila și toate obiectele inflamabile (perdele, covoare, birouri, canapele acoperite cu mătase, tablouri și mult-iubitele lor cărți) cât de departe posibil de ramele ferestrelor și de înșelătorii „viermi incandescenți" care începuseră să cadă ca o zăpadă luminoasă[320]. Apoi, familia Erler s-a întors în propriul apartament. Cărțile fuseseră aruncate pe jos de forța exploziilor din apropiere, iar vazele fuseseră spulberate. Le era greu să facă un inventar mai detaliat al pagubelor suferite de picturile în ulei și de mobilier, pentru că alimentarea cu energie electrică în acea parte a orașului căzuse, iar din cauza vântului care se întețea nu reușeau să țină aprinse lumânările.

„Am îndepărtat repede perdelele", și-a amintit el, „care ieșeau prin ferestrele deschise, ca niște steaguri fluturând spre tot mai numeroasele scântei, de parcă ar fi vrut să le prindă și să le ațâțe să devină flăcări"[321]. Vântul părea să fie din

ce în ce mai puternic. „După ce am scăpat de cioburile de sticlă de pe pervazuri, am încercat să închidem obloanele, care, în ciuda barelor din fier, abia dacă au rezistat acelui suflu ca de furtună”[322]. Toți vecinii familiei Erler comparau pagubele, dar, în mod pervers, starea de spirit era una bună și parcă pluteau. În parte, acest lucru se datora pur și simplu ușurării că erau cu toții acolo, în viață, vii și nevătămați, dar mai era și un sentiment de familiaritate și un fel de emoție amețitoare, un soi de exaltare provocată de adrenalină, în timp ce se mișcau prin lumea aceea nouă. „Toți eram fericiți”, și-a amintit Georg Erler, referindu-se la faptul că și casele lor îndrăgite păreau a fi relativ neatinse.

Mulțumit că zona din imediata vecinătate părea să fie sigură, Herr Erler a pornit într-o inspecție a cartierului, aceasta fiind parte din îndatoririle lui de agent al Apărării Civile. O casă de pe o stradă învecinată era în flăcări, însă îngrijitorul și alți câțiva locatari intrau și ieșeau repede cu apă, părând să țină focul sub control. S-a dus ceva mai departe, dar când a ajuns la Striesener Plaza, imaginea a fost mult mai șocantă. Era unul dintre cele mai elegante spații din zonă, cu case și vile de la sfârșitul secolului al XIX-lea cu vedere spre grădini, dominate de o fântână ornată. Herr Erler și-a dat seama imediat că o clădire care adăpostea o librărie mare fusese lovită direct în colțul de nord-est. Ceilalți agenți ai Apărării Civile i-au spus despre imensa

presiune a aerului pe care o creaseră bombele, despre craterele adânci și nemaipomenite și chiar despre și mai impresionantul fapt că atât de multe dintre clădirile acelea supraviețuiseră puternicei ploi explozive. Organizarea nu putea fi mai meticuloasă, iar agenții care operau în sisteme de rețea instituiseră puncte de supraveghere a incendiilor și-și făceau treaba neobosit, chiar dacă se apropia de miezul nopții. Mai mult, ei îi și linișteau pe locatarii care încă erau „îngroziți", la o oră și mai bine după ce bombardierele plecaseră. Herr Erler a dat peste un avocat din zonă, dr. Thor, care la rândul lui era încă foarte zdruncinat după atac. De asemenea, mai era un gardian a cărui casă fusese lovită. Chiar și în situația aceea, el încerca să-i organizeze pe locatarii blocului afectat să se refugieze în apartamentele vecinilor. Deși casele lor erau pline de fum și de moloz, unii oameni mai în vârstă n-au putut fi convinși să plece de acolo nici măcar câțiva metri, până la un adăpost temporar.

Chiar și cei care au fost dispuși să plece s-au confruntat cu dificultăți. Bătrâna mamă a unei locatare, Frau Richter, era pregătită să plece, dar picioarelor ei fragile le-a fost greu să înfrunte mormanele de moloz fumegând. Pe lângă toate pericolele, în apropiere existau clădiri atât de avariate, încât puteau să se prăbușească în orice clipă. Herr Erler le-a îndrumat pe Frau Rich-ter și pe mama ei spre o altă locuință, într-o altă direcție. Niciodată n-a mai auzit de ele. „Probabil

că ar fi fost la fel [dacă ar fi rămas]”, și-a amintit el, deoarece evenimentele următoare aveau să întoarcă pe dos viețile tuturor, încă o dată[323].

Între timp, soția lui, Marielein, a încercat să afle ce se întâmplase cu unii dintre prietenii lor din zonă. Fusese șocată să vadă starea în care se afla apartamentul lor (o parte din candelabru atârna din tavan „ca un țurțur”[324], scrâșnetul cioburilor, strălucirea infernală a tăciunilor care zburau rătăciți pe geamul deschis, încercarea de a închide obloanele), dar când a ieșit din nou pe stradă și a privit în jur a fost cuprinsă de un val de emoții diferite. Pe o stradă învecinată, i-a găsit pe prietenul ei, Michael, și pe alți câțiva oameni, iar în momentul acela, și-a amintit ea, „am avut cel mai liniștitor sentiment pe care îl pot trăi oamenii, acela de a fi alături de prieteni care au trecut prin aceeași suferință”. A avut din nou acel ciudat sentiment de fericire înălțătoare. S-au îmbrățișat cu toții, simțindu-se foarte recunoscători. „Până la urmă”, și-a amintit ea, „eram bucuroși că încă eram în viață”[325]. Cu toate acestea, flăcările care se înălțau spre ceruri din Altstadt, văzute din această suburbie elegantă, erau un tablou dezolant, indiferent dacă era văzut de aproape sau din depărtare. Vântul care se intensifica foarte tare le îndrepta spre infern.

De cealaltă parte a Elbei, familia Bielss și ceilalți locatari din blocul lor, care se adăpostiseră în subsolul acestuia, verificau cu atenție locul, în

căutare de materiale incendiare. Spre deosebire de proprietățile din apropiere, clădirea lor nu fusese lovită. „Cerul arăta cumplit”, și-a amintit Winfried[326], și erau focuri și în apropiere. La câteva străzi distanță, complexul imens al fabricii de bere Waldschlösschen era cuprins de flăcări. Semnalul de încheiere a atacului se auzise răsunând în depărtare. Exista un post de radio dedicat apărării antiaeriene, care emitea de la Berlin, și în nopți precum aceea transmitea în detaliu care erau zonele lovite. De asemenea, transmitea avertizări în legătură cu alte incursiuni ale bombardierelor (autoritățile întocmiseră o hartă a Germaniei, în care țara era împărțită în pătrate și fiecare oraș avea un cod din litere și din cifre pe care le foloseau uneori crainicii, iar Bielss și-a amintit că Dresda avea codul MH 8). Frau Bielss a încercat să pornească radioul, dar părea mort. Una dintre numeroasele lor îngrijorări era pentru familia lui Horst, prietenul lui Winfried. Și-au întrebat vecinii dacă pot folosi telefonul lor, pentru a-i contacta, dar numărul nu părea să fie disponibil. Băieții s-au întors în apartamentul lui Bielss, unde au „curățat cu toții cioburile” de pe podea. A fost un exercițiu plin de nervozitate, dar, după cum și-a amintit Bielss, „nu prea știau ce să facă în privința agitației”[327].

Cu cerul nopții strălucind roșu-trandafiriu, o primă necesitate părea să fie cea a hranei, astfel că Frau Bielss s-a dus în bucătărie ca să le

pregătească tuturor o masă ușoară, dar Horst, privind spre cerul infernal, devenea tot mai neliniștit, fiind disperat să se întoarcă la casa lui. Bielss și mama lui știau că nu puteau să lase băiatul să plece de unul singur și oricum, aveau și ei rude și prieteni la sud de fluviu, pe care voiau să-i verifice, așa că au plecat împreună. Toți erau mânați de un fel de exaltare, după cum a observat Bielss: „Nu eram în stare să ne gândim la somn după emoțiile acelea”[328]. Și-au dat seama că, în noaptea aceea, mulți alți oameni vor fi mânați de același impuls, atât ca să verifice dacă persoanele dragi scăpaseră nevătămate (se pare că puțini luau în calcul probabilitatea să nu fi scăpat), cât și ca să-și potolească dorința aceea hipnotică de a explora orașul cuprins de flăcări. Nu era o motivație morbidă, ci mai degrabă o manifestare a energiei febrile creată de asaltul senzorial al bombardierelor. Părea imposibil să stea nemișcați în timp ce inimile încă le băteau cu putere, dar, cu toate acestea, după numai câțiva pași făcuți afară, în aerul înecăcios, au devenit brusc conștienți de crunta realitate.

Cei trei au pornit spre râu și, după câteva străzi, au ajuns la bulevardul Bautzner Strasse, unde două case impunătoare ardeau intens, locatarii lor făcând tot ce le sta în puteri pentru a stinge focul, cu găleți cu apă și furtunuri de grădină. O parte din mobila mai valoroasă fusese recuperată din camere, înainte ca flăcările să pună stăpânire pe ele, și era pusă pe trotuar și pe drum, sub cerul

strălucitor al nopții, care le dădea o aură cafenie suprarealistă. Ceva mai încolo, un foc mult mai puternic făcea ravagii în interiorul și în jurul fabricii de bere, iar dalele din piatră fumegau și grinzile din lemn pocneau sinistru. Flăcările luminau întreaga zonă, își amintea Bielss[329]. În apropiere, se afla clădirea cândva elegantă a Hotel Heidehof. Și acesta fusese lovit, iar aerul era acum atât de dens, din cauza fumului și a cenușii care plutea, încât era dificil să vezi peste Elba. Era limpede că orașul de dedesubt ardea cu ferocitate, iar briza aceea neliniștitor de puternică și care se tot întețea, plus dificultatea tot mai mare de a vedea ceva cu ochii pe jumătate închiși, evitând „viermii incandescenți", i-au făcut pe cei trei să înțeleagă că trecerea peste fluviu nu era așa de ușoară cum își imaginaseră.

Atunci, prin vălul de cenușă, s-a ivit un grup fantomatic de soldați care șchiopătau, târându-și picioarele în haine de noapte: erau soldații răniți care fuseseră în recuperare la Institutul Diakonissen, un spital aflat puțin mai departe, în lungul Elbei. Institutul fusese lovit de bombe explozive și incendiare, fiind forțată evacuarea lui, cu răniții ambulanți ridicați din paturi, iar cei care puteau luând-o la fugă. „Totul ardea în oraș", și-a amintit Bielss, iar fumul era acum prea gros pentru a mai putea distinge orice fel de detaliu[330]. Răniții i-au șocat pe Bielss și pe mama lui mai profund decât orice altceva. Și-au dat seama că ar

fi mai bine să se întoarcă și să ia măcar niște ochelari de protecție din apartament.

Horst a fost de acord cu schimbarea de plan, dar a devenit evident că până și traseul spre o siguranță relativă prezenta pericole noi și neașteptate. „Ochii ne ardeau de la fumul înțepător”, și-a amintit Bielss. În acel scurt interval alte clădiri luaseră foc, iar pe unele dintre străzile înguste resturile în flăcări se prăbușeau pe pavaj, împrăștiind scântei. Reconstituind un drum de care cu doar câteva minute în urmă fuseseră siguri, acum acesta devenea un motiv de neliniște. În cele din urmă, cei trei au ajuns înapoi la apartament pe o rută ocolitoare și au încercat din nou, fără succes, să ia legătura cu alții prin intermediul telefonului vecinilor. Acum, Horst devenise foarte agitat în legătură cu familia lui și cu ceea ce se întâmpla în ceața gălbuie de peste râu. Cu ochelarii de protecție la îndemână, au părăsit din nou clădirea de apartamente, dar, de data aceasta, cu gândul să-și croiască drum de-a lungul malurilor Elbei, în special pe porțiunea de pajiște de pe partea opusă, care dădea spre Altstadt. Simțeau cu toții că se schimba ceva în aer, iar fațadele albe ale vilelor și ale blocurilor de apartamente din Neustadt erau biciuite de „scântei puternice”[331], tăciunii cumpliți zburând acum aproape orizontal. Când au ajuns la Jägerstrasse, un drum care cobora dintr-un parc, vântul părea mai degrabă o vijelie arzătoare, iar tăciunii portocalii umpleau aerul cu

o asemenea ferocitate, încât drumul părea impracticabil.

Părea mai evident ca niciodată că nu era vorba de un incendiu care putea fi contracarat. Cei trei au trecut pe lângă o clădire folosită de administrația militară: focurile o devorau, însă nimeni nu făcea nici măcar un efort simbolic pentru a stinge flăcările. Era evident că pur și simplu nu mai avea rost. Mai mult, aerul însuși devenea ostil, particulele de cenușă făcând atât de dureros umblatul cu ochii neprotejați, iritând traheea și plămânii, la fiecare respirație provocând tuse și o senzație înspăimântătoare de disconfort total, plus un gust neplăcut.

Apoi, din ceața fierbinte s-au ivit alți oameni, care nu păreau să aibă vreo misiune oficială. Totuși, le-au transmit un mesaj: „Nu încercați să înaintați mai mult în oraș!" Erau, după cum și-a amintit Bielss, „sfătuiți cu tărie", deși, în realitate, privind perspectiva infernală prin ochelarii lor mânjiți cu cenușă, numai de sfaturi nu aveau ei nevoie. Exaltarea lor făcea loc unei încordări grele.

Ceva mai devreme, în apropiere de ceea ce devenea rapid inima vulcanică a acelui infern, Victor Klemperer și soția lui, la fel ca toți ceilalți, au reacționat instinctiv la plecarea bombardierelor, încercând să restabilească o aparență de echilibru domestic. Au ieșit din pivniță și au observat imediat vântul ciudat de

puternic: Klemperer a scris că el s-a întrebat chiar în momentul acela dacă era ceva normal sau dacă prefigura o furtună de foc[332]. Totuși, el și cu soția lui nu au resimțit deloc acel elan plin de agitație și de exaltare al locuitorilor mai tineri, ci mai degrabă o istovire îngrozitoare. Pavajul de sub picioarele lor era plin de cioburi, iar când au deschis ușa de la Judenhaus, au văzut că și în interior era sticlă peste tot. Toate ferestrele fuseseră spulberate, atât cele care dădeau spre Altstadt, cât și cele care dădeau spre Elba. Urcând cu greu la etaj, împreună cu o altă locatară, Frau Cohen, au descoperit și mai multă sticlă, iar de la unul dintre geamuri, au văzut malul îndepărtat al Elbei și clădirile municipale de pe malul nordic al fluviului în flăcări.

În interiorul ponosit al casei, luminile nu mai funcționau, iar alimentarea cu apă fusese întreruptă. Evaluându-și camera la lumina flăcărilor, Frau Cohen le-a spus soților Klemperer că exploziile îi mutaseră mobila. Soții Klemperer s-au dus apoi în bucătărie, unde Eva a găsit o lumânare și a aprins-o. Rămăsese niște cafea de mai devreme, acum rece, pe care cuplul a băut-o, și câteva resturi de mâncare, pe care le-au consumat. Cei doi păreau acum destul de indiferenți la orice zarvă sau sunete de pe străzile din jur și chiar și la zgomotul clădirilor din apropiere, care trosneau și scârțâiau, slăbite de flăcări. Într-adevăr, Klemperer și Eva păreau acum copleșiți de oboseală. În mod extraordinar,

fără să țină cont de pericolul propagării flăcărilor sau al prăbușirii clădirilor, ei s-au dus în dormitor și s-au întins pe paturi. Eva s-a ridicat imediat, exclamând că patul ei era plin de cioburi. Le-a îndepărtat cât de bine a putut, apoi s-a întins din nou. Soțul ei a urmărit-o aproape indiferent și, înainte să-și dea seama, a adormit[333].

Oboseala intensă a soților Klemperer putea fi cauzată, în parte, de fumurile invizibile care deveneau rapid omniprezente (substanțele chimice și gazele produse de multitudinea de materiale în flăcări din nenumărate apartamente și din marile magazine din apropiere), dar în seara aceea somnolența lui Klemperer părea să se regăsească și la multe alte persoane vârstnice din oraș, fiind posibil să fie o reacție traumatizantă la acel asalt colosal: inimi bătrâne făcute să galopeze fără să vrea, iar apoi o revenire tristă la ritmul normal, care le lăsase membrele inerte și fără reacție. Pentru foarte mulți de o anumită vârstă, din alte zone ale orașului, deplasarea rapidă a fost imposibilă, dar Klemperer petrecuse mulți ani sub privirile răutăcioase ale administrației naziste, fără să accepte pur și simplu ce se întâmpla. În orele următoare, el și alte mii de oameni aveau să fie atrași în cea mai cumplită luptă pentru viețile lor.

Capitolul 17

Miezul nopții

Laboratorul profesorului Heinrich Barkhausen era acum deschis aerului nopții. Flăcări mari învăluiau și mistuiau ceea ce mai rămăsese din delicatele instrumentare din sticlă, din bobinele de sârmă, electrozii și diodele. Mijloacele rafinat calibrate pentru controlul și dirijarea anumitor frecvențe, tehnologia sonică reprezentând munca specializată de o viață a profesorului, totul fusese făcut țăndări și redus la un nivel elementar. Universitatea Tehnică din Dresda se găsea la sud de Altstadt și fusese lovită cu materiale incendiare și bombe explozibile puternice. Flăcările s-au întins lent, dar când au făcut-o, s-au alimentat cu aviditate. Acela era un exemplu de „bombardament feroce”[334], în privința căruia șeful bombardierelor RAF avertizase fiecare echipaj aflat la 3 000 de metri deasupra, trecând pe deasupra orașului: ceea ce era în afara țintei nu făcea parte din misiune.

Foarte aproape se afla structura uimitoare a bisericii ortodoxe ruse a orașului, cu acele cupole albastre ale ei. Explozibilii aceia haotici nu o atinseseră, în timp ce, la doar câțiva metri distanță, universitatea fusese mistuită. Nu se știe

exact unde se afla profesorul Barkhausen la acea oră, dar protejatul lui, Mischka Danos, nu era departe, doar ceva mai sus, pe deal. Acolo se postase, împreună cu fata „Karl May”, în fostul amplasament al unei baterii de tunuri antiaeriene acum abandonată, de unde priveau infernul imens din fața lor. Spre neplăcerea lui, Danos și-a amintit că s-a simțit precum Nero, împăratul care privise Roma arzând[335]. Mulți alții și-au amintit acel amestec ciudat de vinovăție și de alte emoții, printre care șocul amestecat cu uimirea în fața acelui spectacol teribil. Incendiile din oraș se transformau într-un nou tip de forță distructivă, iar aerul devenea irespirabil.

Mulți dintre cei aflați în pivnițele de cărămidă slab luminate de sub Altstadt au simțit schimbarea din compoziția aerului. Căldura era tot mai apăsătoare și respirația mai dificilă, de genul celei resimțite în coșmaruri, plus amețeală când se ridicau în picioare și o senzație de greață tot mai puternică în diafragmă.

Rezultatul era o copleșitoare dorință de a ieși, de a fi sub cerul liber. Unii și-au amintit că tunelurile de cărămidă duceau, în cele din urmă, spre malul Elbei și se îndreptau spre ceea ce credeau ei că va fi aer curat și rece, iar alții erau hotărâți să ajungă la Grosser Garten, închipuindu-și, poate, copaci acoperiți de chiciură și întinse crânguri răcoroase, dar pasajele înguste și ieșirile improvizate care formau labirintul nu erau gândite să facă față

unui număr atât de mare de oameni care încercau să se deplaseze în direcții opuse. În plus, mulți dintre cei din adăposturi erau oameni în vârstă, bătrâni și femei în haine de iarnă, care nu mai erau demult agili. Pe un coridor, un bărbat s-a împiedicat, a căzut și apoi a fost strivit încet, în timp ce mulțimea agitată din spatele lui s-a îmbulzit înainte. Doi oameni au rămas blocați la o ieșire, în timp ce oamenii de pe o parte și de pe alta încercau frenetic să treacă mai departe.

Focurile unite de deasupra – flăcări înălțându-se și săltând de la o clădire la alta, de la un drum la altul, ridicându-se acum și mai sus de turlele bisericilor lovite – au început să se simtă și dedesubt. Intensitatea radia prin piatră și prin cărămidă. Pentru mulți, era evident că orice ar fi fost afară merita riscul, pentru a scăpa din acele tuneluri întunecate și toxic supraîncălzite, dar au existat și cazuri de teroare neprevăzută. Un pasaj care cotea la 90 de grade avea o ușă batantă din lemn, rezistentă la foc, care i-a panicat pe cei care se adăposteau de o parte și de alta a ei și care se deplasau repede, într-o îmbulzeală tot mai mare, fără să știe unii de alții și încercând să împingă ușa pentru a o deschide. Desigur, împinsă de ambele părți, ușa nu se deschidea, astfel că panica s-a intensificat, unii încercând să se dea înapoi, doar pentru a se trezi ferm prinși într-o masă de oameni care nu se mai putea mișca[336]. Corpurile erau presate de zidăria care se tot încălzea, în timp ce oamenii inspirau tot mai adânc în

încercarea de a-și păstra calmul, chiar dacă inimile lor galopau din cauza spaimei.

Aflați în adăposturi, foarte mulți dintre acești locuitori ai Dresdei se simțeau din ce în ce mai rău și erau cuprinși de o apatie combinată cu tot mai puternice dureri de cap, de mușchi și de articulații. În lipsa unei ventilații adecvate, oxigenul din pivnițe se scurgea pe neobservate, iar în locul lui se aduna – invizibil și inodor – monoxidul de carbon. Persoanele foarte în vârstă și bebelușii erau primii care simțeau efectele, dar în scurt timp bărbați și femei de orice vârstă au închis ochii. Somnul a fost urmat de inconștiență, iar apoi, în unele cazuri, de infarct, iar în altele, pur și simplu de o sufocare cumulativă. În vârstă de 14 ani, Ursula Elsner, adăpostită într-o pivniță de lângă Frauenkirche împreună cu familia ei și cu fratele mai mic, Dieter, și-a amintit că propriul ei moment de panică nu a fost cauzat de niciunul dintre aceste simptome, ci s-a produs atunci când, în acea strălucire slabă, a văzut cenușa care începea să pătrundă prin pasaje, mai întâi câte un pic, apoi mai multă, anunțând avalanșa care se apropia[337]. A strigat la familia ei, iar ea și cu fratele ei mai mic s-au grăbit să coboare prin pasajele fortificate spre treptele care duceau către ieșire. În acel moment, Altstadtul părea compus doar din flăcări și din scântei. Ea și cu Dieter au luat-o la fugă spre Elba, dar mulți dintre membrii familiei ei au rămas în pivniță în acel moment,

poate incapabili să se miște, cu picioarele îngreunate de otrava din aer.

Puțin mai la est erau fluxuri de locuitori din Dresda care se alăturau refugiaților și intrau în întunericul parcului Grosser Garten. Supraviețuitorii de la Kreuzschule și profesorii lor au rămas pe margini. Cei care se îndreptau spre crângurile întunecate de lângă grădina zoologică, aflată în apropiere de parc, au auzit agitația animalelor din cuști, în timp ce priveau în urmă spre Altstadt și spre flăcările extraordinar de colorate, de la cele mai intense nuanțe de portocaliu și până la o neobișnuită nuanță de albastru închis, acolo unde fusese lovită o uzină de gaz din apropiere. Aici, printre stejari, tei și castani (între care erau cratere ciudate, cu mult pământ împrăștiat în jurul lor), ușurarea era pentru mulți aproape sublimă, deoarece acum puteau simți răcoarea burniței de februarie, iar ochii se adaptau la întunericul binecuvântat după ce se chinuiseră să privească prin flăcările galbene și roșii. Mai mult decât atât, inspirau adânc aerul pur. Poate câțiva s-au îngrijorat că în noaptea aceea ar putea veni un alt val de bombardiere, dar chiar și pentru ei acel spațiu vast, plin de copaci, cam de aceeași suprafață ca Altstadtul, trebuie să fi părut un loc sigur, care nu putea fi lovit, un însemnat spațiu întunecat aflat într-un abrupt contrast cu spectacolul arzător de la vest.

Un alt presupus adăpost era reprezentat de întinsele spații verzi din partea de nord a Elbei, „pajiștile" care se întindeau în jos, spre malul apei. Deși unele clădiri municipale de pe malul fluviului, inclusiv rafinatul Palat Japonez baroc, suferiseră distrugeri serioase și din ele încă se vedeau ieșind limbi de flăcări și mult fum, erau suficient de departe de malurile apei pentru a le permite oamenilor să se adune pe iarba din fața lor. Medicii și asistentele de la spitalele aflate la jumătate de kilometru distanță reușiseră să aducă pacienții acolo, care acum tremurau în aerul nopții printre caii de la circul Sarrasani. De asemenea, locul devenise un fel de amfiteatru, iar din poziția aceea, incendiul biblic de peste Elba putea fi văzut la adevărata lui amploare. Cupola de sticlă a Academiei de Arte era încă aproximativ intactă, iar prin ea, precum și de o parte și de alta a ei, se puteau vedea flăcările înălțându-se. Ne putem închipui că, de la distanță și separați de ea de un fluviu lat și rece, priveliștea era atât captivantă, cât și înspăimântătoare, iar vântul puternic împiedica zgomotele oribile care o însoțeau să ajungă la privitori. Strigătele suferinței individuale nu parcurgeau distanța aceea, neputând să treacă peste vuietul profund al nenumăratelor incendii.

Chiar și atunci, în Altstadt existau câteva spații deschise unde era posibil să te refugiezi, în special rezervorul din beton, adânc de aproape trei metri, din piața Altmarkt. În mod evident,

unii dintre cei care se chinuiau să iasă din pivnițele tot mai sufocante și-au amintit de el și, în situația aceea extremă, mulți erau disperați să bea și să se ude cu apa din el. Bărbați și femei care priveau spre magazinul universal Renner, acum în flăcări, și spre ruinele fumegânde ale Kreuzkirche și ale altor clădiri au început să se cațere pe peretele rezervorului, care le ajungea până la brâu, și să se arunce în apa rece. După căldura pătrunzătoare, șocul trebuie să fi fost unul puternic, dar tot mai mulți oameni se gândeau să facă la fel, iar rezervorul imens se umplea acum de siluete plutitoare[338]. Faptul că în noaptea aceea de februarie apa le părea suportabilă și nu le înghețau membrele în ea era în sine un semn al intensității infernului. Pompierii erau tot acolo, dar păreau din ce în ce mai neajutorați. Existau și alte rezervoare în alte cartiere ale orașului care nu erau încă imposibil de salvat, însă Altmarkt era peste puterile lor.

La doar două străzi distanță, Erika Seydewitz și cu mama, tatăl, sora și vecinii ei mai în vârstă erau ghemuiți sub o arcadă de piatră din apropiere de magazinul Rathaus. Mintea tatălui ei galopa cu o frenezie ciudată, el încă fiind convins că puteau să salveze mașina familiei și chiar și unele dintre bunurile mai valoroase din atelierul lui foto. Cu prudență, spre uimirea mamei Erikăi, tatăl și fiica au ieșit în ploaia aceea de tăciuni fierbinți. Mașina nu era încă în flăcări, dar era

evident că nu se va mai urni vreodată. Apoi, tresărind la strigătele asurzitoare din clădirile de apartamente în flăcări, Erika a alunecat și a căzut. „Pavajul era atât de fierbinte, încât mi-am ars mâinile”, și-a amintit ea. „Singurul meu gând a fost: chiar dacă vei sfârși prin a-ți rupe mâinile și picioarele, ridică-te repede”[339], apoi a auzit trosnetele de sus transformându-se într-un vuiet mai profund, înțelegând că, undeva în spatele ei, o casă se prăbușea.

În acele câteva minute, lumea s-a schimbat profund. Era „o furtună pe stradă”, un vânt puternic, arzător, care sufla tăciuni și scântei. Erika era conștientă de cât de uscate erau acum hainele lor, în ciuda faptului că mai devreme le îmbibaseră cu apă. S-au luptat cu furtuna de foc care le lovea picioarele, croindu-și drum înapoi pe străzile care duceau la adăpostul nesigur al arcadei de piatră, acolo unde era restul familiei. Impulsurile acelea de a proteja bunuri care aveau atât valoare reală, cât și sentimentală părea să aibă un anumit grad de iraționalitate, chiar și pentru cei care acționau în baza lor, dar poate că era firesc să încerce să se agațe de orice simbol al certitudinii.

În timp ce doctorul Fromme se îndrepta spre spital, familia și vecinii lui din partea de vest a orașului au văzut cum incendiile se extindeau, devenind de neoprit, de la o stradă la alta și din casă în casă, și au fost cuprinși și ei de un instinct colectiv de a salva diverse obiecte de uz casnic și

de a le duce în stradă. Printre obiectele prețioase ale familiei Fromme se numărau, cum era de înțeles, o fotografie de nuntă, îndrăgita mașină de scris a doctorului și, poate mai puțin potrivit, un fotoliu și câteva paltoane. Au existat unele discuții despre salvarea unora dintre cele mai valoroase sticle din pivnița de vinuri, dar s-a decis să nu se facă asta. Ideea era ca, eventual, să încarce cât mai multe lucruri în mașină și să plece. Cu toate acestea, tăciunii portocalii și fierbinți din aer continuau să cadă peste tot, așa că, lăsată pe trotuar, una dintre valizele unui vecin a luat foc. Un radio scos din casă a trebuit „apărat de scântei"[340].

În Altstadt, la umbra catedralei catolice fumegânde, oficialii naziști au rămas în pivnițele de sub Palatul Taschenberg. Coborât de pe acoperiș, Lothar Rolf Luhm a văzut cum mamele din acel adăpost își împingeau copiii mici aproape de „fazanii aurii", de parcă apropierea de cei de la putere le-ar fi oferit cumva o protecție ca de talisman. A fost un gest de superstiție care, așa cum și-a amintit Luhm mai târziu, l-a făcut să-și dorească brusc să fie din nou în tancul lui, pe front[341]. Genul acela de război oferea mai multă certitudine decât cea pe care o aveai în întunericul de acolo. După ce își petrecuse prima parte a acelei nopți cățărându-se pe țiglele fierbinți, supraveghind materialele incendiare strălucitoare și sfârâitoare și aruncându-le la distanță, nu părea să se mai poată face și altceva.

Chinul incertitudinii consta în faptul că el habar n-avea dacă mai urma vreun alt atac în noaptea aceea sau cât timp vor mai fi locuibile pivnițele acelea.

În alte pivnițe, mai puțin amenajate, mamele stăteau pe scaune, uitându-se în ochii străinilor, ai celor care se adăpostiseră acolo întâmplător, surprinși de atac. Alte femei aveau capetele date pe spate și ochii închiși. O martoră și-a amintit că a încercat cu disperare să-și trezească mama, lucru care s-a dovedit a fi foarte greu. În cele din urmă, strigătul „E foc aici!" a părut să străbată prin somnul ei, iar ea și fiica ei s-au ridicat și au pornit prin pasaje, rătăcind tot mai mult, pentru a găsi un alt loc unde să se oprească și să se odihnească sub o lumină care pâlpâia[342]. În acel labirint de pivnițe erau deja nenumărați oameni al căror somn devenea moartea lor, fie prin sufocare, fie prin insuficiență cardiacă. În tot acest timp, pământul de deasupra se cocea. Nici o odihnă nu era posibilă pentru nimeni. Și totuși, prin rătăcirile înfricoșătoare, instinctul care le spunea încotro s-o ia, cel mai vechi instinct dintre toate, acela de a rămâne aproape de cei dragi, a prevalat.

Deasupra, magazinele somptuoase din Prager Strasse erau ca niște cochilii carbonizate. Interiorul Teatrului Central, cu sala lui de spectacole capitonată și cu scaunele lui roșii și frumoase, era acum înnegrit, cu scena deschisă

spre cerul de foc. Restaurantul și barul care se aflau într-o pivniță adâncă de sub teatru găzduiseră în noaptea aceea o întâlnire a Volkssturm. La început, atunci când se pornise bombardamentul, barul trebuie să fi părut un adăpost propice pentru bărbații care rămăseseră până târziu, văzând poate ocazia de a mai bea câteva beri Radeberger pentru a trece cu bine peste atac, înainte de a-și începe îndatoririle civice, dar acolo, fumul incendiului a fost mai rapid și mai insidios decât în alte locuri, iar toți acei băutori erau acum morți[343].

Flăcările care s-au înălțat deasupra Prager Strasse au fost întâmpinate la intersecții de incendiile care distruseseră magazinele de îmbrăcăminte de pe Wilsdruffer Strasse, focurile încrucișându-se și acoperind fiecare străduță și fiecare pasaj, astfel încât de sus părea că străzile din Dresda erau o matriță neagră în care fusese turnat aur topit. La marginile Altstadtului, imediat după inelul interior al orașului, întunericul din Grosser Garten, care se întindea pe 1,5 kilometri, încă îi atrăgea pe refugiații cu căruțe. Cu siguranță, caii care le trăgeau trebuie să fi fost speriați de sunetele animalelor care răsunau de la grădina zoologică, acolo unde elefanții urlau, iar gibonii pălăvrăgeau stresați pe limba lor[344].

Pe dealul de la sud de gară, acolo unde era bateria antiaeriană abandonată, Mischka Danos era aproape imobilizat, dar nu de frică, ci de un

amestec de tensiune și de curiozitate intensă. În apropierea lui era un fel de turn de veghe, așa că a urcat în fugă treptele înguste pentru a avea o imagine mai amplă a furtunii de flăcări. De acolo, a văzut cum focurile se uneau între ele, cum exploziile trimiteau în sus nori în formă de ciupercă, plini de scântei și de tăciuni. A fost fascinat de forța tot mai mare a vântului, de trosnetele grinzilor din apartamente și de vuietul adânc al acoperișurilor care se prăbușeau și a privit cum în Altstadt, la mai puțin de un kilometru și jumătate distanță de el, strălucirile portocalii individuale se contopeau și fuzionau, formând un zid luminos care urca spre cerul întunecat. Danos și-a amintit cum părea a fi mai degrabă un turn alcătuit din flăcări[345], un vast cilindru de foc alimentat de un vânt puternic care vuia, iar toate celelalte flăcări și scântei fiind atrase irezistibil spre el. Acest turn de foc a început să ardă chiar deasupra centrului Altstadtului. Într-adevăr, acum, însuși orașul era compus din mii și mii de focuri care se contopeau pentru a deveni o singură entitate incandescentă, umplând toate străzile. Acest biblic stâlp de lumină trebuie să fi fost un spectacol irezistibil, într-un mod grotesc, dar pentru Danos era cumva prea abstract în momentul acela, el neputând nici măcar să-și imagineze efectele lui asupra celor aflați în apropiere sau asupra ochilor lui, și nici să-și închipuie ce dâre de carne sau

oase puteau să rămână după o astfel de apariție de-a dreptul supranaturală.

Mai mult, nu avea de unde să știe că nu exista nicio perspectivă imediată de liniște, pentru nicio ființă vie din oraș. În buncărul lor de lângă Elba, autoritățile orașului primiseră o altă comunicare prin radio: o altă formațiune de bombardiere se apropia de oraș.

Capitolul 18

Al doilea val

Aproximativ în același timp în care valul inițial de 244 bombardiere își începea zborul înapoi spre Anglia, următorul val – mult mai mare – de 552 de bombardiere se ridica deja în întunericul de deasupra Angliei, peste norii argintii, traversând Canalul Mânecii către continentul european. Fluxul de avioane avea să formeze un șir de aproximativ 200 de kilometri lungime.

Ofițerul-bombardier Miles Tripp și-a amintit disconfortul propriei lui poziții la bordul avionului cvadrimotor Lancaster. Era înconjurat de pachetele de „Window", benzi metalice care aveau să fie aruncate din avion pentru a orbi radarele germane[346]. La începutul zborului, minuțios calibrat pentru a se alătura tuturor celorlalte bombardiere care decolau de la bazele din estul și din sudul Angliei, a avut loc un incident tulburător, atunci când Tripp s-a uitat în jos, în beznă, doar pentru a se retrage brusc, cuprins de o panică intensă la vederea unui alt Lancaster care se îndrepta direct spre ei. A scos un țipăt alarmat, dar la fel de brusc pe cum apăruse, „Lancasterul a dispărut". Fusese o iluzie sau o halucinație de moment și și-a amintit

ușurarea pe care a resimțit-o când a văzut că nu avea stația pornită, colegii lui de echipaj nefiind martorii spaimei lui de moment. Oricum, deja se stârnise suficientă neliniște din cauza aparentului har de premoniție al colegului lor Harry. Moartea era inevitabilă și omniprezentă, astfel că superstițiile și viziunile bruște probabil că erau de așteptat. În timp ce traversau Canalul, Tripp a observat lumina stelelor și felul în care făcea vizibilă coasta engleză, apoi s-a concentrat asupra propriei lui sarcini de monitorizare a radarului H_2S și a sistemului de navigație, ale căror fascicule se reflectau de pământul de sub ei și reveneau la antenele receptoare ale avionului.

Simțurile lui erau în alertă maximă în interiorul aproape întunecat al Lancasterului, monitorizând huruitul constant al motoarelor și, pe măsură ce traversau liniile frontului, observând focurile de artilerie antiaeriană. Între Tripp și colegul lui, Ray, s-a iscat o dispută, contrându-se a cui sarcină era să arunce miile de pachete de „Window" prin deschizătura din plexiglas. Ray s-a plâns că sarcinile lui Tripp erau ușoare în comparație cu cele ale celorlalți, iar Tripp l-a enervat, imitându-i accentul aristocratic lent și spunându-i că, din contră, el avea teribil de multă treabă. Echipamentul încălzit electric al unui alt membru al echipajului nu funcționa corespunzător. Ca urmare, lui „Junior" îi era foarte frig. În timpul zborului de patru ore și jumătate, au văzut luminile slabe ale apărării

antiaeriene îndreptate spre un alt avion. Sistemul de ghidare H_2S, care păruse să facă figuri, a început acum să se activeze și să caute ținta, deși, pe măsură ce se apropiau de obiectiv, echipajului îi devenea clar că nu prea aveau nevoie de el. Flăcările aurii și roșii ale Dresdei, întinzându-se tot mai sus spre cerul acelei nopți, erau vizibile de la aproximativ 65 de kilometri distanță. Tripp s-a strecurat în compartimentul de ochire din partea din față a avionului și a privit în jos, observând că nu era niciun nor între ei și sol. Aflați la câțiva kilometri distanță de oraș, aveau în față cam vreo cinci sau șase avioane Lancaster, siluete negre perfect profilate pe fundalul strălucitor. La o înălțime de aproximativ 3 000 de metri, Tripp avea acum în față o „fantastică rețea de focuri", „contururile incandescente ale unui puzzle". S-a uitat în jos la „străzile care ardeau […] de la est la vest, de la nord la sud, într-o concentrare de flăcări gigantică".

Pe măsură ce se apropiau de oraș, Tripp trebuia să dea instrucțiunile pentru poziționarea avionului și acela a fost momentul în care a luat decizia conștientă de a nu contribui la furtuna de foc. I-a spus pilotului, lui „Dig", să vireze la tribord și abia când avionul s-a îndepărtat de inima infernului, Tripp a apăsat pe mecanismul de eliberare a bombelor. După cum și-a amintit mai târziu, a sperat că bombele vor ateriza în câmp deschis. Totuși, este foarte puțin probabil să se fi întâmplat așa. Este mult mai probabil să fi

explodat pe străzile liniștite de la periferie, declanșând pur și simplu alte incendii. Gestul a fost uman (și posibil răspândit pe scară largă, deoarece au existat acuzații cum că unele bombe au fost aruncate în mod deliberat în Marea Nordului), dar în noaptea aceea puține bombe aveau să aterizeze inofensiv. Acest al doilea val avea să aducă mult mai multe bombe „Cooky" de câte 1,8 tone și alte tipuri de explozibili și materiale incendiare: în total, 1 800 de tone suplimentare de bombe urmau să fie lansate de cel de-al doilea val, iar multe dintre ele în zone care încă nu erau străbătute de lumina aceea letală. La câțiva kilometri distanță, pe aerodromul Klotzsche, piloții avioanelor de vânătoare Messerschmitt erau pregătiți, dar nu au primit niciun ordin de decolare. Fără îndoială, comandanții lor au înțeles foarte bine cât de zadarnică ar fi fost orice încercare de apărare.

Bineînțeles, bombardierele de deasupra nu trebuiau să știe acest lucru, iar în Lancasterul lui Tripp se derula din nou rutina stranie și tensionată a fiecărui raid, pentru că după un zbor plin de pericole, bombardamentul în sine nu dura mai mult de un minut. Apoi, urma o nouă tensiune tăcută și frica zborului de întoarcere prin bezna teritoriului inamic, cu liniile roșii ale trasoarelor și punctele albe și strălucitoare ale „sperietorilor de ciori" – sau „cepe în flăcări" („flaming onions", în original – n. red.), cum le zicea locotenentul Leslie Hay[347] – care cădeau lent

pe traiectoria lor de zbor, cu incendiile îndepărtate din orașe îndepărtate și cu senzația de rău care apărea atunci când un alt Lancaster era prins în conul de lumină al proiectoarelor puternice și izbucnea în flăcări pe cerul înstelat. În avionul lui Tripp era o senzație de liniște plină de tensiune, savurată împreună cu un termos plin cu cafea și cu aprinderea unei țigări, oficial strict interzise, cu aromă de mentă.

În ceea ce privește bombardamentul în sine, printre ceilalți membri ai echipajului părea să existe un sentiment de disociere, dar de la atâtea mii de metri înălțime, cu „o imensă bilă de lumină roz" înălțându-se de jos[348], ar fi fost cu adevărat remarcabil ca oricare dintre aceste echipaje să fi simțit o empatie reală. Cum putea să-și imagineze cineva cum era cu adevărat pe străzile acelea de jos? Miles Tripp a povestit despre senzația lui de greață, dar, având în vedere fenomenul atmosferic la care era martor, evident că nu-și permitea să se gândească prea mult la ideea că unii oameni erau prinși în oroarea aceea. Printre celelalte echipaje ale acelor 552 de bombardiere din cel de-al doilea val care străbăteau furtuna aceea uluitoare, părea să existe sentimentul de nezdruncinat că acela era un lucru care trebuia făcut, o misiune care pur și simplu trebuia să fie îndeplinită.

Există o secvență de film înregistrată din partea inferioară a unuia dintre aceste avioane Lancaster care arată în alb-negru incendiile din oraș ca pe

niște puncte pulsatorii, care uneori se transformă în linii de un alb pur în momentul izbucnirii bruște a mai multor incendii uriașe. Cu toate acestea, filmul nu transmite cel mai hipnotizant element, așa cum și-l amintesc Tripp și alții: culorile acelui infern. Bombardierii din acel al doilea val au simțit de la cea mai superficială privire aruncată asupra orașului de dedesubt că acesta ardea rapid și deja era aproape distrus, dar în mare parte ei au urmat cu fidelitate instrucțiunile pe care le primiseră. După cum a declarat mai târziu subofițerul Harry Irons (care a primit Crucea pentru Distincție în Zbor), trăgător la turela din spate: „Noi nu ne-am dat seama de amploare", și nici nu a existat vreo idee de vinovăție: „Eram foarte tineri și am pierdut atât de mulți de-ai noștri", a adăugat el[349]. Ceea ce li s-a cerut să facă acestor mii de membri ai echipajelor, misiune după misiune, a devenit o rutină implacabilă, iar faptul că viețile lor erau atât de fragile adaugă un alt strat de complexitate emoțiilor lor.

Imediat după ora 1 dimineața, la mii de metri mai jos, la aproape 1,5 kilometri distanță față de centrul orașului, în timp ce acest nou val de bombardiere își începea raidul, Mischka Danos făcea un gest care multora trebuie să le fi părut a fi fost lipsit de logică, dar poate că pentru el, ca fizician, era firesc: a tras-o pe fata „Karl May" peste acel petic de spațiu verde până într-un

crater de bombă care fusese lăsat de raidul anterior, un alt proiectil prost țintit. Danos știa că în cazul unui nou atac, craterul le-ar fi oferit protecție. Desigur, nu i-ar fi apărat și de o lovitură directă, ci doar de toate celelalte explozii. În timp ce asculta „șuieratul" și „vâjâitul" bombelor care cădeau din cer, fizicianul încă nu simțea în piept însăși frică, ci doar o tensiune mare[350]. Peste buza craterului au văzut cum, peste fundalul de un rubiniu intens și negru învolburat al orașului, aerul era din nou luminat, în timp ce bombele incendiare în cădere se deschideau și eliberau tije de un alb pur.

Locuitorii aflați mai aproape de centrul orașului au întâmpinat acest al doilea val nu doar cu un sentiment de teroare, ci și cu un fel de uimire morală: cum era posibil ca o astfel de monstruozitate să fie provocată de către cineva? Autoritățile încercaseră să reactiveze sirenele de raid aerian ale Dresdei, dar puține mai funcționau, din cauză că furtuna de foc crescândă topise cea mai mare parte a sistemelor electrice ale orașului, făcându-le la fel de nefolositoare ca liniile de tramvai care zăceau întinse pe străzi.

În Judenhaus, pe Zeughausstrasse, într-o încăpere al cărei geam spart lăsa să pătrundă tot zgomotul orașului, profesorul Victor Klemperer adormise – o dovadă a gravității afecțiunii lui cardiace, dar poate și o reacție traumatizantă nu doar la bombardament, ci și la ziua precedentă, la acel tur al orașului în care efectiv împărțise

mandate de trimitere la moarte majorității evreilor rămași. A fost trezit brusc de către soția lui. Întrucât cea mai mare parte a sirenelor de raid aerian din oraș nu mai funcționau, autoritățile trimiteau funcționari cu sirene portabile pe străzile care încă mai erau accesibile. Slab, dar inconfundabil, Eva a auzit sunetul și i-a explicat soțului ei că nu mai era curent electric[351]. Acum, cei doi trebuiau să se pregătească să se refugieze înapoi în subteran.

Profesorul avea un rucsac care conținea câteva manuscrise și o geantă cu unele „chestii din lână" ale Evei. De asemenea, avea și o pătură, pe care o purta în jurul umerilor. Punându-și pălăria, a coborât repede scările împreună cu soția lui, apoi au ieșit pe stradă, care acum era inundată de o lumină intensă și orbitoare. În acel colț al Altstadtului, lângă Frauenkirche, Klemperer a observat că străzile păreau să fie goale, așa că el și cu Eva s-au îndreptat spre curtea care adăpostea intrarea în „pivnița evreilor", dar înainte de a ajunge la ea, a avut loc o explozie imensă. Profesorul s-a ghemuit, sprijinindu-se de un zid. Câteva clipe mai târziu, în timp ce bubuiturile se auzeau din alte părți, s-a întors și și-a ridicat privirea, dar nu și-a mai văzut soția. Presupunând că ea intrase în pivniță înaintea lui, Klemperer a găsit intrarea, a coborât treptele și a văzut o mulțime de fețe speriate. A scrutat pivnița întunecată, căutând-o pe Eva, dar tot nu a văzut-o nicăieri. O clipă mai târziu, s-a auzit o

bubuitură, apoi o străfulgerare și din nou s-au ivit siluete pregătite cu apă și cu o pompă de stropit. Profesorul era disperat să-și găsească soția și a vrut să iasă din pivniță, să se întoarcă în curte. Își amintea că în momentul acela nu a simțit teamă, ci mai degrabă un fel de extenuare, pe care a crezut că se instalase din cauză că anticipa sfârșitul. O altă explozie puternică s-a produs și a simțit o durere sfâșietoare deasupra ochiului. Impulsul lui imediat a fost să-și pipăie globul ocular. „Era încă acolo", a spus el simplu. Acum însă, pe lângă durere și dezorientare, mai era ceva: în timp ce privea străzile, nu le mai recunoștea. Focul și distrugerile colosale făceau să pară că orașul fusese dezasamblat.

Pentru Lothar Rolf Luhm, aflat în adăpostul din Palatul Ta-schenberg, acest nou bombardament a fost mai rău decât primul. „Am auzit bubuiturile producându-se iar și iar", și-a amintit el. „Din nou și din nou, pereții tremurau, chiar și pământul de sub picioarele noastre părea să tremure". O bombă a căzut și mai aproape. „Focul a fost atât de puternic, încât a aruncat în aer o ușă de oțel", și-a amintit el. „S-a făcut foarte cald în interior și aerul a devenit irespirabil. Mă ardeau ochii. Nu puteam să văd nimic. Am crezut că vom arde cu toții acolo"[352]. Chiar și în acel adăpost mult mai bine construit păreau să aibă senzația că aerul curat era pe cale să dispară. Luhm și-a amintit cum se mișca de colo-colo cu vederea încețoșată, încercând să găsească locuri

unde să poată respira mai bine. Luminile erau aprinse, dar, din cauza ochilor care îl dureau și a vederii care treptat îl lăsa, părea să fie mai conștient de întuneric. În colțurile pivniței erau alți oameni care reușiseră să intre înainte ca incendiile mai mari să umple străzile. La apropierea lui, ei și-au ridicat privirile, dar nu au zis nimic. Luhm a constatat că nici el nu putea vorbi cu ei. Cu toții se holbau muți, în timp ce bubuiturile frecvente de sus le străpungeau toți nervii. Luhm s-a trezit că-și ține respirația, iar bombardamentul îi părea a fi fără sfârșit. El și ceilalți din adăpost trăiau acum în colțuri de timp diferite, incapabili să distingă secundele, minutele, orele. În toată această vreme, clădirea impunătoare de deasupra lui aproape că fusese distrusă.

Într-unul dintre tunelurile subterane de lângă Elba, Norbert Bürgel și unchiul lui găsiseră adăpost cu puțin timp înainte de începerea celui de-al doilea raid, iar calvarul lor avea o violență senzorială. „Podeaua s-a ridicat", și-a amintit el, în timp ce bombele cădeau în apropiere, iar tencuiala de pe pereți și de pe tavan cădea peste ei. Erau strigăte de ajutor îngrozite, deoarece o ușă exterioară a adăpostului, din care ieșea un fum tot mai dens, trebuia stinsă înainte ca flăcările să ia amploare. În lumina palidă a becului, ceața cenușie a fumului înecăcios umplea încăperea, astfel că mulți oameni încercau să se împingă înapoi în pivniță, de teamă că oxigenul

avea să se termine repede. Acolo, ei erau întâmpinați de alții care ieșeau din pasajele acelea, după ce și ei fuseseră împinși din direcție opusă, pentru că pe alocuri, în adâncul acelui labirint, aerul aproape că nici nu mai exista. Chiar și zidăria începuse să mocnească, din cauza căldurii care radia din infernul de proporții colosale de deasupra. Astfel, cu bombele explodând afară, Bürgel și unchiul lui erau prinși acum într-o încăpere din cărămidă, prizonieri între cei care încercau să ajungă la râu și cei care încercau să se retragă dinspre el. Încăperea era, și-a amintit el, foarte aglomerată, și totuși, cumva, panica nu s-a răspândit, iar el și cei din jurul lui au reușit să rămână calmi[353].

*

Chiar înainte ca mesagerii aceia cu sirene portabile să alerge pe străzile încă accesibile, Gisela Reichelt și mama ei părăsiseră adăpostul lor de la sud de gară și priveau molozul fierbinte de pe strada din fața casei lor, când au fost întâmpinate de bunicul Giselei, Herr Thieme. Bunicii ei locuiau în apropiere de centrul orașului și, după reverberațiile primului bombardament, Herr Thieme își croise drum pe lângă gara în flăcări și urcase panta mică spre blocul lor de apartamente. Șansele de supraviețuire în acel cuptor al orașului fuseseră mici chiar și înainte de al doilea val de bombardiere. El voia pur și simplu să știe că ele erau în viață, înainte de a se întoarce spre catedralele de flăcări care dominau

linia orizontului pentru a fi alături de soția lui. Thieme s-a întors la casa lui de lângă Kreuzkirche și s-a alăturat bunicii Giselei, adăpostindu-se în pivniță, în timp ce aerul se umplea de corul profund al noului atac care se apropia. Apoi, casa lor a fost „lovită puternic". Cei doi vârstnici au avut impresia că întreaga clădire se va prăbuși peste ei, prinzându-i poate fără scăpare în încăperea aceea din cărămidă, astfel că acum, chiar în timp ce raidul continua, se chinuiau să urce treptele pivniței, mânați de teroare și disperați să ajungă afară. În pragul care dădea în stradă, bunica Giselei a fost lovită de un material incendiar aflat în cădere de deasupra, nepoata ei fiind convinsă că fusese fosfor[354]. Este mai probabil ca substanța în flăcări să fi fost un băț incendiar sau napalm, provenind de la un alt tip de dispozitiv incendiar, sau un lemn, o bucată de material textil sau altceva, dar orice ar fi fost, s-a lipit de bătrâna doamnă și acolo a rămas, iar hainele ei au luat foc într-o clipită. Bunica Giselei a ars de vie, iar Herr Thieme, care era la câteva secunde în urma soției lui, a fost și el victima unor resturi în flăcări și a orbit.

Un impuls l-a făcut pe bătrân să se îndepărteze de cadavrul în flăcări al soției lui. Împleticindu-se printre dărâmăturile foarte fierbinți, s-a folosit de memoria musculară și s-a deplasat pe străzile în flăcări, fără să vadă. Acum, este dificil de imaginat și chiar de înțeles o astfel de situație: cu vântul care se îndrepta spre centrul infernului,

care probabil că sufla cu mai bine de 160 de km/oră, chiar și celor care erau în putere le era greu să se țină pe picioare, darămite să se mai miște. Unii se simțeau trași spre vortex de o forță îngrozitoare și implacabilă, fiind nevoiți să se ghemuiască și să se împotrivească atracției letale. De-a lungul străzilor înguste, cu clădiri înalte, fără geamuri și cu zidăria înnegrită, cădea tencuială în flăcări în timp ce vântul sufla cu putere. Rămășițe de mobilier, fragmente de cauciuc și lemn de la mașini, crengi în flăcări de la copacii căzuți, toate erau absorbite în vârtejul imens. În toată această nebunie erau oameni care încercau cu disperare să se țină de felinarele stradale pentru a scăpa de forța de atracție gravitațională a infernului, dar felinarele erau fierbinți la atingere. În acea dezlănțuire sălbatică a focului a pătruns bătrânul orb, care tocmai ce rămăsese văduv.

Gisela avea să descopere toate acestea mult mai târziu, propriul calvar de moment fiind absolut îngrozitor. Mama și fiica se întorseseră în subsolul blocului de apartamente împreună cu vecinii lor. „Nimeni nu-și putea imagina că va ieși viu din iadul acela", și-a amintit ea. „Ce putea să creadă un copil de 10 ani despre o asemenea teroare? Este greu de imaginat ce simțeam, dar în timpul primului atac mă gândeam: «Cum poate fi atât de nemilos?» Eram cuprinsă de frică și nu-mi puteam imagina că vom ieși în viață din pivnița aceea"[355]. Ea și mama ei însărcinată s-au ținut

strâns în brațe și s-au rugat. Cu toate acestea, bombardamentul a continuat atât de mult timp, încât, treptat, și-au dat seama că nu mai puteau vorbi, iar pe amândouă le cuprinsese un fel de toropeală.

De cealaltă parte a fluviului Elba, Winfried Bielss, mama sa și prietenul lui, Horst, se gândiseră să facă o nouă încercare de a traversa atât podul, cât și orașul, pentru a se asigura că familia lui Horst era în siguranță, dar și pentru a afla dacă verii lui Winfried erau bine. Apoi a venit avertizarea cu sirenele de mână și cei trei s-au retras încă o dată în subsol, de unde s-a auzit, doar câteva minute mai târziu, zgomotul unor noi explozii îndepărtate. La început, băieții – la fel ca la primul atac – și-au imaginat că exploziile erau dovada că, în sfârșit, apărarea antiaeriană a orașului intervenea cu tunuri puternice îndreptate spre inamicul lor aerian, dar în scurt timp și-au dat seama, cu inimile grele, că nu era vorba despre asta și că bombardierele acelea zburau, de fapt, cu o dezinvoltură insolentă.

Totuși, de această dată, a existat o diferență, pentru că bombardierele își lărgiseră puțin unghiul de apropiere. Exploziile veneau mult mai aproape, iar Winfried era nefiresc de atent la simfonia sinistră a atacului. „Exploziile se apropiau din ce în ce mai mult, mai tare și mai tare, iar podeaua a început să tremure din ce în ce mai perceptibil", și-a amintit el. „Înainte de

explozii, am auzit din nou șuieratul bombelor care cădeau și sunetele metalice care puteau proveni de la fragmentele bombelor sau de la efectul bombelor incendiare pe asfalt. În zona noastră, multe bombe incendiare fie au ars fără să prezinte un pericol, fie au rămas adânc înfipte în pământ”[356]. El era atent la „propulsoarele mici” ale bombelor incendiare, cele care le confereau mișcarea de rotație și un sunet specific. Totuși, acela a fost doar începutul, deoarece exploziile mai mari abia urmau.

Zona subsolului avea un fel de coridor unde se ghemuiseră, iar când au privit în sus, o forță puternică a spulberat ferestrele și ușile rămase întregi. Bielss și-a amintit că intenționat lăsaseră ușile întredeschise în apartamentul lor, crezând că astfel s-ar putea atenua efectele creșterii presiunii aerului și forța distructive a exploziei, dar acum impactul era atât de aproape, încât simțea cum presiunea îi apăsa timpanele și, chiar mai îngrijorător, îi împingea în jos plămânii. Praful cădea în valuri de pe pereții subsolului, aerul a devenit imediat înăbușitor, iar respirația din ce în ce mai dificilă. „Lumina electrică a pâlpâit”, și-a amintit Bielss, „dar nu s-a stins”. Acum, materialele incendiare și bombele au dobândit o nouă sonoritate: din subsolul acela, părea că aerul nopții „cântă”, „fluieră” și „șuieră”[357]. Exploziile care au urmat au fost atât de puternice, încât a avut impresia că i s-au spart timpanele. Efectul auditiv i-a învăluit complet pe

cei trei și au simțit nu numai bombele din apropiere, ci și pe cele din depărtare. La fel ca pentru mulți alții aflați în adăposturile orașului, timpul a devenit o noțiune complet abstractă, iar trecerea lui nu putea fi percepută. Și mai există o altă amintire auditivă extraordinară: în timp ce bombardierele se apropiau, huruitul lor baritonal se transforma într-un „urlet” ascuțit, iar sunetul motoarelor își schimba registrul îndată ce era lansată artileria grea. Brusc, sunetul lor devenea mai ascuțit, în timp ce avioanele ușurate de povara bombelor țâșneau înainte și luau înălțime.

O altă explozie zdrobitoare i-a convins că apartamentele de lângă ușă fuseseră lovite. Băieții au auzit cum ușile și geamurile de pe casa scării erau spulberate. Clădirea părea să se zdruncine din temelii, iar din subsolul de alături se auzeau din ce în ce mai mult cei adăpostiți acolo panicați, convinși că întreaga clădire era pe cale să se prăbușească peste ei. Ușa din zidul dintre cele două pivnițe (gândită, la fel ca în pivnițele din Altstadt, ca măsură de precauție) a fost încercată și apoi deschisă. În timp ce vecinii s-au uitat înăuntru, odată cu ei a intrat și căldura, deoarece blocul de deasupra era deschis spre cerul în flăcări și spre acel vânt letal care acum se năpustea cu furie în subsol.

Băieții și ceilalți locatari s-au speriat în fața perspectivei ca materialele incendiare fierbinți să aterizeze acolo și să dea foc acoperișului lor, așa că au decis – chiar în timp ce bombardierele

continuau să huruie pe deasupra – să facă o verificare rapidă a etajelor superioare. Potrivit lui Bielss, acum subsolul claustrofobic începea să pară o alternativă primitoare, dar trebuiau să verifice. Podeaua era plină de cioburi și, pe măsură ce el și cu vecinii lui urcau scările prin blocul întunecat, închideau toate ferestrele care nu erau complet distruse de explozii. În timp ce ei făceau asta, focurile se înălțau tot mai sus, spre cer.

Schimbarea de temperatură era evidentă chiar și în interiorul avioanelor care zburau cu viteză pe deasupra, în timp ce infernul centrat în Altstadt se înălța la aproximativ 1,5 kilometri. Echipajele bombardierelor zburau printr-un fenomen fizic extrem, o furtună de foc încărcată electric. Acest fenomen depășea cu mult capacitatea umană de înțelegere, astfel încât nu este de mirare că mai târziu, întorși în bazele lor, în aerul gri și răcoros al dimineții, foarte mulți aviatori nu găseau cuvinte ca să descrie cele la care fuseseră martori.

Dedesubt, oxigenul era atras în inima infernului și trimis spre cer împreună cu resturi de trupuri sfârtecate și cu moloz pulverizat. Drumurile se topeau și ardeau, iar pietrele sfârâiau. Chiar și la distanță de 1,5 kilometri, vârtejul o trăgea înspre el pe Marielein Erler în timp ce-l căuta pe Georg, soțul ei. Când venise al doilea atac aerian, el inspecta proprietățile aflate

la câteva străzi distanță, pentru a verifica dacă fuseseră afectate, și fusese nevoit să intre în cel mai apropiat adăpost pe care îl găsise. Probabil că neliniștea dată de faptul că era despărțit de soția lui să fi fost mai acută decât orice altă anxietate pe care o simțise în timpul bombardamentului. El știa că ea se dusese să verifice ce se întâmplase cu prietenii din vecinătatea lor imediată. Oare își găsise adăpost? Herr Erler se afla acum într-o pivniță îngustă, împreună cu alți câțiva refugiați și locuitori din zonă[358]. El crezuse că această parte a orașului nu va fi niciodată o țintă pentru nimeni, pentru că printre vilele elegante nu existau obiective strategice sau fabrici sau gări. Cu toate acestea, bombele au căzut și acolo, iar zidăria „s-a cutremurat".

De fapt, soția lui, Marielein, se afla în apropiere, reușind să se ascundă în subteran exact la timp. Ea a crezut că trecuse ce era mai rău, dar acum stătea nemișcată în timp ce bubuiturile se auzeau necontenit. O mamă care stătea printre cărămizi își ținea strâns bebelușul și îi susura liniștitor: „Steppi, fii liniștit, nu o să-ți facă nimic!" Frau Erler și-a amintit de uimirea ei în fața acelui gest, în timp ce zidurile din jurul lor amenințau să explodeze. Apoi, așa cum s-a întâmplat în atât de multe alte locuri, ușa de legătură – trecerea – cu labirintul de pe partea cealaltă s-a deschis brusc. Prin ea a năvălit o mulțime panicată, fugind dintr-o pivniță aflată ceva mai încolo, care fusese plină cu material

combustibil pentru iarnă. Când flăcările pătrunseseră înăuntru, depozitul de cărbune și de lemn se umpluse de fum, căldură și scântei, care apoi au venit după mulțime, prin ușa de trecere, și au făcut ca aerul din adăpostul unde era Frau Erler să devină irespirabil. Indiferent ce se întâmpla deasupra, pur și simplu trebuiau să iasă toți de acolo. Jos nu exista nicio șansă de supraviețuire.

Printr-o ieșire încadrată de flăcări, au năvălit în aerul nopții, în timp ce bombardierele de deasupra continuau să zboare către lumina nepământeană. „Ce priveliște!”, și-a amintit Frau Erler. „Iadul pe pământ!” S-a uitat la ceea ce fusese un cartier de lux: acum, erau doar case în flăcări, ziduri care se prăbușeau și drumuri sparte. Era „o furtună de foc sălbatică”, dar și mai rău era sacrilegiul cadavrelor, străzile fiind acoperite de morți. Pe măsură ce minutele treceau și bombardierele zburau în noapte, Frau Erler și prietena ei, Frau Jung, în loc să se retragă în întuneric, s-au simțit îmboldite să se ducă până la strada pe care locuiau, ținându-se una de cealaltă, pentru a se sprijini atât fizic, cât și moral. Și-a amintit că până atunci fusese „plină de frică”, iar apoi, în mod curios, cât ai clipi, s-a simțit plină de energie și euforică atunci când au cotit și a dat peste soțul ei, care părăsise adăpostul în care stătuse cam în același timp. În mod extraordinar, acela a fost unul dintre cele mai fericite momente din viața ei. „Nu mai eram singură”, și-a amintit

ea. „Puteam să-mi strig durerea și să-mi vărs lacrimile alături de soțul meu, care era profund șocat, dar era lângă mine".

Împreună, s-au îndreptat spre Striesener Plaza, acum plină de cratere de foc, multe case din jurul lor fiind ruine în flăcări. Ea a descris aerul din zona aceea rezidențială, cândva foarte frumoasă, ca fiind „îngrozitor" și „înecăcios", în timp ce fețele lor erau izbite de ceea ce acum devenise „o furtună care vuia" și care amenința să le ardă ochii din cauza scânteilor și a tăciunilor. Se auzeau „oameni urlând și copii plângând". Soții Erler s-au așezat pe un copac care se prăbușise mai devreme. Lângă ei se afla „un cuplu de vârstnici din Silezia". Soții Erler au vrut să se ridice, dar refugiații i-au implorat să rămână, pentru că ei „nu cunoșteau Dresda" și „nu știau unde să se ducă".

Dacă nu ar fi existat acest al doilea val, Helmut Voigt și-ar fi putut petrece noaptea pur și simplu uitându-se la culorile schimbătoare de pe cer. Înainte ca acel atac să înceapă, el și cu mama lui erau în apartamentul lor din partea de sud-vest a orașului, privind tăcuți pe geam, și el a fost cel care a auzit sunetul slab al sirenei portabile. „La început, mama nu m-a crezut", și-a amintit Voigt[359], dar a făcut-o să asculte. Urletul sirenei era insuficient amplificat de difuzorul montat pe un turn de apă din apropiere, dar s-au adunat repede și s-au dus să-și anunțe vecinii. Palierul

era luminat de strălucirea reflectată a focurilor. Adăpostul lor din pivnița fabricii de bere din apropiere era la câteva sute de metri distanță. Chiar în timp ce locatarii se grăbeau spre el, puteau auzi sunetul de joasă rezonanță al bombardierelor care se apropiau. Totul „s-a întâmplat foarte repede", și-a amintit Voigt.

Bombele au început să cadă în momentul în care ei își începeau coborârea în beznă, pivnița având în funcțiune doar iluminatul de urgență. Din ce în ce mai mulți oameni fugeau înăuntru de pe stradă și încercau să se împingă în jos, în adăpost. Mame tinere care încercau să coboare cărucioarele pe scările din beton trebuiau să reziste greutății celor care se împingeau în spatele lor. Pivnița avea două niveluri, iar oamenii erau nevoiți să se înghesuie în cel mai de jos pentru a face loc deasupra pentru noii sosiți, care erau absolut îngroziți. Voigt și mama lui erau printre ei. El și-a amintit că iluminatul de urgență „pâlpâia", amenințând să-i arunce pe toți în întuneric. De sus răsunau cu ecou bubuiturile și puteai simți cum tremura întreg pământul. Totuși, pe măsură ce pătrundeau mai adânc în pivnița aceea, cu etajul superior acum plin, Voigt avea o senzație ciudată. Acum, ei erau izolați de zgomotele lumii de afară. El și ceilalți din adăpost se simțeau ciudat de detașați în timp ce se împrăștiau prin semiîntunericul industrial.

Apoi, lumina s-a stins. Întunericul era total și nu prea aveau de ales și trebuiau să suporte. Nu s-

a produs panică, ci era mai degrabă un sentiment de abandonare aproape completă. În scurt timp, lumina s-a aprins din nou. Poate că, în ciuda condițiilor claustrofobice, pentru mulți, pivnițele acelea adânci păreau să fie un adăpost liniștitor, deoarece atunci când un agent al Apărării Civile a coborât brusc scările și le-a spus că trebuie să plece, și încă repede, Voigt și-a amintit că a existat un fel de uimire care acum i-a făcut pe oameni să se „trezească" din pozițiile în care erau. Au fost direcționați către o scară secundară și li s-a spus că trebuie să iasă repede de acolo, pentru propria lor siguranță, dar o evacuare rapidă era imposibilă. Mamele cu cărucioare și copii, bătrânii fragili care își țineau strâns bagajele, toate acestea încetineau înaintarea.

Mulțimea se tot oprea pe treptele din beton. Nimeni nu putea să avanseze, nimeni nu putea să vadă nimic dincolo de capetele din față. Cu toate acestea, nu exista un sentiment de panică, ci mai degrabă o formă de stres tăcut. În cele din urmă, când au ajuns sus, au văzut motivul evacuării lor. Adăpostul se afla lângă un depozit mare de cărbune. Dacă substanțele incendiare ar fi dat foc cărbunelui, cei de jos ar fi fost sufocați încet și sigur, pe măsură ce fumul s-ar fi revărsat înăuntru. Sub cerul luminos care zvâcnea, după ce toate avioanele părea că trecuseră, Voigt și mama lui s-au grăbit să inspecteze blocul lor, care înregistrase ceva avarii, iar în câteva apartamente izbucniseră incendii mici. Locatarii au intrat,

hotărâți să le stingă. Helmut a alergat să umple cada din baie, cu intenția de a duce găleți de apă pe acoperiș, ca să stingă incendiile de acolo. Fiindcă singurul lor adăpost sigur era considerat acum prea periculos pentru a fi folosit, această activitate practică îi împiedica să se gândească la posibilitatea teribilă a căderii altor bombe.

În apropiere de universitate, Mischka Danos și însoțitoarea lui au ieșit din craterul în care se adăpostiseră, în timp ce bombele cădeau tot mai aproape. Postul antiaerian abandonat din vecinătate avea atașat și un buncăr din beton. După ce s-au chinuit să deschidă ușile, fizicianul și cu prietena lui au găsit un adăpost răcoros. În întunericul acela, li s-au alăturat repede și alte persoane, toate necunoscute și toate femei, mame și fiice adolescente care păreau să fi ajuns acolo cu totul întâmplător și care, de fapt, trebuie să se fi rătăcit pe străzile în flăcări, deoarece erau în stare de șoc. O tânără s-a plâns că lăsase în urmă multe dintre mănușile ei preferate, iar o alta era neliniștită din cauza unui inel cu diamant pe care nu reușise să-l ia cu ea[360]. Danos a fost indignat, amintindu-și mai târziu că el a fost uimit de numeroasele conversații pe care le-a auzit cu privire la pierderea ciorapilor scumpi, dar poate că aceste mici probleme comice erau spuse pentru a ignora un șoc mai profund, deoarece el a observat și că mulți alții nu au scos o vorbă în

timpul bombardamentului sau după aceea. Groaza îi copleșise.

Pentru nenumărați locuitori din Dresda, însăși ideea de a se plânge din cauza unor pierderi materiale minore era imposibilă. Înainte ca văzduhul să fie străbătut de și mai multe bombardiere, incendiile forțaseră deja numeroși localnici și refugiați deopotrivă să se retragă de pe străzile sufocante, să treacă pe lângă Muzeul Igienei și să pătrundă în răcoarea liniștită a Grosser Garten, intrând și mai adânc în umbrele aruncate de sinistrul amurg artificial. În centrul acestui vast parc se afla frumosul Palat de Vară, un edificiu din secolul al XVIII-lea în stil baroc. Aici se mai găsea o grădină botanică splendidă și importantă din punct de vedere științific, în care erau plante rare, în sere mici, iar în interiorul clădirii principale, o bibliotecă științifică în care fuseseră numeroase manuscrise vechi. Pe lângă această clădire a trecut neobișnuita procesiune tăcută și fantomatică a siluetelor care intraseră printre copaci, cât mai adânc posibil. Vârfurile unor copaci ardeau deja, deoarece tăciuni plutind dinspre Altstadt ajunseseră pe scoarța uscată a lor.

Când a venit al doilea val de bombardiere, toți cei de jos, din Grosser Garten, erau complet expuși. În timp ce explozibilii și materialele incendiare orbitoare cădeau în toate direcțiile, aerul întunecat s-a umplut brusc de luminile

strălucitoare ale exploziilor. Pe o distanță de mai bine de 1,5 kilometri, parcul îngrijit a fost presărat cu sute de bucăți de pământ fumegând care conținea carne, oase și măruntaie făcute bucăți. Oamenii fie erau nimiciți pe loc de explozii, fie erau transformați în torțe de lemnăria în flăcări din jurul lor. Palatul de Vară a fost atins de câteva bombe puternice, fiind complet distrus și transformat într-o nebunie de flăcări și de scântei la fel de strălucitoare ca lumina soarelui. Refugiații care se îndreptaseră instinctiv spre zona aceea împădurită din interiorul orașului, în căutarea protecției, erau prinși acum într-un incendiu sălbatic care cuprinsese copacii, aerul fiind un cocktail de monoxid de carbon, benzen și oxid de azot.

Grădina zoologică a fost și ea lovită direct. Animalele au suferit într-un mod atroce: giboni cu labele retezate, rămași cu cioturi sângerânde, hipopotami loviți de dărâmături în timp ce erau în bazinele lor, fiind împinși la fund și înecați. Clădirea elefanților s-a prăbușit, suflul exploziei și dărâmăturile lovind un animal în spate și străpungându-i stomacul. Ceilalți elefanți rămași în viață „urlau”[361]. Până atunci, leii scăpaseră nevătămați, dar îngrijitorii lor și-au dat seama că următoarele bombe riscau să-i elibereze și vor năvăli înnebuniți prin noapte, așa că trebuiau să fie împușcați. O girafă fugise deja din țarcul ei bombardat. Țipetele dinspre grădina zoologică erau îngrozitor de derutante pentru cei aflați între

copacii în flăcări, de dincolo de ea, pentru că nu știai care strigăte erau ale animalelor și care ale oamenilor.

De cealaltă parte a fluviului era o suferință similară, atât pe malurile Elbei, cât și în incinta circului Sarrasani, deoarece în aer liber, în timp ce cădeau bombele și materialele incendiare, unii dintre caii dresați erau sfâșiați teribil de șrapnele. Clădirea principală a circului Sarrasani, care scăpase aproape intactă după primul raid, era lovită acum în plin de bombe. Marea cupolă a fost străpunsă, iar materialele extrem de inflamabile din interior – scaunele din pluș, saltelele, covoarele și cortinele – au fost atinse de bombele incendiare și au luat foc instantaneu. Cei care se retrăseseră din nou în barul subteran al circului nu se mai simțeau în siguranță, cu structura de deasupra atât de grav avariată, dar cel puțin aveau ieșiri alternative. Animalele de circ din incintă nu au avut nicio șansă de a scăpa de flăcări. Îngrijitorii tigrilor au privit îngroziți atunci când și-au dat seama că nu mai puteau face nimic altceva decât să-și lase frumoasele animale să ardă de vii.

Infernul implacabil din Altstadt făcea acum victime chiar și printre cei care, cu puțin timp în urmă, trebuie să fi crezut că scăpaseră, astfel că în piața centrală, rezervoarele adânci de aproape trei metri erau deja pline de cadavre. Nivelul apei era cu mult sub margine, iar pe pereții abrupți din beton nu era nimic de care oamenii să se agațe și

să se tragă afară. Nu exista scară de acces și nici altceva care să-i ajute pe oamenii extenuați să se tragă în sus. Unii dintre cei care s-au înecat încercaseră – în zbaterea lor disperată – să se agațe de alții, dar nu reușiseră decât să-i tragă în jos și pe ei. Încercarea repetată și nereușită de a ieși nu putea să fi durat foarte mult. În alte rezervoare din apropiere, pericolele erau și mai neașteptate. Într-unul dintre ele se aruncaseră atât de mulți oameni, încât acum deveniseră cumva imobilizați, înghesuiți unii în alții. În altul, căldura violentă a furtunii de foc și dărâmăturile căzute acolo făceau apa din ce în ce mai fierbinte, iar cei care își pierduseră conștiența nu puteau spera să supraviețuiască după ce organele începeau să le fiarbă în interiorul corpului.

Pe lângă cei de mai sus, mai erau și cei care, după ce pivnițele li se păruseră imposibil de toxice și de sufocante, ieșiseră pe străzi, doar pentru a nimeri într-un cuptor imens, un foc care acum cuprindea în vârtejul rapid al tornadei tot ce putea fi ridicat în aer. O tânără a văzut o femeie care se zbătea cu bebelușul ei pe o stradă în flăcări și a văzut cum copilul i-a fost smuls într-o fracțiune de secundă și atras în flăcările albe. Alții erau condamnați la moarte de pantofii lor, care se topeau sau care luau foc pur și simplu în smoala clocotitoare a străzilor, lăsându-le picioarele desculțe, bășicate și pârjolite. Au căzut în genunchi și în mâini, care le-au ars și ele instantaneu, imobilizându-i[362]. Unii au murit

exact acolo unde se aflau, alții au fost smulși și duși în sus de acea furtună complet nefirească, în timp ce unii au murit pe loc: deja complet lipsiți de oxigen, s-au sufocat în timp ce încercau să meargă.

Câteva mii de metri puteau face diferența între moarte și supraviețuire. Pe aleile înguste și pustii, cu ferestre care scuipau foc, căldura era acum atât de concentrată, încât hainele luau foc. Totuși, imediat dincolo de Altstadt, de-a lungul drumurilor ceva mai largi și mai noi, care duceau spre suburbii, încă erau unii rămași în urmă, mergând mai cu hotărâre sau mai încet. Unii căutau ajutor medical, sperând ca spitalele să le ofere și refugiu. În interiorul marelui spital Friedrichstadt, care la rândul lui fusese avariat, condițiile se înrăutățeau continuu, amenințând cu distrugerea lui.

Dr. Fromme și echipa lui făceau tot ce puteau pentru a le oferi alinare celor care suferiseră arsuri oribile. Și-a amintit că unul dintre medici dispăruse și nu a mai fost văzut vreodată[363]. Pe secții, curentul căzuse, îngreunând munca în semiîntunericul iluminatului de urgență. Erau probleme și cu alimentarea cu apă, care devenise intermitentă, iar incendiile care izbucniseră în pivnițe trebuiau izolate. Lipsa de energie electrică și de apă proaspătă lăsase instrumentarul nesterilizat, în timp ce pacienții răniți erau groaznic de însetați. Bombardierele dispăruseră

din nou în noapte, dar distruseseră lumea din afara spitalului, lăsând-o în cea mai vulnerabilă stare. De unde să vină provizii? Nu doar cele necesare subzistenței, ci și medicamente și mai ales analgezice. Într-o scrisoare adresată familiei lui, scrisă la scurt timp după aceea, dr. Fromme a evitat să spună cu exactitate cum au reușit el și cu colegii lui să aline chinurile pacienților. Potrivit unor relatări, răniții care puteau umbla se mișcau aproape ca niște roboți, mânați de adrenalină. Se pare că la fel făceau și asistentele și medicii, dr. Fromme povestind cum toată lumea a lucrat pe tot parcursul acelei nopți teribile.

La primele ore, încă nu avea de unde să știe câți prieteni pierduse, câți vecini. Era sigur că murise și câinele familiei, Elko, după ce animalul fugise în noapte lătrând la bombe, fără să mai fie văzut vreodată. „Sper că a avut parte de o moarte blândă", a zis el mai târziu[364]. De asemenea, dr. Fromme știa că locuința lui era complet distrusă. Portretele de familie erau dezintegrate de flăcări, iar vasta lui bibliotecă medicală, de care fusese extrem de mândru, arsese și ea. În plus, arsese și manuscrisul unei noi monografii medicale la care lucra. Viața lui – și a tuturor celor din jurul lui – era acum redusă la minimum: fără adăpost și cu însemnele prețioase ale trecutului lor distruse. Și totuși, în mijlocul acestei incertitudini fundamentale, erau în viață.

Într-un spital din cealaltă parte a orașului, condițiile și cazurile erau și mai extreme,

deoarece spitalul din Johannstadt avea o aripă extinsă unde se afla maternitatea. Cel de-al doilea val de bombardiere aruncase multe dintre bombe la mică distanță de centrul orașului și acolo loviseră, în acea suburbie estică. Spitalul însuși fusese puternic lovit. Totuși, acum, în timp ce furtuna de foc se intensifica, era una dintre puținele clădiri din zonă încă rămasă în picioare.

Acest spital, ca toate celelalte instituții din Dresda, avea adăposturi subterane în care mulți pacienți fuseseră evacuați odată cu primele avertismente. Cu toate acestea, pe măsură ce noaptea înainta, unele mame cu nou-născuți simțiseră pornirea incontrolabilă de a ieși afară din spital. Câteva dintre ele, înfășurate în cămăși de noapte de spital, pături și paltoane, își înfășaseră deja nou-născuții și se grăbeau să iasă din saloane, în aer liber, spre Carolabrücke, traversând către pajiștile Elbei, acolo unde aerul, deși plin de cenușă plutind, avea măcar ceva oxigen care putea fi respirat. Prin comparație, burnița era un disconfort nesemnificativ.

Înapoi la spital, oamenii se îndreptau ca niște somnambuli spre porțile lui după cel de-al doilea val de bombardamente, refugiați care încercau să găsească un adăpost. Dorothea Speth, una dintre membrele micuței comunități de mormoni din Dresda, și-a amintit cum un cuplu mergea pe drum în timp ce focurile dansau în jurul lor. Deodată, bărbatul a făcut combustie și s-a prăbușit, cuprins de flăcări[365]. Frau Speth a pus

această moarte teribilă pe seama unui tip de fosfor invizibil, care se aprindea îndată ce călcai pe el, dar adevărata explicație a fost cumva și mai înfiorătoare: purtând haine uscate în timp ce aerul era plin de tăciuni constituia o sinucidere curată.

La fel ca la Friedrichstadt, este greu de conceput cum au reușit medicii, asistentele și infirmierii să continue să lucreze când la robinete nu mai curgea apă, luminile se stingeau și se aprindeau, iar de pe străzile în flăcări soseau oameni cu arsuri în căutare de refugiu și de tratament. Mai mult, ei erau nevoiți să existe în mirosul pătrunzător de textile arse, în mijlocul nuanțelor intense și crude ale cărnii arse și în multiplele straturi de durere în care se zbăteau victimele. Margot Hille avea o mătușă care locuia în apropiere de Altstadt și care supraviețuise cumva, în timp ce toți ceilalți din adăpostul ei pieriseră. Avea arsuri grave, din nou atribuite „fosforului”[366].

În Johannstadt, la fel ca în mare parte din oraș, peisajul fusese schimbat într-un mod violent. Drumurile fuseseră rase de pe suprafața pământului, familiarele străzi cu magazine reduse la niște rămășițe, ca niște dinți cenușii sparți, iar pământul acoperit de cenușă era plin de cadavre întregi sau dezmembrate, îmbrăcate sau dezbrăcate. Și totuși, nici măcar această dioramă a morții nu arăta tot ceea ce făcuseră cele 796 de bombardiere ale Aliaților în cele două raiduri. La

o oarecare distanță de acolo, încă existau locuitori care acum asistau la un fel de răsturnare a legilor fizicii.

Unul dintre aceștia era Victor Klemperer. Odată cu al doilea val de bombardiere, cu o rană la cap care îi sângera puternic, o pierduse din vedere pe soția lui în mulțimea de lângă copacii de pe Brühlsche Terrasse, care dădea spre Elba. Era o nebunie a naturii și, la un moment dat, s-a împiedicat de cabina unui telefon public în încercarea de a se elibera de scânteile care zburau pe acolo și care îi îngreunau vederea. Apoi, a fost recunoscut de o cunoștință. Un instinct rapid i-a spus profesorului să-și acopere steaua galbenă de pe haină, după care a ajuns pe terasa istorică de pe malul râului, interzisă evreilor[367]. Klemperer nu se putea gândi decât la Eva: cum o pierduse și ce se întâmplase cu ea? Cei care se înghesuiau pe terasa pietruită păreau să se afle la granița dintre două lumi, cu Dresda din noaptea aceea, cu fluviul ei unduitor și cu burnița rece, și peisajul în flăcări, lipsit de aer și neiertător, din care nu puteai supraviețui, aflat la doar câteva sute de metri distanță. Pentru Klemperer, timpul nu putea fi nici perceput și nici calculat. Văzându-i capul însângerat, cunoștința lui a improvizat un bandaj. Profesorul nu părea conștient de durere, în spatele lui fiind trosnetul grinzilor și scrâșnetul ascuțit al pietrei care se spărgea. În Neumarkt, peste care se înălța Frauenkirche, jgheaburile și țevile se topiseră, metalul lichid îmbinându-se cu

smoala vâscoasă și fierbinte. Cumva, biserica nu fusese lovită, dar deja cei opt stâlpi din gresie radiau o căldură intensă.

De cealaltă parte a râului, Horst Schaffel privea orașul și coloana de lumină strălucitoare. Cel puțin prietenul lui, Winfried Bielss, încă o mai avea pe mama lui, dar Horst nu știa dacă din familia lui, care locuia în mijlocul acelui foc îngrozitor, mai era în viață cineva sau dacă mai avea o casă. Băiatul a coborât în fugă spre o clădire municipală în flăcări, de lângă Carolabrücke. Cei câțiva soldați care erau încă în zonă i-au spus că podul se prăbușise și că nu putea fi traversat. La fel, în sudul orașului, Margot Hille și Gisela Reichelt erau chinuite de îngrijorare pentru rudele care locuiau în Johannstadt și în împrejurimi. Mii de locuitori din Dresda se consolau, oricât de puțin, cu gândul că noaptea aceea îngrozitoare se va încheia în curând, dar, din cauza cantităților colosale de fum gri și negru care umplea valea Elbei, în Dresda nu avea să urmeze cu adevărat o dimineață.

Capitolul 19

Dintre morți

Pe măsură ce noaptea se apropia de sfârșit, tot mai mulți oameni își pierduseră – sau își pierdeau – vederea. În cazul Marieleinei Erler, mâncărimea de la nivelul ochilor a devenit durere, iar acest adevărat blestem venise asupra ei într-un moment în care, după ce își petrecuse întreaga viață de adult înconjurată de obiecte frumoase, era obligată să privească cele mai îngrozitoare imagini. Mult după ce ultimele repercusiuni ale bombelor au fost resimțite și cu aerul încă plin de bucățele de obiecte, ea și cu Georg își croiau drum de-a lungul trotuarelor distruse, trecând pe lângă structurile pârjolite ale caselor arse, unele încă în flăcări. Pe drum, au văzut „mulți oameni morți”[368]. Cadavrele erau în mare parte dezbrăcate și arse, imposibil de recunoscut. De două ori au văzut trupurile unor femei însărcinate, ale căror burți fuseseră cumva deschise și lăsau să se vadă copiii nenăscuți.

Bineînțeles, și casa lor era aproape de nerecunoscut. Dintr-o pornire ciudată, cei doi s-au dus în grădină, acolo unde straturile cu flori îngrijite erau îngropate sub moloz. În spate era o cușcă din sârmă, în care vecinii ținuseră iepuri,

dar acum, creaturile din ele erau doar niște „ghemotoace carbonizate". Pe Marielein Erler o deranjau tare ochii. Ea și soțul ei au decis că vor merge pe jos până la casa mătușii ei Else, care era mai în vârstă și locuia ceva mai departe de centrul orașului, într-o suburbie unde furtuna de foc nu ajunsese. Au făcut asta sub un cer plumburiu, plin de praful fierbinte al resturilor carbonizate, pe drumurile mărginite de cenușa care se așternuse precum zăpada. Au ajuns într-o zonă unde aerul era mai curat și treptat s-au îndepărtat de imaginile de coșmar și de mirosul de ars. Când au ajuns acolo, au văzut că și casa bătrânei fusese lovită, dar nu luase foc, iar mătușa Else însăși era perfect nevătămată. „Ne-a întâmpinat cu lacrimi și cu îmbrățișări", și-a amintit Frau Erler[369]. În acel moment, abia mai putea să-și deschidă ochii. „Am cerut o batistă și niște apă", și-a amintit ea, „deoarece trebuia să-mi răcoresc ochii", dar probabil că o conductă de apă fusese lovită undeva, deoarece nu mai curgea apă la robinete. Oarecum disperată, Frau Erler s-a dus să ceară de la o vecină, dar femeia avea doar niște apă murdară, într-o cratiță mare. A încercat să-și odihnească ochii dormind, dar, după o odihnă scurtă, nu s-a simțit mai bine. Ea și soțul ei au decis să se întoarcă acasă, cu speranța ca ei și cu vecinii lor să se reunească și să se ajute unii pe alții.

Ceva similar se întâmpla cu vederea lui Lothar Rolf Luhm. El și ceilalți ieșiseră din pivnița Palatului Taschenberg și, într-un mod miraculos, intrarea nu fusese blocată de dărâmăturile clădirii de deasupra. Le era dificil să-și dea seama dacă răsărise soarele, deoarece fumul gros umplea cerul. În timp ce el și alți câțiva explorau orașul care încă trosnea și se dărâma, din ruinele caselor izbucneau brusc flăcări, transformând cioburile în lame zburătoare. Vedeau strălucirea focurilor din biserici și molozul tăcut și palid a ceea ce cândva fuseseră drumuri înguste, acum de nerecunoscut. Pașii nesiguri ai lui Luhm și vederea tot mai încețoșată probabil că i-au încetinit mersul. Cu toate acestea, grupul a reușit să găsească bulevardele mai largi și să traverseze rămășițele Altstadtului spre Grosser Garten. Probabil că au trecut pe lângă Altmarkt, pe lângă cadavrele din rezervor, acum decolorate și începând să se umfle. Luhm și trupa lui și-au croit drum printre cablurile de tramvaie șerpuitoare, acum zăcând pe jos rupte. Pe drum, printre dărâmături, erau rămășițele unui tramvai. Luhm și-a amintit că era plin de „femei, copii și soldați", toți „arătând de parcă erau adormiți".

Au ajuns la Grosser Garten, la pâlcurile de stejari și tei care se întindeau pe mai bine de 1,5 kilometri, acum rupți și spintecați, doborâți și înnegriți, cu cratere adânci și trupuri decapitate împrăștiate peste tot. Un observator cu înclinații științifice ar fi zis că acolo căzuse un fel de

meteorit care se spărsese la intrarea în atmosferă, pentru că iarba, pământul și copacii păreau a fi fost smulși și împrăștiați de forțe absolut uriașe. După cum a observat Luhm, multe dintre cadavrele acelea aveau o aparentă liniște înfricoșătoare, femei și copii care la prima vedere păreau a fi nevătămați. Totuși, acela a fost momentul în care vederea a început să-l lase, privirea întunecându-i-se. Cu toate acestea, Luhm a mai observat că nu erau singurii în viață, iar printre cadavre se învârteau oameni care păreau hotărâți să dea o mână de ajutor, chiar și în acel peisaj bântuit. „Peste tot erau voluntari, ajutând acolo unde era posibil”, și-a amintit el[370].

Printre însoțitorii lui se numărau prietenul lui, soldatul Günther, și o mamă cu fiica ei, care fuseseră cu ei în subsolul palatului. S-a decis ca bărbații să meargă cu mama și cu fiica în căutarea rudelor lor, care locuiau la câțiva kilometri distanță, la țară, dar acum Luhm era un orb funcțional și niciunul dintre ei nu avea nicio idee în ce direcție să se îndrepte. Un asistent medical voluntar s-a uitat la ochii lui Luhm și i-a spus că nu suferea de nimic, în afară de o formă temporară de „intoxicație cu fum”. Fetița a luat mâna lui Luhm și a început să-l ghideze, în timp ce micul grup își croia drum printre dărâmături, în căutarea unui pod intact peste râu și a drumului spre peisajul răcoros și deschis de pe partea cealaltă.

Cam în același timp, Mischka Danos se apropia și el de copacii în flăcări din Grosser Garten. La început, când a părăsit buncărul în care se adăpostise, s-a simțit de parcă mergea în somn. Pe bulevardul mai larg din apropierea gării centrale era mai ușor de mers (acum era presărat cu moloz, cărămizi și sticlă, dar se putea trece, totuși, pe acolo), dar pe străzile mai înguste din Altstadt era cu totul altceva, deoarece acolo erau dealuri de pavaj fierbinte, pe care trebuia să te cațeri. La un moment dat, Danos a văzut un băiețel de cel mult cinci ani care părea că doarme întins lângă un gard. Acela a fost primul cadavru întreg pe care l-a întâlnit. Până atunci, zărise doar fragmente de oameni, un picior și o labă de picior ieșind de sub cărămizi, sau o claie de păr atașată de un cap nevăzut, care era sub vreo piatră înnegrită. Toate acestea aveau un fel de efect cumulativ, iar tânărul, care inițial fusese împins de curiozitate să vadă ce se întâmplase cu orașul, începea, în sfârșit, să simtă cum se instala frica[371]. Poate că reacția fusese întârziată, dar asta nu îi diminua intensitatea. Era acolo, adânc, ca un foc mocnit care se întețea. Și-a continuat drumul, mergând fără o direcție anume, spre apa fluviului și spre Neustadt, care era dincolo de el.

Nu departe de locul în care se adăpostise Danos, bunicul Giselei Reichelt a ieșit și el în dimineața aceea crepusculară. Cu străzile și aleile pe care le cunoștea de o viață acum reduse la

piatră și la praf, trebuie să-i fi fost dificil să se orienteze, dar acum el era și complet orb. Cu toate acestea, a continuat să meargă. În mod miraculos, mai erau și alții întregi la trup care se deplasau prin praful ce se coagula și care l-au văzut și i-au venit în ajutor. Încet și cu grijă, bătrânul, cu ochii curgându-i și fără vedere, a fost dus la spitalul din Johannstadt. Nimeni nu putea să-l vindece, dar cel puțin acolo putea să găsească alinare și liniște. Între timp, nepoata lui și mama ei se aflau la o oarecare distanță. Pentru ele, stresul puternic de peste noapte nu se sfârșise odată cu dispariția ecourile ultimelor bombardiere, pentru că, mai întâi, intrarea principală în pivnița lor era blocată de flăcări intense și au fost nevoite să spargă un geam de la nivelul trotuarului, astfel ca toți locatarii de acolo să poată ieși. Mama Giselei mai avea două săptămâni până să nască, dar tot a reușit să fugă și ea din calea flăcărilor, strecurându-se prin fereastra spartă până la strada întunecată împreună cu toți cei din pivniță, acolo unde au fost întâmpinați de perspectiva focului cel nesfârșit[372].

Casa lor fusese distrusă din temelii și nu exista nicio cale de întoarcere. Tot ceea ce se putea face era ca femeia însărcinată și fiica ei să treacă peste asfaltul încă lipicios, printre dărâmăturile clădirilor rezidențiale înalte care încă se prăbușeau și prin praful înecăcios. Pe lângă toate acestea, cumva, mama Giselei a trebuit să

găsească mijloace prin care să distragă atenția fiicei ei de la mumiile contorsionate, goale și acoperite de cenușă. Soluția a fost să fugă sau cel puțin să se miște cât mai repede posibil. Avea o mătușă care locuia la câteva străzi mai la sud, într-o suburbie frumoasă, cu clădiri de apartamente elegante. Și acestea erau în flăcări, dar mătușa ei era în siguranță.

S-au dus împreună să vadă ce fac ceilalți bunici ai Giselei, din partea tatălui, care locuiau aproape de universitate, tot pe o stradă mărginită de copaci, cu vile și cu blocuri de apartamente în stil franțuzesc. Acum, toate clădirile erau fie în flăcări, fie pur și simplu distruse, dar bunicii ei, care ieșiseră din propriul subsol, erau și ei în siguranță și au decis să plece în grup. Nu aveau niciun plan, inițiativa lor era bazată mai mult pe frică. Toți se mișcau „fără să știe, de fapt, unde să meargă”[373].

Nu erau singurii. Și alți oameni se deplasau pe străzile sparte, impulsul de bază fiind în mod clar acela de a ieși în câmpurile și pădurile de dincolo de oraș. Ei și familia Giselei erau la fel de izolați și de vulnerabili precum locuitorii medievali ai unei localități de mult timp asediate. Bombele îi aruncaseră din secolul XX și din epoca modernă.

Chiar înainte de răsărit, în timp ce Horst ieșea din subsolul lor împreună cu Winfried Bielss și cu mama acestuia, încă nu știa care era soarta familiei lui. Adolescentul și-a părăsit tovarășii și

s-a îndreptat spre est, în direcția trecerii de la Loschwitz, aflată la aproximativ cinci kilometri în amonte, acolo unde era un pod suspendat construit la începutul secolului, denumit în mod colocvial Minunea Albastră. Acest simbol al genialilor ingineri ai Dresdei încă era în picioare, dar în timp ce băiatul traversa și-și croia drum prin suburbiile estice, spre ruinele din Johannstadt, aceea a fost ultima lui rămășiță de liniște. A ajuns la casa familiei, acolo unde a găsit doar un loc pârjolit. Nici urmă de părinții lui. Avea la el un carnețel și a lăsat un mesaj scurt, pe ceea ce rămăsese din veranda casei. Apoi, Horst s-a întors pe unde venise, pe străzile distruse, până la Minunea Albastră. A traversat înapoi spre est, a urcat dealul și a pătruns în întunericul curat și spălat de ploaie al Dresdner Heide, pădurea care se întindea la marginea orașului. Și-a croit drum printre kilometri de copaci și, în cele din urmă, a ajuns la casa unor rude care locuiau într-un sat mic.

Unii știau exact cât de îngrozitoare erau imaginile, inclusiv oficiali ai orașului, personal feroviar și chiar fiul în vârstă de 15 ani al dr. Fromme, Friedrich-Carl, care se apropia de ruinele gării sub cerul gri al acelei dimineți[374]. Acoperișul și frumoasa cupolă din sticlă fuseseră spulberate, iar peroanele și trenurile care erau trase la acestea fuseseră, de asemenea, lovite. Flăcările încă ardeau, iar căldura continua să

radieze din asfaltul peroanelor. Acolo erau și câteva cadavre însângerate și dezmembrate. Mai mult, era evident că, la nivelurile inferioare, tunelurile și coridoarele întunecate deveniseră un mormânt comun. Unele trupuri erau strivite, victime ale panicii, altele erau sfâșiate, iar și mai mulți oameni reușiseră să ajungă în adăposturile antiaeriene ale gării, acolo unde pur și simplu rămăseseră fără aer și se sufocaseră. Unii se copseseră, deoarece temperatura ambiantă crescuse, inevitabil, din cauza incendiilor. Dacă Friedrich-Carl sperase să ofere vreun fel de ajutor, este dificil de știut de unde ar fi început. Oribilele estimări inițiale ale mortalității se ridicau la circa 3 000. Toți acești oameni, mulți dintre ei refugiați din mediul rural, au murit într-un singur tunel și în jurul acestuia, dar oricum, astfel de cifre nu puteau fi înțelese decât la cel mai detașat nivel. Ce cifră ar fi putut să conteze pentru cei care priveau pasajele subterane blocate rapid de cadavre?

Friedrich-Carl i-a povestit doctorului Fromme, care încă lucra în spital. Acum, erau vizibili și soldați mai mulți. După haosul incendiilor, constrângerea de a restabili ordinea era necesară și într-adevăr, la spital, militarii se dovedeau de un real ajutor practic pentru medici, aducând camioane astfel încât pacienții să poată fi transferați la clinici mai mici, neafectate, și la spitale din suburbii și din satele din jurul Dresdei. Acest lucru era esențial, deoarece în

lipsa unor surse sigure de electricitate și apă și cu stocuri limitate de analgezice, pansamente și instrumente sterile, dr. Fromme și echipa lui nu puteau să facă mai mult. În plus, unele anexe, inclusiv spălătoria, clinica stomatologică și unitatea ginecologică, fuseseră avariate iremediabil de bombe. De îndată ce a putut, dr. Fromme a cerut un camion militar pentru a merge să verifice dotările mai multor clinici mici din împrejurimi. De asemenea, era o ocazie de a oferi personalului acelor unități medicale o idee despre provocările pe care urmau să le înfrunte: carnea umedă din jurul arsurilor, inhalarea de fum și problemele larg răspândite la ochi.

În alte părți ale orașului, parcă se întorseseră fantomele. Hermann, străunchiul lui Margot Hille, fusese într-un tren care se apropia de gara principală cu câteva momente înainte de primul val de bombardiere. Acum, în momentele dinaintea primei lumini palide a răsăritului, Hermann a apărut la ușa fratelui său, bunicul lui Margot. Străunchiul Hermann purta un costum care nu era al lui și pantofi străini. El a explicat că „trenul în flăcări fusese scos din gară”[375]. Nu avea prea multe detalii, în afară de faptul că în incendiile din noaptea aceea își pierduse hainele, dar cumva găsise mijloacele necesare să-și procure altele. Fratele lui, care ieșise din adăpostul din pivniță ca să verifice dacă nu era jefuită casa lui bombardată, a fost de acord să-l

găzduiască. În fața acelei priveliști suprarealiste, este greu de imaginat cum ar fi putut face altfel.

Cu toate acestea, mii de alte persoane au avut parte de opusul acestei consolări. În panica acelei nopți, mătușa lui Margot Hille, care locuia destul de aproape de Altstadt, a pierdut contactul cu fiica ei. Acum, în amurgul care ar fi trebuit să fie zi, ea se plimba prin cenușa fierbinte și printre cărămizile și pietrele împrăștiate, încă incandescente, ale acelor pasaje și alei, în speranța că întâmplător va da peste fată. Margot s-a alăturat și ea ieșirilor ei repetate și nevrotice, acela fiind momentul în care adolescenta a întrezărit adevărata profunzime a impactului acelui atac asupra orașului: cadavrele arse, care zăceau pe drumurile topite, membrele împrăștiate la distanță și capetele tăiate, care zăceau pe pământul pârjolit. Cel puțin toate acestea erau identificabile, nu că acest lucru ar fi oferit vreo consolare, dar mătușa lui Margot Hille nu vedea niciun indiciu cum că fiica ei era în viață sau moartă. Atmosfera nu era una liniștită, ci se auzeau reverberații prin crăpături, structuri care se prăbușeau, atât în apropiere, cât și în depărtare, și mișcări continue ale altora care fie veniseră să-și revendice morții, fie să-i ajute pe cei care, în mod miraculos, mai erau în viață.

În altă zonă, după ce a traversat râul, Mischka Danos a lăsat-o pe fata „Karl May” la casa familiei ei dintr-o suburbie plină de verdeață, o

casă mare și care încă avea ferestrele intacte. Părinții fetei au condus la etaj un Danos epuizat și l-au invitat să se întindă pe unul dintre paturi. Nu a dormit mult timp, iar la trezire s-a simțit obligat să se întoarcă printre ruine. Lângă dărâmăturile de la Johannstadt, s-a confruntat cu ceea ce la început a crezut că este un fel de viziune: pe strada spartă mergea o girafă[376].

Pe Brühlsche Terrasse, Victor Klemperer, cu ochiul și cu tâmpla încă dureroase de la lovitura șrapnelului, privea ca hipnotizat focurile din Altstadt aflate în spatele lui. Înainte să vadă vreo lumină a dimineții, el a văzut imaginea unui turn înalt care strălucea de un roșu palid, precum și toate incendiile „nefirești" din alte părți[377]. El însuși era amorțit, doar din când în când se gândea că, după ce supraviețuise acelei nopți, ar fi fost îngrozitor dacă acum i s-ar fi întâmplat vreun accident. Unde era soția lui? Erau separați de mai multe ore. A mai înaintat cu greu spre Elba, spre un crâng mic aflat la capătul terasei care dădea spre râu, iar acolo, așezată pe o valiză, era Eva. S-au îmbrățișat cu înfrigurare, știind că pierduseră toate bunurile materiale și că asta nu mai conta.

Klemperer era disperat să afle unde fusese ea. În confuzia violentă a celui de-al doilea raid, Eva fusese trasă în jos într-un adăpost „arian". Plecase repede de acolo și apoi, ajunsă din nou pe strada plină de fum, pornise în căutarea soțului ei. Forța incendiilor și amenințarea căderilor de moloz – a

fost și ea lovită în cap de un fragment care s-a desprins dintr-o clădire în flăcări – au forțat-o să se adăpostească încă o dată, de data aceasta sub Muzeul Albertinum, acolo unde se aflau și autoritățile orașului. Eva a stat în subteran o vreme, dar din nou nu s-a putut hotărî să rămână. Era o fumătoare înrăită, iar când a ieșit în ceața acelei nopți nefiresc de fierbinți și a văzut Academia de Arte care fumega, a simțit cum tânjea după tutun. Avea la ea un pachet de țigări, dar nu avea chibrituri. Văzând ceva care strălucea pe pământul negru, s-a aplecat să aprindă o țigară. Obiectul strălucitor era un cadavru care ardea.

După aceea, se îndepărtase în direcția vagă a aerului mai rece dinspre râu, iar acum se reîntâlnise cu soțul ei. În semiîntunericul acela, epuizarea era atât de profundă, încât nici măcar nu mai păreau capabili să se cutremure în fața unor priveliști care, în condiții normale, ar fi făcut pe oricine să o ia îngroziți la sănătoasa. Profesorul Klemperer și-a amintit că a trecut pe lângă un bărbat căruia îi fusese smulsă partea de sus a capului, interiorul craniului fiind ca un „bol întunecat". A mai văzut un braț smuls, cu o palmă complet albă, neatinsă, parcă din ceară. Cuplul în vârstă a privit cum, în acea incertă lumină cenușie a dimineții, s-a format un fel de procesiune pe drumul de-a lungul Elbei. Localnicii și refugiații deveniseră imposibil de distins. Erau oameni cu cărucioare de mână cu

diverse obiecte de uz casnic și alții care cărau cutii. Steaua galbenă a lui Klemperer fusese îndepărtată cu mult timp în urmă. Cuplul a întâlnit un alt locatar de la Judenhaus, Herr Eisenmann. Îl avea alături de el pe fiul lui cel mic, dar le-a spus soților Klemperer că nu-i poate găsi pe ceilalți din familia lui. Ochii i s-au umplut de lacrimi, arătând spre băiețelul lui și spunându-le soților Klemperer că, în curând, copilul va întreba de micul-dejun și nu știe ce să-i dea.

Dincolo de fluviu, pe pajiștile largi ale Elbei, oamenii – unii în paltoane, alții încă în haine de noapte, peste care aveau pături – se plimbau încoace și încolo, privind la focurile aprinse care aruncau și mai mult fum spre cerul înnegrit. Erau tulburați de amputarea atâtor turnuri și clopotnițe familiare, de zidăria înnegrită a catedralei catolice acum prăbușită, de clădirea impunătoare a Operei, desfigurată și distrusă dincolo de a mai putea fi recunoscută, de palatul baroc Zwinger, cu mare parte din frumusețea lui complet distrusă. Printre locuitorii strămutați erau și adolescenții din Tineretului Hitlerist și Liga Fetelor Germane, care se grăbiseră să vină din suburbiile relativ neatinse, nerăbdători să ajute acolo unde puteau. Din partea ierarhiei naziste nu prea se vedeau semne. În mod firesc, erau soldați, pompieri și medici, încercând să-i organizeze pe oamenii aceia care abia dacă mai conștientizau că încă erau în viață, dar naziștii de

rang înalt nu erau de văzut. Și, mai ales, nu era nici urmă de gauleiterul de Saxonia, ca să-și mobilizeze oamenii. Martin Mutschmann s-a remarcat printr-o absența totală, în timp ce autoritățile orașului încercau acum să ofere o oarecare luciditate în lumea aceea distrusă. Desigur, el nu și-a făcut apariția nici câteva ore mai târziu, când din depărtare s-a auzit un nou huruit de motoare de avion.

Capitolul 20

Al treilea val

Îndoielile și scrupulele au venit mai târziu, iar apoi, oroarea tăcută, meditativă. Tânărul american era trăgător la turela din față, un sergent-major care avea deja experiența a 27 de misiuni executate în Europa. Poziționarea lui în interiorul unei bule transparente din plexiglas – gata să deschidă focul cu mitralierele aflate la comanda lui – îi permitea să vadă atât inamicii care se apropiau și trăgeau în ei, cât și, pe timp de zi, strălucirea râurilor aflate dedesubt, a dealurilor acoperite de zăpadă, a formelor orașelor și a siluetelor fabricilor, precum și fumul și flăcările care se ridicau de pe străzile și din fabricile bombardate. Howard Holbrook avea să-și amintească mai târziu, pe un ton care se dorea mai degrabă relaxat decât laconic, că el a văzut multe „situații de viață și de moarte”[378]. Având în vedere rata mortalității înregistrate atât în rândul zburătorilor americani, cât și al celor britanici, aceasta a fost o bagatelizare intenționată, deși a adăugat că el nu a fost rănit vreodată. Acest lucru a fost chiar remarcabil, deoarece s-a calculat mai târziu că în rândul echipajelor de bombardiere ale USAAF speranța medie de viață era de 15

misiuni, nici măcar un tur complet. La fel ca omologii lor britanici, aviatorii americani erau doborâți de pe cer într-un număr colosal.

Acum, în dimineața zilei de 14 februarie 1945, când cerul întunecat de deasupra estului Angliei devenea din ce în ce mai gri și mai senin, Howard U. Holbrook se afla printre sutele de aviatori americani care se uitau la harta abia dezvelită, cu firul roșu indicând traiectul și destinația. Mai târziu, nu-și va mai aminti dacă a fost îngrozit de distanța până la acel oraș aflat în adâncul Europei. „La instructaj, ni s-a spus că vom lovi triajele de cale ferată", și-a amintit el, „iar avionul meu era plin cu bombe incendiare"[379].

Holbrook avea 24 de ani și se înrolase în armată cu trei ani înainte. Era născut în Coeburn, Virginia, un orășel micuț din adâncul zonei rurale a Apalașilor[XLVIII], cam pe unde se desfășura povestea din *The Trail of the Lonesome Pine*[XLIX], care era cât se poate de departe de etosul marelui oraș, atât geografic, cât și psihologic[380]. Holbrook se număra printre cei aproximativ 450 000 de aviatori americani care se oferiseră voluntari din toate colțurile Statelor Unite, soldați reprezentând o mare diversitate de medii sociale și de convingeri, mulți dintre ei cu nume care vorbeau despre moștenirea lor germană sau italiană. Holbrook era membru al Bisericii Baptiste și era un om foarte credincios. Cu toate acestea, la doar câteva ore după acel instructaj de dimineață, Holbrook și colegii lui aviatori vor fi considerați

de către oamenii din Dresda ca fiind o forță demonică motivată nu de fervoare morală, ci de o răutate groaznic de întunecată. Atacul lor va fi văzut ca unul de neînțeles. Cu străzile pline de pulbere omenească și cu pivnițele pline de morți, cu supraviețuitorii traumatizați și răniți care căutau să potrivească părți ale corpurilor cu rămășițele identificate ale celor dragi, cum puteau să justifice „gangsterii americani" – așa cum aveau să fie numiți de locuitorii din Dresda după război – faptul că s-au năpustit asupra lor încă o dată? Numai că acești americani, la fel ca și britanicii din noaptea anterioară, fuseseră informați despre existența unor mișcări de trupe și despre necesitatea de a întrerupe comunicațiile și liniile de transport al proviziilor, astfel că bombardamentele executate la lumina zilei nu erau un mijloc de a da măcar o șansă civililor din oraș?

La începutul anului 1945, Biroul de Informații al Forțelor Aeriene Strategice ale SUA a considerat că Luftwaffe „își revenise într-o măsură care nu fusese considerată posibilă de serviciile de informații Aliate"[381] și că naziștii ripostau cu reală ură și energie. Nici luptele de la sol nu erau mai puțin intense, ba dimpotrivă. În frigul acelei ierni europene, în timpul înaintării anevoioase prin păduri și peste râuri, numărul soldaților americani uciși sau grav răniți creștea dramatic. Poate că soluționarea conflictului părea predeterminată, dar, chiar știind că Aliații și

sovieticii se apropiau inevitabil din ambele părți, era evident că naziștii lui Hitler nu luau în considerare capitularea. După cum scria veteranul și criticul literar Paul Fussell, mulți ani mai târziu: „Noi știam că germanii pierduseră războiul și o știau și ei. […] Necesitatea teribilă a germanilor *de a-și juca* la propriu înfrângerea, într-un mod meticulos, a fost cea care ni s-a părut foarte demoralizantă. Din moment ce era clar că urma să învingem, de ce trebuia să punem în practică victoria, în mod fizic, și în decursul acestui proces să-i ucidem și pe ei, și pe ai noștri?”[382]

La cel mai înalt nivel al comandamentelor aviației de bombar-dament britanic și american, gravitatea războiului a estompat orice preocupare existentă pentru civili. Deși Sir Arthur Harris a fost cel mai direct dintre ei, atunci când a vorbit clar despre ceea ce el considera necesitatea de a se bombarda deliberat orașele, în 1945, superiorii lui și omologii lor americani aveau deja o concepție apropiată de a lui. La începutul lunii februarie, comandantul Forțelor Aeriene Strategice ale SUA, generalul Carl Spaatz, ajunsese să fie de acord că atacurile asupra orașelor Berlin, Leipzig și Dresda erau atât justificabile, cât și dezirabile. Nu era vorba de răutate și nici nu era tocmai o dorință nemiloasă de a eradica orice urmă de inamic, ci era o schimbare cognitivă decisivă, o trecere la o atitudine indiferentă față de civilii care aveau să

îndure toată suferința pe care o vor aduce aceste raiduri. Așa cum a fost declarat, scopul era acela de a crea „dezordine și confuzie”[383]. Aceste cuvinte au un înțeles cinetic, sugerând mișcări haotice și mulțimi de nestăpânit, care fac viața imposibilă pentru autoritățile doritoare de ordine ale orașelor, dar ceea ce nu sugerează acele cuvinte sunt cadavrele care zac în pivnițe cu organele interne transformate într-o masă gelatinoasă de temperaturile extreme.

Pe lângă toate acestea, pentru aviatori precum Howard Holbrook, să zboare deasupra Germaniei scăldate în plină lumină solară necesita la fel de mult curaj ca bombardamentele de noapte, pentru că avioanele sclipind argintii pe cer erau mult mai ușor de luat la ochi de către germani. În primele săptămâni din 1945, Holbrook și colegii lui din echipajele bombardierelor B-17 au zburat în misiuni care au vizat fabrici de petrol sintetic și linii de cale ferată, aruncând bombe peste Mannheim și peste Lützkendorf. Misiunile americane le erau prezentate mereu ca fiind îndreptate împotriva infrastructurii și a rezervelor de combustibil, de parcă ar fi distrus o mașinărie și nu pe cel care o opera. Cu toate acestea, adevărul era că bombardierele B-17 nu au avut niciodată precizia de bisturiu pe care se credea sau se spera că o aveau, iar multe dintre bombele lor au căzut efectiv la kilometri distanță față de ținte. În cazul unor uzine imense înconjurate de terenuri mlăștinoase, acest lucru

conta mult prea puțin, dar în cazul triajelor feroviare din apropierea centrelor orașelor precizia era primordială, dacă trebuia să se evite teribilele pierderi de vieți omenești care s-ar fi putut înregistra în rândul civililor.

Holbrook și colegii lui de echipaj din Grupul 384 Bombardament erau staționați la Grafton Underwood, în Northamptonshire. Deși aerodromul era la fel de sumbru ca toate celelalte, satul în sine era foarte drăguț, cu case din piatră cafenie cu acoperișuri din paie și un pârâu care curgea de-a lungul drumului principal. Această rămășiță pașnică a vieții rurale englezești trebuie să fi oferit o oarecare liniște, departe de haosul războiului. În timpul mai multor misiuni recente, avionul lui Holbrook, pe care echipajul îl numea „Danny", a rămas fără combustibil și a trebuit să găsească alte aerodromuri pe care să aterizeze, odată ajunși în Țările de Jos (acum controlate de Aliați).

În dimineața aceea de 14 februarie, Holbrook și camarazii lui nu simțeau deloc că războiul se apropia de sfârșit. La fel cum făceau compatrioții lor, citeau și ei nu doar despre victimele din Europa, ci și despre prețul războiului împotriva Japoniei, care avea propria lui intensitate. Când stolurile de B-17 au decolat în dimineața aceea de pe aerodromurile din Anglia, compartimentele lor de bombe erau pline atât cu bombe explozive, cât și cu materiale incendiare. Nu toate erau destinate Dresdei, pentru că aveau să urmeze

atacuri simultane asupra Chemnitzului și Magdeburgului. Cu toate acestea, la baza acestor obiective generale nu exista cine știe ce precizie. Stratul de nori făcea orientarea dificilă în ziua aceea, iar dintre cele 12 grupuri de bombardiere care și-au trasat dârele pe cerul german, trei au virat prea departe spre sud și au sfârșit prin a bombarda din greșeală Praga, care se afla în protectoratul Boemiei și Moraviei, pe atunci controlat de naziști.

Totuși, avionul lui Holbrook și-a urmat traiectul în mod eficient și, mulți ani mai târziu, el și-a amintit că, pe măsură ce se apropiau de Dresda, pe la prânz, fumul era vizibil de la mulți kilometri distanță și devenea clar că orașul era complet lipsit de apărare. Când au ajuns la ținta lor, era puțin trecut de amiază. Nu mai puțin de 311 bombardiere americane zburau repede printre nori, spre orașul încă în flăcări. Ținta lor – triajul din zona rezidențială Friedrichstadt – era aproape în întregime acoperită de fumul toxic care se ridica din mijlocul ruinelor incandescente. Nu exista nicio posibilitate ca vreunul dintre ofițerii-bombardieri să poată lansa încărcăturile cu o precizie totală. Din acest motiv, acel nou val de bombardamente a fost privit de jos cu o groază care pentru mulți s-a transformat treptat în ură și, într-adevăr, a avut un efect direct asupra modului în care locuitorii din Dresda și-au amintit propriile experiențe din ziua aceea. Pentru cei care nu erau răniți sau nu aveau

legătură cu victimele, impactul nu a fost imediat, ci a fost un epilog al traumei de peste noapte. În timp, cu o furie crescândă, memoria colectivă avea să se schimbe.

Înainte de venirea americanilor, oboseala îi cuprinsese atât pe Winfried Bielss, cât și pe mama lui. În ciuda a tot ceea ce văzuse și simțise, băiatul era copleșit de nevoia de a dormi. Ochii i s-au închis, iar următorul lucru pe care l-a auzit a fost că mama lui l-a trezit, câteva ore mai târziu[384]. Sirenele portabile răsunau din nou prin oraș, anunțând că bombardierele se întorceau. În amintirile lui, Bielss nu părea să fi simțit nici surpriză, nici șoc și nici indignare, dar în mod clar a simțit acut durerea celor care suferiseră în timpul nopții. Bielss și-a amintit că a observat cu interes timbrul muzical al forței aeriene care se apropia, iar nota era ușor mai joasă, ceea ce sugera că erau mai puțini decât atacatorii din timpul nopții. „Acest atac aerian a durat 13 minute", a povestit el. De la sol, au existat puține indicii cum că ținta lui a fost triajul. Bombele cădeau pe străzile deja presărate cu leșuri și pe bunicii dezorientați, pe mătușile și unchii care se chinuiau să umble printre ruinele fumegânde, într-o speranță nebună și disperată că îi vor găsi în viață și întregi pe cei dragi. În apartamentul familiei Bielss, curentul a căzut brusc atunci când o bombă americană a lovit unul dintre principalele cabluri electrice ale orașului. În mod

remarcabil, alimentarea cu energie electrică a fost restabilită după 24 de ore. Hotărârea acelor muncitori de a se asigura că orașul nu va fi redus la o stare primitivă, în ciuda asaltului masiv, era absolut impresionantă.

O vecină a familiei Bielss, Frau Wack, se dusese mai devreme în Altstadt, acolo unde locuia fiica ei, Margot. Ultima dată avusese vești de la ea într-o discuție telefonică din noaptea precedentă, când Margot reușise să sune de la o secție de poliție. După aceea, se îndreptase spre unul dintre nenumăratele adăposturi din pivnițe. La adresa fiicei ei, Frau Wack a găsit blocul dărâmat. Pivnița nu rezistase bombardamentului sau aerului otrăvit și i s-a spus că toți ocupanții ei pieriseră. Atât de mare era suferința lui Frau Wack, încât nu părea să asimileze ideea unui nou raid, de data aceasta la lumina zilei. Într-un mod oarecum teribil, se obișnuise cu asta. Mai târziu, a povestit familiei Bielss că, potrivit echipelor de salvare, tot centrul orașului fusese complet mistuit de flăcări.

Câțiva prieteni de-ai lui Frau Wack au ajuns la blocul de apartamente al familiei Bielss, din zona bombardată a cartierului Johannstadt. Aceștia supraviețuiseră în subsolul lor, deși clădirile de pe stradă fuseseră lovite, distruse și mistuite din interior de incendiile declanșate de bombele lansate din avioanele americane. Din nou, nu s-a vorbit prea mult sau chiar deloc despre acest nou raid aerian sau despre bombele care cădeau peste

răni încă deschise. Pur și simplu oamenii erau prea epuizați. Bielss și-a amintit că „miroseau a fum” și erau extraordinar de murdari. Dorința lor imediată era să aibă apă pentru a-și potoli setea teribilă. Întreaga alimentare locală cu apă fusese întreruptă. Din fericire, la familia Bielss apa încă mai curgea. Refugiații din Johannstadt au dormit tot restul zilei și toată noaptea care a urmat – extremele terorii fizice nu puteau fi suportate treaz atât de mult timp.

Pentru Helmut Voigt, ziua de 14 februarie și atacul avioanelor americane fuseseră, într-un fel, profețite. Auzise asta de la soldații locali, conștienți că britanicii bombardau noaptea și că „americanii vor veni în timpul zilei”[385]. Imediat după prânz, a auzit un fluier de avertizare, la care capetele au tresărit și au privit în sus, pentru a scruta norii tulburi. Nu și-a amintit să fi auzit deloc apropierea avioanelor, dar și-a amintit că a văzut la distanță micile puncte negre care cădeau, apoi a auzit primele detonări, după care, brusc, a devenit conștient că în direcția lor se apropiau alte avioane. El și vecinii lui au fugit spre pivnițe, o întoarcere la întunericul plin de funingine de acolo, iar apoi zgomotul de sus al unor răpăituri repetate. Blocul în care se afla apartamentul lui Voigt a fost lovit și mai multe bombe s-au prăbușit în grădinile comune. Nimănui nu-i venea să creadă că americanii se întorseseră să atace un oraș deja grav lovit. Totuși, Voigt și

vecinii lui erau norocoși că încă aveau un adăpost, pentru că mulți alții nu mai aveau.

Mergând pe străzile crăpate din Johannstadt în acea dimineață târzie, trecând cu privirile peste bucățile de trupuri risipite, Georg și Marielein Erler au întâlnit câțiva vecini cunoscuți, printre aceștia numărându-se și Frau Zaunick, care, la fel ca Erler, era și ea un agent al Apărării Civile. Reușise să adune laolaltă câțiva locatari, iar ea și Herr Erler au făcut un plan ca să părăsească orașul și să găsească un sat, pentru că aveau nevoie disperată de hrană și de odihnă. La fel ca în cazul multor locuitori din Dresda, nevoia de somn era extrem de intensă. Herr Erler voia să adune și mai mulți dintre locatarii aflați în grija lui, așa că s-au decis să-și dea ca punct de întâlnire vecinătatea Grosser Garten. Marielein a ales să rămână cu Frau Zaunick, iar soțul ei a plecat.

Obosită și cu nervii încordați, Frau Erler s-a așezat pe jos, la marginea parcului, acolo unde erau straturi de flori și arbuști care scăpaseră cumva de bombe și de foc, pete de verde și de albastru deschis într-un oraș zugrăvit complet în gri. După cinci minute, s-au auzit pași și un strigăt: „Se întorc!”[386] Huruitul de deasupra a fost brusc, iar Marielein a simțit fiorul rece al groazei de a fi în aer liber, fără posibilitatea de a ajunge la un adăpost. Instinctul a împins-o să se arunce în mijlocul unui tufiș mare de rododendroni. În

timp ce făcea asta, știa că era „ridicol”, dar ce altceva ar fi putut face? Acum, cu o viteză oribilă, bombardamentele au reînceput. Ghemuită în tufișul acela, Marielein și-a amintit că avea impresia că din cer cădeau bolovani. În jurul ei se auzeau țipete, apoi s-a auzit o explozie în apropiere. Frau Erler a fost lovită în cap cu o bucată de șrapnel. „Am simțit sângele cald pe față și pe gât”, a rememorat ea, surprinsă să se afle încă în viață.

Atacul a trecut mai departe, lăsând în urmă noi victime. Marielein a ieșit din ascunzătoarea ei atunci când a auzit „copii țipând”. Alți copii, și-a amintit ea, zăceau morți. S-a îndreptat spre o bancă și s-a așezat. Nu putea să se gândească decât că trebuia să aștepte întoarcerea soțului ei. Spre vestul orașului se ridicau nori de fum. Marielein, nemișcată pe banca ei, în timp ce în jur oamenii umblau de colo-colo, a fost abordată de un bărbat îngrijorat de sângele care îi curgea din cap. Acesta a insistat ca ea să caute îngrijiri medicale, dar Marielein nu avea de gând să se miște de acolo până nu își revedea soțul. Pierzându-și răbdarea, bărbatul a apucat-o de mână și a ridicat-o de pe bancă. Cu o oarecare vehemență, ea s-a tras din strânsoarea lui și s-a întors la locul unde stătea. Bărbatul – un salvator, probabil – i-a spus lui Marielein că îi va da cinci minute pentru a-și aștepta soțul, dar nu mai mult, deoarece sângera mortal.

Bărbatul s-a îndepărtat, probabil, pentru a ajuta în altă parte, iar pentru Marielein Erler totul a devenit confuz. Privea impasibilă, cu ochii încă încețoșați și dureroși, în timp ce voluntarii începeau să ridice cadavrele, adunându-le pe drumul acela. Era conștientă de alți răniți din jurul ei și știa că erau duși de acolo. Cu toate acestea, ea a rămas așezată, nemișcată și inertă.

Deasupra ei, un avion britanic se rotea printre norii cenușii, un bimotor Mosquito care imortaliza pagubele provocate de americani. În eforturile lor de a lovi triajele din Friedrichstadt, prin fumul maroniu dens, cele 311 fortărețe zburătoare avuseseră ceva succes: șinele erau îndoite și rupte, iar magaziile și vagoanele arse. Cu toate acestea, o parte dintre bombele incendiare căzuseră în altă parte, peste clădirile rezidențiale cu patru etaje care scăpaseră de focurile și de scânteile de peste noapte și care aveau acum acoperișurile găurite, locatarii lor fiind forțați să intre din nou în pivnițe, acolo unde aerul devenea rapid toxic. Fabricile care înainte de război produseseră foarte multe mașini de cusut, mașini de scris și biciclete erau și ele lovite în număr tot mai mare. În această privință, raidul a fost eficient, deoarece aceste unități transformate în fabrici de armament, niște fortărețe industriale care produceau echipamente de precizie, au fost în esență demolate. Spitalul Friedrichstadt, din apropiere, a suferit și el câteva pagube minore. Totuși, în secțiile de aici au fost

aduși cei proaspăt răniți, fiind răni sângeroase de pansat, suferințe acute ale celor schilodiți și mutilați și eforturi de a le domoli cumva intensitatea durerii.

În câteva minute, echipajele americane se întorceau pe deasupra norilor albi spre bazele lor din Anglia. A doua zi, atât ele, cât și bombardierele britanice aveau să decoleze din nou, ajungând până în adâncul Germaniei pentru a ataca alte ținte: Chemnitz și Magdeburg. Pentru ei, Dresda nu făcea excepție, ci era pur și simplu încă un alt obiectiv. Abia mult mai târziu, unii dintre ei au reflectat asupra importanței mai profunde a acelui raid. Un trăgător din turelă, Harold R. Nelson, a recunoscut că „bombardarea Dresdei a fost cu adevărat urâtă", dar a fost și sigur că, în felul lui, raidul a ajutat la „scurtarea războiului"[387].

Cu toate acestea, locuitorii din Dresda începuseră deja să-și formeze propria lor părere despre ceea ce se întâmplase. Pentru Margot Hille, raidul american a fost o „crimă împotriva umanității"[388]. Mulți ani mai târziu, ea și-a amintit auzind cum avioanele care „zburau jos" trăseseră deliberat în diverși refugiați, rurali și locali, care se adunaseră neajutorați pe pajiștile de pe malurile Elbei. Acest lucru avea să devină un laitmotiv recurent în povestea orașului, dar nu a fost adevărat. Cu toate că au existat avioane de vânătoare care au escortat bombardierele, acestea nu „zburau jos" și nu au avut loc astfel de

mitralieri (povești similare aveau să apară și din Marea Britanie, cu copii care își aminteau cu claritate nu doar avioanele germane coborând în picaj, ci chiar și fețele piloților, ceea ce era imposibil).

Se poate să fi fost un mijloc instinctiv și subconștient de canalizare a furiei împotriva unui atacator care, altfel, era fără chip și complet imprevizibil. Mai bine o amintire a sadismului răzbunător decât procesul aproape industrial și imperturbabil al morții venită pe bandă rulantă.

În Dresda, astfel de „amintiri” au fost zugrăvite și mai viu. De exemplu, Gisela Reichelt și mama ei erau într-o căruță trasă de cai, parte dintr-o procesiune de oameni epuizați care sperau să fie primiți la fermele din zona muntoasă, când au văzut în spate cum avioanele se apropiau din nou de oraș.

Ce puteau să mai dorescă acele echipaje? Orașul era „deja distrus”[389]. Mai mult, ea și-a amintit cum convoiul uman a fost atacat „din nou și din nou” de avioane care zburau jos, de avioane care trăgeau în oricine nu era la adăpost, dar memoria îți poate juca feste și este posibil ca, de fapt, ceea ce a văzut ea să fi fost avioane de recunoaștere ale Luftwaffe care încercau să evalueze pagubele, iar focurile de armă să fi fost o iluzie produsă de reacțiile de groază și de panică ale adulților din jurul ei. În cazul în care copila ar fi fost înconjurată de adulți pe bună dreptate agitați la vederea unor avioane, cu siguranță că s-

ar fi aruncat și ea la pământ de frica unui atac. Cert este că nu și-a amintit să fi fost lovit cineva, iar întregul grup a ajuns în satul de destinație mai târziu, în ziua aceea.

Alții aveau amintiri mai explicite, potrivit cărora ar fi fost bombardați pe pajiștile de pe malurile Elbei, și de atât de aproape, încât puteau să-i descrie pe răutăcioșii piloți americani. Cineva a spus categoric că au fost atacați de un pilot de culoare, o identificare puțin probabilă, dată fiind nu doar viteza și înălțimea de zbor a avioanelor de vânătoare, dar și faptul că piloții lor purtau măști de oxigen.

Astfel de povești s-au răspândit rapid printre miile de oameni strămutați din Dresda, care, la sfârșitul acelei după-amieze, erau încă aproape catatonici din cauza șocului. Oameni care, printre țevile care încă șuierau și printre trosnetele puternice ale apartamentelor și magazinelor aproape demolate, îi căutau cu disperare pe cei dragi, vii sau morți. Orice abuzuri teribile suferiseră trupurile lor, părea să nu aibă importanță, ci ei trebuiau adunați cum se cuvine. Mai practice, autoritățile orașului știau că acea întindere nesfârșită de cadavre trebuia curățată înainte să provoace vreo infecție letală pentru populația vie. Nu era timp de mofturi.

Astfel, în timp ce în după-amiaza aceea a început recuperarea cadavrelor mutilate și fragmentate, mulți alți locuitori din Dresda au pornit spre zonele rurale, încă amețiți, parcă într-

un vis, plutind precum semințele de păpădie și, aparent, cu la fel de puțină putere. Trecuseră doar 18 ore de la primul val de bombardamente.

[XLVIII] Lanț muntos împădurit, de înălțime medie, care se întinde pe o distanță de peste 2 000 de kilometri și care este situat în estul continentului nord-american (n. red.).

[XLIX] Romanul scris de John Fox Jr. (1862–1919) a fost publicat în 1908 și ecranizat în 1936 în format color, avându-i ca protagoniști pe Fred MacMurray, Sylvia Sidney și Henry Fonda (n. red.).

PARTEA A III-A. URMĂRILE

Capitolul 21

Zombi și somnambuli

Odată ce americanii au plecat, unii nu au putut rezista tentației de a explora și de a examina mai îndeaproape ruinele. Erau oameni care îi căutau pe cei dispăruți și alții împinși de un fel de fascinație îngrozită. Winfried Bielss și mama lui au vrut să afle ce se întâmplase cu verișorii de peste Elba, din cartierul Johannstadt cel acum compet devastat, dar poate că, în mod inconștient, voiau și să facă propria lor evaluare a distrugerilor. În timp ce se plimbau prin zona Waldschlösschen, care dădea spre fluviu, băiatul și mama priveau cu atenție la craterele bombelor. Au văzut o „bicicletă îndoită”[390], iar lângă ea, corpul fără membre al unui bărbat. Au mers mai departe, trecând pe lângă spitalul Diakonissen, cu unele părți din el încă arzând. Vilele cândva elegante erau acum ruine. Băiatul a observat – poate cu o oarecare infatuare – că școala lui părea neatinsă, dar probabil că mulți alți elevi simțiseră un val de dezamăgire văzând asta. Apoi, au trecut pe lângă mai multe vile care arătau de parcă arseseră pur și simplu, nu de parcă fuseseră lovite de bombe. Și aici erau mai multe școli și clădiri municipale lovite și dărâmate. În dreptul

fluviului, părea că podul Albertbrücke, care traversa Elba spre Johannstadt, fusese și el deteriorat. În ciuda căldurii din orașul de pe malul opus, pajiștile de lângă apă păreau presărate cu bălți înghețate.

Traversând Elba, mama și fiul au putut să vadă imaginea panoramică a distrugerii. Pe Sachsenplatz, blocurile rezidențiale înalte și magazinele erau acum doar niște rămășițe proeminente, fracturate. Un drum care ducea între două astfel de blocuri era impracticabil din cauza cablurilor electrice de tramvai, care erau căzute pe străzi și răsucite ca niște spaghete în toate direcțiile. Erau copaci care fuseseră smulși din rădăcini și zăceau pe bulevard, împreună cu multe mașini și un tramvai complet arse. Bielss și mama lui și-au croit drum cu grijă, ocolind aceste obstacole, până la artera principală Lothringer Strasse, pe care se afla Tribunalul. Acel înfricoșător simbol al autorității, cu ghilotina din curte, era încă în picioare, dar clădirea fusese mâncată de flăcări, lăsând la vedere interiorul înnegrit și, în aerul rece, simțindu-se mirosul înțepător de lemn și de textile arse. Pe ceea ce mai rămăsese din pavajul din fața clădirii erau trupuri și membre amputate, cu hainele încă pe ele. Mama și fiul au trecut mai departe.

Era un peisaj transformat într-un puzzle și era foarte greu să te orientezi pe fostele drumuri, acum niște ridicături fără formă, să distingi unde fuseseră cândva străzile, cu blocurile de

apartamente acum rase, cu vilele care mai aveau pur și simplu doi sau trei pereți și cu măruntaiele lor domestice expuse grosolan în fața tuturor. Băiatul a observat că mama lui se apleca puțin ca să examineze fiecare cadavru pe lângă care treceau. Oricare dintre aceste cadavre ar fi putut fi cineva din familie. Erau și mai greu de privit. Puțin mai la sud, mijlocul unui drum fusese distrus și forma un bol uriaș, în jurul căruia, pe dărâmături din pietriș, erau cadavre contorsionate și complet goale. Explozia și suflul fierbinte, ca de cuptor, smulseseră hainele de pe trupuri în timp ce le prăjiseră carnea, lăsând în urmă un peisaj care părea a fi o degradare rapidă a unei societăți care era organizată civil și estetic, o manifestare a forței fizice și o manipulare a fizicii care-i profanase complet pe cei morți. Au trecut mai departe, după ce Frau Bielss a verificat toate cadavrele care zăceau dezbrăcate.

Pe o stradă îngustă din apropierea spitalului era un zid de moloz, înalt de un metru, care se întindea pe toată lățimea drumului și era acoperit cu și mai multe cadavre. Când au ajuns la colțul unei alte străzi fumegânde, băiatul și-a amintit brusc de croitorul familiei lor, Wenzel Lupinek, care locuia și lucra în zona aceea. Chiar în anul precedent, Lupinek îi luase măsurile pentru primul lui costum, cel de participare la slujba de confirmare de la biserică. Cum ar fi putut el să supraviețuiască printre toate acele clădiri prăbușite?

Cei doi s-au dus să verifice niște rude care locuiau în apropiere. Cu îngrijorare, s-au uitat la clădirile care păreau a fi relativ neatinse și la cele care acum erau scheletice. Băiatul a găsit un motiv pentru o fărâmă de speranță, deoarece, spre deosebire de multe dintre clădirile mai vechi din interiorul orașului, aceste blocuri de apartamente fuseseră construite cu grinzi și cadre din oțel, mai degrabă decât din lemn. Acest lucru însemna că pivnițele aveau mai multe șanse să-și păstreze integritatea structurală.

Scările întunecate și pasajele care duceau la ele erau încă prea fierbinți pentru a coborî, iar căldura radia din ele ca dintr-un cuptor de brutărie. Ceva mai departe, au descoperit un mic miracol: ruda lor, Horst Poppe, era pe trotuarul crăpat din fața scheletului exterior al unui bloc de apartamente. Winfried era uimit de cantitatea de obiecte de valoare pe care Poppe părea să o fi salvat. Acolo, în aerul dens și înțepător, plin de fum, el formase un mic munte de obiecte decorative din sticlă, porțelanuri și artizanat. Mai mult, el avea și vești pentru ei doi: două dintre celelalte rude ale lui Frau Bielss se duseseră la apartamentul cumnatei lui și erau în siguranță. Singura persoană de care nu reușise încă să dea era soacra lui. Chiar în timp ce ei trei stăteau de vorbă în acel decor sinistru, s-a ivit de după colț tocmai soacra lui, care fusese nevoită să se adăpostească în altă parte. Iată că se reuniseră. Apoi, mama și băiatul – după ce au văzut cine

supraviețuise – au fost nerăbdători să se întoarcă la propria lor casă, aflată într-o zonă care încă părea să fie plină de viață.

În timp ce se întorceau prin labirintul de clădiri dărâmate, băiatul și mama lui respirau mirosul de lemn ars, amestecat cu acela al hainelor pârlite și al cauciucului ars. Și mai era ceva: un miros care se ridica de la multitudinea de cadavre, un „amestec dulceag și dezgustător", pe care, și-a amintit Bielss, încă îl mai simțea, chiar și după ce trecuseră 50 de ani[391].

Teoretic vorbind, băiatul și mama lui erau extrem de norocoși. Găsiseră oamenii pe care îi căutau și descoperiseră că erau în viață și nevătămați. Mai aproape de Altstadt, bărbați și femei vârstnici își căutau soții dispăruți, copiii îi căutau pe părinți și părinții pe copii. Pe străduțele din apropierea Kreuzkirche, au fost nevoiți să se cațere pe dărâmăturile încă fierbinți. Pe partea principală a Prager Strasse, dărâmăturile din beton și piatră din mijlocul drumului se înălțau până aproape de nivelul capului și puteau fi escaladate doar cu mare dificultate, în tot acest timp dislocându-se pietre care scoteau la iveală smocuri de păr sau mâini desprinse de trupuri. Parcă dezgropai un mormânt.

Un pic mai la sud, soldați, asistente, medici și voluntari lucrau lângă ruinele gării. Cei care muriseră pe peroane și în sala de la parterul gării erau așezați acum în șiruri ordonate. Locuitorii din Dresda scrutau macabra înșiruire pentru a

vedea dacă puteau să-i identifice pe cei dragi, multe dintre cadavre având craniile atât de deteriorate și fețele atât de arse, încât identificarea era posibilă doar după haine. Se făceau eforturi pentru a recupera cadavrele de la nivelurile inferioare, acum cufundate în întuneric, dar oamenii fuseseră atât de înghesuiți acolo, iar atmosfera era încă atât de încinsă, de lipsită de aer și toxică, încât deocamdată progresele erau mici. Zvonurile s-au răspândit cu o rapiditate extraordinară, iar dr. Fromme a aflat repede, de la unul dintre angajații lui, despre speculațiile potrivit cărora în acele tuneluri îngrozitoare s-ar fi aflat în jur de 3 000 de oameni.

Chiar dacă multe pivnițe erau încă prea fierbinți pentru a intra în ele, autoritățile erau îngrijorate de posibilitatea apariției unei epidemii. La doar câteva minute după raidul american, soldați și voluntari, pompieri și personal medical dirijau mulțimile de refugiați și de locuitori bombardați, care se învârteau pe acolo fără țintă, îndrumându-i ferm spre arterele orașului. Li s-a spus că, dacă vor continua să înainteze, vor ieși din suburbii și vor ajunge la țară, iar acolo alți voluntari îi vor îndruma spre sate și spre ferme, acolo unde vor fi bine hrăniți și adăpostiți în hambare mari și pline cu paie proaspete. Într-un târziu, gauleiterul Saxoniei ieșise din propriul lui adăpost privat și decreta acum că oricine va fi prins jefuind va fi cu siguranță executat.

O astfel de declarație probabil că nu a însemnat nimic pentru cei care, grav răniți și amuțiți din cauza șocului, erau scoși cu grijă de pe străzi și îndrumați către spitalele de campanie ridicate cu o viteză uimitoare în jurul orașului. La Arnsdorf exista o mică unitate medicală militară, printre copacii înalți de pe câmp, iar dr. Fromme avusese grijă ca unitatea să fie suficient de rezistentă ca să poată primi cât mai mulți pacienți. Mașinile private au fost puse în funcțiune, și chiar și propriul vehicul al doctorului Fromme – care, spre deosebire de atâtea altele, nu avea cauciucurile lichefiate sau motorul topit – a fost zdruncinat înainte și înapoi pe drumurile de țară, în timp ce pacienții au fost transportați la locuințe temporare.

Iarna încă domnea dincolo de conflagrație, făcând ca evacuările în zona rurală să fie dificile din cauza zăpezii. De asemenea, dr. Fromme a fost nevoit să se confrunte cu un sistem telefonic care funcționa doar parțial. În mod remarcabil, mulți locuitori din Dresda știau cumva că asistența medicală va fi disponibilă. Margot Hille, care cu o zi înainte fusese nerăbdătoare să se alăture voluntarelor din Liga Fetelor Germane în ciuda faptului că suferise o lovitură la cap, a doua zi era încă reținută de temătoarea ei mamă, dar, în ciuda raidului american, Frau Hille a insistat în după-amiaza aceea ca fiica ei să meargă mai bine la o clinică ce fusese amenajată într-o școală din apropierea zonei în care locuiau. Mama era

convinsă că fiica ei suferise o „comoție la creier”[392] și că avea nasul spart.

Margot a fost examinată și a fost declarată în regulă, după care cele două și-au cărat valizele până la complexul de clădiri al fabricii de bere Felsenkeller. Alături de câțiva angajați și de familiile lor, au hotărât să se relocheze în siguranță în tunelurile fabricii de bere, săpate adânc în stânca unui deal, și să se protejeze de vreun atac din orice direcție. În tunelurile răcoroase fusese instalat un sistem de iluminare corespunzător, iar conducerea Felsenkeller se asigurase în mod prevăzător chiar și de faptul că existau băi, pentru a fi folosite în cazul în care adăpostul va fi utilizat pentru perioade prelungite. Pentru o vreme, aceste tuneluri aveau să devină un adevărat sanctuar.

Și Marielein Erler, care stătea șocată pe banca de lângă Grosser Garten, cu tâmpla sângerând în urma atacului american, a fost ajutată. După ce se trăsese de lângă un potențial salvator, a fost abordată de un alt bărbat, care a reușit să o convingă să se ridice în picioare și a condus-o la o mașină. A fost dusă la aproximativ 15 kilometri sud, spre Kreischa, o zonă înaltă de pe platoul de deasupra orașului. Aici se afla un impresionant spital, un sanatoriu și un centru spa. Marielein a fost dusă direct la urgențe, acolo unde trei medici încercau să îngrijească o mulțime mare de pacienți. Rana ei de la tâmplă era îngrijorătoare, dar au decis rapid că putea fi doar curățată și

cusută. O problemă mai mare, a spus medicul care o declarase norocoasă că supraviețuise calvarului, erau ochii ei, care erau încă dureroși și slăbiți și îi provocau suferință[393]. I-au fost administrate picături pentru ochi, apoi Marielein a fost condusă la unul dintre saloanele clinicii, acolo unde o aștepta un pat. În mod firesc, era îngrijorată din cauza soțului ei, deoarece ultima dată îl văzuse cu câteva minute înainte de atacul american, dar de îndată ce a fost ajutată să se așeze în patul cel curat, a fost cuprinsă de o oboseală intensă. La fel ca mulți alții, s-a cufundat într-un somn profund.

În timp ce foarte mulți se îmbulzeau pe drumurile și pe podurile exterioare ale orașului, în căutarea unui loc sigur, alții abia dacă se mișcau. Reunit cu soția lui, Eva, profesorul Klemperer își petrecuse o parte din zi la cimitirul evreiesc, care fusese desemnat punct de întâlnire pentru evreii rămași în viață după catastrofă. Negăsind pe nimeni acolo, s-a întors la soția lui, la Brühlsche Terrasse. Epuizarea era atât de mare, încât chiar și o explozie provocată de unul dintre bombardierele americane a părut să fie repede uitată, deși a creat un moment de spaimă teribilă. Într-adevăr, Klemperer pare să nu fi fost conștient, în mare parte, de cel de-al treilea raid sau poate că, pur și simplu, el fusese catatonic. Până la sfârșitul după-amiezii, orașul s-a umplut de personal medical și de ambulanțe chemate din orașele și din localitățile din apropiere, chiar și de

la Berlin. Precum Klemperer, mulți dintre cei aflați pe terasă păreau să aibă probleme cu ochii[394]. Medicii tineri se mișcau printre ei cu picături pentru ochi și spatule subțiri, cu care încercau să curețe puțin din murdăria din colțuri și de sub pleoape. Klemperer a auzit porunca glumeață a medicilor: „Stai nemișcat, tataie!”

El și Eva s-au dus în clădirea robustă și întunecată a Alberti-num, în pivnițele căreia se adăpostise ea. Acoperișul fusese lovit, dar structura celor două etaje inferioare era intactă. Această fortăreață civică avea încăperi vaste, cu tavane foarte înalte, iar electricitatea era asigurată cu ajutorul unui generator acționat manual. Într-una dintre aceste încăperi înalte medicii instalaseră cât de multe paturi putuseră și acum își îndrumau pacienții, adesea în vârstă, să se întindă pe ele. Unii erau evrei, dar nimeni nu părea să-i verifice și, cu siguranță, nimeni nu a fost refuzat. Klemperer auzise de la un prieten de afară că toți cei din clădirea lui supraviețuiseră.

În încăperea cu ecou, seara aceea rece de februarie a fost una neplăcută și, în același timp, interesantă. În ciuda celor mai bune eforturi ale echipelor medicale pentru a-i îngriji pe cei afectați de atacuri, nu existau aproape deloc mâncare și băutură, deoarece proviziile de urgență nu fuseseră încă adunate. Lucrătorii medicali și-au împărțit propriile rații – în mare parte pâine și cârnați – cu pacienții lor, dar cea mai mare problemă era apa.

Inițial, la robinete a fost suficientă apă pentru a le permite pacienților câte o gură de ceai, dar apoi aprovizionarea cu apă a cedat complet, astfel că unii dintre cei care zăceau pe paturi improvizate și șubrede erau acum chinuiți de deshidratare. Klemperer și-a amintit cum un domn în vârstă s-a trezit brusc foarte neliniștit, după ce se pare că visase că bea apă rece. Klemperer și-a amintit că el însuși a căzut într-o stare aproape hipnotizată, printre siluetele care deveneau tot mai lungi. A văzut cum doi bărbați au început să rotească manivela generatorului, lumina emisă aruncând pe perete umbrele lor uriașe. Probabil că imaginile semănau cu unele din filmele expresioniste de care locuitorii Dresdei fuseseră cândva atât de fascinați.

Orașul ruinat zăcea în lumina amurgului, cu portocaliul pâlpâitor al focurilor care încă ardeau în interiorul clădirilor. În Altmarkt, trupurile decolorate pluteau în apa rezervorului, iar în apropiere, se puteau auzi cu ușurință gemetele și trosnetele bruște ale înnegritei Kreuzkirche, cu acoperișul deschis spre cerul înstelat. În apropiere de Kreuzkirche, pe străzile, aleile și pasajele care duceau la Frauenkirche, acum complet demolate, un tânăr soldat pe nume Hans Settler stătea ca o fantomă, nemișcat și vigilent, privind spre locul gol unde fusese cândva blocul în care locuise prietena lui. În jurul lui erau figuri care se mișcau

ca niște somnambuli. Pe aceștia i-a numit mai târziu „zombi, somnambuli”[395].

Dincolo de acel spațiu acum gol, spre Neumarkt, printre grămezi imense de moloz, o structură imensă încă stătea în picioare, înălțându-și silueta spre cerul ca de catifea. Cu structura ei octogonală solidă, cu o cupolă uriașă, Frauenkirche părea neatinsă, un simbol tăcut al sfidării. După ce trecuseră cu bine de noapte și de dimineața aceea, cei care se refugiaseră în cripta ei au ieșit de acolo pentru a încerca să ajungă la familii și la prieteni, lăsând clădirea nesupravegheată, dar incendiile care cuprinseseră orașul nu terminaseră cu Frauenkirche, iar la lăsarea întunericului se vedea pe alocuri cum gresia înnegrită de funingine avea străluciri de un roșu rubiniu. Atât în exterior, cât și în interior, se auzea un sunet asemănător celui al unei corăbii vechi care scârțâie și se clatină, de parcă s-ar fi legănat în noapte. În ciuda aparentei ei rezistențe, unul dintre pilonii de bază – care susțineau partea superioară, galeriile și marea cupolă, aflată la zeci de metri deasupra nivelului solului – se deplasase sub impactul enorm al exploziilor. O altă explozie crease un efect simetric într-o altă fundație, care dusese la un echilibru al primei dislocări, dar presiunile gravitaționale care fuseseră captate și menținute de arhitect cu 200 de ani în urmă se destrămau acum, încet-încet.

În seara aceea, erau puțini oameni care să asiste la asta. Chiar și prizonierii de război erau acum

departe de locul acela. Kurt Vonnegut își petrecuse cea mai mare parte din ziua de 14 februarie mânat de gardieni și înghesuit în căruțe, furgonete și cărucioare. Cei aproximativ 150 de prizonieri erau transferați de la abator în Gorbitz, un alt lagăr aflat puțin în afara orașului. Mai târziu în ziua aceea, prizonierii încă manevrau cu greu mijloacele de transport primitive prin labirintul de străzi blocate și de drumuri topite. Până să ajungă pe dealurile care urcau în afara orașului, roțile lor erau pline de gudron topit. La fel ca mulți alții, și ei văzuseră și parcă nu văzuseră trupurile copiilor și pe cele ale mamelor, dar în scurt timp, aveau să locuiască într-un coșmar necrotic, deoarece acestor soldați, dar și altor prizonieri, urma să le revină groaznica sarcină de a excava morții îngropați sub ruinele orașului, începând cu dimineața următoare.

Capitolul 22

Cavourile incandescente

În liniștea neobișnuită care domnea acum în orașul distrus, orice pocnitură bruscă și orice trosnet de grindă erau amplificate în aerul nemișcat. Acolo unde cu doar câteva zile înainte se auziseră clopotele, huruitul de tramvaie, zgomotul și agitația comerțului, mii și mii de conversații diferite, familii în apartamentele lor, vânzători în magazine și chelneri în baruri și în cafenele, acum, pur și simplu, totul era un deșert și un vid absolut al tăcerii sub un cer straniu, complet acoperit de fum.

În dimineața de 15 februarie, structura din gresie înnegrită a Frauenkirche fusese în sfârșit transformată în mod decisiv de căldura arzătoare, iar clădirea înaltă de peste 60 de metri începea să cedeze și să se clatine pe stâlpii ei puternici. În unele părți, acești stâlpi erau încă incandescenți, dar în altele erau reci. Clădirea nu mai avea stabilitate, iar acum, cu un tunet care răsuna tot mai puternic peste ruinele cenușii din jur, stâlpii s-au rupt și s-au prăbușit, luând cu ei cupola imensă, cea care dominase orizontul Dresdei încă din secolul al XVIII-lea. Biserica a făcut implozie și s-a auzit un vuiet puternic: cupola interioară

splendid pictată, clopotele mari, galeriile frumos sculptate și ferestrele mari și transparente, toate s-au năruit pe podeaua de marmură și peste cripta de dedesubt. Gravitația a tras biserica în jos și bucăți de zidărie de mărimea unor mașini au fost aruncate afară, în piața pietruită. Inima spirituală a Dresdei a fost spulberată, dar puțini au fost acolo ca să o plângă.

În Altstadt, aproximativ 75 000 de apartamente și alte locuințe fie fuseseră distruse, fie, în cel mai bun caz, deveniseră de nelocuit. Printre structurile clădirilor din cărămidă spartă care se clătinau amenințător, aflate pe punctul de a se prăbuși, câte un bărbat sau o femeie se cățăra obsesiv pe dărâmături. În amurgul acela straniu, de un gri ca de eclipsă, oamenii nu știau dacă să se agațe de vreo speranță sau să înceapă să jelească. Erau mame care priveau insistent la membre neînsuflețite, încă acoperite de haine, în timp ce copii care-și croiau drum printre pietre se holbau la cadavrele care zăceau de parcă ar fi dormit.

O prietenă a familiei lui Winfried Bielss a căpătat o rutină specială: mergea pe jos prin orașul vechi cel complet devastat și cu o mare parte din arhitectură atât de dărâmată, încât putea vedea străzile la 400 de metri distanță. La fel ca mulți alții, și ea căuta în zadar să dea de urma fiicei ei. Disperată, se întorcea acolo unde fusese înainte apartamentul ei din Neustadt, pentru ca, nu după mult timp, să pornească

abătută din nou pe străzi. La fel, o rudă mai în vârstă a lui Margot Hille, rănită și găzduită de mama adolescentei, se plimba în permanență pe lângă toate ruinele cuprinse de flăcări din apropierea casei ei, în speranța că va zări vreo urmă de îmbrăcăminte familiară. În felul acesta, foarte mulți locuitori au fost nevoiți să intre într-un fel de doliu amânat pe termen nedefinit.

Acest sentiment de fragilitate, de prăbușire iminentă nu se simțea doar la supraviețuitorii traumatizați și în rămășițele fragmentate ale clădirilor înalte, ci și în însăși alcătuirea orașului, pentru că rețeaua de infrastructură – drumuri, energie electrică și apă – efectiv fusese făcută bucăți. Toată lumea, de la funcționarii mărunți și până la demnitarii de rang înalt, care stătuseră în spatele ușilor din oțel în timpul bombardamentelor, priveau acum neputincioși la o pustietate pârjolită și însângerată. Autoritățile civice au apelat la toți funcționarii publici pe care i-au putut aduna, iar de la Berlin au fost trimiși militari SS. Aceștia și-au început munca rapid, deoarece știau că societatea aceea sfâșiată trebuia refăcută rapid. În caz contrar, una dintre numeroasele consecințe putea fi epidemia de ciumă, provocată de morții neîngropați. Pentru a supraveghea activitățile, de la Comitetul Interministerial pentru Daunele Provocate de Bombe a fost trimis un funcționar de rang înalt pe nume Theodor Ellgering. Un apropiat de-al lui Goebbels, Ellgering adunase multă experiență în

alte orașe incendiate începând din 1943, acționând la Köln, Hamburg și Kassel. Competența cu care au acționat el și oamenii lui – mai ales în această etapă a conflictului, cu lupte la est și la vest care epuizau resursele – a fost remarcabilă. Având în vedere că în unele părți ale orașului electricitatea și apa erau fie inexistente, fie intermitente, au existat trei priorități: în primul rând, hrănirea și hidratarea supraviețuitorilor, în al doilea rând, executarea imediată a jefuitorilor și a tuturor celor care erau suspectați că răspândeau zvonuri sau afectau moralul, și, în al treilea rând, găsirea unor modalități delicate de identificare rapidă și de înregistrare a miilor de cadavre, înainte de a scăpa repede de ele.

Este posibil ca Ellgering să fi știut că unul dintre colegii lui vizitase Dresda cu doar o lună înainte, pentru a verifica situația adăposturilor, și că, din cauză că starea acestora fusese găsită foarte deficitară, Joseph Goebbels ceruse demiterea primarului Hans Nieland[396]. Cumva, această notificare nu ajunsese la Nieland, iar acum, el era pur și simplu primar al unor ruine. De fapt, nu era nici măcar atât, deoarece confruntat cu aceste distrugeri, Nieland își făcea deja planuri să lase orașul mult în urma lui și, de asemenea, să se sustragă cumva atât de la responsabilitate, cât și de la dezonoare. La rândul lui, superiorul lui Nieland, gauleiterul Martin Mutschmann, își făcea planuri pentru a-și asuma

autoritatea de primar cu drepturi depline, cu toate că este dificil de știut în ce măsură Mutschmann reușise să se convingă de faptul că regimul nazist putea să mai rămână la putere și că Dresda mai putea fi apărată. Indiferent de opinia lui, Nieland și familia lui deja își făceau bagajele. Într-o discuție cu o altă persoană dintr-un adăpost temporar, o locuitoare din Dresda a zis că l-a văzut pe Mutschmann. Interlocutoarea ei i-a răspuns că, dacă ea l-ar fi văzut, i-ar fi spart gura[397], dar astfel de discuții înclinate spre răzvrătire erau încă rare.

Theodor Ellgering a avut grijă ca unele drumuri să fie curățate, în timp ce altele, acolo unde clădirile pe jumătate prăbușite prezentau un pericol evident, au fost blocate. Aceasta a fost partea ușoară a sarcinii lor. Mai greu a fost să rechiziționeze proviziile de alimente și de cafea din suburbiile neafectate și din orașele și satele din împrejurimi și să se asigure că supraviețuitorii adunați în clădirile și în sălile de clasă ale școlilor primeau supă caldă și sendvișuri. În ceea ce privește jafurile, puține erau lucrurile rămase în resturile înnegrite și goale ale clădirilor din Altstadt care să merite atenția chiar și a celor mai disperați hoți, dar exista întotdeauna posibilitatea ca magazinele alimentare și alte puncte de vânzare de pe cealaltă parte a râului să fie ținta refugiaților și a dezertorilor mai tineri și mai în putere.

Totuși, au existat dificultăți serioase în adunarea cadavrelor, dar nu din cauza lipsei de forță de muncă pentru această sarcină hidoasă, pentru că orașul era încă plin de „muncitori” (în realitate, sclavi) din lagărele din suburbii. În plus, exista un număr mare de soldați și de detașamente de prizonieri de război, precum cel la care era atașat Kurt Vonnegut, dar obstacolele de coșmar pe care urmau să le întâmpine erau de două feluri. În primul rând, la suprafață exista problema practică a încercării de a stabili identitatea cadavrelor pornind de la o grămadă de membre și de capete desprinse de trupuri (în Grosser Garten erau părți de corpuri atârnate de ramurile copacilor care scăpaseră de incendiu). A doua a fost extragerea cadavrelor îngropate în subsoluri. Un coleg de-al lui Theodor Ellgering și-a amintit cum soldații au reușit să sape printre ruinele unei clădiri din Altstadt și au găsit intrarea îngropată a unei pivnițe. Ușa a fost deschisă, iar afară a năvălit un val de căldură teribilă[398]. Mirosul a fost de nedescris. Oricine a coborât în acele catacombe fierbinți pentru a începe să recupereze cadavrele – cu torțe aprinse și cu măștile de gaze pregătite – a rămas cu imagini pe care le va vedea pentru tot restul vieții.

Asta îi aștepta pe Kurt Vonnegut și pe alți prizonieri de război de diverse naționalități: o coborâre în adâncuri de neimaginat. Au fost conduși în șiruri, de la noile lor barăci din

suburbii către mormanele de bolovani din Altstadt. În afară de ordinele lătrate, și ei auzeau liniștea asurzitoare, întreruptă din când în când de ciocăniturile ritmice ale sculelor din oțel în piatra cenușie. La început, sarcina lor a părut să nu dea rezultate, pentru că tot ce puteau face diversele echipe de căutare era să aleagă la întâmplare grămezi de moloz și să înceapă să sape în ele. Infrastructura arhitecturală din Altstadt fusese distrusă atât de mult, încât fostele repere – cinematografe, restaurante, teatre, baruri de vinuri, magazine – nu au mai putut fi identificate cu certitudine. Uneori, molozul era dat la o parte doar pentru a scoate la iveală și mai mult moloz. Nici rutele prin labirintul subteran care pornea de la Elba și Grosser Garten nu se știa dacă erau accesibile, existând întotdeauna probabilitatea ca vreun tunel să se prăbușească. Totuși, în cele din urmă, aceste echipe de săpători au început să găsească, sub încurcăturile de metal contorsionat și cărămidă arsă, mici scări care duceau în jos, în întuneric. Vonnegut a descris primul contact cu leșurile în poziție șezând ca fiind asemănător cu imaginea dintr-un muzeu de ceară[399], dar odată cu deschiderea acestor morminte calde a venit și schimbarea chimică, una care a adus la suprafață mirosul morților, asemănător unui amestec de „iperită și trandafiri”[400]. El a descris aceste pivnițe ca fiind „mine de cadavre”[401]. Toate acestea aveau să constituie întunecatul punct de pornire al

romanului său din 1969, *Abatorul cinci*, naratorul Billy Pilgrim mișcându-se între diferite fluxuri temporale, în timp ce trecutul oribil se infiltra în prezent. Proza lui nu a avut nevoie de exagerări.

Vonnegut și colegii lui „mineri de cadavre" au văzut cu toții formele diverse ale morții de care fuseseră loviți cei din pivnițe. La lumina torțelor, ei au coborât în adâncurile înăbușitoare ale nișelor din cărămidă și mare parte dintre cadavrele pe care le-au găsit arătau de parcă pur și simplu meditau și se sufocaseră acolo unde stăteau. În alte pivnițe îi așteptau imagini și mai teribile: pereții prăbușiți zdrobiseră unele trupuri, iar altele, când erau mișcate, li se desprindeau capetele. Capul desprins al unui bărbat încă purta pălărie. Muștele apăruseră repede. Cadavrele intacte neidentificate au fost așezate de-a lungul drumurilor în șiruri, în speranța că membrii familiilor îi vor putea recunoaște. În *Abatorul cinci*, Billy Pilgrim își amintește că el săpa cu un prizonier maori, căruia i s-a făcut un rău atât de violent în timp ce înaintau, încât criza de vomitat l-a omorât. A existat o teamă și mai generalizată de duhoare, de boli și de șobolani. Legendele urbane din alte orașe bombardate vorbeau despre rozătoare care mâncaseră atât de bine, încât deveniseră obeze.

O altă dificultate consta în faptul că, în multe cazuri, zidăria acestor pivnițe întunecate încă frigea la atingere. Unele cadavre fuseseră prăjite atât de tare, încât se micșoraseră până la

dimensiunea unor marionete. Cadavrul unei bătrâne a fost amintit ca având o față mult micșorată, încrețită, dar părul ei argintiu era încă strălucitor. Acolo unde cadavrele în descompunere nu puteau fi extrase din pivnițele prăbușite, soldații echipați cu aruncătoare de flăcări au fost nevoiți să încerce să le incinereze la fața locului. Din punct de vedere logistic, a existat ceva remarcabil în răspunsul organizat de Ellgering, mai ales dacă luăm în considerare faptul că s-a bazat pe munca forțată, astfel că eficiența metodică prin care a fost excavat molozul în următoarele ore, zile și săptămâni nu părea deloc să vorbească despre un regim muribund.

Din punctul de vedere al forțelor Aliaților nu părea logic ca supraviețuitorii să fie lăsați în pace pentru a-și recupera rămășițele morților. Tot în dimineața de 15 februarie, o formație de bombardiere americane a decolat de la RAF Deenethorpe, din Northamptonshire, cu intenția de a lovi o uzină de hidrogenare din apropiere de orașul Leipzig. Aviatorii au fost instruiți ca, în cazul în care acoperirea norilor era prea mare pentru a face posibil un bombardament de precizie la Leipzig, ținta lor secundară să fie Dresda. Așa așa s-a și întâmplat. Bombardierele s-au îndreptat spre oraș, dar este posibil ca resturile aflate în aer, de la atacurile anterioare, să fi jucat un rol în protejarea Dresdei, întrucât cerul de deasupra orașului era prea tulbure în ziua

aceea pentru ca bombardierele americane să poată distinge țintele lor perpetue reprezentate de triajul de la Friedrichstadt. Dintre bombele care au fost lansate, o mare parte au fost aruncate aiurea, aterizând în mici orașe din apropiere precum Meissen și Pirna. În sudul orașului, a fost nimerit faimosul tribunal, dar în afară de asta, raidul american de 10 minute pare să nici nu fi fost conștientizat de mulți dintre locuitori. Ocupați cu adunarea cadavrelor, ei n-au mai observat nimic altceva.

Familiile cu locuințe neafectate din suburbiile înverzite, cu nopțile lor liniștite tulburate mai mult de urletele îndepărtate ale câinilor fără stăpân, s-au îndreptat spre inima Altstadtului pentru a vedea șirurile de cadavre de pe bulevardele distruse. Rude, prieteni și colegi au fost identificați uneori doar după îmbrăcăminte, o batistă, un ceas, un inel sau o bijuterie distinctivă. Aceste șiruri de identificări erau uneori întrerupte de bătrâni care împingeau cărucioare și coșuri pe care erau rămășițe mutilate, sfâșiate și însângerate ale celor despre care credeau că erau ale celor dragi. O femeie în vârstă a fost văzută pe drumurile prăfuite cu un sac greu în care se afla un cadavru micșorat din cauza flăcărilor. Oare unde se duceau acești oameni distruși? Ce planuri ciudate își făcuseră în timp ce împingeau și cărau aceste poveri macabre? Unele relatări vorbesc despre faptul că soldații din oraș și din împrejurimi erau în

general cinstiți și amabili, și poate că acele victime ale celor mai extraordinare traume posibile au fost tratate și ele cu blândețe.

Potrivit unor relatări, până la 10 000 de cadavre au fost atent înregistrate, plasate în camioane și duse într-un cimitir din nordul orașului, în apropiere de Dresdner Heide[L], acolo unde fuseseră defrișate porțiuni de pădure pentru vaste gropi comune. Cu toate acestea, nici măcar cea mai meticuloasă planificare nu a reușit să facă față dimensiunii cu adevărat îngrozitoare a situației: dacă toate miile de cadavre rămase de exhumat ar fi fost tratate în același mod, procesul ar fi durat prea mult timp și ar fi început să duhnească repede. Mai exista o singură posibilitate, care lăsa puțin loc pentru doliu, dar care ar fi fost totuși eficientă, aceea de a lăsa acele cadavre pradă unui ultim incendiu în oraș, și apoi să îngroape printre copaci cenușa adunată. În devastata Altmarkt, cu rezervorul de-acum golit de trupurile umflate, autoritățile au găsit un loc central care să servească drept crematoriu în aer liber. După ce cadavrele au fost catalogate și documentele pentru fiecare au fost puse în ordine, nu a mai fost timp de pierdut. Magazinul universal Renner – cu exteriorul distrus și cu etajele deschise spre cer – și-a adus o ultimă contribuție. Obloanele de oțel ale magazinului erau singura parte a structurii care scăpase relativ neatinsă de bombardament. Pentru incinerare, era nevoie de o bună circulație a aerului, astfel că

acele mormane de cadavre au trebuit să fie ridicate de la sol. În consecință, în jurul pavajului sfărâmat și împrăștiat din Altmarkt, presărat din loc în loc cu câte un zid din cărămidă și cu grinzi înclinate, tijele metalice ale obloanelor au fost dispuse orizontal peste spațiile deschise, iar deasupra lor au fost așezate scânduri. Pe aceste scânduri au fost aruncate primele dintre miile de cadavre care aveau să ardă, grămezi uriașe de mortalitate umană, o imagine medievală care se desfășura la scară industrială. Cenușa și oasele au fost îndepărtate, iar apoi au fost aduse alte cadavre și flăcările au fost reaprinse.

Autoritățile Dresdei au făcut tot posibilul pentru a avea o evidență exactă, iar pentru cadavrele găsite în interior sau în pivnițe să existe cel puțin adrese care să poată fi verificate, dar altele găsite zăcând frânte în aer liber, mai ales în jurul Grosser Garten, au fost mai greu de identificat. Fără îndoială, foarte multe dintre aceste victime, de la copii la mame și la femei în vârstă, au fost refugiați din mediul rural cu documentele făcute scrum, care fie nu reușiseră să găsească adăpost, fie fuseseră prea speriați pentru a rămâne în adăposturile spre care fuseseră îndrumați. În consecință, aici, la marginea parcului, au fost ridicate ruguri funerare imense, dar printre copacii distruși și prin craterele adânci săpate în carnea orașului încă mai existau oameni care umblau absenți, privind în jur, apoi trecând mai departe.

De cealaltă parte a Elbei și în suburbiile orașului, locuitorii descopereau și ei victime. Winfried Bielss și mama lui se plimbau prin cartierul lor de blocuri și de vile din Neustadt și, în scurt timp, au descoperit că bunul prieten de școală al lui Winfried, Klaus Weigart, fusese ucis împreună cu mare parte din familia lui, inclusiv respectabilul dr. Wilhelm Weigart[402]. Unul dintre profesorii lui Bielss, Walter Liebmann, era și el mort, la fel și soția lui. Ei fuseseră în pivniță atunci când casa lor fusese lovită direct de bombe explozive puternice. Singura parte a clădirii care încă era în picioare era sala de muzică.

Bielss și mama lui au adoptat și ei metoda folosită de mii de locuitori – parcă transmisă prin telepatie – în acele ore și zile confuze, de a lăsa mesaje care să fie văzute de posibilii supraviețuitori: bilețele scrise pe hârtie sau pe carton și rezemate sau înfipte pe uși sau pe ce mai rămăsese din ele, adresate membrilor familiei sau prietenilor negăsiți care locuiseră acolo, cu rugămintea de a lua legătura cu ei. De asemenea, au existat mesaje lăsate pentru căutători de către cei care fuseseră evacuați în zonele rurale. Mischka Danos a lăsat un mesaj pentru mama lui, despre care auzise că ar fi călătorit de la Praga la Dresda cu trenul. Câteva ore mai târziu, el avea să se trezească împreună cu mulți alții într-un hambar de la țară, luminat de un bec și plin cu paie. În altă parte, Victor Gregg, soldatul britanic condamnat – care fugise pe străzi în momentul

când închisoarea lui temporară din secția de poliție fusese lovită de o bombă, prin cupola de sticlă, doar pentru a vedea femeile cu părul în flăcări și copiii lor atrași în furtuna de foc – reușea încă să se sustragă autorităților militare[403]. Instinctele l-au mânat pe drumurile care duceau în est, spre regiunile mai deluroase, pe unde trupele sovietice înaintau cu o hotărâre de neoprit.

Familia Hille era îngrozită (și nu fără motiv) că bombardierele Aliate vor survola din nou zona. Nu erau singurii care se îndreptaseră spre adăpostul din tunelurile săpate în stânca fabricii de bere Felsenkeller (poate că ar fi fost mai puțin încrezători dacă ar fi știut despre fabrica de instrumente de precizie Osram, aflată tot acolo). Tunelurile, și-a amintit ea, erau umede și, în scurt timp, au devenit insalubre. Condițiile erau elementare și nepotrivite mai ales pentru cele două femei însărcinate care se alăturaseră celor adăpostiți acolo, dar ele erau hotărâte să rămână, mai ales peste noapte.

În altă parte, după ce mărșăluiseră în afara orașului, Gisela Reichelt și mama ei găseau mediul rural derutant și ciudat, deoarece fuseseră cazate la o fermă și era de înțeles că stresul pe care-l resimțea mama Giselei, care era însărcinată, își spunea cuvântul. După cum și-a amintit fiica ei, era „extenuată de cele întâmplate și se temea pentru viitor”[404].

Totuși, alții au avut izbucniri de recunoștință și de ușurare, cum ar fi artistul Otto Griebel, al cărui atelier fusese distrus în totalitate în furtuna de foc, care s-a reunit cu familia lui. Matthias, fiul lui în vârstă de opt ani la acea vreme, avea să-și amintească mai târziu că adăpostul lor fusese măturat de foc și că afară „era o imagine a iadului". „Bombele aruncaseră oamenii în copaci […] țevile de apă erau sparte, iar conductele de gaz erau în flăcări"[405]. Întrebările mai serioase legate de responsabilitate și de vinovăție aveau să influențeze viitorul parcurs profesional al băiatului în oraș. Aceeași gravitate și perplexitate au fost împărtășite de mulți dintre copiii locuitorilor din Dresda, unii dintre ei urmând să devină scriitori și jurnaliști și punându-și, de asemenea, întrebări cu privire la aspectul moral al celor întâmplate. Oare era posibil ca orașul însuși să fi contribuit la propria lui distrugere? Ulterior, Matthias Griebel avea să arate spre un steag cu svastică și să spună: „Focul a pornit din Germania și a făcut înconjurul lumii într-un arc de cerc mare, apoi s-a întors în Germania"[406].

În centrul orașului, după ce a stabilit cu certitudine că aproximativ 40 dintre evreii din acele Judenhäuser care le fuseseră alocate supraviețuiseră, profesorul Klemperer a urmat sfatul imperativ oferit de un prieten, acela de a se de drept arian. Deja se simțea năucit de o tensiune ciudată, doar plimbându-se în sus și în jos pe Brühlsche Terrasse, zonă interzisă evreilor,

așa că el și cu Eva au căzut de acord. În timpul incendiului fuseseră arse cantități uriașe de hârtii și dosare, iar dacă se alăturau celorlalți evacuați – armata era teribil de bine organizată și lua cetățenii la ferme și în barăci dinainte stabilite – aveau toate șansele ca el să nu fie recunoscut. În orice caz, alternativa era să continue să-și recunoască religia și să fie ucis atunci și acolo. Doar pentru că orașul fusese distrus nu însemna că regimul nazist renunțase brusc la planurile lui de exterminare. Astfel, profesorul Klemperer și cu Eva s-au alăturat celor evacuați din oraș și au fost conduși opt kilometri spre nord, la aeroport, unde fuseseră amenajate spații de locuit temporare.

Acolo erau apă și o supă de tăiței incredibil de bună, pe care profesorul Klemperer a devorat-o, deși ceaiul din plante a fost mai puțin plăcut[407], dar, așa cum a mărturisit cu o franchețe cuceritoare în jurnalul lui, nu a fost foarte încântat de toți ceilalți care au fost cazați împreună cu ei, care erau muncitori, unii vulgari, materialiști și, în câteva cazuri, puerili în comportament. Văzând toate acelea, Klemperer s-a întrebat dacă nu cumva toată clasa intelectuală a Dresdei fusese incinerată. Atenția profesorului oscila extraordinar de mult între natura nesatisfăcătoare a tovarășilor lor – într-o noapte, Eva a constatat că acel cardigan de lână pe care îl ținea sub pernă fusese furat de o colegă de cameră, pe care a trebuit să o apostrofeze cu

voce tare și să o facă să i-l returneze – și riscul ca el să fie recunoscut și denunțat autorităților ca fiind evreu. Mergea pe acea sârmă a morții de foarte mult timp și a înțeles că doar dacă pleca de tot din Dresda s-ar fi diminuat riscul de a fi descoperit. El și Eva puteau găsi adăpost în alt oraș și pur și simplu să o ia de la capăt. Din motive foarte diferite, alți locuitori ai Dresdei ajungeau la aceeași concluzie, pentru că, pe lângă casele bombardate, încă exista amenințarea forțelor sovietice care se apropiau.

Elegantei Marielein Erler, căreia i se administrau regulat picături de ochi în spitalul din Kreischa, i s-a spus categoric că va trebui să elibereze patul acum, fiindcă în mare parte își recuperase vederea, iar rana de la cap avea să i se vindece în curând, în timp ce nevoile celorlalți erau mai mari. Și astfel, această femeie timidă, în haina ei de blană, unul dintre ultimele lucruri de valoare pe care le deținea și care supraviețuiseră, s-a trezit externată, alături de alți câțiva locuitori din Dresda. Au fost îndrumați spre o școală în care să doarmă în noaptea aceea. „Paturile" erau simple scaune apropiate, iar Frau Erler și noii ei companioni și-au petrecut noaptea „pe jumătate adormiți" și vorbind în șoaptă, retrăindu-și experiențele[408]. Frau Erler încă nu avea nicio idee despre ceea ce se întâmplase cu soțul ei. A doua zi, a reușit să urce într-un camion militar care se îndrepta spre oraș. Voia doar să-și vadă casa, dar la sosire s-a confruntat cu o imagine mult mai rea

decât ar fi putut anticipa. Străzile „miroseau îngrozitor", atât a foc, cât și a moarte, fiind „tăcute și pustii". Cadavrele „se înălțau ca niște munți pe marginea drumului"[409]. A privit cum oameni îmbrăcați în costume albe adunau cadavrele din canale și, exclamând rapid „unu-doi-*trei*!", le aruncau în camioane, care apoi se îndreptau spre Altmarkt. De asemenea, și-a amintit că erau soldați cu aruncătoare de flăcări care executau incinerări ad-hoc în pivnițe.

Atât în cazul lui Frau Erler, cât și în cel al familiei Klemperer, plecarea din oraș era complicată, dar posibilă. Soții Klemperer au trebuit să facă autostopul și să meargă pe jos mai mulți kilometri, pe drumuri de țară, dar în cele din urmă au ajuns la o gară. În mod similar, Frau Erler, ajunsă înapoi la Kreischa tot cu autostopul, luată de o mașină militară, a reușit să ajungă apoi la gara unui oraș din apropiere.

În mod extraordinar, având în vedere pagubele provocate atât de britanici, cât și de americani, care au dus la arderea materialului rulant, la ruperea șinelor și la perforarea podurilor, regimul reușea să facă să circule din nou unele trenuri, cel puțin în apropierea orașului, dacă nu prin acesta, chiar dacă erau sporadice și puteau fi afectate de inexplicabile întârzieri de câteva ore. Poate că stațiile de cale ferată periferice erau o gălăgie de voci de refugiați și de soldați, dar existau trenuri care circulau spre vest, spre Leipzig, Chemnitz și

mai departe, cât mai departe de înaintarea sovieticilor.

În gara principală din Dresda, muncitorii și soldații încă lucrau la recuperarea cadavrelor din ceea ce deveniseră catacombele de sub pasaj, aliniindu-le pe ceea ce mai rămăsese din peroane. Dr. Fromme era foarte interesat de asta, pentru că fiul lui, care își îndeplinea îndatoririle civice, „era în misiune" la gară[410]. Fromme însuși supraveghea alte victime din oraș, care erau duse la unitățile medicale din orașele apropiate, precum Arnsdorf, și făcea recunoașteri de zonă cu mașina lui, încercând să-și dea seama de amploarea costurilor umane. În gară, fiul adolescent al lui Fromme nici nu știa câte cadavre văzuse și nici nu insista asupra stării lor. Între timp, la mai puțin de un kilometru distanță, geniștii se apucaseră deja de reparat liniile de cale ferată care mergeau de la nord la sud, pe linia principală Berlin–Dresda–Praga. Era doar o chestiune de zile până când un număr limitat de trenuri va circula din nou prin centrul orașului.

Churchill își sfătuise cândva comandanții superiori să nu încerce să prezică efectul bombardamentelor asupra unei populații, iar locuitorii și autoritățile din Dresda au demonstrat că „bombardamentele strategice" ale Aliaților nu au indus nici imobilitatea îngrozită pe care o așteptau și nici mult-dorita rebeliune împotriva ideologiei naziste. În schimb, părea să existe un impuls copleșitor, aproape detașat, de a pune

orașul în ordine și de a da sens și semnificație unei catastrofe care nu putea fi înțeleasă încă, decât în cele mai disparate detalii ale ei. De asemenea, acesta a fost momentul în care lumea întreagă a aflat despre cele întâmplate, iar în unele cazuri reacțiile au fost de așa natură, încât Joseph Goebbels, aflat în Berlin, abia dacă a fost nevoit să adauge propriile lui înflorituri atât de caracteristice.

[L] Întinsă pădure situată în nord-estul orașului saxon (n. red.).

Capitolul 23

Rostul terorii

În dimineața de 15 februarie, femeile și bărbații din Marea Britanie care s-au așezat la mesele din bucătării cu ziarele în față, în timp ce-și mâncau untul și șunca strict raționalizate, au aflat atunci că avusese loc un bombardament neobișnuit de mare asupra Germaniei. După titlurile scurte din ultima ediție a zilei precedente, toate ziarele aveau acum relatări mai complete și analize ale experților, dar vor mai trece câteva zile până când atacul va fi văzut de unii în termeni morali mai duri. Până când naziștii vor profita pe deplin de oroare, în Parlament vor fi puse întrebări și premierul însuși va părea că dă înapoi.

La început, raidul a fost prezentat în termenii progresului logic al războiului. Deși presa britanică a trebuit să se supună unei cenzuri subtile pe timp de război, nu au existat indicii clare că acum reporterii au fost îndemnați să se abțină. În 15 februarie, *The Daily Mirror,* publicația clasei muncitoare, afirma că acesta a fost „cel mai grav atac aerian asupra Germaniei", adăugând că „1 350 de bombardiere grele americane [...] au aruncat sute de tone de bombe asupra Dresdei, care a fost atacată pentru a treia

oară în aproximativ 12 ore. […] Aceste atacuri au alimentat focurile iscate de cele 650 000 de bombe incendiare și de sute de bombe explozive lansate de 1 400 de avioane ale RAF în noaptea precedentă”[411]. În mod bizar, numărul avioanelor a fost umflat, dar atacul a fost prezentat aici onest, în contextul sprijinirii avansării Armatei Roșii și a mareșalului Konev. Totuși, nu s-a pus accent pe victimele civile.

În aceeași dimineață, *The Daily Telegraph*, mai aristocrat, a arătat mai mult interes față de efectele bombardamentelor și, pe bună dreptate, față de reacția regimului nazist. După raidurile inițiale ale RAF, care au implicat „multe bombe de 3,6 tone și sute de bombe puternic explozive de 180 de kilograme […] flăcările puteau fi văzute până la distanțe de 320 de kilometri. Când au sosit americanii, focurile încă ardeau”. Totuși, în mod surprinzător, ziarul a încercat să anticipeze bătălia propagandistică, una care abia începea la nivel internațional: „Germania a reacționat la bombardarea Dresdei de către 800 de avioane Lancaster catalogând acest bombardament drept un «atac terorist»”, continua relatarea *Telegraph*, „în care au fost distruse clădiri celebre. Purtătorul de cuvânt al armatei de la Berlin a declarat că RAF «a lovit exclusiv centrul orașului»”[412]. Cu toate acestea, cititorii *Telegraph* aveau să fie liniștiți că orașul fusese „un important nod feroviar”, cu „mari fabrici de muniție”. Calea ferată era esențială,

deoarece reprezenta „un nod de întâlnire a principalelor linii spre estul și sudul Germaniei, Berlin, Praga și Viena. [...] Dresda este extrem de necesară ca zonă de concentrare a trupelor și pentru găzduirea serviciilor administrative evacuate din alte părți ale Reichului".

De asemenea, *The Daily Telegraph* și-a pus specialistul intern în ceea ce privește RAF – generalul de aviație în retragere Ernest Howard-Williams, deținător al Crucii Militare – să analizeze raidurile și efectele lor. Acesta nu a fost în totalitate insensibil la faptul că au existat pierderi civile îngrozitoare, dar contextul era totul. „Raidurile masive ale Aliaților asupra Dresdei au arătat că planurile făcute la Conferința de la Ialta sunt puse în aplicare aproape înainte de a se usca cerneala semnăturilor", scria el, sugerând că atacul fusese făcut la solicitarea sovieticilor. „O presiune grea fusese deja aruncată asupra rutelor către Frontul de Est, altele decât cea prin Dresda, de către raidurile precente asupra orașelor Chemnitz și Magdeburg, care ieri au fost atacate din nou", dar Howard-Williams nu se referea doar la liniile de cale ferată. „Se estimează că trupele și civilii din Dresda numărau până la două milioane de oameni", a continuat el. „Populația obișnuită este de 640 000 de persoane. Mulți berlinezi și evacuați din est au fugit în oraș, care dispunea de comunicații feroviare excelente cu Capitala și se transformase într-un imens centru de producție de armament.

[…] În limitele orașului există peste 48 de kilometri de cale ferată și un imens triaj, pe malul stâng al fluviului Elba, care este traversat de șase poduri”.

După cum îi spusese un ofițer de stat major de aviație, „dați-ne o lună de vreme rezonabilă și vom paraliza sistemul de căi ferate germane din est și din vest”[413]. Accentul era pus foarte mult pe infrastructură, termenul „refugiați” fiind evitat, dar expertul a vorbit și despre alte aspecte ale vieții orașului. „Dresda este sediul unei academii tehnice și al unei academii de arte”, scria el. „Am înțeles că cele mai valoroase comori de artă au fost de mult timp evacuate în subsoluri, în altă parte”[414]. Într-adevăr, aceasta ar fi putut fi principala îngrijorare pentru mulți dintre cititorii din clasa de mijloc ai *Telegraph*, mare parte dintre ei având acasă, expuse în vitrine, câteva obiecte din porțelan de Dresda. Rubrica „Peterborough” de bârfe a ziarului din acea dimineață a încercat o glumă de foarte prost-gust, sub forma unui titlu pretins amuzant: „Raid aerian asupra Dresdei – o nouă versiune a unui elefant într-un magazin de porțelanuri”.

Este puțin probabil ca această descriere complet nepotrivită să fi fost apreciată de către echipajele bombardierelor care se întorceau din alte misiuni, și anume lovirea uzinelor de benzol din Essen până în Köln. Pentru aviatorii din Comandamentul Aviației de Bombardament, Dresda era deja de domeniul trecutului și,

potrivit ofițerului-bombardier Miles Tripp, nu prea mai avea viitor. În schimb, ei trăiau doar în prezent. Frica le rămăsese adânc întipărită în măduva oaselor, dar mai era și altceva, ceva ce părea a fi o dependență de zbor și de adrenalină. Lipsa de apărare aproape totală din jurul Dresdei fusese neobișnuită, iar peste alte orașe germane, argintiul cerului nopților luminate de lună încă era presărat de portocaliul tirurilor bateriilor de artilerie antiaeriană. La jumătatea lunii februarie, armatele terestre ale Aliaților încă nu înaintaseră decisiv în pădurile germane, iar echipajele bombardierelor încă încercau în fiecare noapte să distrugă infrastructura și proviziile de combustibil ale germanilor.

Tripp și-a amintit că în noaptea de după raidul din Dresda au primit ordin să se îndrepte spre Chemnitz, un oraș aflat puțin mai la vest[415]. El, colegii lui de echipaj și superiorii lui știau că aveau să găsească acolo un număr mare de refugiați. Pe moment, ideea l-a făcut pe Tripp să se gândească la brusca lui lipsă de scrupule. Această perspectivă sumbră a fost contrabalansată de conștientizarea hipersenzorială a faptului că, în timp ce zburau pe cerul acela, el și colegii lui de echipaj experimentau o copleșitoare senzație de vitalitate. Pentru „Dig", pilotul avionului lor, misiunile în sine nu mai păreau să fie suficiente pentru a-i face inima să bată în ritmul cu care se obișnuise. După ce bombele erau aruncate, iar aeronava era

întoarsă spre Anglia, „Dig” punea avionul într-un picaj vertiginos, iar Tripp, din poziția lui de bombardier, privea în jos spre Marea Nordului, care se apropia rapid, sau spre bicicliștii de pe străzile englezești care se fereau brusc și cădeau de pe biciclete în timp ce avionul plonja spre ei[416].

Atunci când Goebbels a folosit expresia „bombardament terorist”, aceasta nu avea un sens internațional, dar în 16 februarie, când a fost utilizată în ceea ce părea a fi o eroare nefericită a unui reporter american de la Associated Press pe nume Howard Cowan, brusc și neașteptat a căpătat o mare greutate. Cowan, aflat la Paris la SHAEF, a participat la o conferință de presă ținută de generalul de aviație C. M. Grierson din cadrul RAF. Grierson vorbise despre faptul că scopul lovirii Dresdei și a altor asemenea orașe era de a crea haos administrativ și, totodată, de a perturba rutele de transport și comunicațiile germane, dar acest concept de lovire nu a unor fabrici sau uzine specifice, ci a orașului în sine, în așa fel încât să creeze dificultăți insurmontabile pentru autorități, părea să fie un mod fad de a exprima un adevăr mai nemilos. Grierson a fost întrebat despre refugiați și el a căutat să pună accentul pe căile ferate, pe drumuri și pe apropierea forțelor sovietice, dar a rămas impresia de neșters că refugiații și civilii vor face parte din acest haos regizat, blocând drumurile în număr mare în timp ce fugeau cuprinși de panică. Cu entuziasm, jurnalistul Cowan a

rezumat abordarea în introducerea relatării lui, afirmând: „Comandanții aviației Aliate au luat mult-așteptata decizie de a adopta bombardamentele teroriste deliberate asupra centrelor de populație germane ca un tertip nemilos pentru a grăbi sfârșitul lui Hitler”[417]. În relatarea lui, jurnalistul mai menționa și că, anterior, avusese loc un atac aerian asupra Berlinului, un oraș „plin de refugiați”, dar acest lucru nu avea să atragă dezaprobare morală. Într-adevăr, Cowan a scris că se va simți „satisfacție” în acele părți ale Europei unde mii de civili căzuseră victime ale aviației germane și ale rachetelor V-1 și V-2[418].

Cumva, articolul a trecut de cenzură chiar și după ce au fost ridicate obiecții, iar câteva zile mai târziu a fost mediatizat în presa americană. Doar în Marea Britanie, editorii de ziare au fost, din proprie inițiativă, mai circumspecți, dar acest lucru nu înseamnă că soarta orașului Dresda a fost ignorată, ci dimpotrivă. În zilele următoare, atât presa înclinată spre stânga, *The Manchester Guardian*, cât și cea de dreapta, *The Daily Telegraph*, au publicat articole care arătau cât de grav orașul fusese mistuit de flăcări. La 17 februarie, *Telegraph* a transmis o replică din partea Agenției Germane de Știri Externe: „Aliații au transformat Dresda [...] în cenușă” și s-a spus că orașul era „o întindere de ruine”[419]. Câteva zile mai târziu, a venit o altă replică pentru cititorii britanici: „Catastrofa din Dresda

este fără precedent [...] Un mare oraș din Europa a fost ras de pe suprafața pământului”[420]. În aceeași zi, *The Daily Mail* anunța că Dresda era un „oraș de domeniul trecutului”[421]. Astfel, nu faptele au fost ascunse, ci interpretarea lor. Editorii naționali au fost de acord cu Comandamentul Aviației de Bombardament și cu Cabinetul de Război: aceasta nu era o tactică nouă de „bombardament terorist”, ci consecința vizării rețelei de transport a unei armate inamice. Cu toate acestea, țări neutre precum Elveția și Suedia au adus în discuție exprimarea aceasta exagerat de entuziastă.

Chiar și așa, Goebbels nu a putut face prea multe prin mediatizarea știrii și nici prin decizia lui rapidă de a mări numărul morților de 10 ori, susținând că în noaptea aceea muriseră 250 000 de persoane. Poate că a crezut că acest lucru va inspira un nou val de recruți să lupte mai hotărât împotriva sovieticilor, americanilor și britanicilor, dar, cu siguranță, sugerând că Aliații puteau ucide un sfert de milion de cetățeni germani lipsiți de apărare într-o singură noapte, recunoștea că ei erau puterea dominantă. Acum, discuțiile despre faptul că germanii erau pe cale să arunce în luptă niște miraculoase arme ultrasecrete, pentru a obține o victorie surpriză, abia dacă se mai auzeau. În corespondența privată a lui Goebbels există indicii că el a înțeles foarte bine realitatea în acel moment. Există și sugestii din relatările martorilor oculari și din

jurnalele populației germane că victoria era foarte puțin probabilă, cu excepția câtorva care credeau că de ziua de naștere a lui Hitler – 20 aprilie – va fi dezvăluit un nou plan minune sau o superarmă.

Totuși, expresia „bombardament terorist" *chiar* a contat foarte mult pentru americani. De îndată ce a apărut în presă, s-a produs agitație și s-au făcut eforturi mari pentru a alinia viitoarele știri americane, astfel încât să se precizeze că USAAF a vizat în mod special triajele, iar nu oamenii lipsiți de apărare. Colonelul Rex Smith, ofițer de relații publice al USAAF, era îngrijorat că publicul american va înțelege că echipajele americane erau încă angajate în „bombardamente de precizie"[422]. Poate că el și alte figuri de rang înalt încă mai credeau că un astfel de lucru era realizabil de la distanță, având în vedere că țintele lor „precise" erau foarte aproape de zonele rezidențiale și de cele cu o densitate mare de populație, dar era vital ca publicul să înțeleagă că, indiferent de cât de barbar era inamicul nazist, americanii nu se vor coborî niciodată la un asemenea nivel redus de moralitate. Acest lucru nu se impunea doar din motive anoste precum menținerea moralului echipajelor aeriene, ci și ca parte a pregătirilor pentru luptele de putere postbelice care aveau să vină, deoarece pentru a avea autoritate în Europa și pentru a-i învinge cu adevărat pe germani, americanii trebuiau să fie văzuți ca o putere virtuoasă, făcând doar ceea ce

era necesar pentru a înlătura răul nazismului și doar cu solemnitate, regret și calcul științific. În acest sens, a existat și o oarecare distanțare față de britanici, chiar dacă numai din punct de vedere al prezentării din presă, dar războiul aerian a continuat la fel ca înainte, iar în cazul unui anumit oraș, chiar cu o intensitate și mai letală.

Pforzheim era cunoscut popular sub numele de Goldstadt, Orașul de Aur. Acest oraș elegant, o panoramă de turle și turnulețe care se înălțau într-o vale de la marginile Munților Pădurea Neagră și aproape de granița cu Franța, era de mult timp un centru atât pentru prelucrarea bijuteriilor rafinate, cât și pentru orologeria de precizie. Era un oraș cu aproximativ 80 000 de locuitori. Aici erau meșteșugari în ateliere cu încăperi lungi și ferestre mari, astfel încât munca lor delicată, cu bobine și cu arcuri, cu diamante și cu aur, să poată fi scăldată în lumină. În mod firesc, la fel ca în cazul Dresdei, multe dintre aceste ateliere au fost transformate în activități de război, aici fabricându-se siguranțe și mici componente de muniție și de armament, și tocmai aceasta fiind una dintre justificările pentru poziționarea orașului pe lista de ținte a bombardierelor. O alta a fost – din nou, la fel ca în cazul Dresdei – faptul că orașul era un centru de mișcare a trupelor. În acest stadiu, armatele Aliate nu trecuseră încă Rinul și mai era o lună până atunci. În noaptea de 23 februarie,

Comandamentul Aviației de Bombardament a stârnit o altă furtună de foc. Coloana de lumină incandescentă din Pforzheim se spune că se înălța la vreo 1,5 kilometri spre cer.

La fel ca și în cazul Dresdei, mii de oameni care se adăposteau în pivnițe au fost condamnați, aerul supraîncălzit devenind toxic, iar oxigenul evaporându-se. Proporțional, numărul victimelor a fost mult mai mare decât cel din Dresda. În decurs de câteva ore, aproximativ 17 600 de persoane au fost ucise, adică aproape un sfert din populație. În ceea ce privește incendiile și exploziile, impactul a fost, de asemenea, foarte puternic, și se estimează că 83% dintre clădirile centrale și locuințele orașului au fost distruse. Ideea ca una din patru persoane din populația unui oraș să fie ucisă în decurs de câteva ore este foarte greu de înțeles, un masacru care a sfâșiat fiecare familie din Pforzheim, precum și casele și adăposturile, lăsând în urmă un peisaj care arăta precum ruinele medievale. Aceasta a fost adevărata gravitate a războiului, vârtejul sălbatic care a avut cumva un impuls propriu, desprins de o gândire tactică serioasă. În afară de formulările din ziare, a fost evident că gravitatea șocantă a bombardamentelor din Dresda – precum cele din Hamburg, Köln, Essen și Magdeburg – nu a provocat nicio șovăială, ezitare sau îndoială în mintea șefilor din comandamentele aviației de bombardament.

În cealaltă parte a lumii, conflictul american cu Japonia a adus o noapte de bombardamente care, în ceea ce privește amploarea și suferința, a eclipsat Dresda, și anume atacul din 10 martie asupra capitalei Tokyo. În decurs de două ore și jumătate, bombardierele B-29 au aruncat foc asupra orașului, cu agenții japonezi din Apărarea Civilă și serviciile de pompieri complet neputincioase în fața furiei atacului. Americanii se documentaseră cu atenție cu privire la catastrofa naturală din 1923, cutremurele și tsunamiul care provocaseră tornadele de foc învolburate cunoscute sub numele de „răsucirile dragonului". Acum, bombardierele au creat propriul lor infern, începând să survoleze Capitala pe la miezul nopții. Zona orașului aflată în vizorul lor era locuită de mai mult de un milion de oameni. Familiile au căutat în zadar refugiu oriunde au văzut cu ochii, în canale, în râuri și în temple. Vuietul furtunii de foc s-a intensificat, iar tați, mame și copii au fost arși de vii acolo unde au fost prinși, în timp ce înaltul cerului căpăta o nuanță de bronz. După aceea, s-a spus că piloții americani au fost nevoiți să-și pună rapid măștile de oxigen în timp ce zburau pe deasupra, dar nu din lipsă de aer, ci din cauza mirosului pătrunzător de carne arsă. Totuși, în mod curios, acest raid și altele asemănătoare se pare că nu au stârnit aceeași introspecție generată de campania europeană. În schimb, multora li s-a părut că bombardierele, aflate în acea parte de

lume sub comanda generalului Curtis LeMay, pur și simplu căutau să pună capăt ostilităților cât mai repede pentru a evita și mai multă vărsare de sânge – un argument care avea să devină și mai puternic în lunile următoare, în urma unui raid și mai teribil și care avea să schimbe din rădăcini istoria.

Totuși, în timp ce se desfășurau toate acestea, în Anglia existau persoane care se simțeau și mai profund tulburate de soarta Dresdei, în mod special, și de tot ceea ce părea să simbolizeze acel raid anume. Cei care se opuneau bombardamentelor zonale erau acum tot mai vocali. Episcopul de Chichester, George Bell, se număra printre ei, la fel ca Vera Brittain și Alfred Salter, deputat pentru Bermondsey West, un cartier londonez care fusese la rândul lui grav afectat de bombardamente. Deputatul laburist pentru Ipswich, R. R. (Richard Rapier) Stokes, era și el înflăcărat, iar la începutul lunii martie 1945 a luat poziție în Camera Comunelor, încercând să conteste aparenta nouă justificare a atacurilor intense cu bombe incendiare. El răspundea unei declarații a taciturnului Sir Archibald Sinclair, secretar de stat din Ministerul Aerului, care în 6 martie spusese cu mândrie în fața Camerei: „Ofensiva strategică a bombardierelor [...] rămâne rolul principal al comandamentelor Aviației de Bombardament britanic și american. [...] Din când în când, brațul Comandamentului Aviației de

Bombardament se întinde peste Europa și bombardează ținte, în sprijinul direct al redutabilei Armate Roșii, care înaintează dinspre est". Sir Archibald a mai declarat: „Bombardamentele aeriene Aliate sunt la o scară atât de mare, încât dr. Goebbels a trebuit să recunoască faptul că acum cu greu le mai pot face față"[423].

Stokes, cel care în niciun alt sens nu era un pacifist, a ascultat și alte întrebări din sală, legate de ridicarea măsurii de întrerupere a curentului electric în Anglia. Propria lui interpelare a fost mult mai pătrunzătoare. Potrivit *The Manchester Guardian*, se menționează:

> [...] s-a făcut referire la acuratețea bombardamentelor noastre. El [Stokes] nu credea asemenea tâmpenii. Acolo unde bombardamentul strategic era necesar, acesta trebuia tolerat, dar rușii nu au părut să creadă că era necesar. El ajunsese la disperare în ceea ce privește problema morală a bombardamentelor strategice și se gândea cu îngrijorare la bolile și la sărăcia care puteau să apară și care ar fi fost aproape imposibil de depășit. Bombardamentele teroriste făceau parte acum din politica noastră? a întrebat el. Dacă da, de ce poporului britanic nu i se spunea ce se făcea în numele lui?[424]

Acest lucru a provocat un răspuns tăios din partea căpitan-comandorului Rupert Brabner, subsecretar de stat din Ministerul Aerului, care s-

a adresat Parlamentului și a negat „bombardamentele teroriste". „Treaba noastră", a afirmat el, „este să distrugem inamicul, și facem asta într-un mod din ce în ce mai eficient și mai intens. Nu este corect ca domnul Stokes să încerce să sugereze că generalii din aviația noastră sau altcineva stau și se gândesc la câte femei și câți copii germani putem ucide. Nu este adevărat!", dar Stokes a insistat, întrebând atunci de ce una dintre știri a făcut referire la bombardamente teroriste? Sir Archibald s-a ridicat să răspundă la această întrebare. „Știrea", a spus el, „nu a fost adevărată"[425].

Raportul din Camera Comunelor a arătat că sintagma „bombardament terorist" a apărut pentru prima dată în presa britanică. În săptămâna următoare, Stokes a fost implicat într-o nouă controversă parlamentară, atunci când, dintr-o scăpare, a folosit un limbaj „neparlamentar" pentru a acuza Cabinetul de Război de minciună. Cu siguranță, premierul acordase o atenție deosebită comentariilor anterioare ale lui Stokes, iar Churchill însuși, adresându-se Camerei o săptămână mai târziu, a fost cel care s-a ridicat pentru a-l provoca pe Stokes, nu pe tema „bombardamentelor teroriste", ci cu privire la acuzația de tăinuire parlamentară. Flancat de Aneurin Bevan, Stokes și-a spus curajos punctul de vedere, dar a fost forțat să recunoască faptul că „inducere în eroare" ar fi fost un termen mai potrivit. Este greu de

imaginat că Stokes nu i-a provocat un disconfort anume lui Churchill sau că cel puțin nu i l-a stârnit, iar aceasta pentru că, în decurs de două săptămâni, prim-ministrul avea să-și exprime în secret propriile temeri și preocupări morale în fața generalului din fruntea Comandamentului Aviației de Bombardament.

Totuși, înainte ca acest lucru să se întâmple, același general de aviație avea o atitudine foarte îndărătnică: la începutul lunii martie 1945, opinia lui era că echipajele de bombardiere nu primeau laudele și admirația care li se cuveneau. De asemenea, Sir Arthur Harris fusese evident deranjat de sintagma „bombardamente teroriste", mai ales pentru că detectase în ea un tipar de jurnalism neprietenos și nefolositor, astfel că a scris o scrisoare înflăcărată pe această temă, adresată nu lui Churchill, ci generalului Dwight Eisenhower, comandantul suprem al Forțelor Expedi-ționare Aliate. „Vă cer ajutorul personal într-o chestiune care îmi provoacă, mie și Comandamentului meu, o mare îngrijorare", a scris el. „După cum probabil știți, practic, am distrus aproximativ 63 dintre cele mai importante orașe industriale din Germania și am deteriorat în mare măsură multe altele, inclusiv Berlinul, la o scară care depășește cu mult tot ceea ce am suferit noi în această țară", dar Aviația de Bombardament, s-a plâns el, a suferit „o lipsă aproape totală de credit" în rândul corespondenților de război. Cel mai dureros, a

afirmat Harris, jurnaliștii mergeau până într-acolo încât atribuiau „artileriei" astfel de distrugeri. În timp ce armatele avansează, scria el, nu ar fi „scuzabil" dacă „ni s-ar acorda credit pentru eforturile noastre", pentru pagubele provocate în prealabil acelor orașe și localități? „Actuala situație provoacă deja o amărăciune considerabilă în rândul echipajelor mele, o armată de soldați despre care știți foarte bine că, practic, de doi ani, duc această luptă singuri și fără niciun ajutor din partea forțelor terestre, de patru ani [...] Știu că prin această solicitare nu voi face apel în zadar la firea dumneavoastră generoasă"[426].

Și, într-adevăr, apelul a funcționat. „Dragă Bert", i-a scris generalul Eisenhower la 7 martie (o poreclă neobișnuită, aparent derivată dintr-o veche tradiție navală de a numi Bert pe oricine se numea Harris), „am citit scrisoarea ta cu cea mai mare înțelegere și mi-am bătut creierii să găsesc cea mai bună soluție". Planul lui Eisenhower – în afară de informarea ofițerilor de relații cu presa din armată – era „să vă scriu ție și lui Tooey Spaatz câte o scrisoare personală, care, dacă doriți, pot fi făcute publice în comandamentele voastre. Astfel, în mod firesc, scrisorile ar ajunge în presă și cred că și-ar îndeplini scopul"[427].

Generalul Eisenhower a scris scrisoarea în mod corespunzător și a subliniat că „oraș după oraș, au fost distruse în mod sistematic", că trupele care avansau vedeau în jurul lor „dovezi izbitoare ale

eficienței campaniilor de bombardament” și că „sacrificiile pe care ei [cei din echipajele de bombardiere] le-au făcut, facilitează astăzi succesul pe toate fronturile. […] Evident, efectul asupra economiei de război a Germaniei a fost unul extraordinar, un lucru pe care trupele care avansează îl apreciază imediat și le reamintește în mod constant de eroismul camarazilor lor din Comandamentul Aviației de Bombardament și din Forțele Aeriene ale Statelor Unite”[428].

Contrastul cu sentimentele „strict secrete” exprimate de Winston Churchill la sfârșitul lunii martie 1945 și transmise într-o scrisoare a adjunctului șefului de Stat Major al Forțelor Aeriene, Norman Bottomley, către Harris nici că putea fi mai mare. Pe premier îl preocupau întrebările morale care au apărut în urma incendiilor din Dresda. În scrisoarea lui Bottomley nu se vorbea despre eroism sau despre sacrificiu:

> Stimate comandant-suprem,
>
> La îndemnul prim-ministrului, ni s-a cerut să luăm în considerare dacă nu cumva a sosit momentul să revizuim problema legată de bombardarea orașelor germane „doar de dragul de a spori teroarea, deși sub alte pretexte”. Unul dintre motivele invocate este acela că, de exemplu, nu vom putea scoate din Germania materiale pentru locuințe pe care să le folosim pentru propriile nevoi, pentru că, de fapt, ar

> trebui să se facă unele provizii temporare chiar pentru germani. [...]
>
> În sfârșit, nota [prim-ministrului] arată că este nevoie de o mai mare concentrare precisă asupra obiectivelor militare, cum ar fi petrolul și comunicațiile din zona aflată imediat în spatele câmpului de luptă, mai degrabă decât asupra unor simple acte de teroare și distrugeri fără noimă[429].

Asta era ceva extraordinar: premierul să-l acuze pe șeful Comandamentului Aviației de Bombardament de „simple acte de teroare"! În expunerea lui, Bottomley a inclus o altă idee extraordinară de-a lui Churchill, și anume că moralitatea Comandamentului Aviației de Bombardament era pusă la îndoială: „În notă, distrugerea Dresdei este menționată punând sub un mare semn de întrebare felul în care s-au desfășurat bombardamentele Aliate și exprimă opinia potrivit căreia, de acum înainte, obiectivele militare trebuie studiate mai strict pentru interesele noastre, mai degrabă decât pentru cele ale inamicului". Cu toate acestea, Ministerul Aerului era de partea lui Harris, deoarece Bottomley sugera, în aceeași scrisoare, că nota premierului „a interpretat greșit scopul atacurilor noastre din trecut împotriva zonelor industriale" și a concluzionat că „nu a fost emisă niciodată vreo instrucțiune care să ofere vreun temei pentru afirmația potrivit căreia orașele germane au fost atacate doar pentru a spori

teroarea”[430]. Cu alte cuvinte, Churchill se înșela, iar Ministerul Aerului era nerăbdător ca Harris să vadă asta.

În răspunsul lui rigid și reținut adresat lui Bottomley a doua zi, Harris și-a semnalat intenția de a-și ține gura, în ciuda faptului că unele pasaje din scrisoarea premierului erau „ofensatoare în realitate, deși, fără îndoială, nu și în intenție”, dar el a fost de neclintit și în privința faptului că filosofia lui trebuia înțeleasă, deoarece Harris nu se vedea nici pe departe ca fiind un „terorist”. A răspuns că „a sugera că am bombardat orașe germane «doar de dragul de a spori teroarea, deși sub alte pretexte» [...] este o insultă atât la adresa politicii de bombardament a Ministerului Aerului, cât și la adresa modului în care această politică a fost pusă în aplicare de Comandamentul Aviației de Bombardament”. Harris a susținut că politica viza „perturbarea transporturilor” la fel de mult ca distrugerea clădirilor, și că „Dresda a fost recomandată de către Comitetul de Selecție a Țintelor ca obiectiv de transport, dar și din alte motive”[431].

Pentru Harris, era aproape prea evident și îndreptățit să se afirme că „distrugerea acestor orașe a slăbit în mod fatal efortul de război german, iar acum le permite soldaților Aliați să avanseze în inima Germaniei”. „Noi nu am trecut niciodată la bombardamente de teroare”, a continuat el, „iar atacurile pe care le-am derulat în conformitate cu directiva mea au produs, de

fapt, consecințele strategice pentru care au fost gândite și de care profită acum armatele Aliaților”. De asemenea, el a răspuns cu o înverșunare pătrunzătoare sugestiei subînțelese a lui Churchill cum că, deși în trecut bombardarea orașelor fusese, totuși, justificată, ei au fost întotdeauna „refractari” cu privire la ea. Harris nu a putut accepta acest lucru. „La fel ca orice alt act de război, atacurile asupra orașelor sunt intolerabile, cu excepția cazului în care sunt justificate din punct de vedere strategic, dar sunt justificate din punct de vedere strategic în măsura în care tind să scurteze războiul și astfel să salveze viețile soldaților Aliați”. Aceste vieți erau, a scris el, de o importanță capitală, adăugând cu o înfloritură retorică și caustică: „Personal, consider că toate orașele germane rămase nu valorează cât oasele unui singur grenadier britanic”[432].

Cu toate aceastea, Harris a vrut să se înțeleagă că nu era însetat de sânge. Dacă se lua decizia că trebuiau să pună capăt bombardamentelor strategice, iar echipajele bombardierelor trebuiau oprite, atunci această „alternativă ar fi cu siguranță binevenită. Nu mă încântă prea mult”, a scris Harris, „și nu-mi place deloc să-mi risc echipajele în mod inutil”. La prima vedere, autoapărarea plină de zel a lui Harris a avut impact asupra Ministerul Aerului și asupra lui Churchill însuși, deoarece, câteva zile mai târziu, Norman Bottomley i-a scris repede lui Harris o

notă pentru a-i comunica faptul că „vei dori să știi că acuzațiile privind actele de teroare și distrugerile gratuite în desfășurarea bombardamentelor noastre din trecut [...] au fost retrase”[433].

Totuși, resentimentele erau încă prezente de ambele părți. Mai târziu, aparenta reticență a lui Churchill de a oferi o recunoaștere adecvată pentru Comandamentul Aviației de Bombardament – împreună cu furia de mai târziu a lui Sir Arthur Harris față de respingerea resimțită din partea instituției cu privire la realizările echipajelor lui – a fost, de fapt, o ură profundă.

Astfel, în timp ce zidurile distruse ale Dresdei, cu Altstadtul cuprins de o liniște stranie în acele prime zile de început de primăvară, au continuat să se prăbușească fără avertisment, și în timp ce locuitorii ei încercau să restabilească o oarecare normalitate într-un peisaj complet distrus, ei nu știau că orașul lor devenise deja o emblemă a exceselor hidoase, necugetate și recurente ale războiului. Arthur Harris a susținut că toate raidurile erau o loterie, depinzând de condițiile meteorologice, și că era aproape imposibil să planifici sau să calculezi rezultatele lor exacte, dar în Dresda au existat mulți oameni care nu au înțeles atacul ca pe unul întâmplător, ca pe un accident care a luat amploare dincolo de intenția inițială. În schimb, ei au început să-l înțeleagă ca pe o consecință feroce a flagelului nazismului.

Capitolul 24

Muzica morților

Teama era atât de răspândită și continuă printre oameni, încât atunci când a venit următorul atac, după câteva săptămâni, acesta a fost întâmpinat cu o paralizie fatalistă. În primele zile ale lunii martie, cerul Dresdei s-a făcut argintiu: un nou raid american asupra triajelor. Era pe la mijlocul dimineții și, ca întotdeauna în cazul bombardamentelor de precizie, mai multe bombe au aterizat în altă parte, inclusiv pe sediul deja avariat al poliției și pe pajiștile de pe o parte a fabricii de bere Waldschlösschen, deja arsă. Reacția părea să fie una de indiferență traumatizantă și, mai târziu, raidul a apărut în memoria colectivă în mod trecător.

Totuși, chiar și în mijlocul acestei spaime generale, nimic nu a împiedicat eforturile neobosite ale orașului de a restabili o aparență de normalitate. Lângă locul unde se aflase Teatrul Central și unde cu doar câteva zile înainte fuseseră aduse cu roabele cadavrele arse și micșorate în mod oribil, a fost amenajat un birou temporar pentru persoane dispărute, în una dintre puținele clădiri care rămăseseră suficient de stabile pentru a se putea lucra în ele. Aici se

putea face schimb de informații și de mesaje. Familii despărțite, mișcându-se dezorientate prin praf și locuind în adăposturi temporare, le puteau lăsa celor dragi vești despre locul unde se aflau.

Un alt motiv de teamă, în special în rândul celor cazați în zonele rurale înverzite, erau zvonurile că soldații sovietici fuseseră văzuți prin păduri. În pădurile din jurul Dresdei, cei evacuați vedeau soldați germani tot mai tineri, adolescenți cu acnee pe fețe, care păreau să fie curios de apatici în fața a ceea ce părea a fi o răzbunare din est care se apropia rapid. La toate acestea se adăuga neliniștea cauzată de pumnul de fier al autorităților: indicatoarele care anunțau că jefuitorii vor fi împușcați.

Refugiații din clasa de mijloc, care trăiseră toată viața în confortul suburban, s-au trezit acum străbătând cu greu câmpurile înghețate. Marielein Erler, care se alăturase altor persoane înstărite din Dresda la 50 de kilometri în afara orașului, era curios de optimistă, chiar dacă nu știa încă unde se afla soțul ei, Georg. Planul ei era să călătorească spre nord, la fiica ei din Lüneburg, iar abilitatea ei de a opri la autostop mașini ale unor soldați germani tineri dispunea de o ingeniozitate neînfricată. Mai târziu, și-a amintit că s-a bucurat să simtă vântul pătrunzător care sufla peste câmpii și plăcerea simplă, dar profundă a unui bol de gulaș fierbinte[434]. Traseul ei trecea pe la casa părinților ei din Schöningen, iar drumul a fost un mozaic de autostopuri, mers

pe jos și călătorii cu trenul, pe o rețea feroviară care, deși imprevizibilă, încă traversa țara, în ciuda încercărilor Aliaților de a o distruge. Părinții lui Frau Erler și-au întâmpinat cu o imensă ușurare fiica, după ce aflaseră vești despre groaznica soartă a Dresdei. Fericirea familiei a fost deplină atunci când, după ce Marielein a petrecut câteva zile odihnindu-se în acele locuri plăcute, o bătaie la ușă a anunțat sosirea lui Georg. Reuniunea lor a fost plină de bucurie[435].

Soțul ei a povestit coșmarul despărțirii, nenumăratele trupuri în flăcări pe care le văzuse și drumurile întortocheate pe care le-a făcut prin Leipzig până când prieteni comuni i-au spus unde își poate găsi soția. Ceea ce pare și mai extraordinar acum este că, în timpul calvarului ei, Marielein a fost capabilă să continue să-i scrie mamei și fiicei ei scrisori și cărți poștale din sanatoriul din Kreischa și bilețele din orașele de pe drum. La fel ca trenurile, serviciul poștal saxon funcționa cu o eficiență remarcabilă.

Printre transfugii din clasa de mijloc erau și Victor și Eva Klemperer. Împreună cu mulți alții, ei au fost trimiși din oraș în oraș și chiar în sate mici de prin țară, în căutarea unor locuri de cazare și a unor rații acceptabile, iar viețile lor au devenit un ciclu de așteptare a unor trenuri de noapte și de înnoptări la hanurile din sate, acolo unde proprietarii erau fie impresionant de generoși cu mâncarea și cu spațiul, fie ostili și răutăcioși.

Din nefericire, micuța Gisela Reichelt și mama ei au rămas cazate la ferma lor. Condițiile nu erau deloc confortabile, iar Frau Reichelt l-a născut acolo pe fratele mai mic al Giselei. Au apărut complicații, iar la câteva luni, copilul a murit. Era o perioadă îngrozitoare să fii gravidă.

În aprilie, un detașament de soldați tineri, niciunul mai în vârstă de 17 ani, a fost staționat temporar în una dintre vilele grandioase ale orașului, pe dealurile care dădeau spre Elba. Acestora li s-au alăturat băieți și mai tineri din Tineretul Hitlerist. Un adolescent a găsit în podul vilei un model de trenuleț electric de excepție, fabricat de Märklin, o firmă care producea replici de locomotive lucrate cu măiestrie. Una dintre încăperile de la parter a fost parțial eliberată, iar băieții au instalat rapid șinele. Dintr-o dată, toți au fost complet absorbiți de mișcarea trenulețului, iar băieții îngenuncheați și întinși pe podea preluau cu rândul comenzile pentru a conduce locomotivele în miniatură[436]. A fost atât o revenire la o copilărie brutal întreruptă, cât și un mijloc de a exercita cel puțin un oarecare control asupra unei lumi imaginare, știind în același timp că în curând vor fi trimiși în est, pentru a înfrunta un inamic brutalizat.

Exista o prăpastie din ce în ce mai mare între locuitorii din Dresda și cei care aveau putere asupra vieții lor. La mijlocul lunii aprilie, gauleiterul Mutschmann i-a informat, pe prima

pagină a ziarului local, că orașul lor era acum o fortăreață. „Nu suntem dispuși să ne dăm pe mâna unui inamic nemilos fără luptă și fără onoare", a declarat el[437]. Orice sugestie de defetism sau pur și simplu zvonurile false din partea oricărui cetățean atrăgea pedepse teribile: oricine era suspectat că „ajută la avansarea inamicului", prin aceste mijloace, avea să fie „eliminat fără milă" (astfel de eliminări se petreceau deja în alte orașe, precum München, unde autoritățile îi spânzurau pe cei percepuți ca fiind defetiști). Aceasta urma să fie o bătălie „pentru libertate" și „pentru viață", continua articolul. Führerul însuși a desemnat un general să se concentreze pe apărarea Dresdei, iar Mutschmann urma să rămână în interiorul „fortăreței" pentru a se asigura că partidul continua să susțină populația în acele zile dificile. În parte amenințare furtunoasă, în parte incitare, este posibil ca declarația să-i fi inspirat pe unii loialiști ai partidului, dar o altă relatare apărută în același ziar din Dresda și în aceeași zi a ilustrat cât de mult se îndepărtau autoritățile de realitate. Pretinzând că, pentru a-și asigura victoria, germanii nu aveau nevoie decât de mai mult timp, reportajul sugera slab că, în Anglia, funcția de premier a lui Churchill era amenințată de atacurile laburiștilor lui Aneurin Bevan și că era în desfășurare o „luptă extrem de periculoasă pentru putere". În realitate, locuitorii din Dresda

se confruntau cu o amenințare mult mai apropiată și mai terifiantă.

Cu o zi înainte, orașul Arnhem fusese cucerit de Aliați, în timp ce Armata Roșie își continua înaintarea spre Berlin, iar o divizie britanică intrase în lagărul de concentrare de la Bergen-Belsen, pe care germanii îl abandonaseră. Acolo, printre cei aproximativ 60 000 de prizonieri înfometați și grav bolnavi, au descoperit și marea masă de cadavre de care naziștii nu găsiseră timp să se debaraseze: aproximativ 13 000 de cadavre. Dezvăluirea treptată a acestei psihoze naționale, descoperirea de către Aliați a amplorii Holocaustului în Germania și în Europa, nu a fost ușor de înțeles pentru oamenii din orașe precum Dresda, care rămăseseră sub control nazist, dar au existat câțiva acolo care au bănuit, totuși. Mischka Danos, de exemplu, și-a amintit cum în 1944 s-a împrietenit cu o tânără asistentă medicală care era în vacanță, de la un institut aflat la o oarecare distanță de Dresda pe care nu a vrut să-l numească. Era palidă și tulburată, iar Danos s-a întrebat dacă nu cumva fusese dusă să ajute la unele experimente medicale pe viu, despre care auzise mai multe zvonuri[438].

Pentru artiștii orașului, inclusiv cei considerați de regim ca fiind „degenerați", zilele și săptămânile de după distrugere au produs o intensă meditație artistică. Calvarul lui Otto Griebel și al familiei lui a fost similar cu cel suferit de mulți alții. Reunită la început, familia a

fost din nou separată în confuzia care a urmat imediat după bombardament, Griebel și unii dintre copii fiind conduși la un adăpost, iar soția lui și ceilalți copii la altul. În cele din urmă, cu ajutorul zvonurilor oficiale și neoficiale, cei din familia Griebel au fost reuniți, în sfârșit (toți fiind nevătămați), și au fost evacuați într-o localitate mică numită Eschdorf. Griebel își pierduse cea mai mare parte a lucrărilor lui, cele care nu căzuseră deja victime ale obsesiei naziste pentru arta degenerată. Mai târziu, el și-a amintit că toate acestea au avut loc aproape de ziua când împlinea 50 de ani și care, în mod normal, ar fi marcat un moment deosebit, sărbătorit prin expoziții ale artistului și prin onoruri publice. „Am fost lipsit de toate acestea", a notat el[439], și nu simțea că putea să „o ia de la capăt", că impulsul acela fusese „scufundat odată cu orașul Dresda, pe care l-am iubit atât de mult și unde, în același timp, s-au dezintegrat munca mea și tot ce am iubit". Cu toate acestea, următoarele câteva săptămâni – și un peisaj politic răsturnat – vor aduce o nouă și neașteptată evoluție a vieții lui artistice.

În mod similar, un alt artist al orașului își plângea opera făcută scrum, dar pentru Wilhelm Rudolph, în vârstă de 56 de ani (fost expresionist care, începând cu anii '20, revenise la unele dintre tradițiile artei populare saxone pentru a face desene din natură și xilogravuri elaborate), bombardamentul a declanșat un imbold

compulsiv de creativitate proaspătă. La fel ca mulți alții, Rudolph a avut dificultăți cu reprezentanții regimului nazist care monitorizau arta. Deși nu a fost interzis în totalitate, a fost nevoit să lucreze cu grijă, iar acum, el a devenit una dintre cele mai proeminente figuri din jurul ruinelor orașului. Răzbătând prin praful dintre buruienile care se întindeau repede și care-și făceau loc printre crăpăturile din pavajul distrus, Rudolph a simțit nevoia de a imortaliza toate acestea pe hârtie, cu o peniță de trestie și cerneală neagră. S-a poziționat în fața ruinelor gării, surprinzând cu meticulozitate străzile cu clădiri pustiite, ferestrele lor acum goale lăsând să pătrundă prin ele lumina soarelui și aruncând în jur umbre neobișnuite.

A făcut toate acestea în fața suspiciunilor oficiale: panourile care interziceau jefuirea erau vizibile, iar poliția îl cerceta cu atenție. În plus, la aceasta se adăuga o tacită acuzație de morbiditate, pentru că fotografia era un lucru util, asigurându-se că atrocitatea era imortalizată pentru istorie, dar era acesta un loc potrivit pentru artă? Totuși, Rudolph a rămas acolo, la fel de nepăsător ca bărbații și femeile în vârstă care bântuiau zilnic printre dărâmături în căutarea celor dragi pe care îi pierduseră, în timp ce lucrările lui au o notă minimalistă și fermă.

„Nu era timp de jelit”, a zis Rudolph la ceva timp după acele momente. „În 1945, nimeni nu jelea, ci era vorba de supraviețuire. Am desenat,

am desenat în mod obsesiv. Totul era încă acolo, un lucru de neimaginat. Dresda era încă în picioare. Focul lăsase zidăria clădirilor în picioare, ca niște schelete, și doar mai târziu totul s-a prăbușit sau a fost aruncat în aer”[440].

Într-un oraș care era renumit mai ales pentru frumusețea muzicii lui, abia câteva săptămâni mai târziu cataclismul a început să fie comemorat în compoziția lentă a unui recviem. Rudolf Mauersberger, cantorul de la Kreuzkirche, supraviețuise în noaptea aceea, adăpostindu-se cu băieții din cor nu departe de osuarul din Grosser Garten. În zilele care au urmat, amintirea acelor 11 băieți din cor și a celor trei preoți care muriseră în raid l-a urmărit intens. În mijlocul exodului general, Mauersberger a fost cazat temporar la țară, acolo unde a început să se gândească la ceea ce avea să devină cea mai importantă lucrare a vieții lui. „Cât de dezolant este orașul”, a fost introducerea la recviemul dedicat Dresdei[441]. Printre rânduri, se auzea: „Cum de orașul care era atât de populat este acum atât de pustiu? […] Cum de s-au împrăștiat pietrele sanctuarului?” Acestea erau întrebări adresate cu uimire Cerului: „Ne-am pierdut sufletele și privirile noastre s-au întunecat. […] Doamne, privește suferința mea, Doamne! Privește suferința mea!” Spre deosebire de moda dominantă a vremii în materie de atonalitate, Mauersberger a găsit, în schimb, ecouri emoționante ale vechilor imnuri germane și le-a

împletit cu clopotele profunde ale Kreuzkirche, cu o vibrație corală baritonală răsunătoare, care semnifica apropierea bombardierelor, și cu episoade de percuție intensă, care semnificau focul: „Doamne, m-am născut pentru a vedea distrugerea poporului meu!” Imaginile erau apocaliptice: cai albi, îngeri pe cer, pământul tremurând și grindina de foc care cădea de sus.

În timp ce Dresda continua să-și trăiască visul febril, regimul nazist a început, în sfârșit, să se prăbușească din interior: la 30 aprilie 1945, Hitler a întors arma spre el însuși, în buncărul lui din Berlin. Cu toate acestea, războiul nu se terminase încă. Succesorul ales al Führerului, amiralul Karl Dönitz, a înțeles că era necesară capitularea, dar, după părerea lui, numai în vest. Pentru estul țării era imperativ, așa cum vedeau lucrurile el și rămășițele regimului anterior, să continue să lupte și să reziste în fața forțelor sovietice care se apropiau. Dacă nu o făceau, milioane de soldați germani aveau să fie capturați pur și simplu și trimiși în Siberia, iar femeile și copiii pe care îi lăsau în urmă ar fi fost la mila unor oameni pe care ei îi considerau a fi barbari. În Silezia și în Pomerania, au existat focare de crime urmate de sinucidere, cu familii tinere care, cuprinse de teroare, alegeau să-și ucidă copiii, fie prin înec, fie prin otrăvire, pentru a-i scăpa de Armata Roșie, înainte de a pune capăt propriilor lor vieți.

În Dresda, unde nopțile erau trăite ca o agonie a suspansului, fie în anticiparea unor noi atacuri

de foc, fie pur și simplu ascultând bubuiturile fantomatice ale bătăliei care răsuna de pe dealurile îndepărtate, populația a fost informată de gauleiter cu privire la intențiile lui. Chiar și atunci când vestea morții lui Hitler (circumstanțele exacte au fost omise cu grijă) a devenit oficială, Martin Mutschmann părea de acord cu noul guvern Dönitz. Deși americanii ajunseseră la Leipzig, nu existau perspective ca aceștia să pătrundă mai departe în Saxonia și să ajungă în Dresda înaintea Armatei Roșii. Astfel, în opinia lui Mutschmann, cetățenii trebuiau să se pregătească să-i întâmpine pe invadatorii sovietici cu o rezistență nemiloasă, astfel că orașul – sau cel puțin acele părți din el prin care încă se putea circula – urma să fie transformat într-un câmp de luptă. Lunetiștii urmau să fie staționați stradă cu stradă, pe acoperișurile înnegrite de foc, în timp ce svastica va continua să fluture pe orice clădire civilă care scăpase relativ neatinsă de bombardamente. Cu toate acestea, chiar și în timp ce erau emise aceste directive vehemente, mișcările tot mai haotice ale armatei germane (unele trupe erau conduse acum mult la sud de Dresda, spre Boemia, în efortul zadarnic de a bloca Armata Roșie) le spuneau locuitorilor din Dresda o altă poveste. Martin Mutschmann chiar crezuse, la un moment dat, că locuitorii unui singur oraș ar putea învinge forța uriașei armate a lui Stalin? Sau că se putea preda în fața americanilor, dar nu

și în fața sovieticilor? O astfel de iluzie este greu de imaginat.

La 7 mai, Wilhelm Rudolph a încercat să ignore huruitul vehiculelor militare, amestecul de soldați disciplinați și, în alte colțuri, dezertori care își abandonau armele. „Artileria rusă trăgea deja asupra orașului și era periculos printre dărâmături", a spus el mai târziu. „De asemenea, printre ruine, existau poziții defensive care nu se vedeau, pentru că Dresda trebuia apărată, așa că puteau să ne împuște ca pe iepuri"[442]. În ciuda acestui fapt, el a continuat să deseneze obsesiv. Tot la 7 mai, Martin Mutschmann a fugit discret din oraș, renunțând la tot fundamentalismul lui de nazist furios. Și-a găsit un mijloc de transport și s-a îndreptat spre Erzgebirge, la aproximativ 100 de kilometri sud-vest de Dresda, acolo unde plănuia să se ascundă în casa unui prieten. În timp ce în sudul și în estul orașului Armata Roșie captura acum mii și mii de soldați germani, Dresda era complet lipsită de apărare.

Margot Hille și mama ei părăsiseră tunelurile fabricii de bere și se întorseseră în apartamentul lor, în mare parte neatins, din sud-vestul orașului. După ce fuseseră martore atât la raiduri, cât și la consecințele lor macabre, viețile lor nu vor mai fi niciodată cu adevărat normale, dar când sovieticii au mărșăluit peste Minunea Albastră, la 8 mai, de Ziua Victoriei, tânăra de 17 ani a văzut și mai mult din adevărata cruzime a războiului.

Armata Roșie a intrat triumfătoare și, cu toate că soldaților li se ordonase, sub amenințarea cu execuția imediată, să nu fure și să nu atace, nu părea ca această amenințare să fie o piedică. Aproape imediat au apărut povești hidoase despre agresiuni sexuale atât de urâte, încât au provocat leziuni de durată. Aproape de familia Hille se afla o vilă în care erau cazați mai mulți soldați sovietici. Vizavi de această casă locuiau două prietene de-ale lui Margot, ucenice la Felsenkeller, care au atras atenția soldaților cazați acolo și, după cum și-a amintit Margot, sovieticii „intrau și ieșeau" din apartamentele lor și „sărbătoreau" cu ele. „Nici nu trebuie să descriu ce a urmat apoi"[443].

Și nici nu ar fi vrut să o facă. După ce le-au violat în mod repetat pe cele două fete, soldații sovietici au insistat că doreau mai multe femei și părea doar o chestiune de timp până când vor veni să caute în blocul de apartamente al lui Margot. Mama ei a pus repede la cale un plan pentru a-și proteja fiica. În spatele blocului se afla un atelier în care Frau Hille a reușit să intre și a început să rearanjeze mașinăriile depozitate înăuntru pentru a crea spații de camuflaj, locuri unde să se ascundă fiica ei și celelalte fete tinere din clădire. Când au venit sovieticii, Margot și vecinele ei s-au adăpostit în spațiul acela rece și umed și au așteptat, fără să îndrăznească să respire, în timp ce bărbații cereau să le fie aduse. Adolescentele au stat întinse sub metalul ruginit,

în întuneric, ascultând glasurile aspre care mârâiau ordine într-o germană stricată. Pierzându-și răbdarea, soldații și-au îndreptat atenția către următorul bloc de apartamente. Mai târziu, Margot a aflat că, pentru a scăpa de ei, o tânără a fost nevoită să coboare spre baza clădirii de la fereastra dormitorului de la primul etaj. O altă colegă de-ale lui Margot pur și simplu a sărit pe geamul de la etajul al treilea, deoarece soldații sovietici intrau sistematic în apartamente în căutare de pradă proaspătă. Margot s-a gândit că îngerul ei păzitor trebuie să fi fost prezent, deoarece dedesubt era o peluză care i-a amortizat căderea, iar ea a scăpat cu doar câteva coaste rupte[444].

În acele prime zile de după Ziua Victoriei, sovieticii și-au consolidat rapid controlul asupra birourilor autorităților din Dresda și la fel de rapid au emis comunicate referitoare la bunăstarea populației. De asemenea, s-au asigurat că în orașul distrus au fost aduse provizii proaspete de cartofi și de grâu. În timp ce locuitorii din Dresda erau hrăniți un pic mai bine, repunerea rapidă în ordine a tribunalelor, școlilor, cinematografelor, universității, emisiunilor radio, instituțiilor, magazinelor, cafenelelor, restaurantelor, fabricilor, laboratoarelor de precizie și atelierelor era deja în curs de desfășurare. „Fazanii aurii” și alți oficiali ai Partidului Nazist au fost arestați și încarcerați.

Unii aveau să fie duși în lagărele de muncă din Rusia, în timp ce alții au ales otrava. În locul lor au fost desemnați cetățeni care erau entuziasmați de noul regim. Printre aceștia s-a aflat și contabila fabricii de țigări, Elsa Frölich, o simpatizantă comunistă care rămăsese neclintită – deși, de nevoie, tăcută – în opoziția ei față de nazism. La 8 mai, ea și o prietenă, Erna Fleischer-Gute, s-au prezentat la birourile improvizate în Piața Taschenberg de oficialii sovietici care restructurau organizarea orașului. Frölich a fost foarte bine primită, iar una dintre primele ei îndatoriri a fost aceea de a supraveghea întoarcerea în oraș a prizonierilor din lagărele de concentrare[445].

Pentru Victor Klemperer și soția lui, aflați de la bombardamente într-o aparent interminabilă călătorie înainte și înapoi prin țară, pe timpul căreia au asistat la sosirea soldaților americani în vest și la generozitatea lor ironică față de civilii germani din satele mici, care erau pe rând speriați și fermecați de căldura soldaților negri, întoarcerea la vechea lor casă li s-a părut „un basm”[446]. După toți anii aceia de spaimă, să aibă parte din nou de o oarecare siguranță și să nu mai simtă greutatea de nicovală a opresiunii era ceva extraordinar, dar și înfricoșător uneori, din cauza neliniștii cum că soarta rapid schimbătoare ar putea cunoaște din nou o altă turnură.

În acest haos general, existau și simboluri ale unei confuzii profunde, deoarece în acele zile, își amintea Klemperer, nimeni din Dresda nu era foarte sigur cât era ceasul, iar asta deoarece Radio Berlin, care anunța ora exactă, funcționa după un anumit fus orar, iar Bremenul cel ocupat de britanici, care foloseau GMT, se afla în altul, Dresda funcționând după ora Moscovei. Au existat și alte semne de schimbare. Klemperer auzea povești despre exproprieri sovietice, de la echipamentele de precizie ale fabricilor, care au fost încărcate în trenuri și duse spre est, până la experții tehnici care proiectaseră acele minuni și care se aflau, de asemenea, în drum spre Moscova. Totuși, pentru Klemperer, orice scrupule cu privire la egalitarismul forțat al noului regim au fost contrabalansate de propriile lui speranțe cum că universitatea din Dresda ar putea fi nu doar restaurată, ci și ridicată la un nou nivel de cerințele Moscovei pentru excelență intelectuală. Orice îngrijorare că noile forme de coerciție ar putea produce o altă izbucnire a rezistenței naziste era contrabalansată de propria lui plăcere confuză de a fi tratat brusc cu atâta amabilitate, căldură și respect de către cei care înainte îl evitaseră.

În câteva zile, forțele sovietice au descoperit și locul unde se afla gauleiterul, pe care l-au luat în custodie. Mulți dintre colegii și prietenii lui au ales să se sinucidă mai degrabă decât să cadă în mâinile sovieticilor. Mutschmann a preferat să-și

susțină nevinovăția, dar, dacă el avea impresia că nu avea de dat socoteală pentru vreo crimă, sovieticii erau de altă părere. Astfel, a fost dus cu trenul la Moscova, unde a fost interogat și încarcerat la Lubianka[LI]. Soarta lui a fost decisă cu o oarecare prudență, pentru că decizia finală de a-l executa a venit abia în 1947. Până în momentul acela, amploarea de neimaginat a atrocităților naziste fusese expusă și judecată la Nürnberg. În schimb, spre deosebire de Mutschmann, fostul primar Hans Nieland – care a fugit și el din oraș, la scurt timp după bombardament – a fost tratat mult mai indulgent. După patru ani de detenție în centrele britanice din vestul Germaniei, Nieland a fost găsit ca fiind doar „marginal implicat” în crimele Reichului. În 1950, era un om liber, iar la scurt timp după aceea, a devenit bancher. Nieland a murit în 1976, la vârsta de 75 de ani[447].

În primăvara și vara anului 1945, priveliștea cenușie și tăcută a zonelor distruse din Altstadt, de la Elba până la Grosser Garten, era una pe care locuitorii din Dresda o priveau cu neliniște. Noaptea, în timpul furtunilor, cu structurile scheletice scoase în evidență de străfulgerări și cu ploaia răpăind și șuierând cu furie prin praf, mulți evitau ruinele. Au apărut legende urbane despre ceea ce se putea întâmpla în aceste pustietăți, după ce apunea soarele, povești despre figuri malefice care se ascundeau în spatele zidurilor rămase în picioare, așteptând să atace.

Bătrânii mergeau braț la braț, să se simtă protejați. Totuși, dacă se poate spune că orașele au propriile lor spirite, atunci, în anii următori, Dresda a început să se regenereze și să-și înnoiască spiritul, mai ales prin artă și prin muzică. Chiar și în timp ce vitele erau mânate prin sălbăticia de piatră a rămășițelor din Neumarkt, sentimentul orașului în sine, că era un loc de cultură și de înaltă expresie, începea să renască. Între timp, în unele colțuri ale lumii, dezbaterile etice cu privire la distrugerile feroce care i-au fost provocate – în Anglia și în special în America – au început să cunoască o nouă intensitate și amărăciune, întărind imaginea orașului de comoară devastată cu brutalitate.

[LI] Vestita închisoare din piața omonimă, locul în care se găsea și sediul KGB-ului (n. red.).

Capitolul 25

Recul

Dacă distrugerea Dresdei a fost o crimă, atunci cine anume a fost vinovat? La început, se pare că șocul a fost prea profund pentru a permite anchete bine fundamentate. Născut în Dresda, celebrul scriitor Erich Kästner (al cărui bestseller din 1929, *Emil and the Detectives*, a vrăjit milioane de copii) s-a numărat printre cei care, în lunile de după cataclism, s-au întors în oraș și s-au plimbat printre văile de cărămizi și de bolovani stivuiți la întâmplare, deschise spre un cer întins și complet nefamiliar. Îngrozit, încerca și nu reușea să identifice locurile cu valoare sentimentală în toată sălbăticia aceea ciudată. Mai târziu, el a reflectat cu amărăciune asupra inutilității de a încerca să se atribuie cuiva vina pentru atrocitățile acelea, în momentul respectiv.

Kästner s-a născut în 1899. Tatăl șelar și mama coafeză (o ocupație veche și una modernă, legând în mod interesant cele două secole) își făcuseră casă pe cealaltă parte a Elbei, în apropiere de gara Neustadt. Prima parte a copilăriei lui Kästner, înainte de mutarea la Berlin, a fost marcată de explorări ale străzilor largi din preajma Kreuzkirche, de cupola Academiei de Artă și de

culorile vii ale tarabelor cu flori de pe Altmarkt. În ziua în care Kästner s-a întors în Dresda, a încercat să-și găsească vechea școală, dar aceasta dispăruse. A mers pe jos prin întinderea cenușie de pietre sparte care fusese Neumarkt și s-a uitat la fragmentele rămase din zidul Frauenkirche, unde cântase cândva, școlar fiind.

Pentru el, anii de guvernare nazistă fuseseră plini de pericole personale. La începutul anilor '30, se opusese cu înverșunare național-socialiștilor aflați în ascensiune și îl descrisese pe Goebbels ca fiind un „mic diavol șchiop"[448], dar a ales să nu emigreze într-un loc mai sigur. În 1933, romanele pentru adulți ale lui Kästner – unul dintre ele, *Fabian*, relata scene sexuale deocheate care se petreceau în Berlinul din timpul Republicii de la Weimar – au fost printre primele care au fost arse în public. Ostracizat de regimul nazist, fusese nevoit să scrie scenarii sub un pseudonim. Kästner era familiarizat cu bombardamentele, pentru că văzuse atacul din München, unde locuia, iar incendierea iubitului său oraș natal îl șocase profund. Câțiva ani mai târziu, scria:

> Dresda era un oraș minunat [...] istoria, arta și natura se îmbinau în oraș și în vale, într-o armonie incomparabilă [...] și trebuie să mă credeți pe cuvânt, pentru că niciunul dintre voi, oricât de bogat ar fi tatăl vostru, nu poate merge acolo să vadă dacă am dreptate, pentru că orașul Dresda nu mai există. [...] Într-o

singură noapte și cu o singură mișcare a mâinii, cel de-Al Doilea Război Mondial l-a șters de pe hartă[449].

Kästner a văzut că Marile Puteri se învinovățeau reciproc. În opinia lui, această „gâlceavă" era teribil de lipsită de sens și nu readucea la viață Dresda sau frumusețea ei.

Printre locuitorii care trăiseră noaptea aceea infernală nu părea să existe nici o dorință de răzbunare sau chiar de acuzații, cel puțin, nu la început. Potrivit lui Marielein Erler, care și-a regăsit soțul și fiica în Lüneburg și care și-a dictat relatarea despre bombardament stând pe un pat, cu vederea afectată poate definitiv de calvarul incendiului, responsabilitatea îi revenea în mod cert „nebunului de Hitler"[450], cu toate că, după părerea ei, trebuia luată în considerare și voința „unei puteri superioare". În schimb, pentru Gisela Reichelt, gândindu-se la asta după mulți ani, atacul avusese în el ceva pur distructiv și, în esență, fusese „lipsit de sens"[451]. Ea îl judeca din perspectiva vârstei ei de 10 ani și din cea a tuturor celorlalți copii din oraș, foarte mulți dintre ei supraviețuind cu răni oribile.

A fost o rană psihică provocată orașului, de care locuitorii lui nu vor scăpa niciodată în întregime, dar în perioada aceea imediat după război nu era momentul pentru investigații. Sovieticii, care își înăspreau controlul asupra infrastructurii administrative din Dresda din birourile cu acoperișuri atât de deteriorate, încât

lăsau apa de ploaie să se adune în bălți pe podele, erau paranoici în legătură cu intențiile americanilor, francezilor și britanicilor instalați confortabil în vestul Germaniei. Nu exista niciun fel de certitudine într-o națiune divizată ideologic, dar încă nu și politic, iar în săptămânile și în lunile de după capitulare, locuitorii din Dresda s-au confruntat cu o teribilă criză alimentară și cu întreruperi tot mai frecvente ale energiei electrice. Chiar și pâinea începea să se găsească greu. Toate acestea nu lăsau nici timp și nici energie pentru doliu public sau pentru abordarea dimensiunilor morale ale atacului.

Totuși, în anumite cercuri din Marea Britanie, subiectul campaniei de bombardamente a provocat agitație mai mare după Ziua Victoriei, nu atât în rândul unor figuri mai înflăcărate și directe, precum George Bell, episcopul de Chichester care a pledat în mod constant pentru a se face distincția între „asasinii naziști" și „poporul german", ci mai mult printre personalitățile de rang înalt de la Whitehall. După ce au fost trâmbițate cu mândrie succesele britanice în Bătălia Angliei, în războiul din deșert, în campaniile din Italia, în debarcarea din Normandia și în avansarea prin Europa, furtunile de foc nu aveau să fie țesute în această tapiserie națională de curaj pe câmpul de luptă. Generalul de aviație Harris era extrem de sensibil la acest lucru, la faptul că, în discursul lui victorios,

Churchill nu menționase în mod explicit eforturile membrilor Comandamentului Aviației de Bombardament și, de asemenea, nu se recunoscuse că echipajele de la sol nu aveau să primească o distincție specială pentru campania purtată de Comandamentul Aviației de Bombardament. Harris însuși scrisese cu mândrie întregului personal și lăudase eforturile tuturor, de la echipajele de la sol până la aviatorii care „au luptat singuri în nopțile întunecate, printre nori, kilometru după kilometru, pe lângă cele mai feroce baraje antiaeriene ridicate vreodată. [...] În fiecare minut întunecat al acelor kilometri lungi pândea o amenințare [...] În acea singurătate a misiunilor era testul final, ultima încercare a rezistenței și hotărârii umane de a învinge”[452].

Lui Harris i se părea intolerabil ca un asemenea curaj monumental să fie respins cu atâta ușurință de Whitehall. Personalul Comandamentului Aviației de Bombardament avea să primească doar medalia standard „Defence”, care, așa cum a scris mai târziu Harris în memoriile lui, a fost subiectul unor discuții mult mai „înverșunate” în rândul acelor membri ai echipajelor de la sol și al inginerilor de aviație. După cum a adăugat Harris ironic (și cu snobism), „în alte țări, fiecare funcționar, măcelar sau brutar din spatele liniilor avea câte o medalie «de campanie»”[453]. În ceea ce privește etica bombardamentelor: „Mi s-a cerut să atac Dresda”, a scris Harris, „care a fost

considerată o țintă de primă importanță pentru ofensiva de pe Frontul de Est". Cu toate acestea, a continuat el, „știu că distrugerea unui oraș atât de mare și de splendid în această etapă târzie a războiului a fost considerată inutilă chiar și de către mulți oameni care recunosc că atacurile noastre anterioare au fost la fel de justificate ca orice altă operațiune de război". Harris se considera a fi unul care vorbea deschis împotriva unei guvernări ipocrite și sfioase. Cu toate acestea, și el părea dornic să plaseze responsabilitatea în altă parte. „Voi spune doar că, la vremea respectivă, atacul asupra Dresdei a fost considerat o necesitate militară de către oameni mult mai importanți decât mine"[454].

Harris a fost făcut Cavaler al Marii Cruci a Ordinului Bath, o onoare care a venit din partea Palatului, dar el a refuzat vehement orice distincție oferită de la Whitehall. Dacă echipajele lui de aviatori nu puteau avea parte de o recunoaștere specială, atunci nici el nu dorea. De asemenea, și-a exprimat dorința de a se întoarce rapid în țara colonială de origine, în calitate de guvernator al Rhodesiei[LII], dar postul acela nu era vacant. Tăcerea superiorilor lui din lunile și din anii următori a devenit mai accentuată, iar memoriile de război ale lui Churchill nu au menționat bombardamentul asupra Dresdei. A existat un element de rușine în acea notă din 28 martie pe care prim-ministrul a trimis-o cu privire la bombardamentele zonale, o impresie că

se temea că britanicii deveniseră „bestii”, așa cum avertizase el cândva. Pe lângă asta, exista o oarecare neliniște cu privire la viitorul Germaniei însăși, deoarece să fie văzut sărbătorind și recompensând o astfel de distrugere prin medalii speciale nu ar fi fost un lucru bine primit de populația învinsă.

În cel mai bun caz, și americanii păreau să fie ambivalenți în această privință, chiar dacă îl respectau pe Harris și îi acordaseră propria lor Medalie pentru Servicii Deosebite. De asemenea, Harris a menținut o corespondență foarte prietenoasă cu personalități precum generalul Ira Eaker[455] (ulterior, în memoriile lui, a remarcat faptul că americanii „au folosit împotriva Japoniei exact aceeași metodă de devastare a marilor orașe industriale, folosind bombe incendiare, așa cum a făcut și Comandamentul Aviației de Bombardament în Europa”, iar asta a fost înainte de armamentul și mai terifiant pe care aveau să-l trimită acolo în scurt timp), dar au existat și americani foarte distinși care păreau dornici să facă diferență între incendiile japoneze și acel infern special de pe Elba. O astfel de persoană a fost Telford Taylor, care își petrecuse o parte din război în adâncul celei mai secrete operațiuni a Aliaților, și anume ca spărgător de coduri la Bletchley Park, în Buckinghamshire. După război, în calitate de locotenent-colonel, Taylor, care era de formație avocat, a fost procuror la Nürnberg. În februarie 1945, el „a

fost la curent cu o parte din discuțiile despre atacul propus împotriva Dresdei". Moralitatea chestiunii îl preocupase dintotdeauna:

> Nu știu care a fost scopul lui Sir Arthur Harris, dar britanicii le-au spus scepticilor că în Dresda sau în apropiere a existat o divizie blindată germană care bloca înaintarea sovietică dinspre est și că rușii au vrut un atac aerian pentru a le deschide calea.
>
> Cu toate acestea, spărgătorii de coduri britanici au arătat informații potrivit cărora divizia blindată germană nu se afla în Dresda, ci în Boemia, la mulți kilometri spre sud. Bazându-se pe această informație și pe altele, un ofițer superior de aviație al grupului de informații britanic a concluzionat că nu exista niciun motiv militar pentru atacarea Dresdei, și astfel, el a informat cartierul general al lui sir Arthur, dar fără rezultat.
>
> Apoi, ofițerul aerian britanic a transmis informațiile către Statul Major al generalului Carl Spaatz, comandantul Forțelor Aeriene ale Armatei SUA în Marea Britanie. Generalul Spaatz a concluzionat că raidul asupra Dresdei ar trebui anulat, dar Sir Arthur a fost de neclintit și generalul Spaatz nu a fost dispus să se dea la o parte, din moment ce britanicii insistau să continue.
>
> Și astfel, ambele forțe aeriene au participat la atacul cu consecințele atât de mult denunțate[456].

Această relatare a lui Taylor sugera că Harris avea în el ceva întunecat și rece, lansând un atac despre care știa că nu avea nicio justificare militară. Cu toate acestea, Taylor a ignorat atât țintele cu importanță pentru transportul trupelor și al proviziilor, cât și elementul de implicare sovietică.

Au mai fost cei aflați în centrul USAAF care au fost foarte vehemenți în privința eticii. Mulți ani mai târziu, generalul-maior Robert Landry, care fusese director de operațiuni la SHAEF, a fost întrebat despre raidurile asupra Dresdei și despre bombardierele americane care au atacat o țintă care, în esență, fusese deja distrusă. I s-a spus că a fost vorba de un „raid terorist", dar el a respins instantaneu această sugestie. „Nu cred că s-a pus vreodată problema dacă unii civili urmau să fie uciși sau nu […] pentru că germanii au amplasat o mulțime de fabrici chiar în orașe și cine putea să stabilească dacă exista sau nu o fabrică acolo?", a afirmat el. „Nimeni nu avea de gând să aducă înapoi o încărcătură de bombe nenorocite și să le arunce în Marea Nordului în timp ce ne luptam cu unii ca germanii"[457].

În altă parte, dezbaterea tot mai aprinsă a fost influențată tocmai de chestiunea temperamentului german. Mulți din Marea Britanie credeau că Germania, ca națiune, a fost în mod special predispusă la militarism și la brutalitate, urmărind să cucerească, și că a existat un impuls teuton specific care recent antrenase

lumea în două conflicte devastatoare, iar alții se temeau că era foarte posibil ca Germania să o facă din nou. Tânărul om de știință Freeman Dyson, care a lucrat în cadrul Comandamentului Aviației de Bombardament și care ajunsese să simtă o repulsie deosebită față de raidurile efectuate spre sfârșitul războiului, s-a trezit discutând despre bombardamentele asupra Dresdei cu soția „bine educată și inteligentă” a unui ofițer superior al forțelor aeriene. Dyson a întrebat-o dacă era corect ca Aliații să ucidă un număr mare de femei și copii germani. Ea i-a răspuns: „Oh, da! Este bine să omorâm copiii, în special! Nu mă gândesc la acest război, ci la următorul, peste 20 de ani de acum. Data viitoare când germanii vor începe un război și va trebui să luptăm cu ei, copiii aceia vor fi soldați”[458]. Era ceva extraordinar de primitiv în acest impuls de exterminare, pe care Dyson nu l-a uitat timp de decenii. De asemenea, sentimentul acela îi confirma cele mai rele suspiciuni ale Comitetului de Restricționare a Bombardamentelor, care publicase o broșură, la câteva luni după Ziua Victoriei, în care susținea că în Dresda fuseseră ucise 200 000–300 000 de persoane, de 10 ori mai mult decât cifra reală și exact cum susținea și propaganda lui Goebbels.

Vor trece câțiva ani până când noul prim-ministru al landului Saxonia, Max Seydewitz, va decreta – cu binecuvântarea Moscovei – că raidul a fost un „bombardament terorist anglo-

american”, că britanicii și americanii au „instigat brutal la război”, că ruinele Dresdei au fost un stimulent pentru „lupta împotriva războiului imperialist al gangsterilor” și pentru combaterea „stăpânirii fascismului” și că acest act terorist ar trebui marcat anual cu o tăcere comemorativă pe timpul căreia tot traficul să fie oprit[459]. Cu Germania divizată și cu americanii și sovieticii încercând să-și ghicească reciproc intențiile dincolo de Cortina de Fier invocată de Churchill, bombardarea Dresdei nu era acum subiectul unei anchete raționale, ci al unei propagande tot mai zgomotoase și mai veninoase și care slujea o varietate de cauze politice urâte.

În Anglia, la scurt timp după război, Sir Arthur Harris a fost invitat să țină o conferință în orașul-târg Honiton, din Devon, în apropiere de locul unde el urmase școala. Discursul pe care l-a ținut, ale cărui însemnări se află acum printre documentele lui, a avut un ton sfidător și chiar de compasiune pentru aviatorii lui și pentru echipajele de la sol. El a pus un accent deosebit pe imensul sacrificiu făcut de cei care zburau printre tirurile necruțătoare ale artileriei antiaeriene și care au fost nevoiți să lupte „cu mințile” mai degrabă decât cu trupul[460]. Ei au scurtat războiul, a afirmat el, și astfel au salvat nenumărate vieți. Din cei 125 000 de membri ai echipajelor de la bordul avioanelor, 55 573 au murit, iar Harris a avut grijă ca aceste statistici să fie cunoscute.

În altă parte, în cultura populară transatlantică a existat un moment contradictoriu pentru veteranii supraviețuitori din aviație. Filmul lui Powell și Pressburger, *A Matter of Life and Death* (1946), a fost o dramă metafizică despre un pilot de bombardier – un poet pe nume Peter Carter – care se aruncă din avionul lui în flăcări fără parașută, după ce în acele ultime minute se îndrăgostește pe calea undelor de June, o operatoarea americană de radiotelefonie care îl ghida înapoi în Anglia. Carter supraviețuiește grație unei încurcături birocratice în Rai, ajunge pe o plajă din Anglia și, în extaz, o întâlnește pe June. Apoi, un emisar ceresc coboară pe pământ pentru a încerca să-l convingă de faptul că timpul lui a expirat, chiar dacă el protestează că acum este prea profund îndrăgostit ca să abandoneze viața. Acesta a fost primul film din istorie care a avut premiera în prezența familiei regale, cu participarea regelui și a reginei. Prologul vorbit al filmului – care începe în spațiul cosmic, se apropie de pământ și, în cele din urmă, de la foarte mare înălțime, de Germania – vorbea despre „un raid cu o mie de bombardiere", dar era o dramă care începea cu întoarcerea din acel raid, deasupra Canalului Mânecii, prin ceață. Pentru că era un film din genul fantastic, pilotul bombardierului, interpretat de David Niven, a fost învăluit într-un romantism aproape absurd, fără să deranjeze publicul cu o problematică morală neplăcută. De asemenea, filmul a fost

despre răscumpărarea păcatelor și despre importanța uitării: când războiul s-a încheiat, iar morții erau fericiți în Rai, cei de pe pământ trebuiau acum să se cufunde în tot ceea ce era mai frumos, de la întâlnirile din serile de vară la poezie și la Shakespeare. Pilotului bombardierului, căruia îi fusese destinat să moară, i s-a permis să trăiască, deoarece el reprezenta un anumit tip de civilizație engleză.

Întrebările morale care au urmărit raidul asupra Dresdei nu au fost diminuate în nici un fel de fulgerele orbitoare și de distrugerea instantanee care au făcut ca umbrele să rămână pentru totdeauna pe ziduri atunci când SUA au aruncat bombe atomice asupra orașelor japoneze Hiroshima și Nagasaki, în august 1945, pentru a pune capăt războiului din Pacific. Acestea au fost armele care au transformat ordinea mondială și care au arătat un viitor al războiului pe care Arthur Harris îl prezisese, un viitor în care nici măcar el însuși nu se vedea supraviețuind. Bomba atomică și toate armele care i-au urmat (tehnologia i-a fost transmisă lui Stalin de către spioni, permițându-le sovieticilor să testeze primul lor dispozitiv nuclear în Kazahstan, în 1949) promiteau moartea la o scară nemaiîntâlnită până atunci. Peter Carter al lui David Niven era deja învechit.

În anii care au urmat, Hiroshima și Nagasaki au părut să catalizeze mai multe dezbateri în

Occident cu privire la impactul celor întâmplate la Dresda, mai ales pentru că în Marea Britanie erau mulți care credeau că numărul celor carbonizați în furtuna de foc din Germania – un ecou al cifrelor umflate atât de naziști, cât și de Comitetului de Restricționare a Bombardamentelor – a depășit numărul total de morți în urma exploziei atomice de la Hiroshima. În ciuda publicării în 1961 a istoriei oficiale în patru volume (*The Strategic Air Offensive Against Germany, 1939–1945*, de Sir Charles Webster și Noble Frankland), care a ajuns la o apreciere echilibrată a eficacității și a slăbiciunilor strategiilor lui Harris, în unele cercuri se consolida un punct de vedere potrivit căruia Comandamentul Aviației de Bombardament făcuse un lucru cât se poate de teribil. În 1963, istoricul David Irving, care mai târziu a devenit o figură foarte controversată, a scris *The Destruction of Dresden*, care sugera că era posibil ca numărul de morți să fi fost de 135 000 și poate chiar de 200 000[461]. Analizând acest volum pentru *The Observer*, fostul politician și diplomat Harold Nicolson a fost de acord cu teza lui generală și s-a apropiat foarte mult de afirmația că atacul acela a fost o crimă de război.

„Publicului britanic îi place să se convingă că, în timp ce alte națiuni se complac în atrocități, noi înșine nu comitem niciodată fapte teribile", scria Nicolson. „Cu toate acestea, pot exista puține operațiuni de război atât de lipsite de

cauză, atât de lipsite de scop și atât de brutale ca atacul asupra Dresdei”. Nicolson nu era interesat să arunce responsabilitatea la picioarele lui Sir Arthur Harris, pentru că, după părerea lui, responsabilitatea era mai sus. El a continuat: „Este dificil să respingi impresia că am întreprins această vastă operațiune cu scopul de a-i impresiona pe ruși cu puterea mijloacelor RAF”. Mai mult, Nicolson, în accesul lui de furie, a intrat pe un teritoriul care mai târziu avea să ofere mare sprijin neonaziștilor, scriind că, până și în comparație cu Hiroshima, raidul asupra Dresdei „a fost singurul Holocaust provocat de război”[462]. Chiar dacă a folosit cu neglijență termenul, a fost o exprimare cât se poate de lipsită de tact și stupid de provocatoare.

Ca răspuns la cele scrise de Nicolson, în săptămâna următoare, pe adresa ziarului a fost trimisă o scrisoare semnată de E. Birkin, venită din zona SW6 a Londrei. Birkin era o supraviețuitoare a Holocaustului:

> Eu, împreună cu mulți alți deținuți din lagărele de concentrare, ne târam prin Europa în fața rușilor care înaintau, când am văzut flăcările din Dresda și din ruinele orașului. Ne-a făcut să ne dăm seama că sfârșitul era aproape. Moralul gardienilor noștri și al germanilor pe care i-am întâlnit era vizibil deteriorat, iar atitudinea lor față de noi, odată ce în sfârșit și-au dat seama că promisiunile lui Hitler erau false, s-a îmbunătățit remarcabil.

> Totodată, ne-a dat o nouă speranță și puterea de a supraviețui în ultimele luni ale războiului. De fapt, chiar în noaptea aceea, am închinat pentru aliații noștri, cu supă[463].

Tot în anii ’60, fostul bombardier Miles Tripp a început să-și revadă foștii lui colegi de echipaj. După război și demobilizarea care a urmat, Tripp s-a căsătorit cu iubita lui, Audrey, cu care împărțise foarte multe nopți în Bury St. Edmunds, și a devenit avocat, iar în timpul liber a scris thrillere de succes[464]. Tripp a văzut cum bombardamentul asupra Dresdei a devenit un fel de simbol al distrugerii necugetate, dar el și colegii lui de echipaj nu îl vedeau chiar așa. În linii mari, opinia lor era că un război de acest fel, împotriva unor armate atât de sigure, nu putea fi purtat fără victime civile și că nazismul fusese o tumoră care nu putea fi extirpată fără să fie afectate țesuturile din jur. În realitate, aviatorii nu-și aminteau foarte multe despre acel raid anume, dintre atâtea altele, în afară de durata neobișnuit de lungă a zborului. În plus, principalele lor gânduri legate de orice misiune erau cele legate de supraviețuire, iar zburând la atâtea mii de metri înălțime, le era greu să și-i imagineze pe indivizii de la sol în timp ce bombele lor cădeau.

În viețile lor a existat un paradox curios: cu toții își aminteau groaza și visele urâte, iar după război mulți dintre ei s-au ales cu diverse boli (ulcer, probleme de stomac, vertebre sudate și

tremur necontrolat al mâinilor), pe care le atribuiau direct stresului acerb al misiunilor de bombardament, dar, în același timp, toți cei din echipajul lui Tripp au declarat fără ezitare că aceea a fost o perioadă extraordinară din viața lor și că nu-și doreau să fi fost altfel. Absolut toți știau cum vedea lumea Dresda, iar tot ce au putut spune drept răspuns a fost că inamicul comisese atât de multe atrocități, încât scopul suprem al oricărei misiuni era acela de a-i nimici pe naziști, pentru că orice urmă rămasă din acea tumoră nazistă putea să crească din nou, ducând la infinite atrocități viitoare. Camarazii lui Tripp aveau vieți diverse, de la angajați ai consiliilor locale până la anticari, dar toți erau mândri de serviciul militar prestat.

Cu toate acestea, în Marea Britanie de la sfârșitul anilor ’60, mai ales în cercurile artistice, a câștigat teren opinia potrivit căreia bombardarea Dresdei a fost un episod sinistru și rușinos. *Soldiers: An Obituary for Geneva*, o piesă de teatru despre Churchill, despre bombardament și despre Dresda aparținând dramaturgului german Rolf Hochhuth, a avut premiera în West End în 1967[465]. În mod frapant, un jurnalist care a scris un articol de fond a descris problematica Dresdei ca fiind despre „cel mai mare și mai rapid masacru singular din istorie”, adăugând că bomba atomică de la Hiroshima „a ucis doar 71 000 de oameni”[466]. Celălalt element care a alimentat reacțiile

antibombardament de la acea vreme a fost, probabil, mocirla morală tot mai adâncă referitoare la războiul american din Vietnam. În rândul generației tinere, epoca aceea era din ce în ce mai mult una în care bombardamentele simbolizau un imperialism nemilos.

În 1977, Sir Arthur Harris – care, în cele din urmă, în 1953, a fost forțat de Churchill să accepte un titlu de baronet – a fost intervievat de Tony Mason pentru un proiect intern al RAF. Pe atunci, Sir Arthur avea 84 de ani, dar memoria lui era clară. Din nou, a precizat că el nu era responsabil pentru selectarea țintelor și că întreaga perioadă în care se aflase la cârma Comandamentului Aviației de Bombardament fusese petrecută „sub o ploaie de directive". Când a venit vorba despre Dresda și despre alte orașe, Harris a insistat că presiunea neîncetată exercitată de raidurile lui de bombardamente a dus la epuizarea armatei germane, pentru că era nevoie de soldați pentru apărarea antiaeriană și pentru fabricarea de armament nou și reparații. Sir Arthur, care în anii '50 se întorsese împreună cu familia din Africa de Sud, locuia în Goring-on-Thames, un oraș mărginit de sălcii. Nu avea regrete, cu excepția opiniei exprimate în 1977 potrivit căreia, în cele din urmă, „războiul n-a făcut nimănui niciun bine"[467]. A murit în 1984, la vârsta de 91 de ani.

În Dresda anilor de după război, pe măsură ce locuitorii se adaptau la presiunile grele ale unei

lumi noi, ale unei politici noi, ale unei filozofii noi și ale unei opresiuni noi, exista un sentiment tot mai puternic al importanței memoriei și, într-adevăr, disputele pe marginea comemorării vor deveni înverșunate. În același timp însă, orașul a început să se regenereze și să se refacă, iar în cele din urmă avea să capete o estetică nouă, care, spre deosebire de alte domenii ale vieții publice, nu va fi în întregime dominată de greutatea apăsătoare a ideologiei sovietice.

[LII] Fostă colonie britanică, a reprezentat o regiune în sudul Africii, pe teritoriul căreia se află astăzi statul Zimbabwe (n. red.).

Capitolul 26

„Modelul stalinist”

În iernile grele, ruinele erau acoperite de zăpadă, iar peisajul devenit monocrom făcea ca interioarele bombardate să fie nefiresc de albe. Chiar și structurile parțial acoperite erau vulnerabile la pătrunderea viscolelor. Kreuzkirche nu avea să fie reconstruită și restaurată până în 1955, la 10 ani după ce acoperișul ei principal fusese distrus, dar Kreuzchor, sub conducerea cantorului Rudolf Mauersberger, a devenit foarte prezent în noua viață a orașului sub comuniști, corul cântând în alte spații publice din afara Altstadtului.

Pe lângă *Recviemul pentru Dresda* al lui Mauersberger, corul a interpretat o varietate de compoziții noi, adaptând laitmotive din muzica populară tradițională. Unul dintre spectacole a fost urmărit cu mare plăcere de Victor Klemperer, el însuși revenit acum în lumea academică, profesor din nou și implicat cu reticență în măsurile neprietenoase ale noilor autorități ale orașului[468]. A fost sedus de uniformele alb cu negru ale Kreuzchor și de interpretările lor stilizate, deși, pentru un moment, i s-a părut că băieții erau niște roboți[LIII].

În ceea ce-i privește pe Victor și Eva Klemperer, lumea în care s-au învârtit în acei ani de după război a fost alternativ minunată și copleșitoare. Minunată, deoarece în viața de zi cu zi erau tratați nu doar civilizat, ci și cu respect, dar și datorită noii etape din viața de profesor a lui Klemperer, care l-a ajutat să călătorească la conferințe academice prin toată Europa și chiar și în China, și datorită monografiilor publicate ori a conferințelor susținute. Totuși, a fost și copleșitor, pentru că sănătatea Evei era în permanență foarte precară și pentru că în această nouă Dresda erau conștienți de toți evreii din oraș care fuseseră trimiși la moarte. Umbrele lor erau mereu acolo, împreună cu teama că forțele care îi uciseseră ar fi putut învia. La începutul anilor '50, Eva a murit de atac de cord – s-a pus să tragă un pui de somn, iar Klemperer a găsit-o cu ochii deschiși și cu fața calmă atunci când i-a adus băutura de seară. A fost amețit de durere, dar, deși simțea că era la capătul propriului drum, și-a continuat munca, îndurerat de singurătate. Pe măsură ce deceniul trecea, și-a găsit o nouă soție, pe Hadwig. Klemperer a mai trăit până la începutul anului 1960. Când a murit, avea 78 de ani. Supraviețuirea lui – și supraviețuirea jurnalelor lui extraordinare și detaliate, ținute în toți acei ani de întuneric – a contribuit mult la expunerea completă a mizeriei și a cruzimilor naziste.

Poate că Klemperer a fost nedrept atunci când i-a descris pe cântăreții în uniformă ai Kreuzchor

ca fiind niște roboți, dar, cu siguranță, anumiți oameni din acei ani de după război păreau niște marionete în mărime naturală, și anume muncitorii care au fost trimiși să curețe ruinele. La ceva timp după bombardamente, printre mormanele imense de moloz încă se mai vedeau niște șine de cale ferată cu ecartament îngust, folosite pentru a încărca vagoanele cu resturi și pentru a le transporta de acolo, pregătind întinderea de ruine pentru reconstrucție. Pe lângă muncitorii desemnați să curețe aceste câmpuri de piatră, trecătorii neștiutori erau uneori forțați de soldații sovietici să lucreze drept pedeapsă, dacă se constata că nu aveau asupra lor documentele necesare. Cu toate acestea, autoritățile doreau ca renovarea să fie înțeleasă ca fiind eroismul unei noi ere. Au fost puse afișe care înfățișau bărbați cu umeri lați și femei zâmbind care se apucau de reconstrucție într-un fel care sugera că și societatea, în general, era în curs de reconstrucție, într-un mod mai curat și mai sănătos[469].

Un bărbat anume visase la asta de mult timp. Walter Ulbricht, vechi comunist german cu o voce foarte stridentă (pentru unii) și cu „un accent saxon"[470] iritant (pentru alții), care fusese exilat prin toată Europa în anii '30 și care locuise în Moscova în timpul războiului, s-a întors repede în Germania atunci când naziștii s-au prăbușit. Sub conducerea lui, Partidul Comunist German a fuzionat forțat cu rivalul lui, cu social-

democrații, pentru a deveni Partidul Unității Socialiste. Toate regulile și protocoalele veneau de la Moscova, iar preluarea puterii, care începuse cu un semn din cap la nevoia de democrație, a fost bruscă și necontestată. În Dresda, la fel ca în alte orașe est-germane, raționalizarea era atât de severă, încât pâinea era făcută parțial din ghinde, astfel că abia dacă exista energie pentru a forma o opoziție politică activă la adresa acestui regim nou. Ulbricht era un totalitarist convins, iar portretul lui avea să domine rapid fiecare sală de clasă, fiecare sală de conferințe și fiecare primărie. Mai mult, imaginea lui a înlocuit-o pe cea a lui Hitler pe toate timbrele poștale (înainte ca înlocuitorii să devină disponibili, imaginea lui Hitler de pe timbre fusese, pur și simplu, mâzgălită de mână cu un pix).

În Germania de Vest, au avut loc programe de „denazificare", în care civililor le erau arătate fotografii și filme din lagărele morții. În zona sovietică, aceea care cuprindea, printre alte orașe, și partea de est a Berlinului, Dresda, Weimar și Leipzig, ofițeri militari sovietici de rang înalt și funcționari sovietici au început reeducarea cu seriozitate a populației, în diverse moduri: foștii oficiali naziști au fost rapid adunați, interogați și trimiși în lagărele de prizonieri din Rusia. La un nivel mai jos, cetățenii care avuseseră legături deosebit de strânse cu naziștii, în special prin muncă, au fost identificați și, în multe cazuri,

denunțați și alungați din viața publică, într-un purgatoriu care i-a lăsat fără locuri de muncă.

Pentru restul populației civile, au început rapid eforturile nedesimulate de a schimba mentalitatea consacrată. De la teatru la podelelor fabricilor, de la limbajul vulgar folosit de oamenii muncii în barurile publice până la discuțiile elevate din mediul academic, au fost înființate comitete pentru monitorizarea și supravegherea atitudinilor, pentru a insufla respectul clasei de mijloc față de clasa muncitoare, pentru a explica de ce exproprierea industriei private era de dorit și pentru a transmite și a impune principiile fundamentale ale marxismului și ale materialismului dialectic, dar și pentru a cenzura cărți, articole de ziar, emisiuni radiofonice și orice operă de artă considerată insuficient de optimistă cu privire la viitorul sub această nouă guvernare (în ce privește utilizarea limbajului vulgar, profesioniștii din clasa de mijloc au fost sfătuiți cu seriozitate de oficialii sovietici să nu urmeze exemplul muncitorilor, deoarece în loc să transmită unitate, ar putea, de fapt, să dea impresia de batjocură, credeau ei[471]). Existau comitete pentru fiecare domeniu al vieții, la fiecare loc de muncă și în fiecare zonă rezidențială. Așezați la mese sub lumini slabe, bărbații și femeile care stabileau programele erau de neclintit și neiertători față de orice abatere de la discursul aprobat, astfel că locurile de muncă puteau fi desființate instantaneu și fără explicații,

iar departamente civice întregi puteau fi înlocuite peste noapte. În mod deliberat, principalele autorități erau capricioase și imprevizibile, asigurându-se de respectarea regulilor prin teamă și prin nesiguranță. Alături de vechile magazine, au apărut magazine noi, administrate de stat, iar celor care se duceau la cinematografe li se puneau filme rusești, cu subtitrare.

Pentru elevii și studenții din oraș, acesta a fost momentul în care, din punct de vedere educativ, au încetat să mai privească spre vest și s-au îndreptat spre Moscova, iar acest lucru cu o oarecare viteză. Limba rusă a fost adăugată ca un pilon central al programei școlare, deoarece familiile din Dresda au înțeles că viitoarele oportunități de angajare – și șansele de promovare – vor fi afectate în mod direct de această adaptabilitate lingvistică. În schimb, predarea limbii engleze a început să se reducă, presupunându-se că limba vulgară a americanilor ar fi servit doar la introducerea de idei nedorite. Pe parcursul generației următoare, rusa a devenit tot mai comună și mai familiară. De asemenea, a existat o schimbare culturală subtilă în anii ’50 și ’60, pe măsură ce familiile se obișnuiau să se orienteze spre est pentru vacanțe, făcând călătorii lungi cu trenul spre noile stațiuni din Crimeea și pe litoralul Mării Negre[472].

În esență, libertatea de exprimare era interzisă și nu a trecut mult timp până când oricine era într-un bar și dorea să spună o glumă cu tentă

antiautoritară făcea asta abia după ce îi făcea semn prietenului să iasă afară, departe de alte urechi. Nimeni din oraș nu a mai cunoscut libertatea adevărată, de dinainte de 1933, deși pentru puținii care mai trăiau și care fuseseră fie persecutați, fie excluși de regimul nazist existau noi oportunități autentice. De la spitale până la galeriile de artă, exista pur și simplu un nou și un intens apetit pentru viață, iar locuitorii din Dresda s-au bucurat de restaurarea grădinii botanice și de înflorirea primăvăratică a numeroșilor copaci rămași prin oraș. În plus, nu exista niciun alt loc în Europa unde locuitorii Dresdei să poată spune că se simțeau mai bine, poate cu excepția zonei americane din Germania ocupată, despre care se zvonea că se bucura de provizii abundente de alimente. Zona britanică, la fel ca însăși Marea Britanie, era supusă unor raționalizări severe, iar locuitorii Dresdei care nu fuseseră bombardați mai aveau cel puțin siguranța caselor lor. Pe un continent care, în anii imediat de după război, era plin cu milioane de refugiați, printre care și germanii sudeți alungați brutal din Cehoslovacia, orașul de pe Elba era măcar stabil sub cei care îl controlau acum.

În 1949, Germania era compusă oficial din două țări, întrucât au luat naștere Republica Democrată Germană și Republica Federală Germană. În decursul deceniului următor, foarte mulți din RDG aveau să emigreze în Germania

de Vest, dar în egală măsură au existat foarte mulți alții care au ales să nu profite de această oportunitate. Unul dintre aceștia a fost profesorul Heinrich Barkhausen, eminentul expert în electronică, cel care s-a întors în Dresda la un an după bombardamente. Inițial, el și alți colegi cercetători de la universitatea încă deteriorată de bombe s-au confruntat cu un regim care nu era dornic ca orașul să-și recapete renumele în inginerie, dar, de-a lungul anilor, această atitudine s-a îmbunătățit. Într-adevăr, pe lângă faptul că a fost distins cu Premiul Național al RDG (o distincție după care colegul lui de universitate, profesorul Klemperer, a tânjit pentru scurt timp), profesorul Barkhausen a avut onoarea ca o nouă clădire universitară construită să-i poarte numele. Proiectată în stilul rectiliniu auster, dar luminos al anilor '50 (studenții se plimbau cu bicicleta pe bulevardul larg din fața ei), clădirea Barkhausen găzduia Departamentul de Tehnologie a Energiei Electrice. De asemenea, a continuat activitatea în domeniul în plină evoluție al tranzistorilor[473]. Ca om de știință, poate că lui Barkhausen – care a murit în 1956 – i-a fost mai ușor decât majorității să nu dea atenție nesfârșitelor hărțuiri ideologice, existând puține dezbateri despre atitudini nesănătoase în diagramele și schițele de înaltă tehnicitate din domeniul electronicii. Activitatea lor putea fi văzută ca un ajutor direct dat progresului blocului estic. Mai mult decât atât, Dresda a

reușit să-și păstreze una dintre cele mai importante caracteristici, aceea de centru în care se fabrica o gamă largă de echipamente de precizie și de centru de inovație tehnologică. Pe măsură ce anii au trecut, orașul și-a recăpătat reputația pentru bunuri precum aparatele foto de înaltă calitate, iar acestea, la rândul lor, vor atrage vizitatori din regiuni mai puțin favorizate ale blocului, dornici să cumpere astfel de produse sofisticate.

Și în ceea ce privește medicina, Dresda și-a păstrat unul dintre cele mai distinse nume din anii postbelici: dr. Albert Fromme, a cărui casă a cedat flăcărilor din acea noapte, și-a amenajat pur și simplu, fără nici un fel de tam-tam, o nouă casă în cadrul spitalului Friedrichstadt, al cărui director era, acolo unde a găsit camere pentru el și pentru familia lui. Într-adevăr, aveau să rămână în spital mai mulți ani, până când s-au mutat într-o casă nouă, într-un cartier cu verdeață, destul de dorit, cu vedere spre oraș și în apropiere de pădurile din Dresdner Heide. Ținând cont de restricțiile financiare intense ale vremii, el și spitalul lui reconstruit au făcut o treabă remarcabilă, inclusiv multe cercetări cu privire la cancer, despre care a publicat o carte în 1953[474]. Ținând cont de faptul că tehnologia nu prea se găsea, spitalul Friedrichstadt a avut câteva succese surprinzătoare în tratarea cancerului de sân cu ajutorul radioterapiei, pacientele supraviețuind unei boli care nu cu mult timp

înainte fusese considerată fatală. Cum dr. Fromme a continuat să lucreze până la 70 și ceva de ani, autoritățile altfel severe i-au acordat onorurile cuvenite, iar în 1954, el a fost numit rector al primei academii de medicină din Dresda, și în același an a fost numit Remarcabil Savant al Poporului[475].

De asemenea, dr. Fromme a manifestat un interes intens pentru academiile de știință din alte orașe est-germane, de la Berlinul de Est și până la Leipzig. Dacă a nutrit îndoieli cu privire la noul regim sau s-a opus idealurilor socialismului, trebuie să o fi făcut foarte discret. Totuși, dat fiind faptul că a refuzat să se alăture Partidului Nazist, într-un moment în care un astfel de refuz putea distruge o carieră, este posibil ca dr. Fromme să fi găsit o oarecare rezonanță cu idealul socialismului și cu asigurarea universală a unei bune asistențe medicale pentru toți. S-a retras abia în anii '60 și, la o vârsta înaintată, s-a mutat în Germania de Vest pentru a se alătura familiei (vârstnicilor li se permitea să treacă dincolo de ceea ce între timp devenise o graniță supravegheată cu înverșunare).

Un alt supraviețuitor, atât al bombardamentelor, cât și al regimului nazist, a fost primit înapoi în oraș după ce înainte fusese evacuat. Artistul și creatorul de marionete Otto Griebel, împreună cu soția și cu copiii lui, s-au întors în 1946, iar Griebel a fost numit profesor la Colegiul de Arte Frumoase din Dresda[476]. În timp

ce alții au simțit disconfort și neliniște în fața dominației sovietice îndepărtate, dar foarte pătrunzătoare, Griebel a văzut în schimb o justiție firească fiind restaurată în lume, iar pentru el însuși perspectiva de a vedea din nou pictura asociată cu idealurile socialiste. Printre colegii lui se numărau acum artiști precum Curt Querner[LIV], vechi comunist, iar pe măsură ce RDG își consolida noua identitate, la fel și noii conducători au încercat să îndrepte artiștii în direcțiile „corecte". Modernismul inovator al anilor '20 trebuia transpus acum în creații cu tentă de realism socialist, existând restricții cu privire la subiectele potrivite, dar în acest mediu Griebel a simțit, totuși, o eliberare: de exemplu, anterioarele lui reprezentări ale muncitorilor, deși stilizate, surprindeau o esență a eroismului proletar. În plus, el era entuziasmat de ideea ca arta să fie folosită pentru răspândirea și consolidarea socialismului. Picturile prezentate în Dresda în anii '50 și '60 ofereau perspective ale agriculturii și ale industriei în tonuri sumbre de verde, maro, gri și ocru. Bineînțeles, bombardamentul din 1945 a rămas pentru el o temă de inspirație[477]. Au existat numeroase dezbateri privind formalismul, deoarece chiar și cea mai mică tușă de pensulă avea semnificație politică. Totodată, era important să nu se urmeze noile direcții luate de arta americană, scufundată cum era în imperialismul capitalist. De asemenea, s-a depus efort pentru a se asigura că

arta ajunge la muncitori. Precum contemporanii lui științifici, Griebel părea să aibă un succes remarcabil în orientarea prin vâltorile unui regim implacabil și a continuat să predea până în anii ’60. S-a stins din viață în 1972.

Fiul lui, Matthias, în vârstă de opt ani în momentul bombardamentelor, a părăsit școala la 14 ani, în anii ’50, special pentru a învăța despre agricultură și pentru a lucra la fermă. Mai târziu, a devenit consilier agricol. Nimic nu putea fi de un socialism mai impecabil. Și totuși, a avut propriile lui impulsuri artistice liberale, care în anii ’60 l-au determinat să devină artist de cabaret[478]. A făcut turnee în cluburi mici din RDG și a fost supravegheat cu atenție de către privirea severă a poliției secrete, Stasi, care avea un sediu imens pe dealurile din nord, cu vedere spre ruinele orașului vechi. În anii ’50 și ’60, alți tineri au fost supravegheați și mai atent, iar aplicarea codului penal al RDG, care punea un accent deosebit pe comportamentele și atitudinile antisociale, putea să ducă la pedepse cu închisoarea pe viață. Cea mai mică scăpare în ce privește abordările luptei de clasă putea atrage după sine denunțuri secrete, interogatorii și distrugerea familiilor. Nici măcar după moartea lui Stalin, din 1953, viața în Dresda nu a devenit mai puțin sufocantă și represivă. Sediul local al Stasi avea numeroase celule și camere de interogatoriu, asigurând continuitatea tematică a regimului anterior. Când RDG s-a prăbușit în

cele din urmă, s-a estimat că între 12 000 și 15 000 de oameni – majoritatea critici ai regimului sau cei care au încercat să fugă din est – au trecut prin acel bloc de detenție, înainte de a fi trimiși în închisori și în lagăre.

În ciuda supravegherii foarte atente și a greutății acestei amenințări constante, cei mai mulți oameni din Dresda căutau să-și trăiască viața, pur și simplu, iar orașul se ridica din nou în jurul lor. Chiar și pentru cei care, precum artista Eva Schulze-Knabe, găseau o încântare nepotrivită când priveau la apus spre „ruinele roz”[479], cu un cer albastru deasupra, a existat fascinația suplimentară de a vedea cum se construiau noile complexe de locuințe. În Johannstadt, Neustadt și Friedrichstadt se construiau șiruri lungi de blocuri de apartamente cu șase și șapte etaje, unele cu balcoane. Stilul era uniform și riguros geometric, mostră de egalitate ca arhitectură, planificată cu o atenție tehnocrată la detalii, cu mici peluze pătrate și terenuri de joacă în fața blocurilor înalte și cu șiruri trunchiate de magazine și de anexe. În această epocă nouă s-a urmărit ca toți locatarii – de la muncitori din fabrici la meșteșugari și la directori de bănci – să aibă parte de aceleași facilități, cu o estetică uniformă. Existau și bulevarde largi, cu siguranță, suficient de largi ca tancurile să circule pe ele.

Chiar și într-o atmosferă în care egalitatea era foarte atent supravegheată, existau, totuși, unele apartamente noi care erau favorizate, cum ar fi apartamentele construite pe laturile Altmarktului, pe terenuri care fuseseră pline de praf și de buruieni. Aceste apartamente pentru funcționari aveau multe camere și priveliști minunate spre celelalte lucrări de reconstrucție în desfășurare. Au fost reconstruite magazinele universale, deși acum erau deținute de stat, și au existat controverse continue cu privire la mărfurile insuficiente, mai ales textilele și îmbrăcămintea. Costumele bărbătești erau greu de găsit, iar într-o zi, aprovizionarea unui magazin universal de stat cu cinci trenciuri de damă și „câteva paltoane colorate" – așa cum spunea o reclamă dintr-un ziar local – a provocat scene atât de agitate, încât au fost relatate în presa străină. „Tejghelele și standurile au fost răsturnate"[480] în timp ce femeile se luptau pentru aceste rarități.

Nici impulsul de a crea o distanțare dramatică de trecut nu era chiar neobișnuit. Într-adevăr, într-o epocă în care ambele superputeri priveau în adâncurile spațiului, trimițând sateliți și lansând oameni printre stele, părea firesc. Până în anii '60, ceea ce cândva fusese Prager Strasse a fost reconfigurată într-o zonă comercială modernă, deținută de stat, transformată într-un chei din beton mărginit cu vaste blocuri de apartamente dreptunghiulare, iar piața însăși prevăzută cu fântâni și rondouri cu flori și cu

bănci. Dacă această notă de futurism li s-a părut cumva deranjantă locatarilor mai în vârstă, nu a fost deloc singurul loc de acest fel, deoarece acest stil nou de spațiu urban se regăsea în toată Europa de Vest și în special în Marea Britanie, de la Croydon la Dundee. Mai mult decât atât, Dresda avea vizitatori din Occident care o admirau. În 1965, cu ocazia celei de-a 20-a comemorări a bombardamentelor, tânărul jurnalist Neal Ascherson de la *The Observer* a privit în jur cu o oarecare uimire. „Plimbându-te prin orașul vechi, te pierzi repede printre zidurile arse a ceea ce par să fi fost palate sau catedrale", scria el. „Orașul se deschide într-o întindere maronie pe care sunt risipite blocuri de apartamente noi și elegante". Între timp, Altmarktul fusese reconstruit parțial cu „blocuri grele, ornamentate, dar nu neplăcute, în stil stalinist"[481].

Cu toate acestea, atmosfera vechiului oraș nu a dispărut complet. Unul dintre obiectivele cele mai proeminente și mult-iubite a fost restaurat după ce a fost examinat îndeaproape, pentru a se stabili dacă era adecvat din punct de vedere politic. Palatul Zwinger, care adăpostise comorile de artă ale orașului, a rămas în paragină în anii '40 și începutul anilor '50, dar chiar și în rândul celor mai înverșunate autorități dresdene a existat o recunoaștere a faptului că arta clasică era o nevoie publică importantă de care nu trebuiau să se bucure doar intelectualii din clasa de mijloc. În

afară de restaurarea galeriilor în sine, mai întâi a existat problema mai delicată a locului unde Martin Mutschmann mutase lucrările marilor maeștri, cu mult înainte de bombardament.

La fel ca o mare parte din echipamentele tehnice și agricole, multe dintre colecții au fost duse în Rusia după ce fuseseră dezgropate din adăposturile lor de către vânătorii de trofee sovietici. Unele erau în pivnițele marelui castel, în timp ce altele își croiseră drum cu mare viteză spre vestul Europei prin intermediul negustorilor discreți. Existau unele îndoieli cu privire la faptul că acele aproximativ 1 200 de tablouri aflate acum în mâinile sovieticilor vor fi păstrate la Moscova, dar până pe la mijlocul anilor '50, pe fondul unei publicități atente, tablourile au fost aduse în galeriile recent reconstruite din Palatul Zwinger. Într-un oraș care acum era cunoscut pentru amploarea distrugerilor (un locuitor avertiza că localnicii începuseră să se obișnuiască și cu un cult al ruinelor, precum poeții din secolul al XVIII-lea), acesta a fost un important moment de revitalizare, o recunoaștere a faptului că arta, în toate formele ei, era sufletul orașului. Revenirea marilor maeștri a marcat și începutul unei restaurări artistice mai ample, pe timpul căreia alte aproximativ 6 000 de lucrări, de la picturi la sculpturi, au fost returnate treptat autorităților orașului[482]. De câte ori apărea câte un tablou la o casă de licitații londoneză, guvernul RDG făcea

presiuni cu succes, pentru ca acesta să fie trimis înapoi.

Muzica s-a aflat și ea în inima orașului, dar soarta clădirii bombardate a Semperoper, aflată chiar lângă Palatul Zwinger, a fost mult mai puțin asigurată. În 1947, un oficial al orașului a propus ca aceasta să fie reconstruită și reconvertită nu doar ca operă publică, dar și ca un cinematograf al poporului. Totuși, alții au fost foarte dornici să distrugă prin dinamitare ceea ce rămăsese, susținând că vechea operă, cu marile ei loje situate deasupra sălii de spectacole, întruchipa un spirit burghez iremediabil. Dacă urma ca opera să revină, cu siguranță că era mai bine să fie găzduită într-o structură care să nu accentueze diferențele de clasă. Singurul argument care a împiedicat distrugerea în întregime a resturilor ei a fost sentimentul că locuitorii Dresdei în ansamblu considerau opera ca fiind esențială pentru identitatea și istoria orașului și că eliminarea ei ar însemna, într-un fel, ștergerea trecutului, din care deja fusese îndepărtat foarte mult și într-un mod traumatizant. Așa se face că ruinele au rămas în apropiere de apele curgătoare ale Elbei și abia pe la mijlocul anilor ’80, după ani de muncă de convingere, au început, în sfârșit, lucrările de restaurare.

Până la sfârșitul anilor ’60, muzica a existat în altă parte, materializată prin spectacole de calitate și interpretări de talie mondială care vor fi ascultate în noul Palat al Culturii de pe Altmarkt,

cu vedere spre locul unde mii de cadavre fuseseră arse pe rugurile funerare. Dirijorul-șef al Filarmonicii din Dresda, Kurt Masur[LV], a inaugurat clădirea cu o interpretare a *Simfoniei a IX-a* a lui Beethoven. Ca loc de desfășurare, sala, cu liniile ei elegante, fațada de sticlă, acoperișul din cupru și mozaicul elaborat de pe pereți, înfățișând momentele de mândrie ale socialismului în Germania, a reprezentat o deliberată desprindere estetică de stilul orașului vechi, dar a atras vizitatori din întreaga țară (avea și o sală de teatru și un salon de banchete cu o podea care putea fi răsturnată și transformată în ring de dans). Acesta era idealul socialist: marea artă pentru mase. Filarmonica din Dresda a fost invitată să încânte și publicul occidental, satisfăcând astfel vechile pofte burgheze. Clădirea arăta și mai plăcut ochiului pe timp de noapte datorită luminii care strălucea dinspre intrare și de la mezaninul din sticlă spre Altmarkt și Kreuzkirche. Chiar înainte de finalizarea construcției, Kurt Vonnegut – acum romancier recompensat cu o bursă Guggenheim pentru a-și dezvolta scrisul – s-a întors în Dresda, pentru prima dată din februarie 1945, când fusese „miner de cadavre".

În acele momente, extraordinarul roman al lui Vonnegut, *Abatorul cinci*, prindea formă în mintea lui, romanul în care fictivul Billy Pilgrim din America anilor '60 se trezește călătorind în timp, înainte și înapoi, prin propria lui viață.

Inevitabil, acele salturi duceau înapoi la 13 februarie 1945. Pilgrim era un personaj fictiv, dar Vonnegut l-a plasat în mod deliberat în centrul propriilor sale experiențe legate de bombardamente și de urmările lor apocaliptice. Acele părți ale romanului erau menite a fi citite ca fiind cât se poate de reale. Această creație nu numai că a cimentat vocea literară a lui Vonnegut ca fiind una convingătoare și de un comic sumbru, dar a și reînsuflețit furioasele dezbateri etice cu privire la ceea ce i se făcuse orașului. În 1967, când Vonnegut s-a întors în Dresda, enormitatea pură a celor întâmplate, de a căror amploare nu fusese pe deplin conștient la vremea când fusese prizonier, l-a lovit ca un trăsnet. Ficțiunea care a rezultat a fost cea a unei furii ca de cenușă, laconică. În roman, personajele lui Vonnegut repetau că numărul morților a fost 135 000 (o cifră totală mai mică, dar totuși exagerată, care fusese vehiculată încă de la începutul acelui deceniu de către istoricul David Irving), o estimare furnizată de fostul oficial din Dresda, Hanns Voigt, în relatarea lui despre bombardament. Cifra în sine a fost unul dintre elementele care au contribuit la aprinderea fitilului unei teribile mișcări revizioniste care a insistat că distrugerea Dresdei echivala cu Holocaustul și că locuitorii orașului au fost victimele unei atrocități criminale deliberate.

Acest punct de vedere – respins chiar și acum cu o oarecare angoasă de către autoritățile din

Dresda – avea să devină o problemă din ce în ce mai mare pentru oraș, pe măsură ce comemorarea zilei de 13 februarie s-a impus tot mai mult ca un eveniment anual, de-a lungul anilor ’60 și ’70. Cu greu ar fi putut anticipa Vonnegut astfel de consecințe. Tema mai largă a romanului *Abatorul cinci* se referea nu atât la cifre, cât pur și simplu la obscenitatea infernului și la ororile încercării de a reconstrui viața după aceea, fie că era vorba despre Dresda sau Hiroshima. Romanul a fost publicat în 1969 și imediat a devenit un clasic, dar, de asemenea, a fixat în rândul numeroșilor lui cititori ideea că, mai mult decât oricare dintre numeroasele orașe germane bombardate, Dresda a suferit pierderi unice și extraordinare.

Clădiri de birouri din beton gri, care se înălțau spre cer, aprovizionare incertă cu apă și mese comune în restaurante – aceasta era Dresda în anii detensionării. Cu toate acestea, până în anii ’80, orașul și-a recăpătat suficient de mult din vechea viață estetică pentru a atrage vizitatori nu doar din Rusia și din blocul estic, ci și din Occident. Astfel, turiști cu înclinații de stânga, care nu erau alergici la ideea de URSS și de statele ei satelit, treceau de Cortina de Fier pentru a savura un peisaj cultural care nu fusese copleșit de capcanele materialismului strălucitor. În 1985, când în sfârșit au început lucrările de reconstrucție la Semperoper, Dresda s-a ales cu

un nou locuitor, pe nume Vladimir Putin. Pe vremea când era tânăr ofițer KGB, Putin, împreună cu prima lui soție, Ludmila, și cei doi copii ai lor au petrecut patru ani în oraș.

Munca lui pentru serviciul de informații (interceptări și telefoane ascultate) se spune că a fost discretă, și poate prin comparație cu Stasi – serviciul de securitate internă din Germania de Est, care a fost infuzat în fiecare aspect al vieții publice și private, combinând supravegherea generalizată cu violența extremă – chiar a fost. Tânărului cuplu chiar i-a plăcut orașul. Putin vorbea deja fluent germana, iar el și soția lui considerau foarte plăcute străzile și peisajul rural plin de verdeață[483]. Au strâns bani pentru o mașină. Se spunea că Putin dezvoltase o pasiune pentru berea locală Radeberger (familia locuia în estul orașului Neustadt, lângă malul nordic al Elbei, nu departe de fabrica de bere Radeberger).

În acest sens, ca tânăr ofițer KGB în vârstă de 30 și ceva de ani, Putin a avut acolo o viață mult mai plăcută decât oricare dintre cetățenii pe care îi întâlnea pe străzi. Singurul lui moment de îngrijorare serioasă a venit în toamna anului 1989, odată cu prăbușirea controlului pe teritoriul Republicii Democrate Germane, care a dus la căderea Zidului Berlinului. În Dresda, locuitorii furioși își îndreptau deja atenția către sediul central al Stasi. Putin a intuit corect că vor mărșălui și spre vila KGB, astfel că el a fost cel care a ieșit singur să înfrunte mulțimea,

implorându-i calm, în germană, să nu înainteze mai departe, pentru că erau lunetiști pe poziții care nu vor ezita să-i împuște. Putin a reușit să stăpânească situația și și-a petrecut următoarele trei zile dând foc unei grămezi de dovezi incriminatoare pentru KGB.

În toți acești ani neobișnuiți, cu inima artistică pe jumătate stinsă a orașului bătând cu tot mai multă forță și încredere pe fundalul unui regim tot mai opresiv și mai decrepit, a existat un singur reper melancolic care le-a amintit tuturor locuitorilor Dresdei de 13 februarie 1945: cioturile rămase din Frauenkirche în spațiul deschis și dezolant al Neumarktului. În toate acele decenii de reconstrucție lentă, acest templu baroc al bucuriei nu a fost considerat niciodată o prioritate de către autorități. Mai degrabă, rămășițele lui amputate au rămas o amintire permanentă a ticăloșiei imperialiștilor americani și britanici și a atacului lor neprovocat asupra unei astfel de frumuseți. Până la începutul anilor ’80, a devenit un loc de desfășurare a mișcării pacifiste din Dresda. La fel ca în Occident, unde tinerii protestau vehement împotriva arsenalelor nucleare, cei din Dresda mărșăluiau cu același zel împotriva tuturor acestor tipuri de armament. Sebastian Feydt, care în prezent este pastor al Frauenkirche, a fost acolo, cu prietenii lui și cu bannere. Au adus cu ei și soldați germani invalizi, fără arme. Este posibil ca autoritățile să fi permis

astfel de demonstrații pentru că desfășurarea de rachete nucleare americane cu rază medie de acțiune în vestul Germaniei era o sursă constantă de insecuritate sovietică, dar acest lucru nu a diminuat sinceritatea solemnă a tinerilor protestatari și a temerilor lor pentru ceea ce părea a fi un viitor care atârna de un fir de păr. Cu anihilarea Dresdei încă în memoria celor vii, nu era nevoie de prea multă imaginație pentru a-ți închipui străfulgerările și vântul radioactiv arzător al unui atac nuclear. Existau deja teorii ale conspirației conform cărora, în timpul războiului, Aliații plănuiseră să folosească Dresda ca teren de testare pentru prima bombă atomică.

Între timp însă, bunica lui Feydt, care iubea Frauenkirche, era o optimistă, și ea a prevăzut că, la un moment dat în viitor, aceasta va fi complet restaurată. Să-și fi închipuit ea oare și uimitoarea refacere a multor alte locuri din Dresda? Nu doar detaliile baroce perfecte ale clădirilor restaurate, din Zwingergarten până la Palatul Japonez, ci și vilele refăcute, copacii replantați, până și renovarea atentă a ceea ce ar fi putut deveni exemple mohorâte de arhitectură sovietică ieftină. În centrul tuturor acestor lucruri se afla Frauenkirche, pentru că ceea ce s-a obținut – și încă rezistă și azi – a fost principiul permanent al reconcilierii, al cooperării și al efortului comun al Germaniei și al Marii Britanii, chiar dacă dezbaterile pasionale despre criminalitatea atentatorilor au continuat. Dresda a găsit în

sfârșit o modalitate de a reprezenta și de a rememora cea mai întunecată noapte a ei, în așa fel încât întreaga lume să vadă, să înțeleagă și să nu nege.

[LIII] De fapt, era departe de a fi adevărat: unii dintre ei, printre care Peter Schreier, vor avea mai târziu cele mai strălucitoare cariere muzicale. Schreier s-a alăturat pe deplin corului, la câteva luni după bombardament, când avea doar 10 ani. Chiar și printre multe alte tinere talente, vocea lui s-a remarcat, iar la sfârșitul anilor '40, solourile lui au fost înregistrate. După ce vocea i s-a mai schimbat, Schreier s-a lansat într-o carieră lirică uluitoare, care l-a purtat prin toată Europa, dar Dresda a fost întotdeauna casa lui. Există o scurtă și interesantă biografie a lui Schreier, la această adresă: www.bach-cantatas.com/Bio/Schreier-Peter.htm (n. a).

[LIV] Curt Querner (1904–1976), pictor german, membru al Partidului Comunist din Germania încă din anii '30; printre lucrările sale se numără portrete și imagini care ilustrează proletariatul și realismul socialist (n. red.).

[LV] Renumit dirijor, Kurt Masur (1927–2015) a fost dirijor-șef al Filarmonicii din Dresda, iar apoi director muzical al Orchestrei Gewandhaus din Leipzig în perioada 1970–1996; în 1989, a luat parte la evenimentele din Revoluția Pașnică (n.red.).

Capitolul 27

Frumusețe și aducere-aminte

Un lanț mare de oameni ținându-se de brațe, aliniați în piață, paltoane, jachete matlasate, pălării și respirații slabe în frig. Este seara de 13 februarie. Soarele a apus de mult, iar sunetul profund al clopotului în întuneric dă semnalul pentru nemișcare și meditație. Dangătul se repetă iar și iar, astfel că toți cei care privesc spre cerul întunecat văd același lucru: avioanele de bombardament care zboară pe deasupra. Ele nu sunt acolo, dar clopotul care bate neîncetat invocă oarecum o memorie colectivă. Printre toți acești oameni din Altmarkt, aflați în picioare lângă Kreuzkirche, sunt și vizitatori din străinătate, din America până în China. Toți cei prezenți aici, indiferent de unde au venit, știu ce s-a întâmplat în Dresda. Aceasta este comemorarea anuală a bombardamentelor din 1945.

Parțial, lanțul uman este un răspuns la încercările repetate ale altora de a deturna comemorarea, și anume extrema dreaptă, care vrea ca germanii să fie percepuți ca martiri ai unor crime de război. Există extremiști în fiecare societate, dar locuitorii din Dresda consideră că

orașul lor este un sanctuar neobișnuit de sensibil, iar sanctuarele pot fi profanate dacă lași garda jos. A fost nevoie de multe decenii, dar se poate spune că Dresda a fost restaurată cu adevărat, atât estetic, cât și spiritual, iar morții nu sunt uitați niciodată.

În fiecare an, în această dată, au loc și alte evenimente. Începând cu discursuri ale politicienilor ținute în fața clădirii principale a consiliului, urmate de o interpretare a *Recviemului pentru Dresda* de Mauersberger în Kreuzkirche (compoziția are aproximativ o oră, este interpretată în fața unei mulțimi înghesuite și este aproape copleșitor de emoționantă), iar apoi, mai târziu, la ora 21.45, momentul în care sirenele de raid aerian au răsunat din plin în 1945, încep să bată toate clopotele orașului. Zgomotul este profund tulburător și există un sentiment de teamă crescândă în acea discordanță răsunătoare, în diferitele note și tonuri care ricoșează din numeroasele ziduri și străzi refăcute, teamă de oroare care se apropie repede. Dacă stai lângă Frauenkirche în timp ce bat clopotele, vei vedea mulțimile înlemnite de oameni din piața imensă din fața ei privind din nou și din nou spre cer. În răsunetul lor, toate clopotele din oraș îndeamnă la fugă și vorbesc despre o ordine a lumii violent dată peste cap. Clopotele bat până la 22.03, momentul în care au început să cadă bombele. În imensa liniște bruscă, se aprind lumânări și se așează pe pavajul

din piață, fiind sute dintre acestea într-o zonă marcată special. Pentru unii, acesta este un moment de rugăciune, de comuniune chiar, cu strămoșii care au murit în noaptea aceea, iar pentru alții, este o imagine extraordinară a profunzimii sentimentelor care continuă să curgă prin venele orașului.

Poate că toate acestea fac ca Dresda să pară morbidă, dar, de fapt, realitatea este una total opusă. Orașul de astăzi este extraordinar de luminos, de viu și de vesel, și curios este un lucru: ideea de restaurare ar putea însemna ceva artificial, dar totuși, ai impresia că totul este complet autentic și nu te poți îndoi de asta nici măcar o clipă, de la străzile reconstruite din Altstadt și până la uimitoarea reamenajare a castelului de lângă Elba (acum, un muzeu realmente orbitor, plin cu ornamente din aur, comori din porțelan și săbii încrustate cu bijuterii). Opera este – așa cum a fost pe parcursul întregului secol al XIX-lea și începutul secolului XX – renumită în întreaga lume pentru diversitatea și inovația artistică, și, din nou, acesta este un oraș în care iubitorii de artă se înghesuie în număr mare. Pe lângă colecția marilor maeștri din galeriile din Zwinger, în Muzeul Albertinum există acum o strălucită expoziție de lucrări de artă ale secolului al XIX-lea și XX, cu cele mai captivante și tulburătoare peisaje ale lui Caspar David Friedrich despărțite doar de un etaj de rigoarea crudă a tablourilor lui Otto Dix, din

Primul Război Mondial. Acolo sunt reprezentați și artiștii comuniști postbelici prin portrete și schițe care acum au propriile lor straturi de profunzime politică și estetică. Sentimentul general este că orașul a reușit să împletească laolaltă momente diverse ale istoriei, aducând trecutul mai aproape de prezent și vindecând marea ruptură provocată de nazism și de catastrofa din februarie 1945.

Cu toate acestea, nu a fost ușor să se ajungă la acest punct de reconciliere, iar în restaurarea răbdătoare și infinit de plină de iubire a Frauenkirche se regăsesc toate firele întrepătrunse ale durerii, pierderii, vinovăției și responsabilității. Încă de la prăbușirea cupolei, au existat locuitori ai Dresdei care au tânjit să o vadă ridicată din nou, dar prioritățile RDG-ului au fost altele și pur și simplu nu au existat bani nici din partea Bisericii Luterane și nici din partea autorităților locale, nici măcar pentru a o lua în calcul. Atât catedrala catolică de lângă castel, cât și Kreuzkirche, au găsit sprijin financiar pentru reparații, iar aceste lucrări au mers, majoritar, în linie dreaptă. Pentru a reconstrui structura barocă originală din Neumarkt era nevoie de o adevărată ingeniozitate inginerească, dar și de bani. Într-o perioadă în care era nevoie să se construiască urgent locuințe, nu era momentul pentru o astfel de frivolitate. La un moment dat, s-a propus ca fragmentele de ziduri rămase și mormanele de moloz să fie pur și simplu

măturate, dar nu s-a întâmplat așa, și timp de patru decenii acest simbol bântuit a fost semnul unui oraș aflat într-o stare crepusculară. Atunci când RDG și Uniunea Sovietică s-au prăbușit și a urmat reunificarea Germaniei, această atitudine s-a schimbat, în parte pentru că acum era de un interes mai mare. În 1992, s-a stabilit că Frauenkirche va fi reconstruită, în toate detaliile, exact așa cum și-a imaginat-o arhitectul George Bähr în 1726. Ar fi ușor să presupunem că tehnologia modernă a ușurat treaba în cazul acestui edificiu impunător din secolul al XVIII-lea, dar, de fapt, proiectul a devenit în scurt timp un intens exercițiu de matematică și de geometrie aplicată, pe măsură ce arhitecții și inginerii încercau să recreeze extraordinara contrabalansare și susținere care au făcut posibilă realizarea magnificei cupole din piatră și a galeriilor complexe din interiorul bisericii. A fost o revenire la meșteșugul zidăriei. Cu siguranță, modelarea pe calculator a fost utilă, dar, în fond, aceasta era o construcție bazată pe ingeniozitatea și pe chibzuința omului.

Lucrările au început cu excavarea molozului, pentru a folosi cât mai multe pietre originale din secolul al XVIII-lea și mai multă gresie extrasă din aceeași sursă, aflată la câțiva kilometri distanță, cu salvarea unui clopot care supraviețuise și recrearea altora în ateliere. În această etapă, ca parte a unui efort hotărât de reconciliere, o organizație caritabilă britanică,

Dresden Trust, și-a adus propria ei contribuție cu totul minunată.

Parțial, ideea a venit în urma unui eveniment controversat din Londra, și anume dezvelirea pe Strand[LVI] a unei statui a lui Sir Arthur Harris, finanțată din fonduri private, în 1992. Ceremonia a fost prezidată de regina-mamă, dar au existat protestatari care au considerat că este scandalos să i se acorde o astfel de onoare unui om pe care ei îl considerau a fi un criminal de război. Amărăciunea a fost acerbă de ambele părți (și s-a dovedit începutul unei controverse de lungă durată cu privire la Comandamentul Aviației de Bombardament și a felului în care ar trebui comemorate echipajele din subordinea sa). În parte, era un conflict de cultură, deoarece tinerii de stânga au fost cei care și-au exprimat opoziția cel mai zgomotos. Tangențial, faptul că statuia lui Harris a fost ulterior stropită cu vopsea de către activiști a reprezentat catalizatorul necesar ca Dresden Trust să înceapă să educe tânăra generație cu privire la bombardarea orașului și la conflict, într-un sens mai larg. Una dintre ideile Dresden Trust a fost inspirată, și anume propunerea de a reface globul și crucea de aur din vârful cupolei Frauenkirche. Academicieni din Germania și din Manchester s-au întâlnit pentru a discuta despre structura și dimensiunile acelui ornament masiv. Contractul de construcție le-a fost atribuit bijutierilor de la Grant Macdonald[LVII], din Londra. În mod întâmplător,

unul dintre pricepuții meșteri aleși pentru a lucra la acest proiect important, Alan Smith, s-a dovedit a fi fiul unuia dintre piloții de bombardiere care au luat parte la raidul asupra Dresdei.

La fel ca în cazul structurii clădirii principale, au existat numeroase provocări, care, într-un fel, au necesitat o călătorie mentală în timp, pentru a-și reaminti această capodoperă din aur a secolului al XVIII-lea de vreo șase metri înălțime și care includea elemente de arhitectură elaborate, cunoscute inițial ca Norii Raiului, Lacrimile lui Iacob și Razele Gloriei, fiecare dintre ele reprezentate în detalii elaborate în interiorul și în jurul bazei și al crucii. În 1999, atunci când lucrarea a fost finalizată, a fost atât de frumoasă, încât s-a decis ca ea să facă un tur al Marii Britanii înainte de a fi dusă la Dresda. De asemenea, a primit patronaj și recunoaștere din partea celui mai important ordin atunci când a fost prezentată familiei regale, la Castelul Windsor. În anul următor, în cadrul unor ceremonii grandioase, ducele de Kent a însoțit-o în Germania, unde a fost dăruită locuitorilor din Dresda. Dr. Alan Russell, una dintre personalitățile din Dresden Trust care a obținut foarte multe donații pentru lucrare, era convins că aceasta nu numai că va ajuta la reconciliere, ci va sluji și ca o recunoaștere a responsabilității britanice, un gest pe care britanicii înșiși l-ar putea înțelege ca un semn de ispășire.

Restaurarea bisericii a fost finalizată în 2005 și a fost minunată în fiecare detaliu, devenind în sine o sursă de uimire atât pentru turiști, cât și pentru pelerini. Pastorul Sebastian Feydt spune râzând că unii găsesc interiorul un pic prea colorat, tonurile de alb și de auriu prea strălucitoare, dar așa arăta biserica la început. În egală măsură, gresia deschisă la culoare din exterior contrastează cu fotografiile din anii '30, care arătau pereții exteriori înnegriți de funingine, dar timpul va avea grijă de aceste diferențe. Piatra se va întuneca, iar în deceniile următoare intensitatea tonurilor de roz și de albastru din interior se va estompa în mod natural, iar atunci biserica va fi exact ceea ce a fost.

Orice lucrare de restaurare la o scară atât de complexă invită la gândul nevrednic că nu poate fi decât un simulacru elaborat, că noua structură nu poate fi, din punct de vedere filosofic, aceeași cu cea veche și, prin urmare, orice încercare de a o face să fie așa este pur și simplu un exercițiu de kitsch istoric fin. Totuși, vizitatorul constată contrariul, deoarece, privind frumusețea interiorului circular și urcând scările înguste în spirală, chiar pe lângă cupola de piatră, până în partea de sus a bisericii, are atât impresia de soliditate, cât și de mândrie profundă, impresie care înlătură complet orice sugestie de neautenticitate. Apoi, mai este și priveliștea din acel exterior atât de înalt.

Nu toate clădirile de pe străzile reconstruite din Altstadt se conformează exact la ceea ce au fost atunci, în 1945, dar forma acoperișurilor și modelele peisajului stradal în sine sunt fidele celor din anii ’30. Apoi, privirea este atrasă spre sinuozitatea tăcută a Elbei și spre dealurile împădurite de dincolo de ea.

Înainte de reconstrucția Frauenkirche, a mai existat o acțiune de refacere a relației cu Anglia. În 1959, Dresda s-a înfrățit cu orașul Coventry, la rândul lui reconstruit în mare măsură după bombardamentul din 1940, care îi distrusese centrul medieval și catedrala și îi topise metalele într-atât, încât pe zidurile încinse se auzeau sfârâind pârâiașe de țevărie topită. În Dresda, oamenii, în special cei mai în vârstă, sunt atenți să menționeze Coventry ori de câte ori vine vorba despre raidurile aeriene. Într-adevăr, există locuitori din Dresda care se gândesc mult mai mult la Coventry decât majoritatea oamenilor din Anglia.

În ultimii ani, dezbaterea s-a axat mai mult pe întrebarea dacă bombardarea Dresdei a fost sau nu o crimă de război. Pornind de la lucrările regretatului W. G. Sebald, care a scris *Despre istoria naturală a distrugerii*, până la teza ușor de demontat a lui Jörg Friedrich, *The Fire* (potrivit căreia, într-adevăr, civilii germani au fost în foarte mare măsură victime), și la o lucrare filosofică a lui A. C. Grayling, *Among the Dead*

Cities, problemele de etică au fost explorate cu o oarecare pasiune, ca să nu mai vorbim despre melancolie și furie. Expresia „crimă de război" are o precizie juridică examinată atent în acest context de către profesorul Donald Bloxham[484], punând în balanță condamnările – și posibilele justificări – bombardamentelor zonale și plasarea Dresdei în contextul altor atrocități comise atât de germani, cât și de britanici.

De asemenea, după 75 de ani, am putea spune astfel: mai presus de toate, o „crimă de război" implică intenție și decizie rațională, iar acestea ridică o altă posibilitate. Cum războiul își creează propria gravitație dezgustătoare, să fi fost posibil ca spre sfârșitul unui conflict de șase ani, cu milioane de morți, cu toate părțile epuizate, aceste bombardamente să nu fi fost din răzbunare sau conștient nemiloase, ci atacuri reflexe din ce în ce mai disperate, lansate pur și simplu pentru a determina cealaltă parte *să se oprească*? La fel cum nu se poate presupune că indivizii acționează întotdeauna perfect rațional, același lucru trebuie spus și despre organizațiile care acționează ca o singură voință. Așa cum Frauenkirche, cupola și zidurile ei mărețe au fost (și sunt) ținute la locul lor de nevăzute forțe geometrice care le contrabalansează, tot așa războiul ar putea fi văzut ca o analogie a dislocării echilibrului fragil al societății și a faptului că orice conflict de o asemenea durată și amploare va crea, în cele din urmă, repercusiuni

care încep să fărâmițeze bazele sănătății mintale înseși și, astfel, să dezvăluie fragilitatea inerentă a civilizației. Întrebarea care se pune după atâta timp este următoarea: având în vedere oroarea de netăgăduit a uciderii a 25 000 de oameni într-o singură noapte și având în vedere că atacul a fost fără îndoială o atrocitate, intenționată sau nu, se mai poate face ceva acum, în ceea ce privește consolarea sau restituirea, prin formularea unor acuzații juridice precise?

Pentru unii germani, este posibil să fi existat întotdeauna un mai mare simț al echilibrului în dispute. În romanul din 1947, *Doctor Faustus*, despre viața unui compozitor de geniu înaintea și în timpul ascensiunii lui Hitler, naratorul autorului german Thomas Mann observă: „Am trăit distrugerea din aer a orașelor noastre nobile, o distrugere care ar striga la cer dacă noi, cei care suferim, nu am fi noi înșine încărcați de vinovăție. Așadar, strigătul este înăbușit în gâturile noastre, la fel ca rugăciunea împăratului Claudius, și «nu poate ajunge niciodată la cer»".

Acum, în Dresda sunt mulți care au grijă să recunoască și punctul de plecare al războiului înainte de a judeca mai amplu bombardamentele, dar în orice caz și în atâtea alte moduri, orașul în sine a arătat clar că soluția este aducerea-aminte și faptul că bombardamentul trebuie privit nu ca un eveniment singular, ci mai degrabă ca un simbol universal al ororilor tuturor războaielor. Dresda are un muzeu de istorie militară frumos

amenajat, situat la nord de oraș, pe colina blândă care dă spre turlele îndepărtate. Structura, o fostă cazarmă militară din secolul al XIX-lea, are o adăugire sau o extensie distinctivă, în forma unui imens șrapnel geometric, cu câteva etaje, care se înfige în partea din față a clădirii. Proiectul îi aparține lui Daniel Libeskind, iar la ultimul etaj al acestei extensii „șrapnel", aproape deschisă spre cer, se află o expoziție permanentă dedicată bombardamentelor, constând din nimic altceva decât o serie de pietre și de pavaje așezate pe podea.

Dacă ieșiți din muzeu și vă întoarceți în josul colinei, spre Elba și spre Altstadt, veți trece pe străzile vesele ale secolului al XIX-lea, pline de studenți, cafenele la modă și mici magazine de artizanat, o dioramă a diversității, tinereții și relaxării. De la reunificare încoace, Dresda a primit multe finanțări federale, astfel că sistemul de transport cu tramvaie este modern și rapid, muzeele și galeriile sunt frumoase și luminoase, un complex nou și modern de sinagogi se află lângă Brühlsche Terrasse, iar teatrul și opera atrag artiști din întreaga lume. Vizitatorii sunt din belșug, iar în multe alte privințe, orașul și-a redescoperit și și-a recăpătat vechiul său suflet cosmopolit. În apropierea Palatului de Cultură și a Frauenkirche, străzile răsună de muzică în timpul verii, cântăreții ambulanți de aici fiind cu totul altfel decât cei care se regăsesc prin orice alt oraș european. Violoniștii cântă muzică clasică

din secolul al XIX-lea și tenorii *a cappella* susțin recitaluri improvizate cu fragmente de operă. În strălucirea de chihlimbar a unui apus de soare cald se poate simți o exaltare amețitoare, iar în timp ce notele rafinate se contopesc pentru scurt timp cu dangătul clopotelor Hofkirche, profunzimea pură a sunetului transmite bucuria vieții mai deplin decât orice altceva.

Chiar și în aerul rece de decembrie, Dresda este plină, strălucind ca într-un fel de kitsch de Crăciun care reflectă visele copilăriei. În după-amiezile scurte, când cerul devine ca de safir, apoi și mai întunecat, spațiul larg al Altmarktului devine un încântător labirint din lemn, cu standuri din bușteni care vând vin fiert și cadouri diverse, iar întreaga piață este iluminată în nuanțe de roșu și de verde aprins. La fiecare schimbare de oră, în întunericul rece și pătrunzător, clopotul greu al Kreuzkirche răsună profund și, pentru moment, îți amintești că mereu ești la doar câțiva pași de trecut.

[LVI] O arteră importantă din centru Londrei, în Westminster (n. red.).

[LVII] Faimoasă firmă londoneză, în domeniul bijuteriilor și argintăriei (n. red.).

Mulțumiri

În primul rând, recunoștința și mulțumirile mele enorme merg la Dresden Stadtarchiv și la toți cei care lucrează acolo – vasta lor colecție se extinde mult dincolo de toate acele jurnale și relatări obsedante din noaptea de 13 februarie 1945. Acolo, la doar o scurtă plimbare de centrul orașului cu tramvaiul 7, se găsesc cărți, hărți, documente, chiar și registre, care se întind de-a lungul a 800 de ani de istorie detaliată a Dresdei. Mulțumirile mele speciale directorului, Thomas Kubler, a cărui energie și bună cunoaștere m-au îndrumat pe drumul cel bun, și Claudiei Richert, care este extrem de bine informată și în aceeași măsură incisivă.

Tot din Dresda, îi datorez mulțumiri enorme lui Peter Schaffrath, atât pentru ospitalitatea lui călduroasă, cât și pentru cel mai neprețuit tur al orașului, care mi-a deschis ochii spre alte colțuri ale istoriei sale, lui Maximilian Limbourg, pentru că mi-a făcut cunoștință cu Herr Kubler și Herr Schaffrath și, de asemenea, pentru că m-a ghidat prin aspecte cruciale ale culturii, arhitecturii și industriei Dresdei. Recunoștința mea se îndreaptă, de asemenea, către pastorul Sebastian Feydt, cel care supraveghează Frauenkirche, pentru că și-a făcut timp să mă primească și

pentru atât de multe povești fascinante, el fiindu-mi prezentat de Eveline Eaton, președintă a Dresden Trust. De asemenea, de un ajutor nemăsurat a fost artista Monica Petzal, tot de la Dresden Trust. Trustul este o organizație caritabilă britanică dedicată, după cum precizează, „vindecării rănilor de război”, fiind implicat în unele activități extraordinare din oraș, de la realizarea rafinatului glob și a crucii menționate în ultimul capitol și până la recenta plantare de copaci din Neumarkt. Pentru detalii complete despre proiectele lor bogate și variate legate de oraș, vizitați www.dresdentrust.org.

Le mulțumesc lui Paul Addison, Sebastian Cox și Nadine Zimmerli pentru că au citit și comentat manuscrisul. Orice greșeli rămase îmi aparțin.

Mulțumirile mele se îndreaptă și către Christ Church College, Oxford, unde pot fi găsite documentele vicontelui Portal, precum și lui Steven Archer, cel care m-a primit cu generozitate în bibliotecă. Recunoștința mea pentru arhiviștii de la Muzeul RAF din Hendon, unde se găsesc documentele private ale lui Sir Arthur Harris. La fel de fascinante sunt și colecțiile de amintiri și de experiențe ale echipajelor de aviatori care se găsesc la Imperial War Museum, în Londra. Mulțumiri suplimentare pentru London Library, pe ale cărei rafturi se găsesc câteva comori neașteptate și extrem de utile, British Library, care a făcut documentarea din ziarele de epocă atât de

captivantă, încât a fost dificil să plec la ora închiderii, și de asemenea, Arhivelor Naționale de la Kew, unde diversitatea și abundența de surse primare sunt la fel de uimitoare.

Datoria mea față de editorul Daniel Crewe, de la Viking, este enormă, nu în ultimul rând pentru că ideea cărții a fost a lui. Mai mult, îi sunt enorm de recunoscător pentru ochiul lui pătrunzător și judecata incisivă a primelor ciorne. De asemenea, îi mulțumesc editorului asistent Connor Brown pentru ideile și sugestiile lui atât de clare. Nenumărate mulțumiri redactorului Trevor Horwood, pentru verificarea cu precizie de laser, pentru însuflețirea istoriei și pentru puterea limbajului, Emmei Brown, pentru formidabila gestionare editorială, lui Sarah Scarlett, pentru munca depusă în ceea ce privește drepturile de autor în limba engleză, lui Sam Fanaken, pentru asigurarea profilului de vânzări al cărții, și lui Rose Poole, de la marketing, și Oliviei Mead, de la publicitate, pentru că s-au asigurat că aniversarea Dresdei va fi amintită și marcată.

Ca întotdeauna, mulțumiri uriașe strălucitului meu agent Anna Power, care a început totul, precum și lui Helene Butler, care a lucrat neobosită pe o multitudine de planuri.

O scurtă scuză tatălui meu, pentru întârzierea excursiei la Dresda, pe care i-am promis-o (vom ajunge acolo foarte curând!), și un mulțumesc mamei mele, care *a reușit* să ajungă acolo în călătoria promisă și care a fost fascinată – printre

altele – de vastul mozaic al RDG de pe Palatul Culturii. Orașul în sine este atât de ospitalier și atât de frumos, atât de bogat în artă și în muzică și, de asemenea, în plimbări fascinante pe străzi prietenoase, încât mi-aș dori să fim cu toții acolo, chiar acum.

Bibliografie selectivă

Addison, Paul și Crang, Jeremy A. (ed.), *Firestorm: The Bombing of Dresden 1945,* Pimlico, 2006.

Arnold, Jörg, *The Allied Air War and Urban Memory: The Legacy of Strategic Bombing in Germany*, Cambridge University Press, 2011.

Betts, Paul, *Within Walls: Private Life in the German Democratic Republic*, Oxford University Press, 2010.

Bowman, Martin, *Castles in the Air: The Story of the B17 Flying Fortress Crews of the US 8th Air Force,* Patrick Stephens, 1984.

Douhet, Giulio, *The Command of the Air,* Faber and Faber, 1943.

Dyson, Freeman, *Disturbing the Universe,* Harper & Row, 1979.

Fitzpatrick, Sheila, *Mischka's War: A Story of Survival from War-Torn Europe to New York*, I. B. Tauris, 2017.

Freeman, Roger, *Bases of Bomber Command: Then and Now,* Battle of Britain International, 2001.

Friedrich, Jörg, *The Fire: The Bombing of Germany, 1940–1945,* Columbia University Press, 2006.

Fulbrook, Mary și Port, Andrew (ed.), *Becoming East German: Socialist Structures and Sensibilities After Hitler*, Berghahn Books, 2013.

Garrett, Stephen, A., *Ethics and Airpower in World War II: The British Bombing of German Cities*, St. Martin's Press, 1993.

Gerwarth, Robert, *The Vanquished: Why the First World War Failed to End, 1917–1923*, Allen Lane, 2016.

Grayling, A. G., *Among the Dead Cities: Is the Targeting of Civilians in War Ever Justified?*, Bloomsbury, 2006.

Harris, Sir Arthur, *Bomber Offensive*, Collins, 1947.

Hoffmann, E. T. A., *Selected Writings of E. T. A. Hoffmann*, trad. Leonard Kent și Elizabeth Knight, University of Chicago Press, 1969.

Judt, Tony, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, Heinemann, 2005.

Kästner, Erich, *When I Was a Little Boy*, trad. Isabel și Florence McHugh, Jonathan Cape, 1959.

Kershaw, Ian, *The End: Hitler's Germany, 1944–1945*, Allen Lane, 2011.

Klemperer, Victor, *I Shall Bear Witness: The Diaries of Victor Klemperer 1933–1941*, trad. Martin Chalmers, Weidenfeld and Nicolson, 1998.

Idem, *To the Bitter End: The Diaries of Victor Klemperer 1942–1945*, trad. Martin Chalmers,

Weidenfeld and Nicolson 1999.

Idem, *The Lesser Evil: The Diaries of Victor Klemperer 1945–1959*, trad. Martin Chalmers, Weidenfeld and Nicolson, 2003.

Löffler, Fritz, *Otto Dix: Life and Work*, Holmes and Meier, 1982.

Magirius, Heinrich, *Die Dresdner Frauenkirche von Georg Bähr. Entstehung und Bedeutung*, Deutscher Verlag für Kunstwissenschaft, 2005.

Mann, Thomas, *Doctor Faustus*, Secker and Warburg, 1949.

Masterpieces from Dresden, ghid însoțitor al expoziției de artă Royal Academy de la Gemäldegalerie Alte Meister, Thames and Hudson, 2003.

McElvoy, Anne, *The Saddled Cow: East Germany's Life and Legacy*, Faber and Faber, 1992.

McKinstry, Leo, *Lancaster: The Second World War's Greatest Bomber*, John Murray, 2009.

Menzhausen, Ingelore, *Early Meissen Porcelain in Dresden*, Thames and Hudson, 1990.

Miller, Donald, *Eighth Air Force: The American Bomber Crews in Britain*, Aurum, 2007.

Miller, Michael și Schulz, Andreas, *Gauleiter: The Regional Leaders of the Nazi Party and Their Deputies*, R. James Bender Publishing, 2012.

Moorhouse, Roger, *Berlin at War: Life and Death in Hitler's Capital, 1939–1945*, Bodley Head, 2010.

Overy, Richard, *The Bombing War: Europe 1939–1945,* Allen Lane, 2013.

Probert, Henry, *Bomber Harris: His Life and Times – The Biography of Marshal of the Royal Air Force Sir Arthur Harris,* Greenhill Books, 2001.

Reichart, Walter, *Washington Irving and Germany,* University of Michigan Press, 1957.

Russell, Alan, *An Englishman Speaks Out – On Dresden, On Destruction, On Reconciliation and Rebuilding,* Dresden Trust, 2015.

Idem, *A Trust for Our Times: The Story of the Dresden Trust,* Dresden Trust, 2015.

Sebald, W. G., *On the Natural History of Destruction,* Hamish Hamilton, 2003.

Strauss, Richard și Zweig, Stefan, *A Confidential Matter: The Letters of Richard Strauss and Stefan Zweig, 1931–1935*, trad. Max Knight, University of California Press, 1977.

Swift, Daniel, *Bomber County,* Hamish Hamilton, 2010.

Syndram, Dirk, *The Green Vault in Dresden: Renaissance and Baroque Treasury Art*, trad. Daniel Kletke, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 2004.

Taylor, Frederick, *Dresden: Tuesday 13 February 1945,* Bloomsbury, 2004.

Tooze, Adam, *The Deluge: The Great War and the Remaking of Global Order, 1916–1931,* Allen Lane, 2014.

Tripp, Miles, *The Eighth Passenger: A Flight of Recollection and Discovery,* Heinemann, 1969; repr. Leo Cooper, 1993.

Vonnegut, Kurt, *Slaughterhouse-Five; or The Children's Crusade – A Duty-Dance with Death,* Cape, 1970.

Idem, *Kurt Vonnegut: Letters*, ed. și introd. Dan Wakefield, Vintage, 2013.

Wagner, Richard, *My Life,* Constable, 1911.

Wells, H. G., *The War in the Air,* George Bell, 1908.

Zweig, Stefan, *The World of Yesterday: Memoirs of a European,* Cassell, 1943; repr. Pushkin Press, 2009.

Note

1PARTEA I – FURIA CARE SE APROPIE

1Capitolul 1 – *Zilele de dinainte*

1 Gerhard Ackermann, intervievat în popularul ziar german *Bild*, 1 ianuarie 2018, un articol care se concentrează ceva mai mult pe dependența lui de o viață de mersul la cinema decât pe Dresda.

2 Corey Ross, „Mass Culture and Divided Audiences: Cinema and Social Change in Inter-War Germany", *Past & Present*, nr. 193 (noiembrie 2006).

3 *Ibid.*

4 Interviu cu Hugh Lunghi, interpretul lui Churchill, din *National Security Archive*, 1 iulie 1996.

5 *Ibid.*

6 Jörg Arnold, *The Allied Air War and Urban Memory*, Cambridge University Press, 2011.

7 Dresden City Archives, seria 6.4.53.1 (în continuare, DCA), dosar 500.

8 DCA, dosar 477.

9 Tami Davis Biddle, „Dresden 1945: Reality, History and Memory", *Journal of Military History*, vol. 72, nr. 2 (2008).

10 DCA, dosar 107.

11 Victor Klemperer, *To the Bitter End: The Diaries of Victor Klemperer 1942–1945*, trad. Martin Chalmers, Weidenfeld and Nicolson, 1999.

12 DCA, dosar 500.

13 *Ibid.*

14 *Klemperer, To the Bitter End.*

15 DCA, dosar 107.

16 Un articol apărut în aprilie 2007 în revista de artă *The Burlington Magazine* descria gara ca fiind una dintre cele mai „eterice" din Europa.

17 A se vedea www.das-neue-dresden.de/kaufhaus-alsberg pentru un articol despre istoria arhitecturală, precum și despre exproprierea făcută de naziști.

18 Există un portret obsedant al Elsei Frölich și al fiicei sale, Sunni, desenat de colega comunistă Lea Grundig, la mijlocul anilor '30; atât Frölich, cât și Grundig aveau să prospere sub regimul de după război.

19 DCA, dosar 475. În mod agreabil, tunelurile fabricii de bere au fost reamenajate recent de fizicienii Universității din Dresda, pentru experimente de ciocnire a atomilor.

20 Fabrica de lapte are astăzi un website dedicat (www.pfunds.de) și încă este unul dintre cele mai plăcute și neașteptate spectacole estetice din Dresda.

21 În prezent, locul este un hotel impunător și oarecum demodat; a se vedea www.schloss-eckberg.de.

21Capitolul 2 – *În pădurea gauleiterului*

O notă trimisă de lordul Cherwell lui Churchill, în 30 martie 1942, în care vorbea despre „distrugerea

locuințelor” unei treimi din populația germană, așa cum este citată de Richard Overy, în *The Bombing War: Europe 1939–1945,* Allen Lane, 2013.

Documentele Harris, Arhiva Muzeului RAF, Hendon, dosar 40.

Documentele Harris – „Correspondence with Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force”.

Sir Arthur Harris, *Bomber Offensive*, Collins, 1947.

Ibid. Deși se prezenta ca un colonialist dur, Harris avea un simț al retoricii pasional și emoțional, ale cărui ecouri s-au simțit în mesajul lui către Comandamentul Aviației de Bombardament – „Special Order of the Day” – emis în 10 mai 1945, Documentele Harris, dosar 40.

Harris, *Bomber Offensive.*

Ibid.

Ibid. El a folosit acest termen în corespondența cu superiorii lui.

DCA, dosar 101.

DCA, dosar 802.

Victor Klemperer, *I Shall Bear Witness: The Diaries of Victor Klemperer 1933–1941*, trad. Martin Chalmers, Weidenfeld and Nicolson, 1998.

Artista Monica Petzal – o figură-cheie în cadrul Dresden Trust – a scris fascinant despre mama ei, Hannelore Isakowitz, care a copilărit în oraș. Pe când era fată, Hannelore a văzut Dresda la apogeul rafinamentului și bogăției ei artistice. Lucrările Monicăi Petzal, care expune în galerii diverse, explorează ecourile fantomatice ale acelui oraș. Pentru mai multe informații despre munca ei,

consultați www.monicapetzal.com.

Despre dr. Margarete Blank se scrie adesea în ziarele germane și nu doar din cauză că a fost executată de naziști. De asemenea, există portrete ale vieții femeilor medic din primii ani ai secolului XX, precum și articole legate de felul în care a fost folosită amintirea ei de către comuniști, după război. Pentru o biografie scurtă, concisă și edificatoare, consultați www.leipzig.de.

Pentru o biografie concisă a lui Mutschmann, a se vedea www.spitzenstadt.de.

În mod bizar, acest obiect a apărut pe site-ul de licitații online www.liveauctioneers.com în februarie 2017, însoțit de o fotografie a inscripției lui Mutschmann.

The Daily Telegraph, 27 ianuarie 1933.

Die Automate, a lui E. T. A. Hoffmann, a fost publicată în 1814. Doi ani mai târziu, în povestirea *Der Sandmann* există un fragment și mai înfiorător, despre o tânără pe nume Olimpia, care îl ademenește pe tânărul erou, iar apoi acel tânăr soldat înnebunește atunci când descoperă că ea este un robot și îi vede ochii pe podea.

Războiul naziștilor împotriva muzicii de jazz este explorat în mod fascinant de Michael H. Kater în „Forbidden Fruit? Jazz in the Third Reich”, *American Historical Review*, vol. 94, nr. 1 (februarie 1989).

Patrick Merziger, „Humour in Nazi Germany: Resistance and Propaganda?”, *International Review of Social History*, vol. 52 (decembrie 2007).

The Daily Telegraph, 25 mai 1935.

The Daily Telegraph, 25 aprilie 1935.

The Daily Telegraph, 20 octombrie 1937.

O scurtă biografie interesantă poate fi găsită la db.yadvashem.org/deportation/supervisors.

Un portret terifiant al lui Hans Clemens poate fi găsit la Klemperer, în *To the Bitter End*, precum și într-un articol fascinant din *Der Spiegel* (www.spiegel.de), din 16 februarie 2011, care prezintă în detaliu cariera lui tulbure de după război, în spionajul sovietic.

Pentru o biografie interesantă și concisă a dr. Kluge, a se vedea Sächsische Biografie, http://saebi.isgv.de/biografie/Rudolf_Kluge_(1889–1945).

A se vedea Sächsische Biografie, saebi.isgv.de/biografie/Hans_Nieland_(1900–1976).

http://saebi.isgv.de/biografie/Rudolf_Kluge_(1889–1945).

Capitolul 3 – *Detronarea rațiunii*

Pentru un eseu extraordinar despre Wagner, despre prietenia lui cu arhitectul sinagogii Semper și dorința de a avea o copie a lămpii care atârna în fața ușilor tabernacolului, a se vedea Colin Eisler, „Wagner's Three Synagogues", *Artibus et Historiae*, vol. 25, nr. 50 (ianuarie 2004).

Helen Rosenau, „Gottfried Semper and German Synagogue Architecture", *Leo Baeck Institute Year Book*, vol. 22 (ianuarie 1977).

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Pentru restaurarea sinagogii și a stelei sale, a se vedea „Dresden Synagogue Rises Again", news.bbc.co.uk/1/hi/hi/world/europe/1647310.stm.

Demolarea a fost filmată de Technisches Hilfswerk, o organizație de protecție civilă controlată de guvernul federal german, iar fragmente din film pot fi găsite pe YouTube, deși este genul de filmare care atrage spectatori de prost-gust.

Povestea lui Erich Isakowitz este relatată de nepoata lui, artista Monica Petzal. Pe lângă faptul că a creat lucrări remarcabile și obsedante, inspirate de familia ei și de oraș, Petzal a scris despre familia ei în broșuri care să însoțească „Indelible Marks: The Dresden Project." Pentru informații suplimentare, consultați www.monicapetzal.com.

Ibid.

Ibid.

Klemperer, *I Shall Bear Witness.*

Ibid.

Stefan Zweig, *The World of Yesterday: Memoirs of a European,* Cassell, 1943; repr. Pushkin Press, 2009.

Timothy W. Ryback, *Hitler's First Victims: And One Man's Race for Justice,* Bodley Head, 2015.

A se vedea www.monicapetzal.com.

Klemperer, *I Shall Bear Witness.*

Zweig, *The World of Yesterday.*

Klemperer, *I Shall Bear Witness.*

Ibid.

Printre altele, aceste perspective sunt discutate de John Wesley Young în „From LTI to LQI: Victor

Klemperer on Totalitarian Language", *German Studies Review*, vol. 28 (februarie 2005).

Henry Ashby Turner Jr., „Victor Klemperer's Holocaust", *German Studies Review*, vol. 22 (octombrie 1999).

Young, „From LTI to LQI".

Imagini din filmele care au supraviețuit pot fi văzute la en.stsg.de/cms/node/815-the Saxon Memorial Foundation.

Capitolul 4 – *Artă și degenerare*

Subiectul *Hamlet* în Dresda – și alte adaptări ale lui Shakespeare, în întreaga țară, în secolul al XVII-lea – este discutat de Simon Williams în *Shakespeare on the German Stage*, Cambridge University Press, 2004.

DCA, dosar 802.

Ibid.

Astfel de săbii ornamentate cu pietre prețioase – și alte minunății din aur, porțelan și tapiserie – sunt expuse acum în permanență la Royal Palace, din Dresda. Site-ul www.schloesserland-sachsen.de/en/palaces-castles-and-gardens/dresden-royal-palace/ oferă exemple de alte minuni estetice.

La fel ca în cazul Royal Palace și al Green Vault, Galeriile Zwinger, aflate chiar peste drum, sunt atât de bine restaurate, încât este posibil să petreci în ele zile întregi. Pentru o prezentare generală a expozițiilor și lucrărilor acestora, merită să consultați www.der-dresdner-zwinger.de/en/home/.

Ibid.

Ibid.

Muzeul de artă modernă din Dresda, Albertinum, deține multe dintre lucrările lui Friedrich, printre expozițiile sale uimitoare. A se vedea albertinum.skd.museum/en.

Pentru o discuție despre Nolde, a se vedea Michael Hoffmann, „At One with the Universe", *London Review of Books*, 27 septembrie 2018.

A se vedea Ian Buruma, „Art of a Degenerate World", *The New York Review of Books*, 27 septembrie 2018.

Coșmarurile lui Dix și impactul psihologic al războiului asupra operei lui sunt explorate în detalii fascinante de către Paul Fox în „Confronting Postwar Shame in Weimar Germany: Trauma, Heroism and the War Art of Otto Dix", *Oxford Art Journal*, vol. 29, nr. 2 (iunie 2006).

Felixmüller a fost un prieten al familiei Isakowitz, exemple din lucrările lui găsindu-se la www.monicapetzal.com.

O scurtă prezentare ilustrată a operei lui Griebel poate fi găsită la weimarart.blogspot.com/2010/06/otto-griebel.html.

O analiză suplimentară a expoziției și a conflictelor estetice interne ale acesteia o face Neil Levi, „«Judge for Yourselves!» – The Degenerate Art Exhibition as Political Spectacle", *October*, vol. 85 (vara 1998).

Există un blog interesant despre expoziția originală din Dresda, „Degenerate Art", și operele incluse în ea, plus evoluția acestei persecuții artistice, de găsit la adresa

hausderkunst.de/en/notes/beschlagnahme-der-entarteten-kunst-1937-1938.

Pe lângă o serie de lucrări relevante ale sale, aflate la muzeul Albertinum (a se vedea nota 8 de mai sus), Sabine Rewald a publicat un eseu bun despre subiecte anterioare demiterii lui și despre trecerea reticentă la studii de peisaj, în „Dix at the Met”, *Metropolitan Museum Journal*, vol. 31 (1996).

Pentru o scurtă biografie a lui Mauersberger și o serie de fotografii de-a lungul deceniilor, consultați www.bach-cantatas.com/Bio/Mauersberger-Rudolf.htm.

Un blog interesant despre Mauersberger și Kreuzchor, precum și fragmente din *Recviemul pentru Dresda*, poate fi găsit la www.overgrownpath.com/2006/02/dresden-requiem-for-eleven-young.html.

Siegfried Gerlach, *George Bähr. Der Erbauer der Dresdner Frauenkirche. Ein Zeitbild,* Böhlau, 2005.

Poate surprinzător, a fost realizată o înregistrare a acestei reprezentații din 1944 și a fost disponibilă până în anii ’90.

Robert Giddings, „Wagner and the Revolutionaries”, *Music & Letters*, vol. 45, nr. 4 (octombrie 1964).

Hans Rudolf Vaget, „Wagnerian Self-Fashioning: The Case of Adolf Hitler”, *New German Critique*, nr. 101 (vara lui 2007).

Elena Gerhardt, „Strauss and His Lieder”, *Tempo*, nr. 12 (vara anului 1949), este o încântătoare amintire personală, care menționează și ocazia în care a dus Dresden Opera Company la Londra, în 1936.

Zweig, *The World of Yesterday*, pentru asta și pentru cele care urmează.

Perioada în care Zweig a fost exilat în Brazilia a fost dramatizată într-un film recenzat – cu unele informații de context – în *The Economist*, în 2016: www.economist.com/prospero/2016/06/22/stefan-zweig-in-exile-a-european-in-brazil.

Thomas Eisner, „Fritz Busch: A Friend Remembered”, *Musical Quarterly*, vol. 85 (toamna lui 2001).

Raffaele De Ritis, „Circus Sarrasani”, www.circopedia.org/Circus_Sarrasani.

Ibid.

Memoriile lui Hay – „An Old Airman's Tale”, povestită lui Malcolm Brooke – este disponibilă la www.bomberhistory.co.uk.

Capitolul 5 – *Omul de sticlă și fizicienii*

Pentru o scurtă biografie, a se vedea https://ethw.org/Heinrich_Barkhausen.

Există mai multe informații pe website-ul Universității din Dresda: https://tu-dresden.de/ing/elektrotechnik/die-fakultaet/profil/100-jahre-schwachstromtechnik.

Sheila Fitzpatrick, *Mischka's War: A Story of Survival from War-Torn Europe to New York*, I. B. Tauris, 2017.

Ibid.

Ibid.

Clare Le Corbeiller, „German Porcelain of the Eighteenth Century”, *Metropolitan Museum of Art Bulletin*, vol. 47 (primăvara anului 1990).

Ibid.

Ibid.

Edmund de Waal a scris în mod emoționant despre această temă, în *The Guardian*, 18 septembrie 2015.

Ibid.

Ibid.

Eike Reichardt, *Health, „Race" and Empire: Popular-Scientific Spectacles and National Identity in Imperial Germany, 1871–1914*, Lulu.com, 2008.

Ibid.

Ibid.

Paul Weindling, *Health, „Race" and German Politics Between National Unification and Nazism, 1870–1945*, Cambridge University Press, 1993. Pictura *Hygiene Eye* a fost realizată de Franz von Stuck.

Exemplare de epocă ale acestor aparate de fotografiat pot fi găsite apreciativ ilustrate pe un număr mare de website-uri. Mai multe despre istoria firmei pot fi găsite la Michael Buckland, în „Histories, Heritages and the Past: The Case of Emanuel Goldberg", în volumul editat de W. Boyd Rayward și Mary Ellen Bowden, *The History and Heritage of Scientific and Technological Information Systems*, Information Today, 2002.

Ibid. Eseul lui Buckland se concentrează asupra modului în care numele profesorului Goldberg a fost șters atât sistematic, cât și accidental, din istoriile inovației științifice.

Klemperer, *I Shall Bear Witness*.

Capitolul 6 – *Un fel de „Mica Londră"*

DCA, dosar 855, pentru aceasta și pentru cele ce

urmează.

DCA, dosar 107.

Tami Davis Biddle, „Sifting Dresden's Ashes", *Wilson Quarterly*, vol. 29 (primăvara anului 2005).

Jeremy Black, *The British and the Grand Tour,* Routledge Revivals, 2011.

Walter A. Reichart, „Washington Irving's Influence in German Literature", *Modern Language Review*, vol. 52, nr. 4 (octombrie 1957).

Nadine Zimmerli, „Elite Migration to Germany: The Anglo-American Colony in Dresden Before World War I", în Jason Coy et al. (ed.), *Migrations in the German Lands, 1500–2000,* Berghahn Books, 2016.

Ibid.

Versiuni digitale ale acestor reclame, așa cum au apărut în *The Daily Telegraph* și *The Daily Mail*, pot fi văzute la British Library Newspaper Archive.

Charles Shields, *And So It Goes: Kurt Vonnegut, a Life,* Henry Holt, 2011.

Kurt Vonnegut, *Kurt Vonnegut: Letters*, ed. și introd. Dan Wakefield, Vintage, 2013.

Ibid.

Victor Gregg și Rick Stroud, *Dresden: A survivor's Story, February 1945,* Bloomsbury, 2019, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

Miles Tripp, *The Eighth Passenger: A Flight of Recollection and Discovery,* Heinemann, 1969; repr. Leo Cooper, 1993, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

Capitolul 7 – *Știința apocalipsei*

Harris, *Bomber Offensive*, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

Ibid.

Citat în Abigail Chantler, *E. T. A. Hoffmann's Musical Aesthetics*, Routledge, 2006.

Un eseu interesant al lui Patrick Wright – „Dropping Their Eggs", în *London Review of Books*, 23 august 2001 – explorează modul în care Hugh Trenchard, membru al RAF, a folosit această frază surprinzătoare pentru a descrie modul în care cad bombele asupra centrelor orașelor înainte de sfârșitul Primului Război Mondial.

Malcolm Smith, „«A Matter of Faith»: British Strategic Air Doctrine Before 1939", *Journal of Contemporary History*, vol. 15 (iulie 1980).

Temerile privind posibilitatea ca orașele să fie bombardate sunt explorate de Overy în *The Bombing War*.

După cum se vorbește despre asta în volumul lui Philip K. Lawrence, *Modernity and War: The Creed of Absolute Violence* (Macmillan, 1997).

Așa cum este citat de Hew Strachan, în „Strategic Bombing and the Question of Civilian Casualties up to 1945", și în volumul lui Paul Addison și Jeremy A. Crang (ed.), *Firestorm: The Bombing of Dresden 1945*, Pimlico, 2006.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Stewart Holbrook, „The Peshtigo Fire", *American Scholar*, vol. 13, nr. 2 (primăvara lui 1944), este o

relatare extrem de evocatoare a catastrofei. A se vedea, de asemenea, „Nature's Nuclear Explosion", în volumul lui Denise Gess și William Lutz, *Firestorm at Peshtigo: A Town, Its People, and the Deadliest Fire at Peshtigo: A Town, Its People, and the Deadliest Fire in American History,* (Holt, 2003).

Philip G. Terrie, „«The Necessities of the Case»: The Response to the Great Thumb Fire of 1881", *Michigan Historical Review*, vol. 31, nr. 2 (toamna anului 2005).

Ibid.

Un articol fascinant despre cutremur poate fi găsit în The Smithsonian, la adresa https://www.smithsonianmag.com/history/the-great-japan-earthquake-of-1923.

J. Charles Schencking, „The Great Kanto Earthquake and the Culture of Catastrophe and Reconstruction in 1920s Japan", *Journal of Japanese Studies*, vara lui 2008.

The Smithsonian, conform notei 15.

Ibid.

Churchill a scris acest lucru într-un articol speculativ despre viitorul armamentului, în *The Pall Mall Gazette*, 1924.

Strachan, „Strategic Bombing".

Ibid.

Harris, *Bomber Offensive*.

În mod remarcabil, o înregistrare a emisiunii lui Mann poate fi găsită la www.dialoginternational.com/dialog_international/201 germany-thomas-mann-on-the-firebombing-of-

lubeck.html.

Capitolul 8 – *Condițiile atmosferice potrivite*

Potrivit Piei de Jong, într-un fascinant articol pentru Institute of Advanced Study, tânărul Dyson însuși este autorul expresiei, iar tatăl lui l-a auzit folosind-o, l-a amuzat și a trimis-o revistei *Punch*. Articolul se găsește la www.ias.edu/ideas/2013/de-jong-dyson.

National Archives AIR 40/1680.

După cum se relatează de către Freeman Dyson, în „A Failure of Intelligence", *MIT Technology Review*, 1 noiembrie 2006, un articol fascinant, care poate fi citit la www.technologyreview.com/s/406789/a-failure-of-intelligence.

Aldous Huxley, *Ends and Means:An Enquiry into the Nature of Ideals and into the Methods Employed for Their Realization,* Chatto and Windus, 1937.

Dyson, „A Failure of Intelligence".

Ibid.

Ibid.

Freeman Dyson, *Disturbing the Universe,* Harper & Row, 1979.

David Lodge, „Dam and Blast" (1982), în colecția lui de eseuri *Write On,* Secker & Warburg, 2012. De asemenea, Lodge a subliniat că, deși tatăl lui a fost în aviație, a evitat cumva să se urce într-un avion.

Tami Davis Biddle, „Bombing by the Square Yard: Sir Arthur Harris at War, 1942–1945", *International History Review*, vol. 21, nr. 3 (septembrie 1999).

2/12/12/listen

Jörg Friedrich, *The Fire: The Bombing of Germany, 1940-1945,* Columbia University Press, 2006.

Ibid.

National Archives AIR 20/4831.

Ibid.

Ibid.

Documentele lordului Portal, Christ Church, Oxford, dosar 10, dosar 3A.

Ibid., dosar 3B.

Ibid.

Ibid.

Ibid., dosar 3C.

Ibid.

Ibid.

Ibid., dosar 3D.

Capitolul 9 – *Curățate cu furtunul*

Daniel Swift, *Bomber County*, Hamish Hamilton, 2010.

A. C. Grayling, *Among the Dead Cities: Is the Targeting of Civilians in War Ever Justified?*, Bloomsbury, 2006.

Vera Brittain, *Seed of Chaos: What Mass Bombing Really Means*, New Vision, 1944.

Printre altele, lordul Dowding, un idealist, a scris pe această temă și în *Twelve Legions of Angels*, Jarrolds, 1946.

Scrisoarea de la Michael Scott, RAF Wattisham, publicată în volumul lui Andrew Roberts (ed.), *Love, Tommy: Letters Home, from the Great War to the Present Day*, Osprey Publishing, 2012.

Frank Blackman, citat de Swift, în *Bomber County*.

Tripp, *The Eighth Passenger*.

Ibid.

Russell Margerison, *Boys at War,* Northway Publications, 2009.

Swift, *Bomber County.*

Hay, „An Old Airman's Tale".

Ibid.

Ibid.

Swift, *Bomber County.*

Ibid.

Bill Burke, „The Sheer Thrill of Being a Member of an Operational Marking Team", www.627squadron.co.uk/afs-bookpartIII-Sheer Thrill.html.

Tripp, *The Eighth Passenger.*

Burke, „The Sheer Thrill".

Capitolul 10 – *Diavolul nu va avea odihnă*

www.iwm.org.uk/history/tips-for-american-servicemen-in-britain-during-the-second-world-war.

A se vedea www.americanairmuseum.com, parte a website-ului Imperial War Museum.

Pentru necrologul lui Fielder, publicat de mai multe ziare din Pittsburgh, a se vedea www.legacy.com/obituaries/postgazette/obituary.aspx?n= morton-irwin-fiedler.

Interviu cu Gordon Fenwick, în revista 384th Group. Fiind menționat și pe website-ul American Air Museum, Fenwick a fost intervievat frecvent în presa scrisă și la televiziunile din SUA.

Ibid.

În mod agreabil, ideea de „invazie prietenoasă" este acum o atracție turistică în Norfolk – a se vedea

www.visitnorfolk.co.uk/things-to-do/Friendly-Invasion-in-Norfolk.aspx.

Termenul „revărsări" apare în volumul lui Charles W. McArthur, *Operations Analysis in the U.S. Army Eighth Air Force in World War II*, American Mathematical Society, 1990.

Menționat într-o introducere la subiect la Imperial War Museum, de către Carl Warner, la adresa www.iwm.org.uk/history/american-airmen-in-britain-during-the-second-world-war.

Mai multe informații (și fotografii) pe website-ul American Air Museum,

http://www.americanairmuseum.com/place/136207.

În volumul meu *The Secret Life of Bletchley Park*, Aurum, 2010, Wrens a amintit de necesitatea de a asista la un concert al lui Glenn Miller și al orchestrei lui în Bedford, care era aproape de centrul de spargere a codurilor.

Fenwick, în revista 384th Group.

Eugene Spearman, ww2awartobewon.com/wwii-articles/bremen-mission-384th-bomb-grup/.

Există un eseu foarte interesant despre cariera de actor a lui James Stewart, înainte și după război, de Geoffrey O'Brien, în *The New York Review of Books*, 2 noiembrie 2006, care, deși se referă doar la experiențele lui de bombardament, sugerează totuși că a existat o dualitate în personalitatea de ecran a lui Stewart, după război.

Thomas Childers, „«Facilis descensus averni est»: The Allied Bombing of

Germany and the Issue of German Suffering", *Central*

European History, vol. 38, nr. 1 (martie 2005).
Ibid.
Ibid.
Pentru informații de fond, a se vedea Smithsonian Institute, airandspace.si.edu/collection-objects/messerschmitt-me-262-Ia-schwalbe-swallow.
Fenwick, în revista 384th Group.

PARTEA A II-A – SCHRECKENSNACHT

Capitolul 11 – *Ziua întunericului*
DCA, dosar 803.
Ibid.
DCA, dosar 107.
DCA, dosar 802.
DCA, dosar 133.
DCA, dosar 855.
DCA, dosar 523.
DCA, dosar 477.
DCA, dosar 475.
Ibid.
DCA, dosar 855.
DCA, dosar 500.
Klemperer, *To the Bitter End.*
Ibid.
Ibid.
DCA, dosar 802.
Ibid.
Ibid.
Ibid.
Ibid.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.
Tripp, *The Eighth Passenger*.
Ibid.
Ibid.
DCA, dosar 107.
Ibid.
DCA, dosar 133.
DCA, dosar 472.
DCA, dosar 104.
Tripp, *The Eighth Passenger*.
Ibid.
Ibid.
Klemperer, *To the Bitter End*.
Vonnegut, *Letters*.
Ibid.
Gregg, *Dresden*.
Bild, 13 februarie 2017.
Hay, „An Old Airman's Tale".

Capitolul 12 – *Cu cinci minute înainte de sirene*

DCA, dosar 107.
Mai multe despre „Bob Gerry Troupe" și despre interesanta lor carieră postbelică, la http://www.circopedia.org/Bob_Gerry_Troupe.
Memoriile lui Griebel, *Ich war ein Mann der Strasse. Lebenserinnerungen eines Dresdner Malers* (I Was a Man on the Street: The Memoirs of a Dresden Painter) (Röderberg, 1986), ediție acum epuizată, au fost citate la scară largă, pentru relatarea lui intensă și uneori grotescă a acelei nopți.
Fitzpatrick, *Mischka's War*.

DCA, dosar 802.

DCA, dosar 133.

DCA, dosar 477.

DCA, dosar 116.

Capitolul 13 – *În abis*

DCA, dosar 109.

Ibid.

DCA, dosar 803.

Ibid.

DCA, dosar 477.

Vonnegut, *Letters*.

DCA, dosar 802.

Ibid.

DCA, dosar 533.

Ibid.

DCA, dosar 472.

Ibid.

Klemperer, *To the Bitter End*.

Din fericire, o serie de cântece populare ale lui Mauersberger au apărut pe CD.

DCA, dosar 847.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 107.

Ibid.

Ibid.

Capitolul 14 – *Umbre și lumină*

Imperial War Museum are un interviu extins și cu totul fascinant cu William Topper, care poate fi

ascultat la www.iwm.org.uk/collections/item/object/80015851 și în care vorbește despre multe dintre cele care urmează.

DCA, dosar 104.

DCA, dosar 802.

DCA, dosar 107.

Capitolul 15 – *10.03 seara.*

DCA, dosar 109.

DCA, dosar 803.

Fitzpatrick, *Mischka's War.*

DCA, dosar 475.

Ibid.

DCA, dosar 477.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 107.

Ibid.

DCA, dosar 802.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 472.

Klemperer, *To the Bitter End.*

Ibid.

DCA, dosar 477.

Capitolul 16 – *Ochii care usturā*

DCA, dosar 477.

Ibid.

DCA, dosar 475.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 472.

Ibid.

DCA, dosar 104.

Ibid.

Deși în prezent nu se găsește, cartea lui Griebel, *Ich war ein Mann der Strasse*, are o serie de fragmente care au fost citate de admiratori.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.

Michal Salomonivic, intervievat de Radio Cehia (www.radio.cz).

DCA, dosar 506.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 533.

DCA, dosar 109.

DCA, dosar 802.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

DCA, dosar 107.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Klemperer, *To the Bitter End*.

Ibid.

Capitolul 17 – *Miezul nopții*

Așa cum este citat în volumul lui Tripp, *The Eighth Passenger.*

Fitzpatrick, *Mischka's War.*

Friedrich, *The Fire.*

Ursula Elsner, intervievată în *Daily Telegraph*, 8 februarie 2015.

Biddle, „Sifting Dresden's Ashes".

DCA, dosar 506.

DCA, dosar 109.

DCA, dosar 472.

Friedrich, *The Fire.*

DCA, dosar 104.

O relatare a inspectorului de la grădina zoologică din Dresda, Otto Sailer-Jackson, citat în volumul lui Alexander McKee, *The Devil's Tinderbox: Dresda 1945* (Souvenir Press, 2000).

Fitzpatrick, *Mischka's War.*

Capitolul 18 – *Al doilea val*

Tripp, *The Eighth Passenger*, pentru aceasta și pentru cele ce urmează.

Hay, „An Old Airman's Tale".

Tripp, *The Eighth Passenger.*

Un omagiu BBC adus lui Harry Irons poate fi găsit la www.bbc.co.uk/news/uk-england-london-46201076.

Fitzpatrick, *Mischka's War.*

Klemperer, *To the Bitter End*, pentru aceasta și pentru cele ce urmează.

DCA, dosar 472.

DCA, dosar 104.

DCA, dosar 477.

Ibid.

DCA, dosar 107.

Ibid.

DCA, dosar 802, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

DCA, dosar 533, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.

O relatare înfiorătoare, făcută de Otto Sailer-Jackson, este citată în mai multe surse, inclusiv McKee, *The Devil's Tinderbox*.

Friedrich, *The Fire*.

DCA, dosar 109.

Ibid.

O relatare fascinantă atât a experiențelor trăite de Dorothea Speth, cât și despre viața mormonilor din Dresda, poate fi găsită la rsc.byu.edu/archived/harm-s-way-east-german-latter-day-saints-world-war-ii/dresden-district/dresden-altstadt.

DCA, dosar 475.

Klemperer, *To the Bitter End*.

Capitolul 19 – *Dintre morți*

DCA, dosar 802.

Ibid.

DCA, dosar 472.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.

DCA, dosar 477.

Ibid.

DCA, dosar 109.

DCA, dosar 475.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.

Klemperer, *To the Bitter End*, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

Capitolul 20 – *Al treilea val*

Interviuri din diverse ziare americane. Dosarele lui de război pot fi văzute la 384thbombgroup.com.

Ibid.

Ibid.

Overy, *The Bombing War*.

Citat în Childers, „«Facilis descensus averni est»". În 1982, Fussell a scris un eseu foarte impresionant despre experiențele lui de război – și despre oroarea acelei ierni din 1944/45 –, pentru revista *Harper's*, care poate fi citit la harpers.org/sponsor/thewar/wwiiharpers/my-war-how-i-got-irony-in-the-infantry/.

Overy, *The Bombing War*.

DCA, dosar 107, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

DCA, dosar 533.

DCA, dosar 802, pentru aceasta și pentru cele care urmează.

După cum se menționează pe site-ul IWM, americanairmuseum.com.

DCA, dosar 475.

DCA, dosar 477.

PARTEA A III-A – URMĂRILE

Capitolul 21 – *Zombi și somnambuli*

DCA, dosar 107.
Ibid.
DCA, dosar 475.
DCA, dosar 802.
Klemperer, *To the Bitter End.*
DCA, dosar 116.

Capitolul 22 – *Cavourile incandescente*

Ralph Blank et al., *Germany and the Second World War, vol. IX,* Clarendon Press, 2008.
Klemperer, *To the Bitter End.*
Friedrich, *The Fire.*
Vonnegut, *Letters.*
Kurt Vonnegut, *Slaughterhouse-Five; or The Children's Crusade – A Duty – Dance with Death,* Cape, 1970.
Ibid.
DCA, dosar 107.
Gregg, *Dresda.*
DCA, dosar 477.
Matthias Griebel, intervievat în *The New York Times,* 11 februarie 1995.
Ibid.
Klemperer, *To the Bitter End.*
DCA, dosar 802.
Ibid.
DCA, dosar 109.

Capitolul 23 – *Rostul terorii*

The Daily Mirror, 15 februarie 1945.

The Daily Telegraph, 15 februarie 1945.

Ibid.

Ibid.

Tripp, *The Eighth Passenger*.

Ibid.

Biddle, „Sifting Dresden's Ashes".

Ibid.

The Daily Telegraph, 17 februarie 1945.

The Daily Telegraph, 5 martie 1945.

The Daily Mail, 5 martie 1945.

Ronald Schaffer, „American Military Ethics in World War II: The Bombing of German Civilians", *Journal of American History*, vol. 67, nr. 2 (septembrie 1980).

The Manchester Guardian, 7 martie 1945.

Ibid.

Ibid.

Documentele lui Harris, dosar H55, document 71A.

Ibid., document 73A.

Ibid., document 72A.

Ibid., dosar 4B, document datat 28 martie 1945.

Ibid.

Ibid., document datat 29 martie 1945.

Ibid.

Ibid., document datat 1 aprilie 1945, marcat „personal".

Capitolul 24 – *Muzica morților*

DCA, dosar 802.

Ibid.

DCA, dosar 115.

Der Freiheitskampf, ediția din Dresda, 16 aprilie 1945, pentru aceasta și pentru cele ce urmează.

Fitzpatrick, *Mischka's War*.

Griebel, *Ich war ein Mann der Strasse*, citat într-un eseu fascinant, de Francesco Mazzaferro, care poate fi văzut la letteraturaartistica.blogspot.com/2018/10/otto-griebel29.html.

Așa cum este citat într-un eseu captivant de Johannes Schmidt: „Dresden 1945: Wilhelm Rudolph's Compulsive Inventory", *Art in Print*, vol. 5, nr. 3 (2015), artinprint.org/article/wilhelmrudolph/.

Ediția din 2013 a CD-ului Carus Classics, pe care apare *Recviemul pentru Dresda* are note interesante, de Matthias Herrmann, o privire detaliată asupra inspirației muzicale a lui Mauersberger și traduceri în limba engleză ale versurilor recviemului.

Schmidt, „Dresden 1945".

DCA, dosar 475.

Ibid.

Există câteva informații interesante despre Elsa Frölich și soțul ei, precum și despre ceilalți comuniști clandestini din Dresda la www.stadtwikidd.de/wiki/Elsa_Frölich (în limba germană).

Victor Klemperer, *The Lesser Evil: The Diaries of Victor Klemperer 1945–1959*, trad. Martin Chalmers, Weidenfeld and Nicolson, 2003.

Există câteva informații despre surprinzătoarea viață postbelică și reabilitarea lui Nieland, care pot fi

consultate în Sächsische Biografie, saebi.isgv.de/biografie/Hans_Nieland_(1900–1976).

Capitolul 25 – *Recul*

Un articol foarte interesant – și înspăimântător – despre Kästner și despre relația lui cu naziștii (și arderea cărților lui) poate fi văzut pe Spiegel Online: www.spiegel.de/international/zeitgeist/nazi-book-burning-anniversary-erich-kaestner-and-the-nazis-a-894845.html.

Erich Kästner, *When I Was a Little Boy*, trad. Isabel și Florence McHugh, Jonathan Cape, 1959.

DCA, dosar 802.

DCA, dosar 477.

Documentele Harris, dosar 40, document datat 10 mai 1945.

Harris, *Bomber Offensive*.

Ibid.

Documentele Harris, dosar 3A, scrisoare datată 18 iunie 1945.

Scrisoare a lui Taylor către *The New York Times*, publicată în 18 ianuarie 1992.

Aceasta este o parte a unui fantastic interviu oral realizat de Hugh A. Ahmann, pentru United States Air Force Oral History Program, a cărui transcriere poate fi citită la www.trumanlibrary.gov/library/oral-histories/landryrb#146.

Dyson, „A Failure of Intelligence”.

Max Seydewitz, discurs ținut în februarie 1950.

Discursul a fost relatat pe larg în ziarele britanice.

Documentele Harris, dosar 40, „Lectures, Speeches, Talks etc.”.

David Irving, *The Destruction of Dresden,* Kimber, 1963.

The Observer, 5 mai 1963.

The Observer, 12 mai 1963. Birkin a fost unul dintre cei câțiva cititori care au avut o problemă cu Nicolson.

Tripp, *The Eighth Passenger*.

Așa cum a fost discutat de Mark Arnold-Foster în *The Guardian*, 14 februarie 1967.

Ibid.

Acest interviu fascinant a fost difuzat de BBC în 11 februarie 2013.

Capitolul 26 – *„Modelul stalinist”*

Klemperer, *The Lesser Evil.*

Unele dintre afișele de propagandă din această perioadă – stilizate și impresionante – sunt expuse în mod foarte reușit la Dresden Museum of Military History.

Accentul a fost menționat chiar și în necrologul lui din *The New York Times*, din 2 august 1973.

Klemperer, *The Lesser Evil.*

Ibid.

La fel ca o mare parte din arhitectura sovietică postbelică a Dresdei, clădirea Barkhausen are acum ceva ciudat de sugestiv, iar imaginile pot fi găsite la navigator.tu-dresden.de/gebaeude/bar?language=en.

Pentru o biografie concisă a dr. Fromme, a se vedea Sächsische Biografie, saebi.isgv.de/biografie/Albert_Fromme_(1881–1966).

Ibid.

Potrivit unor relatări, Griebel ar fi lucrat la Departamentul Muncitorilor și Țăranilor, din cadrul facultății, a cărui puritate trebuie să-l fi atras.

Sălile în care se află acum picturile postbelice din Albertinum Gallery (unde în 1945 își aveau sediul autoritățile civile) sunt fascinante și ridică întrebarea suplimentară dacă arta și ideologia din întreaga lume nu cumva fuzionează mai frecvent decât ne imaginăm.

Mai târziu, Matthias Griebel a devenit director al Stadtmuseum Dresden. El a fost intervievat în mod frecvent și prezentat cu admirație, cum ar fi în acest articol pentru revista *Disy*, la www.disy-magazin.de/Matthias-Griebel.337.0.html.

Klemperer, *The Lesser Evil*.

Acest incident a fost relatat în *The Daily Telegraph* din 27 martie 1953.

Neal Ascherson, în *The Observer*, 13 februarie 1965.

Această restaurare treptată reprezintă un fel de mini-expoziție de sine stătătoare, care poate fi descoperită în galeriile Zwinger de astăzi.

Unele dintre detalii au fost amintite de Ludmila în *Vladimir Putin, First Person* (PublicAffairs, 2000), un „autoportret” care cuprinde interviuri cu noul președinte de atunci. De asemenea, au existat știri interesante la BBC, în septembrie 2015, în legătură

cu documentarul lui Chris Bowlby, de la Radio 4, *The Moment that Made Putin*.

Capitolul 27 – *Frumusețe și aducere-aminte*

Donald Bloxham, „Dresden as a War Crime”, în volumul semnat de Addison și Crang (ed.), *Firestorm*.